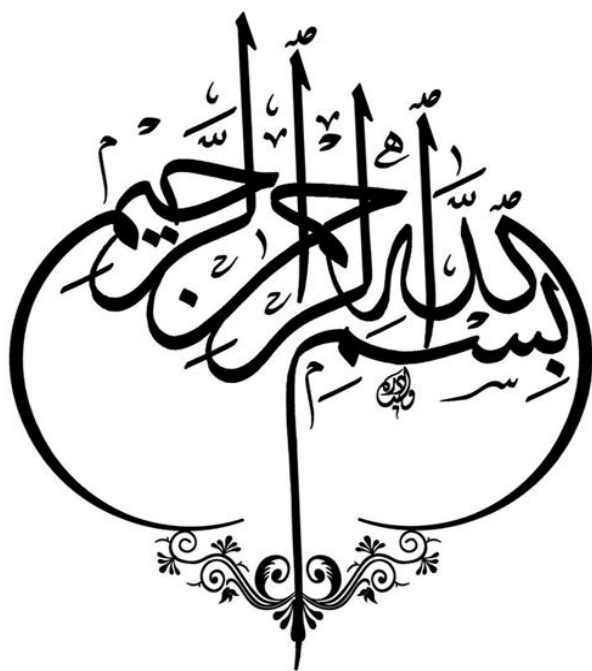

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

برنامه دولت اقدام و تحول

استان اردبیل

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان اردبیل

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جبلی،
سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده
طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

فصل نخست: کلیات	۰
۱-۱- مقدمه	۱
۲-۱- بیان مسئله	۱
۳-۱- اهداف بنیادین سند	۳
۴-۱- مواد و روش‌ها	۳
۱-۴-۱- روش تحقیق	۳
۲-۴-۱- استراتژی مطالعه موردی	۴
۳-۴-۱- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها	۵
۴-۴-۱- روش‌های تحلیل داده‌ها	۵
الف) کیفی	۵
ب) کمی	۶
فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی	۷
۱-۲- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف	۸
۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی	۳۹
۱-۲-۲- بررسی وضعیت	۳۹
۲-۲-۲- توان اکولوژیک	۳۹
۳-۲-۲- چالش‌های هیدروپلیتیک	۴۰
فصل سوم: تحلیل محیط درونی	۴۱
۱-۳- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها	۴۲
۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی	۴۴
۱-۲-۳- ویژگی‌های توپوگرافی (ناهمواری‌ها)	۴۴
۲-۲-۳- آب‌وهوا و اقلیم	۴۸
۱-۲-۲-۳- بارش	۴۹
۲-۲-۲-۳- دما	۵۱

- ۵۳..... ۳-۲-۳- رطوبت هوا
- ۵۴..... ۴-۲-۳- جریان وزش بادهای
- ۵۵..... ۵-۲-۳- تبخیر
- ۵۶..... ۶-۲-۳- ساعات آفتابی
- ۵۶..... ۳-۲-۳- منابع آب
- ۶۰..... ۴-۲-۳- پایداری منابع آب
- ۶۴..... ۵-۲-۳- کشاورزی استان
- ۶۶..... ۶-۲-۳- پوشش گیاهی و جانوری
- ۶۸..... ۷-۲-۳- وضعیت کانسارهای معدنی
- ۷۰..... ۸-۲-۳- مخاطرات محیطی
- ۷۰..... ۱-۸-۲-۳- زلزله
- ۷۱..... ۲-۸-۲-۳- سیل
- ۷۳..... ۹-۲-۳- کاربری اراضی
- ۷۴..... ۱۰-۲-۳- مناطق حفاظت شده
- ۷۵..... ۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی
- ۷۵..... ۱-۳-۳- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان اردبیل
- ۷۵..... ۱-۱-۳-۳- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان اردبیل
- ۷۶..... ۲-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه
- ۷۶..... ۳-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه
- ۷۷..... ۴-۱-۳-۳- وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان اردبیل
- ۸۶..... ۵-۱-۳-۳- سنجش سرمایه اجتماعی استان
- ۹۸..... ۲-۳-۳- فقر و محرومیت
- ۹۹..... ۱-۲-۳-۳- طرح های انجام شده در زمینه مناطق محروم
- ۱۰۷..... ۲-۲-۳-۳- شاخص های جمعیتی دهستان های محروم استان اردبیل
- ۱۰۹..... ۳-۲-۳-۳- جمع بندی
- ۱۱۰..... ۳-۳-۳- سکونتگاه های غیر رسمی

- ۱۱۱..... سکونتگاه‌های غیررسمی ۱-۳-۳-۳-۳ نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی
- ۱۱۲..... سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان اردبیل ۲-۳-۳-۳-۳
- ۱۱۴..... جمع‌بندی ۳-۳-۳-۳-۳
- ۱۱۵..... بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۴-۳-۳-۳-۳
- ۱۱۶..... تغییرات تعداد جمعیت ۱-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۰..... تراکم جمعیت ۲-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۱..... سهم جمعیت استان از کشور ۳-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۳..... میزان شهرنشینی و روستائینشی ۴-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۵..... متوسط رشد سالانه جمعیت ۵-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۷..... هرم سنی جنسی جمعیت ۶-۴-۳-۳-۳
- ۱۲۹..... گروه عمده سنی جمعیت ۷-۴-۳-۳-۳
- ۱۳۲..... نسبت جنسی جمعیت ۸-۴-۳-۳-۳
- ۱۳۴..... متوسط بعد خانوار ۹-۴-۳-۳-۳
- ۱۳۷..... موازنه مهاجرتی ۱۰-۴-۳-۳-۳
- ۱۳۹..... مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۱-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۱..... الگوی مهاجرت ۱۲-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۲..... ولادت‌های ثبت شده ۱۳-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۳..... میزان باروری کل ۱۴-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۴..... مرگ و میرهای ثبت شده ۱۵-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۵..... امید به زندگی ۱۶-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۶..... پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ۱۷-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۷..... جمع‌بندی ۱۸-۴-۳-۳-۳
- ۱۴۹..... وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی-عمومی در استان اردبیل ۵-۳-۳-۳-۳
- ۱۴۹..... تعلیم و تربیت رسمی-عمومی ۱-۵-۳-۳-۳
- ۱۴۹..... آمار و اطلاعات ۱-۱-۵-۳-۳-۳
- ۱۵۱..... مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان اردبیل ۲-۱-۵-۳-۳-۳

- ۱۵۱..... ۳-۳-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۵۱..... ۳-۳-۲- وضعیت سواد در استان اردبیل
- ۱۵۲..... ۳-۳-۲-۱- آمار و اطلاعات
- ۱۵۳..... ۳-۳-۲-۲- مهم ترین مسائل سوادآموزی
- ۱۵۳..... ۳-۳-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۵۴..... ۳-۳-۳- وضعیت آموزش عالی در استان اردبیل
- ۱۵۴..... ۳-۳-۱- آمار و اطلاعات
- ۱۵۵..... ۳-۳-۲- مهم ترین مسائل آموزش عالی
- ۱۵۵..... ۳-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۵۶..... ۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید
- ۱۵۶..... ۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان اردبیل
- ۱۷۲..... ۳-۵- نظام سکونتگاهی
- ۱۷۲..... ۳-۵-۱- نظام شهرنشینی
- ۱۷۵..... ۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان اردبیل
- ۱۷۸..... ۳-۵-۲- وضعیت نخست شهری در استان اردبیل
- ۱۷۹..... ۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان
- ۱۸۳..... ۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان
- ۱۸۴..... ۳-۵-۲- نظام روستانشینی
- ۱۸۷..... ۳-۶- نظام زیربنایی
- ۱۸۷..... ۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات
- ۱۸۷..... ۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان اردبیل
- ۱۸۸..... ۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری
- ۱۸۹..... ۳-۶-۱-۳- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها
- ۱۹۱..... ۳-۶-۱-۴- فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۱۹۱..... ۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب
- ۱۹۲..... ۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

۱۹۲ ۳-۶-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز
۱۹۲ ۳-۶-۳- استحصال و تأمین آب
۱۹۴ ۳-۷-۷- بررسی نظام مدیریتی
۱۹۴ ۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی
۱۹۹ ۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود
۲۰۶ ۳-۸-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها
۲۰۶ ۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی
۲۰۸ ۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی
۲۰۸ ۳-۸-۱- موقعیت استان اردبیل در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی
۲۱۰ ۳-۸-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان
۲۱۵ ۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی
۲۱۷ ۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری استان اردبیل
۲۲۲ فصل چهارم: رویکرد راهبردی
۲۲۳ ۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی
۲۳۸ ۴-۲- تدوین اهداف بنیادین
۲۳۹ ۴-۳- تدوین چشم‌انداز
۲۴۰ ۴-۴- مأموریت‌های اصلی
۲۴۰ ۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید
۲۴۹ فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها
۲۵۰ ۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها
۲۵۵ منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۹
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۴
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۷
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۳۰
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست ۳۴
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان اردبیل در سال ۱۳۹۸ ۴۳
- جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان اردبیل ۴۵
- جدول ۹- طبقات شیب استان اردبیل ۴۷
- جدول ۱۰- طبقه‌بندی آمبرژه اقلیم استان اردبیل ۴۸
- جدول ۱۱- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان اردبیل ۵۰
- جدول ۱۲- میانگین دما در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل ۵۲
- جدول ۱۳- میانگین رطوبت نسبی سالانه در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل ۵۴
- جدول ۱۴- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل ۵۵
- جدول ۱۵- منابع آب زیرزمینی موجود استان اردبیل ۵۶
- جدول ۱۶- میزان آب قابل برنامه‌ریزی و مصارف آب در بخش‌های عمده اقتصادی استان اردبیل ۵۷
- جدول ۱۷- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان اردبیل ۶۱
- جدول ۱۸- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان اردبیل و ایران ۶۲
- جدول ۱۹- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۶۳
- جدول ۲۰- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۶۳
- جدول ۲۱- تعداد بهره‌برداري و مساحت زیرکشت دارای اراضی زراعی استان اردبیل در دوره ۹۸-۱۳۹۷ ۶۴
- جدول ۲۲- محصولات عمده کشاورزی استان اردبیل در دوره ۹۸-۱۳۹۷ ۶۵
- جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضا‌های سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان اردبیل در پایان سال ۹۸ .. ۶۷
- جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸ ۶۷
- جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری استان اردبیل بر حسب نوع استخراج در سال ۱۳۹۷ ۶۹
- جدول ۲۶- کاربری اراضی استان اردبیل ۷۳

- جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر ۷۷
- جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۷۸
- جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنس ۷۸
- جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان اردبیل ۷۹
- جدول ۳۱-نسبت طلاق به ازدواج در استان اردبیل ۷۹
- جدول ۳۲-تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۸۰
- جدول ۳۳-میزان شاخص های مرتبط با سازمان بهزیستی ۸۰
- جدول ۳۴-میزان شاخص های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۸۱
- جدول ۳۵-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۸۱
- جدول ۳۶- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۸۲
- جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده ۸۲
- جدول ۳۸- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۸۳
- جدول ۳۹-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۸۳
- جدول ۴۰- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر) ۸۴
- جدول ۴۱- سرقت های عادی بر حسب نوع (مورد) ۸۴
- جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر) ۸۵
- جدول ۴۳- جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۸۵
- جدول ۴۴-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ... ۸۶
- جدول ۴۵- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان اردبیل و کل کشور ۸۷
- جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان اردبیل و کل کشور ۸۷
- جدول ۴۷- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان اردبیل و کل کشور ۸۸
- جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان اردبیل و کل کشور ۸۹
- جدول ۴۹- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان اردبیل و کل کشور ۹۰
- جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان اردبیل و کل کشور ۹۰
- جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان اردبیل و کل کشور ۹۱
- جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان اردبیل و کل کشور ۹۱
- جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان اردبیل و کل کشور ۹۲
- جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان اردبیل و کل کشور ۹۲

- جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان اردبیل و کل کشور ۹۳
- جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان اردبیل و کل کشور ۹۳
- جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان اردبیل و کل کشور ۹۳
- جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان اردبیل و کل کشور ۹۴
- جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۹۴
- جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته ۹۵
- جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی ۹۵
- جدول ۶۲- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر) ۹۶
- جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۹۶
- جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر) ۹۶
- جدول ۶۵- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۹۷
- جدول ۶۶- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر) ۹۷
- جدول ۶۷- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۹۸
- جدول ۶۸- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵ ۹۸
- جدول ۶۹- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی ۹۹
- جدول ۷۰- مناطق کمتر توسعه یافته استان اردبیل ۱۰۱
- جدول ۷۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) ۱۰۳
- جدول ۷۲- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان اردبیل ۱۰۵
- جدول ۷۳- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان اردبیل ۱۰۷
- جدول ۷۴- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی ۱۱۱
- جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۷
- جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت استان اردبیل به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۸
- جدول ۷۷- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان اردبیل، در سال ۱۳۹۵ ۱۲۱
- جدول ۷۸- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان اردبیل از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۲۲
- جدول ۷۹- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان اردبیل با کشور ۱۲۴
- جدول ۸۰- درصد رشد سالانه جمعیت استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۲۵
- جدول ۸۱- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان اردبیل و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی ۱۳۱
- جدول ۸۲- نسبت جنسی جمعیت استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۳

- جدول ۸۳- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵.. ۱۳۵
- جدول ۸۴- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵.. ۱۳۸
- جدول ۸۵- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۳۹
- جدول ۸۶- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان اردبیل برحسب الگوی مهاجرت ۱۳۹۰..... ۱۴۲
- جدول ۸۷- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۴۳
- جدول ۸۸- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۴۵
- جدول ۸۹- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان اردبیل به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵..... ۱۴۶
- جدول ۹۰- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان اردبیل، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵..... ۱۴۷
- جدول ۹۱- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان اردبیل..... ۱۵۰
- جدول ۹۲- وضعیت نرخ باسوادی در استان اردبیل..... ۱۵۲
- جدول ۹۳- نمای کلی وضعیت استان اردبیل در مقایسه با کشور در سال ۹۸..... ۱۵۸
- جدول ۹۴- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)..... ۱۵۹
- جدول ۹۵- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان خراسان جنوبی از کشور..... ۱۶۰
- جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی در مقایسه با کشور..... ۱۶۱
- جدول ۹۷- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان اردبیل از کشور..... ۱۶۲
- جدول ۹۸- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور..... ۱۶۳
- جدول ۹۹- سهم استان اردبیل از ارزش افزوده بخش خدمات کشور..... ۱۶۴
- جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان..... ۱۶۶
- جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان..... ۱۶۷
- جدول ۱۰۲- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان..... ۱۶۸
- جدول ۱۰۳- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان..... ۱۷۰
- جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۷۴
- جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۷۴
- جدول ۱۰۶- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵..... ۱۷۶
- جدول ۱۰۷- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان اردبیل..... ۱۷۸
- جدول ۱۰۸- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵..... ۱۸۱
- جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵..... ۱۸۶
- جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور..... ۱۸۸

- جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲..... ۱۹۳
- جدول ۱۱۲- سهم مکانی شهرستان‌های استان اردبیل..... ۲۱۵
- جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان اردبیل..... ۲۱۶
- جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان..... ۲۱۷
- جدول ۱۱۵- جاذبه‌های گردشگری استان اردبیل..... ۲۱۸
- جدول ۱۱۶- مسیرهای گردشگری استان اردبیل..... ۲۲۱
- جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی..... ۲۲۵
- جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی..... ۲۲۹
- جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش..... ۲۳۰
- جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش..... ۲۳۲
- جدول ۱۲۱- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی..... ۲۳۳
- جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی..... ۲۳۴
- جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست..... ۲۳۵
- جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست..... ۲۳۵
- جدول ۱۲۵- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی..... ۲۳۶
- جدول ۱۲۶- شرح مسائل راهبردی استان اردبیل در عرصه اقتصادی..... ۲۳۷
- جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه اردبیل..... ۲۳۸
- جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان..... ۲۴۲
- جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی..... ۲۴۴
- جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان..... ۲۴۵
- جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان..... ۲۴۶
- جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان..... ۲۴۸
- جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان اردبیل در محورهای مختلف..... ۲۵۲

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- گلباد ایستگاه هواشناسی اردبیل ۵۵
- شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان اردبیل ۱۳۹۹ ۱۹۱
- شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۲۰۹
- شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان اربیل ۲۱۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- مقایسه میانگین بارش سالانه در بین ایستگاه‌های همدیدی استان اردبیل ۵۰
- نمودار ۲- میانگین بلندمدت دما در استان اردبیل ۵۲
- نمودار ۳- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۸
- نمودار ۴- تغییرات تعداد جمعیت استان اردبیل، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۹
- نمودار ۵- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان اردبیل، طی سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۹
- نمودار ۶- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان اردبیل، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۰
- نمودار ۷- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان اردبیل از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۲۳
- نمودار ۸- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان اردبیل با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ۱۲۴
- نمودار ۹- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان اردبیل و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۶
- نمودار ۱۰- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان اردبیل و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۶
- نمودار ۱۱- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۷۵ ۱۲۷
- نمودار ۱۲- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۸۵ ۱۲۸
- نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۹۵ ۱۲۹
- نمودار ۱۴- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۱
- نمودار ۱۵- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۲
- نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۲
- نمودار ۱۷- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان اردبیل، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۴
- نمودار ۱۸- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان اردبیل و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۶
- نمودار ۱۹- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط روستایی استان اردبیل و کشور، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۶
- نمودار ۲۰- خالص مهاجرت استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۳۸
- نمودار ۲۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۴۰
- نمودار ۲۲- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۴۱
- نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۴۱

- نمودار ۲۴- میزان باروری کل استان اردبیل و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶..... ۱۴۴
- نمودار ۲۵- وضعیت شهرستان‌های استان اردبیل از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی..... ۱۷۱
- نمودار ۲۶- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان..... ۱۷۵
- نمودار ۲۷- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵..... ۱۷۷
- نمودار ۲۸- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور..... ۱۸۶
- نمودار ۲۹- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان..... ۱۹۸

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۴۲
- نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان اردبیل تا سطح شهرستان ۴۴
- نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان اردبیل ۴۶
- نقشه ۴- طبقات شیب استان اردبیل ۴۷
- نقشه ۵- اقلیم استان اردبیل ۴۹
- نقشه ۶- خطوط هم بارش استان اردبیل ۵۱
- نقشه ۷- خطوط هم‌دما استان اردبیل ۵۳
- نقشه ۸- رودخانه‌ها و آبراه‌های استان اردبیل ۶۰
- نقشه ۹- پهنه‌های خطر نسبی زمین‌لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ۷۱
- نقشه ۱۰- کاربری اراضی استان اردبیل ۷۴
- نقشه ۱۱- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان اردبیل ۷۵
- نقشه ۱۲- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان اردبیل ۷۵
- نقشه ۱۳- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان اردبیل ۱۸۲
- نقشه ۱۴- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان اردبیل ۱۸۹
- نقشه ۱۵- شبکه حمل و نقل استان اردبیل ۱۹۰

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان اردبیل سرزمین چشمه‌های بهشتی با جمعیت ۱ میلیون و ۲۷۰ هزار نفری و سهم جمعیتی ۱/۵٪ از کشور با مساحتی بالغ بر ۱۷۸۱۳ کیلومترمربع در شمال غربی کشور واقع شده است. این استان از شمال به جمهوری آذربایجان، از شرق به استان گیلان، از جنوب به استان زنجان و از غرب به استان آذربایجان شرقی محدود است.

از ویژگی‌های استان، ظرفیت بالای استان در تأمین برق، دسترسی به خطوط انتقال نفت و گاز و توسعه نیروگاه‌های بادی، همجواری شهرستان پارس‌آباد، بیله سوار، مغان و نمین با جمهوری آذربایجان و امکان گسترش تجارت بر اساس روابط قومی و مذهبی است. به بیانی، وجود گمرکات برای تبادل محصولات، امکان ایجاد زنجیره تولید در سطح منطقه، امکان ایجاد بازارچه و مناطق آزاد، بهره‌گیری از پتانسیل‌های مرزی، امکان گسترش فعالیت حمل و نقل و انبارداری جهت تبدیل به هاب کالایی کشور از جمله قابلیت‌های استان برای توسعه است. سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری به‌طور متوسط ۲/۵ درصد از کل کشور بوده است. این استان رتبه دوم سرانه تولید گوشت قرمز در کشور، رتبه ششم سرانه تولید شیر و رتبه سوم از سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی کشور است.

با این حال، سهم استان از ارزش افزوده بخش معدن کشور بسیار ناچیز است. علاوه بر این، جای خالی صنایع تکمیلی و بندسازی برای محصولات کشاورزی بیشتر نمایان است. با وجود قابلیت‌ها و ظرفیت‌های لجستیکی و ترانزیتی استان از لحاظ توسعه یافتگی و پیشرفت در سطح مطلوبی قرار ندارد. نظام مدیریتی متفرق و چندپارچه، تفرق کارکردی و نادیده گرفتن عشایر در برنامه‌ریزی استان را با چالش مواجه نموده است.

استان اردبیل از نواحی بسیار لرزه‌خیز ایران در کناره باختری دریای خزر واقع شده است. وجود گسل‌های بنیادی و زمین‌لرزه‌های تاریخی متعدد موجب گردیده تا این ناحیه از کشور از نظر زمین‌لرزه اهمیت ویژه‌ای بیابد. بنابراین این استان از نظر مخاطرات طبیعی به‌ویژه سیل و زلزله جزو نقاط بسیار آسیب‌پذیر کشور است و کم‌توجهی به رهیافت تاب‌آوری و مدیریت پایدار بحران موجب شده که بسیاری از مناطق آن با خطر آسیب‌پذیری بالا مواجه باشد. فقر و محرومیت از دیگر مشکلات استان است. نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان اردبیل برابر با ۹/۸۲ بوده است. تعداد فقرا ۱۴۵,۵۹۸ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۳۸,۹۹۲ بوده است. نظام سکونتگاهی و به‌ویژه نظام شهری استان نامتعادل است و روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری در استان اردبیل و روند افزایشی شاخص نخست شهری به چشم می‌خورد. در ابعاد اجتماعی نیز این استان شاهد افزایش آسیب‌های اجتماعی در استان، میزان مشارکت پایین، کاهش میزان رضایت از زندگی و آسیب‌های همچون افزایش نرخ طلاق و اعتیاد است.

با وجود این چالش‌ها و مسائل در استان اردبیل، گشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تاریشه در آب است امید ثمری هست. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان

اردبیل در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی

و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده‌پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

1- Methodological pluralism or eclecticism

2- Mono-method approach

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل تریبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فریه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا

متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی⁴ تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد⁵

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell, 1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

4- Conceptual analysis
5- Document analysis

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش شرط‌های موفقیت و تحقق پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه ریزان و سیاست گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند توسعه ملی استان اردبیل ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان اردبیل - مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۶، برنامه آمایش استان اردبیل - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۸ و سند توسعه استان اردبیل در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۳۹۵ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معموم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد توازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی رویه به شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی سوازی و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در بهینه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدوین برنامه‌ها و سازوکارهایی درخصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران اقتی ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در بهینه سرزمین - جستجوی مابقی جانشین و کاهش اتکاء به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست محیطی در شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - توجیه توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها - متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی - ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی به منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ - حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش بنیان و تولیدات صنعتی
ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پراکنم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در بهینه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلانشهرها از طریق ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجر فرست
مطالعات آمایش سرزمین -	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف

سند/ طرح	سال	واحد سیاست	حکم/ الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار		<ul style="list-style-type: none"> هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار تشویق و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به‌ویژه کلانشهرها 	<ul style="list-style-type: none"> مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نیل به نسبت جانشینی و سلامت کاهش نرخ مرگ و میر و عطلاق در استان ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی حمایت و تشویق کار آفرینی و سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به‌ویژه در شهرهای کوچک و میانی
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد همار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلانشهری ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت 	<ul style="list-style-type: none"> برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به‌ویژه در عرصه‌های اقتصادی حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق دژستانی
مطالعه استراتژی درآمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستبران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک کاهش رشد متمرکز بزرگترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهواره‌ای تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رمان به نواحی روستایی تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> روفق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) ترغیب خودانگیزی اقتصادی - اجتماعی شهرهای اقماری حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه برای نسل‌های جوان ایجاد مراکز تسهیل‌گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> عدم احداث شهرهای جدید جلوگیری از تمرکز جمعیت و فعالیت در چند شهر بزرگ گسترش شهرها در زمین‌های با قابلیت سکونت جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی 	<ul style="list-style-type: none"> توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز اجتناب از ایجاد وساخت شهرهای جدید؛ افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)

سند/شرح	سال	واحد/سیاست	حکم/اوامات در محور جمعیت و مهاجرت
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه ریزی	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی - قانونمند کردن شیوه بهره برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی رویه شهرها نواحی ساحلی 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و بانی بهره‌بردار در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و باضابطه در نواح ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند بواسطه ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
برنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و توزیع مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع مناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند، به‌زای هر زن - پشتیبانی و حمایت از توزیع ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای بانی و کوچک به عنوان مراکز تعادل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال مولد، بهره‌بردار در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان قیمت، اعتبارات کم بهره و ...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان بهره‌بردار در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و بانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس بازی زمین، و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارآیی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقه ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های مکمل گر در استان به‌ویژه در شهر منطقه‌ها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تمهید کاری - ایجاد هماهنگی بین اسعداها- تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندیه‌های بخش تعاونی - توانمند سازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه ای کشور - هم افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره وری عوامل تولید 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین در آمدی - تنوع بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه گذاری در بخش صنایع کاربر به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرائی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیر ضروری سازمان‌های اجرائی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذائی و حمایت از نظام غذائی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست
		<p>حکم/الزامات در محور اقتصاد</p> <ul style="list-style-type: none"> - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم افزا، مسئول، متعهد و آینده نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش بنیان - سرمایه گذاری در ماشین آلات مدرن تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد - خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
		<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب سرمایه گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، نیرو تکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد - تنوع بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری سازی و بازاریابی دانش در استان
سیاست‌های کلی اقتصاد - مقاومتی - حضرت آیت الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کار آفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشسازی اقتصاد دانش بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان - ارتقای بهره وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاها - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور - افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمد‌های مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کار آفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اقدامات در محور اقتصاد
صواب‌های ملی آمایش سرمزین-مصوب هیات وزیران - مؤکتر ملی آمایش سرمزین	۱۳۸۳	<p>- شناف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری</p> <p>- صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور</p>	<p>- جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری</p> <p>- جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادها و تحصیلات فردی و شغلی</p> <p>- رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت</p> <p>- افزایش بهره‌وری در عوامل تولید، آب، زمین، نیروی کار و غیره</p> <p>- تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی</p> <p>- حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی</p> <p>- حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای برترمی در عرصه اقتصادی</p> <p>- خصوصی سازی عادلانه و شناف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>- برهیز از واردات کالاها و غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات</p> <p>- حمایت و ترغیب کارآفرینی، به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی</p>
		<p>- تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع معدنی با توجه به مزینهای نسبی کشور</p> <p>- توسعه صنایع تولید کالاها و مواد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>- تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه</p> <p>- ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی</p> <p>- باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگیهای مناطق کشور</p> <p>- گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه ای</p> <p>- تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی</p> <p>- استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک</p> <p>- توسعه بهره برداری از قابلیت‌های معدنی کشور</p> <p>- افزایش ظرفیتهای اکشاف و بهره برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز</p> <p>- توسعه صنایع پشتیبان حمل و نقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل و نقل هوایی درمراکز و واحی مستعد</p> <p>- تأکید بر توسعه فعالیتهای صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیتهایی برای توسعه سایر فعالیتهای اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور</p>	<p>- توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌های بنادر و محدوده پسرکانه ای بنادر</p> <p>- جلوگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان</p> <p>- تقسیم کار منطقه ای در استان با توجه به مزینهای نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک</p> <p>- ایجاد انطباق بین ویژگی‌های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی</p> <p>- تولید کالاها و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه ای و مزین رقابتی و نسبی</p> <p>- توسعه گردشگری پایدار و اجتماع محور</p> <p>- نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه ای به ویژه در عرصه دریایی</p> <p>- هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا</p> <p>- ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان</p> <p>- ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان</p> <p>- ارتقای معیار دانشکار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی</p> <p>- افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست
مطالعات آمایش سرزمین - مقدمه‌ای - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<p>کستش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی</p> <p>ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن</p> <p>توسعه بخش صنعت</p> <p>اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کرودورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور</p> <p>رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع</p> <p>ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تخلیه، نگهداری و توزیع کالا</p> <p>ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور</p> <p>حفظ محیط زیست در راستای توسعه اکوتوریسم</p> <p>جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری</p> <p>تثبیت و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی</p> <p>تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی</p> <p>افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته بندی</p> <p>طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید</p> <p>ایجاد مجتمع‌های دامپروی صنعتی و نیمه صنعتی</p> <p>بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور</p> <p>ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی</p> <p>محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فراوری شده و صنعتی</p> <p>توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید</p>
حکم الزامات در محور اقتصاد		<p>ارتقای بهره وری در بخش‌های مولد</p> <p>افزایش بهره وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی</p> <p>مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره برداری از منابع نفت و گاز منطقه</p> <p>اصلاح نظام‌های بهره برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی</p> <p>امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه بریزت‌های رقابتی و نسبی</p> <p>اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی</p> <p>اولویت دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی</p> <p>توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی آستارا و بندر انزلی</p> <p>اجتناب از بهره گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان</p> <p>ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات</p> <p>توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی</p> <p>تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته</p> <p>ایجاد دگرگونی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی</p> <p>تجاری سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان</p> <p>اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی</p> <p>جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها</p> <p>ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه گذاری‌های داخلی و خارجی</p> <p>ایجاد امکانات و خدمات شمرکز گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی</p>

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های آن - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه ای و یکپارچگی ملی - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی - سازماندهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین - تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها - محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا - ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها - ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت - توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی - شناسایی و ایجاد خوددهای صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش - توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بنادر اصلی - ساماندهی مجتمع‌های صنعتی عم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه و ساماندهی مجید فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر - توسعه صنایع تولید کننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش ظرفیت‌های بنادر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیر متخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد یا سازوکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخش‌های صنایع استان و افزایش مکمل‌گری و سبزی‌ری - جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیکی - جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری از کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی - جلوگیری از ختم فرویش محصولات استان و انجماره ی ارزش افزوده محصولات - انعقاد قراردادهای و تاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازآرایی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ارائه مشقروها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات - شناسایی و ساماندهی، زیرساختی، صنایع فراساحلی به ویژه در نزدیکی بنادر و مناطق آزاد - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجاد شده حاصل از طرح‌های فن آوریانه و دانش بنیان در صنعت دریایی - هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خود اشتغالی دریایی

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامات در محور اقتصاد
مطالعه استواری درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره برداری‌های کوچک خانوادگی و بالابردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد موسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولید کنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاها و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معدن استان - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر
طرح کالبد ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، درون افزا، مکانیابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر 	<ul style="list-style-type: none"> - علم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزا در نقاط مستقر نشانی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش‌دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد تعادل‌بخش - کنترل و محدود سازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی برنامه فعالیت و مسکونت در نوار ساحلی استان

سند طرح	سال	راهبردها و سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
<p>شماره نامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	۱۳۹۵	<p>جذب شرکتهای معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوریانه و نوآورانه - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکززدایی و اثربخشی مدیریت اجرایی در مراکز استانها و جهت زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توازن و آمادیش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نيل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی خانگی، توسعه کشت نشانی، به‌زراعی و به‌زراعی - مصرف بهینه سووم، دفع آفات ناشی از کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشانهای تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از به‌یوم‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربنایها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن</p>	<p>بازاریابی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکتهای معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و موسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محوره‌های گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی مدیریتی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی و مزیت‌های قانی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سووم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
طرح جامع گردشگری ملی - سازمان اپواتگردی و جهانگردی	۱۳۸۰	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری - توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت - توسعه بازارهای علاقمند به سفرهای دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقامتگاه‌های ارزان قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی
سند ملی توسعه اردبیل	۱۳۸۴	<ul style="list-style-type: none"> - یکپارچه‌سازی اراضی، استفاده از روش‌های نوین آبیاری و سازماندهی بهره برداری‌های نوین در فعالیت‌های کشاورزی و توسعه باغداری در کوهپایه‌ها - توسعه واحدهای صنعتی دام و طیور، زنبورداری، پرورش و اصلاح نظام دامداری متکی به مرتع - گسترش فعالیت آبخیزداری، مرتع‌داری در نواحی جنگلی و مرتعی کوهستانی و کوهپایه‌ای - سرمایه‌گذاری سازمان‌ها و مؤسسات وابسته به دولت در طرح‌های بزرگ صنعتی با هدف بسترسازی برای حضور فعال بخش خصوصی در روند توسعه صنعت در استان - ایجاد زمینه‌های مناسب برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی و معدنی توسط بخش‌های خصوصی، تعاونی و عمومی غیر دولتی یا اولویت صنایع مرتبط با کشاورزی، غذایی و دارویی، نساجی و پوشاک، خودرو و نیرو محرکه، ماشین‌سازی، شیمیایی و سلولزی، صنایع پایین دست پتروشیمی و الکترونیک - برقراری تسهیلات ویژه و بهره‌گیری از منابع بانکی کشور به منظور ایجاد زمینه‌های لازم برای جلب سرمایه‌های بخش خصوصی محلی و ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - تصویب قوانین ارائه تسهیلات به کشاورزان از سوی دولت در صورت یکپارچه بودن اراضی - استفاده از روش‌های نوین کشت و آبیاری و افزایش بهره‌وری - حمایت دولت از واحدهای صنعتی دام و طیور، زنبورداری، پرورش و اصلاح نظام دامداری متکی به مرتع - توانمندسازی و توسعه مشارکت در گسترش فعالیت آبخیزداری - ایجاد جذابیت برای جلب سرمایه‌گذاری سازمان‌ها و مؤسسات وابسته به دولت در طرح‌های بزرگ صنعتی - توسعه صنایع مکمل و تولید زنجیره‌ای - حمایت دولت از استفاده از تسهیلات ویژه و بهره‌گیری از منابع بانکی کشور به منظور ایجاد زمینه‌های لازم برای جلب سرمایه - تدوین برنامه گردشگری بر پایه مشارکت مردمی حمایت دولتی از منابع بانکی کشور به منظور ایجاد - برپا سازی و ایجاد ارزش افزوده در تولیدات کشاورزی و زراعی و دامی در حد صادرات

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست
<p>مستلشناسی راهبردی در استان اردبیل - مرکز بررسی های استراتژیک</p>	۱۳۹۶	<p>شناسایی پتانسیل‌های ایجاد زمینه های اشتغال در حوزه های مختلف فراهم نمودن بستر مناسب سرمایه گذاری بخش خصوصی در زمینه اشتغالی با توجه به نیازها و قابلیت‌های فراهم نمودن زیرساخت‌های تسهیل کننده اشتغال و سرمایه گذاری بخش خصوصی در استان جذب خیرین به سرمایه گذاری در زمینه اشتغال گسترش فعالیت‌های بندر آستارا و تسریع و تسهیل امکان صادرات از این بندر ایجاد مسیرهای حمل و نقلی لازم برای عبور کالاهای ترکیه به جمهوری آذربایجان که می‌توانند امتیازاتی درخورد برای استان ایجاد نمایند استفاده از فرصت وجود سرمایه گذاران خارجی و داخلی برای استانداردسازی مسیرهای ارتباطی توسعه ی بازارچه مرزی پيله سوار تجهیز و توسعه ی تنها گمرک استان (پيله سوار) و بالاصح نصب دستگاه اشعه ایکس در این گمرک.</p>
<p>برنامه اردبیل - سازمان مدیریت و</p>	۱۳۹۸	<p>تبدیل استان اردبیل به قطب گردشگری سلامت کشور در راستای توسعه زنجیره گردشگری تندرستی، سلامت و پزشکی (در دهلیزهای اصلی جریان تقاضا) تبدیل اردبیل به الگوی پایه کشور و در زمینه کشاورزی دانش بنیان، ارگانیک، سالم، دقیق و</p>
<p>حکم/الزامات در محور اقتصاد</p>		<p>بهره گیری از نیروی بومی در زمینه آموزش صنایع دستی و تبلیغ تشویق به یادگیری در مردم استان ایجاد زنجیره و پیوند و شبکه سازی فروش صنایع دستی برای تضمین فروش تولیدات ارائه شده توسط نیروی بومی ایجاد اشتغال پایدار به دو صورت تکنولوژی محور و سنتی ایجاد بازارچه‌های فروش صنایع دستی و تولیدات ارگانیک جهت تشویق نسل جوان به ویژه زنان به فعالیت در این بخشها</p>
		<p>توانسنجی انواع اشتغال بر حسب مکان و پتانسیل مکانی و پتانسیل نیروی انسانی در سن فعالیت ارائه مشوق‌های مالیاتی برای جلب سرمایه گذاری و توسعه اشتغال در استان شناسایی خیرین و مشخص نمودن زمینه‌های مورد نیاز به کمک آنان احداث راه‌های ارتباطی جدید و ایمن سازی راه‌های ارتباطی جاده‌های موجود تقویت امکانات گمرکی استان جهت تسهیل در امر صادرات ایجاد امکانات و زیرساخت‌های مناسب در مرزها جهت افزایش صادرات به کشورهای همسایه ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه بازارچه‌های مرزی رعایت عدالت فضای در تخصیص و پراکنش امکانات گردشگری افزایش روابط با کشورهای همسایه جهت جذب سرمایه گذار خارجی و سرمایه گذاری‌های مشترک اقتصادی</p>
		<p>تخصیص زیرساخت‌های لازم جهت تبدیل استان اردبیل به قطب گردشگری سلامت ایجاد قطب کشاورزی هوشمند و ارگانیک در دشت، معان، اردبیل و منگین شهر ایجاد منطقه‌های اقتصادی جهت تولید و ایجاد سبزی بین نگاه‌های تولیدی</p>

سند/طرح	برنامه ریزی	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد	
سند توسعه استان اردبیل در برنامه ششم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۱۳۹۵	<p>هوشمند در حوزه محصولات سردسیری و نیمه گرمسیری؛</p> <p>- انتظام بخشی به جریان سرمایه گذاری و مداخلات توسعه ای در چارچوب مزیت های منطقه ای و هم پیوندی خوشه های فعالیتی</p> <p>- توسعه و تکمیل زنجیره ارزش صنایع غذایی و انواع نوشیدنی ها با تأکید بر برند سبز، حلال، ارگانیک، ویژه معان و اردبیل (Bio and Trade Mark)</p> <p>- ارتقاء سهم صنعت گردشگری در تولید ناخالص داخلی و ساختار اشتغال (تبدیل استان اردبیل به هاب گردشگری زمستانی، رویدادهای ورزشی بین المللی و قطب گردشگری سلامت و پزشکی و غذا) راهبرد ایجاد تمایز و تشخیص منطقه ای</p> <p>- ایجاد بستر و زمینه شکل گیری تمدن اکولوژیک به ویژه در حوزه مدیریت و بهره برداری از خدمات اکوسیستمهای منحصربه فرد استان در چارچوب اقتصاد سبز</p> <p>- ارتقاء سطح کمی و کیفی زیرساخت های ارتباطی، توسعه خدمات مبتنی بر فناوری اطلاعات و تولید</p> <p>- محتوای بومی در راستای توسعه کسب و کارهای نوپای فاوا؛</p> <p>- تبدیل استان اردبیل به هاب گردشگری زمستانی و رویدادهای ورزشی بین المللی - ایجاد تمایز و تشخیص منطقه ای و ایجاد تنوع در ساختار تقاضا؛</p> <p>توسعه فعالیتهای مشترک و نهادینه شدن الگوی یکپارچه مکمل و هم افزایی درون منطقه ای، استان ها - خوشه مکمل گردشگری سلامت، ورزشی، طبیعی و فرهنگی تاریخی و توریسم غذا)</p> <p>- حفاظت از میراث ملموس و غیرملموس جاذبه های فرهنگی - تاریخی و طبیعی (عناصر شاخصون، زبان، فرهنگ آذری، آثار طبیعی و میراثی)</p>	<p>توسعه صنایع شامل صنایع مادر، صنایع تبدیلی و تکمیلی، صنایع تولید ماشین آلات و ادوات کشاورزی، صنایع کانی فلزی و غیر فلزی، صنایع الکترونیک، صنایع شیمیایی، پتروشیمی، صنایع معدنی</p> <p>- توسعه صنایع دانش بنیان و ایجاد مراکز تحقیقاتی مرتبط با این صنایع از قبیل صنایع نانو، بیوتکنولوژی، نانوسنس دانشگاه صنعتی و پارک علم و فن آوری و تجاری نمودن ایده ها و تحقیقات</p>	<p>- آمایش صنایع با توجه به ظرفیت های موجود در کشاورزی و تولیدات آن با قابلیت ایجاد ارزش افزوده بالا به کمک صنایع تبدیلی</p> <p>- توسعه زیرساخت های گردشگری و تبلیغ جاذبه های گردشگری استان</p> <p>- استفاده از قابلیت های گردشگری طبیعی - فرهنگی استان</p> <p>- ایجاد قطب گردشگری سلامت با توجه به وجود چشمه های آبگرم در استان اردبیل</p> <p>- جلوگیری از افزایش سهم دولت در اقتصاد و توسعه بخش خصوصی</p> <p>- توسعه زیربنای و تجهیزات به منظور استفاده از قابلیت های گردشگری استان</p> <p>- تدقیق و توسعه الگوی برنامه ریزی همکارانه و مشترک با استانهای همجوار و ارتقاء نقش منطقه ای مدیریت سرزمین با تأکید بر منابع مرزی، مشترک و دارای ظرفیت همکاری</p> <p>- دستیابی به رشد اقتصادی مستمر و سطح رقابت پذیری مطلوب</p> <p>- تولید و برنامه سازی محصولات غذایی و کشاورزی با برندهای سبز، بومی، ارگانیک و...</p> <p>- تصویب قوانین سخت و محکم برای حفاظت از میراث ملموس و غیرملموس جاذبه های فرهنگی - تاریخی و طبیعی</p>	<p>- توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی به ویژه در قطب های کشاورزی استان</p> <p>- همکاری بیشتر دانشگاه با بخش صنعت و کشاورزی جهت تسهیل تجاری سازی محصولات - ایجاد مراکز تحقیقاتی و صنایع دانش بنیان در بخش معدن و کشاورزی</p> <p>- صنایع سازی کشاورزی با آموزش نیروهای فعال در این بخش</p> <p>- ایجاد زیرساخت های مناسب جهت توسعه فعالیت های کشاورزی با توجه به منابع بالقوه استان</p> <p>- استفاده از شیوه های نوین آبیاری و مهار و استفاده بیشتر از آب های سطحی مرزی جهت افزایش</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
	<p>- تسریع در انجام فعالیت‌های زمین شناسی و اکتشاف نفتی و فرآوری مواد معدنی با ارزش در زون‌های سه گانه باقوه معدنی (حاشیه قزل اوزن، باغرواغ و سیلان - قره سو) و سایر مناطق مستعد و تقویت مراکز تحقیقاتی و پژوهشی معدنی</p> <p>- توسعه کشاورزی صنعتی و ارگانیک به عنوان تسهیل کننده و محرک توسعه استان با توجه به منابع باقوه و بالفعل نیروی انسانی و امکانات مناسب آب و خاک و پوشش گیاهی استان و تقویت مراکز تحقیقاتی و کشاورزی با کارکرد ملی در مناطق مستعد استان</p> <p>- توسعه فعالیت‌های کشاورزی با اولویت زیربخش‌های زراعت با تاکید بر اصلاح الگوی کشت، باغداری، دامپروری منجر صنعتی، افزایش ظرفیت تولیدی و توسعه پرورش آبزیان و زینورداری صنعتی، بیهه محصولات کشاورزی و ایجاد بورس محصولات کشاورزی</p> <p>- مدیریت بهینه آب از طریق استفاده از روش‌های نوین آبیاری، استفاده چندباره از آب، حفاظت کمی و کیفی منابع آب و توسعه منابع آب با ارتقا سطح فن آوری جهت توسعه اراضی زیر کشت از طریق مهار و انتقال آب‌های سطحی با اولویت رودخانه‌های مرزی و تکمیل شبکه‌های آبیاری پایین دست سدها</p> <p>- حفظ و احیای اراضی کشاورزی و جنگلی و مرعی و تضمین بهره برداری بلند دست از آن‌ها با رعایت موازین توسعه پایدار</p> <p>- تقویت و توسعه زیرساخت‌های تجاری از طریق ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، توسعه مبادلات مرزی، تاکید بر افزایش همکاری‌های اقتصادی با کشورهای همسایه و آسیای میانه، صدور محصولات فرآوری شده استان به سایر مناطق و تقویت و توسعه خدمات نگه داری محصولات کشاورزی، استفاده از روش‌های نوین بازاریابی و بسته بندی محصولات، راه اندازی روش‌های نوین عرضه کالا و خدمات به مشتریان در مناطق مختلف استان و گسترش ترانزیت کالا با کشورهای همجوار از طریق توسعه و تجهیز میادی ورودی و خروجی کالا و مسافر</p> <p>- تقویت و تجهیز و توسعه امکانات و تاسیسات آفتابی و گردشگری با توجه به جاذبه‌های تاریخی و طبیعی استان (نظیر چشمه‌های آب گرم معدنی) جهت پذیرش گردشگران داخلی و خارجی و ایجاد پیوند با گردشگری استان‌های همجوار در قالب محورهای سه گانه (رشت - اردبیل - تبریز، سلم - طحلال - اردبیل، امر - مشگین - اردبیل) و تضمین پایداری گردشگری از طریق بازاریابی، تبلیغ و توسعه گردشگری با استفاده از فناوری‌های نوین بازاریابی</p>	<p>راهبردها/سیاست</p>	<p>بهره‌وری</p> <p>- مکانیزاسیون و توسعه روش‌های نوین آبیاری در بخش کشاورزی</p> <p>- استفاده از اراضی کشاورزی، مرعی و جنگلی با رعایت ملاحظات پایداری محیط زیست</p> <p>- استفاده از موقعیت کربودری استان و افزایش همکاری اقتصادی با کشورهای همسایه و استان‌های همجوار</p> <p>- استفاده از شیوه‌های نوین بسته بندی جهت افزایش صادرات محصولات</p> <p>- کاهش دورریز و هدررفت محصولات کشاورزی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی</p> <p>- تقویت گردشگری استان در زمینه گردشگری سلامت، طبیعی و فرهنگی</p> <p>- توسعه و بهبود بخش دامپروری و پرورش طیور استان با بهره‌گیری از اصلاح نژاد، صنایع تبدیلی و تکمیلی و ارتقای دانش و مهارت</p> <p>- افزایش روابط با کشورهای همسایه جهت جذب سرمایه‌گذار خارجی و سرمایه‌گذاری مشترک اقتصادی</p> <p>- وارد عمل شدن دولت در حفظ و احیای اراضی کشاورزی و جنگلی و مرعی</p> <p>- ایجاد زیرساخت‌های لازم در مناطق روستایی جهت تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و افزایش درآمد روستاییان</p> <p>- گسترش زیرساخت‌های حمل و نقل و تقویت بنیه ترانزیتی استان</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
سند ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۹	<p>افزایش میزان بهره گیری از منابع خارجی در راستای توسعه بخش های صنعت، کشاورزی و گردشگری از طریق هدایت و حمایت و جلب سرمایه گذاری های مشترک و مستقیم خارجی</p> <p>تقویت زیر ساخت های مناسب تولید و ایجاد اشتغال مولد و تنوع بخشی و گسترش فعالیت های مکمل به ویژه صنایع تبدیلی کوچک و خدمات نوین، به منظور افزایش سطح درآمد روستاییان</p> <p>مدیریت توسعه استان با تاکید بر اقتصاد مقاومتی، رعایت ملاحظات زیست محیطی و آمایشی، تقویت مشارک های مردمی (بخش خصوصی) و سازمان های مردم نهاد (NGO ها)</p> <p>ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان</p> <p>تقویت نقش منطقی کشور در شبکه گذررهای ترانزیتی منطقه ای و بین المللی</p> <p>شبکه سازی و ایجاد زنجیره های جدید تولید بین المللی و ارتقای جایگاه بین المللی کشور در بازارهای جهانی به ویژه در زمینه انرژی</p> <p>تنوع بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت ها، قابلیت ها و تخصص های سرزمین</p> <p>تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط زیست</p> <p>ارتقای بهره وری و کاهش انرژی بری و تنوع بخشی به منابع تولید انرژی</p> <p>سازگاری توسعه با محیط زیست و منابع طبیعی</p> <p>ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل دهی به زنجیره فعالیت های صنعتی</p> <p>بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی</p> <p>ارتقای گردشگری و آوازه میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران</p>	<p>اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی</p> <p>ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی</p> <p>توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند</p> <p>استفاده کارآمد از قابلیت های ترانزیتی ملی و منطقه ای</p> <p>اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت</p> <p>ارتقای هوشمندی زنجیره های تولید و تامین</p> <p>رفع موانع جذب سرمایه گذاری</p> <p>جلو گیری از توسعه فعالیت های نامسازگار با قابلیت ها</p> <p>ارتقای تنوع فعالیت های اقتصادی بر مبنای قابلیت ها</p> <p>اجتناب از رویه های ناپایدار کشاورزی</p> <p>اجتناب از نابودی محیط زیست و پایدارسازی فعالیت های اقتصادی</p> <p>ارتقای سبزی و مکمل گرایی صنایع</p> <p>استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی</p> <p>توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت ها</p> <p>استفاده بهینه از قابلیت های گردشگری</p>

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابدی، مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی تعمیر شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط زیست	افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی جلوگیری از نابودی محیط زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط زیست و سبز استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران امق ۱۴۰۲	۱۳۸۲	تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احراق سوخت‌ها کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی	به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی افزایش سهم انرژی‌های نو در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایدار
ضوابط ملی آمایش سرزمین - سازمان برنامه و بودجه	۱۳۸۳	توسعه و تجهیز گزیده‌ای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل و نقل بین‌المللی تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی شده رفع تنگناهای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخوردار از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخوردار از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین‌المللی	کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان خلق دسترسی دربرگیرنده به زیرساخت‌ها به‌ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی - غربی افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی توسعه ارتباطات فیبر نوری و پهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری مهم برای زمامداری از شهرهای بزرگ توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان	بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی تکمیل شبکه ریلی استان کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو توسعه دور کاری و خدمات از راه دور توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت دار جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکیم الزامات در محور زیربنایی
<p>خواهنا علی سر زمین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سر زمین</p>	۱۳۹۴	<p>الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک</p> <p>- فراهم سازی زمینه‌ها، امکانات و زیرساخت‌های مورد نیاز به منظور ایفای نقش موثر ترانزیتی کشور در منطقه</p> <p>- توسعه، تجهیز، اتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور</p> <p>- توسعه، تجهیز، تقویت و سطح بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر</p> <p>- تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور</p> <p>- توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور</p> <p>- فراهم سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده</p> <p>- تنوع بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی</p> <p>- ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت</p> <p>- بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها</p> <p>- ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوانداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست</p>	<p>- توسعه و تجهیز زیربنایها و تسهیلات مورد نیاز برای بهره گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان</p> <p>- توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر</p> <p>- توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها</p> <p>- جلوگیری از مصرف بی رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک</p> <p>- جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها</p> <p>- جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سبید رود در سطح استان</p> <p>- افزایش بهره وری در استفاده از آب</p> <p>- اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوانداری با هدف ارتقای منابع آبی استان</p>
<p>مطالعه استراتژی درازدمدت طرح آمایش سر زمین - مهندسان مشاور ستیران</p>	۱۳۵۵	<p>- ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی</p> <p>- توسعه زیربنای حمل و نقل در مناطق ستاز</p>	<p>- ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه ای</p> <p>- کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی</p> <p>- توسعه حمل و نقل زمینی به ویژه در مناطق اولویت دار</p>
<p>سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه ریزی</p>	۱۳۸۵	<p>- ممنوع کردن استفاده‌های اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن</p> <p>- تجهیز اسکله‌ها و بنادر صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی</p> <p>- توسعه و تجهیز بنادی ورود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره برداری از بنادر</p>	<p>- جلوگیری از ساخت سازه‌های بی رویه و تملک اراضی ساحلی</p> <p>- توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان</p> <p>- افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف</p> <p>- جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ...</p> <p>- تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل به منظور بهره گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی</p>

سند/ طرح	سال	راهبرد/ سیاست	حکم/ الزامات در مورد زیر بنایی
کشور			
		<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیر نفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخصهای عدالت اجتماعی - تکمیل زیر بناها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیر دولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاهها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب (هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاههای تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از پتانسیل با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت پاندر کوچک و متوسط به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیر دولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیر دولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) حمل و نقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام‌فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاههای استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی پاندر استان و جذب سرمایه‌گذاری‌ها - توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن
	۱۳۹۵		
برنامه ششم - توسعه شورای اسلامی			

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابراهیمی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فراملی هر یک از آنها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، ناآدر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته از تباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار متعادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطوح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش پیوند‌ها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیها و توانهای مراکز جمعیتی کوچک و پرانکده (روستاها، روستا- شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محلی و ظرفیت تحمل زیست بومها - بهره برداری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آنها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه ای، حمل و نقل و ترانزیت و استفاده از فن آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین المللی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده شهرهای - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری
مطالعات آمایش سرزمین - مقدمه‌ای - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوانبندی الگوی نظام شهری با اولویت تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هم‌انگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده شهرهای - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری

حکم/الزامات	راهبرد/سیاست	سال	سند/طرح
محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم	<p>فَضاهای روستایی</p> <p>- توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی</p> <p>- بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی مناطق روستایی به منظور سازماندهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی</p> <p>- استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی</p> <p>- توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازاریابی ملی و جهانی</p> <p>- توجه به شبکه‌های بازاریابی روستایی و محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازاریابی ملی و جهانی</p>	سال	سند/طرح
	<p>- سازماندهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات</p> <p>- به جهت لحاظ روکردهای چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد یا اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود:</p> <p>۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛</p> <p>۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛</p> <p>۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به ایر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید.</p> <p>- تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تکیه بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال زا؛</p> <p>- انضمام بخشی به فرایندها و رويه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ بهره‌بری از اراضی قابل کشت؛</p>	۱۳۹۴	<p>ضوابط ملی</p> <p>آمایش</p> <p>سرزمین مصوب</p> <p>هیات وزیران -</p> <p>مرکز ملی</p> <p>آمایش سرزمین</p>
- جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون‌افزا	<p>- ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی پیرامون شهرها به ویژه کلانشهرها</p>	۱۳۹۵	<p>توسعه -</p> <p>مجلس ششم</p> <p>شماره ۴۰</p>

سند طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم الزامات
شورای اسلامی		<ul style="list-style-type: none"> - سامان بخشی مناطق حاشیه نشین تعیین شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آنها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارضانقیمت و زمین مورد نیاز برای روستائیان - توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری حومه‌ها و حومه آنها - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از چنگک تحصیلی و استفاده از اراضی رهانده و ساختمان‌های مخروبه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و منصفانه - کاهش آسیب‌های اجتماعی - ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی - حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن - کاهش اتکا به خودروهای شخصی
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آنها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره .. - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهواره‌ای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیه‌ای و دور افتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آنها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرضه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از بی‌علاقگی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربنای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مبدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقماری خوداتکا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلانشهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها
حلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استانداری) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی			

جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابراهیمی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متابین، وطن‌دوست، جمع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندنهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکل‌های منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدبیر، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تقویت اختیارات مناسب قانونی به سطح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گرایی افراطی، قانون‌گریزی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش تجهیزات مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی - فن آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیتهای اجتماعی، فرهنگی و علمی استانها و مناطق کشور، به ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با برون‌نگری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادلها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمایش	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ 	

سند/طرح	سال	راهبر/د سیاست	حکم الزامات
سوزمین - مقدامای - دفتر آمایش و توسعه پایدار		<p>- ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛</p> <p>- تقلم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛</p> <p>- ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت بنگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سزانه و نظارت بر عملکرد بیمه درمان کشور؛</p> <p>- تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛</p> <p>- ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛</p> <p>- اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگویی برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛</p> <p>- وضع قوانین برای حمایت از فشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌درآمد، معزندان و کودکان و نوجوانان؛</p> <p>- تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛</p> <p>- طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛</p> <p>- تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛</p> <p>- عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛</p> <p>- طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح بندی، نظام ارجاع و ...؛</p> <p>- توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی</p>	<p>- ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده</p> <p>- جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همپای‌های بین بخشی</p> <p>- حمایت از سلامت گروه‌های آسیب پذیر</p> <p>- ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت</p> <p>- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی</p> <p>- ایجاد پیوند نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت</p> <p>- جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت</p> <p>- تمرکز بر پیشگیری به جای درمان</p>
ضوابط ملی آمایش سوزمین/مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سوزمین	۱۳۹۴	<p>- افزایش همگرایی تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی</p> <p>- تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛</p> <p>- تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در بهینه‌سازیم</p> <p>- توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در بهینه‌سازیم، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم</p>	<p>- جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی</p> <p>- ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای روکردهای مشارکتی</p> <p>- توانمندسازی و مقدرسازی مردم</p> <p>- تمرکز بر مهارت به جای مدرک</p> <p>- ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی</p> <p>- توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت</p> <p>- آمایش فضایی فضاهای آموزشی</p>

حکم الزامات	راهبرد/سیاست	سال	سند/طرح
<p>- جلوگیری از بی عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی</p>	<p>توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و استانی و کارپروژه‌های هر منطقه تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به ویژه کلاشهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطح پایین آموزش عالی به نفع سطح بالاتر طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضانات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی الزام به پیوستن نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه</p>		
<p>- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش‌های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشاغل‌های مدنی - جلوگیری از غربزدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی</p>	<p>راهبرد/سیاست</p> <p>توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب</p> <p>- نهادینه‌سازی فرهنگ تمسک به قرآن و عزت‌(امام عصر(عج)) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعائر الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی- ایرانی - بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص) - تبیین، تشکیل، تکمیل، تعالی و امین‌سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی- ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر متعهد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و اسکیارستیز و تعمیق درک زیبایی‌شناسانه عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تکمیل فرهنگ اسلامی- ایرانی و گنجانان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی)</p> <p>- طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌های مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام</p>	<p>۱۳۹۲</p>	<p>تقلبه مهندسی فرهنگی کشور- دبیر خانه شورای عالی انقلاب فرهنگی</p>

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
		<p>گسترش تأثیرگذاری و ارزش آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران</p> <p>بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی</p> <p>ساماندهی جهت فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبردی فعال چنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی</p> <p>افزایش صریب ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح</p> <p>کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم</p> <p>تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقتشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی</p> <p>خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی</p> <p>بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی</p> <p>بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاههای غیررسمی و ترویج مهاجرت</p> <p>برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور</p> <p>حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار</p> <p>مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از پیماران روانی مزمن و سالمندان</p> <p>تأمین نیاز اقتشار آسیب‌پذیر و گروههای هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن</p> <p>توسعه فرهنگ کتابخوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته</p> <p>حمایت از کتابفروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از امکان مذهبی</p> <p>صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری</p> <p>تفویض و تحکیم جامعه‌های خانوادهمحور و تقویت و تحکیم و تقالی خانواده و کارکردهای اصلی آن</p>	<p>- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات</p> <p>- افزایش سرمایه اجتماعی</p> <p>- جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی</p> <p>- توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی</p> <p>- جلوگیری از افزایش سکونت‌گاه‌های غیررسمی</p> <p>- توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>- توسعه مسکن اجتماعی</p> <p>- توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتابخوانی</p> <p>- توسعه تولیدات فرهنگی</p> <p>- جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده</p>
پروانه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵		

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوابق تاریخی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تضمین ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع طبیعت گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌داری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - اعمال دیدگاه‌های آمایش برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرععی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست بوم‌ها - رعایت ملاحظات امنیتی و دفاعی؛ "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی
حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست		<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به منابع تجدیدناپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چندپارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیدهبانی کارآمد - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی

سند طرح	سال	راهبر داسیاست
سوزمین		
مطالعات آمایش سوزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - انجام برنامه‌های محیط زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط زیستی - ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سرو صدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی - اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی - ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست - ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست محیطی قبل از تصویب - ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور - الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب - بهره برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی - رعایت معیارهای زیست محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی - رعایت معیارهای زیست محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس - استفاده از انرژی‌های پاک و چالش‌ها در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها - تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سوزمین و توسعه پایدار - هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سوزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور - اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ - اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه، انتقال بین حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سوزمین - تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری - اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال - مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری
ضوابط ملی آمایش سوزمین مصوب	۱۳۸۴	<ul style="list-style-type: none"> - ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و معابر یا ملا حظات محیط زیستی - نوع بخشی به منابع تولید، انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (به ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی نهیبه
حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست		<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب محیط زیست - هوشمندسازی حفاظت از محیط زیست - ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند - تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست - ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط زیست - جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط زیستی - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب - جلوگیری از عذر رفت منابع طبیعی - رعایت خط‌های محیط‌زیستی - جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب
		<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب زمین - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>هیات وزیران - مرکز علمی آمایش سوزمین</p>		<p>اصالح مدیریت یکپارچه بر منابع آب - ممنوعیت برداشت بی رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدید شوندگی آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جانشانی و استمرار فعالیت‌های اقتصادی آب در بر قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلیکی و آکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فرامی، ملی، منطقه ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت معازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حقایق‌های محیط زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدید شونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزاندازی؛ و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحدهای آکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره وری آب و یکپارگی روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تثدیه بخراندان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخیزاندازی در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و چاگردانی در موارد ممکن در طریق کشت گلخانه‌ای، - مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چند جانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط زیستی توان آکولوژیکی و ظرفیت تحمل زیستی در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین - پایان زراعی و جلوگیری از بیابان زایی و تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های شکل دهنده ریزگردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی</p>	<p>- اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش - جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی - توسعه دیپلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت حقایق‌های محیط زیستی - توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه‌جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آب - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی</p>
مدیریت یکپارچه	۱۳۵۵		

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>مناطق ساحلی کشور: طرح کاربری مطلوب اراضی مناطق ساحلی کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸</p>		<p>دفع افات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری - احیاء و ضبط منابع نمودن بهره برداری از منابع طبیعی با تأکید بر صیانت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان - ضابطه‌مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه مجرورهای گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی با تأکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عمودی شهرها و بهره گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها</p>	<p>کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حریم - جلوگیری از پراکنده‌رویی شهرها</p>
<p>سیاست‌های کلی محیط زیست - حضرت آیت الله خامنه‌ای</p>	۱۳۹۴	<p>- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی - ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست - اصلاح شرایط زیستی به منظور برخورددار ساختن جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی - پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیر مجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده کننده‌گان و تخریب کننده‌گان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخرن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرغ و تنوع زیستی به‌ویژه حیات وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو - گسترش اقتصاد سبز - تعامل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبچورداری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تخریب و کنترل ورود آلاینده‌ها - استقرار نظام حساسی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی - حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز - تدوین منشور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی - اسلامی</p>	<p>- اجتناب از بخشی‌نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی</p>

سند، طرح	سال	راهبرداسیاست
		<p>- ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهرهمندی از فناوری‌های نوآورانه زیست محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بومها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست</p> <p>- گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی</p> <p>- تقویت دیپلماسی محیط زیست</p>
<p>وزنامه ششم توسعه- مجلس شورای اسلامی</p>	۱۳۹۵	<p>راهبرداسیاست</p> <p>- ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی</p> <p>- اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهربرداری مناسب از تالاب‌های کشور</p> <p>- اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در ساحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشتهای حاشیه تالاب‌ها</p> <p>- تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست</p> <p>- تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرکهای صنعتی و خدماتی</p> <p>- احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها</p> <p>- اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوران</p> <p>- پایان‌داری و کنترل کانون‌های بحرانی آن</p> <p>- تهیه نقشه‌های حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی</p> <p>- اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آنها در ساختمان‌ها و مناطق نقلیه</p> <p>- احیای رویشگاه‌های مرتعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی</p> <p>- تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف</p> <p>- اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه‌های مشترک و مرزی</p> <p>- تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گروه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات وحش کشور</p> <p>- جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل</p>
حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست		<p>- اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی</p> <p>- جلوگیری از نابودی تالاب‌ها</p> <p>- جلوگیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند</p> <p>- ایجاد چرخه‌های بسته آب</p> <p>- جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع</p> <p>- جلوگیری از بینابان‌زایی</p> <p>- جلوگیری از نابودی خاک و آبخوران‌ها</p> <p>- مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها</p> <p>- توسعه جنگل‌ها و مراتع</p> <p>- رعایت حلقه‌های محیط‌زیستی</p> <p>- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی</p>

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

از منظر جغرافیایی، استان اردبیل با ۱۷۸۸۱ کیلومتر مربع وسعت که ۱/۱ درصد از مساحت کشور را در بر می‌گیرد، از شمال و نیمه شمالی مرز شرقی خود، با کشور جمهوری آذربایجان، از غرب با استان آذربایجان شرقی و از جنوب با استان زنجان و از نیمه جنوبی مرز شرقی خود، با استان گیلان همسایه است. تعداد شش شهرستان این استان با کشور جمهوری آذربایجان همسایه‌اند و بقیه شهرستان‌های استان نیز با یک، دو و حتی سه استان مجاور هم مرز هستند. این ویژگی به دلیل شکل هندسی استان اردبیل است که طول شمالی جنوبی آن، حدود ۵ برابر و در برخی نقاط حدود ۱۰ برابر عرض شرقی غربی آن است (جغرافیای استان اردبیل، ۱۳۹۹: ۹). توجه به نقشه پهنه‌بندی خطر لرزه‌ای ایران، بیشتر نقاط استان اردبیل در منطقه زلزله‌خیز با درجه‌بندی «خطر خیلی بالا» و «خطر بالا» قرار دارد و از این رو این استان در یکصد و پنجاه سال گذشته شاهد زلزله‌های ویرانگری بوده است (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۱۶). استان اردبیل تا ۱۳۷۲ ش بخشی از استان آذربایجان شرقی بود که تصویب تأسیس آن در جلسه علنی مورخ ۱۳۷۲/۱/۲۲ مجلس شورای اسلامی انجام گرفت (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۲۳).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

نزدیکی استان به دریای مازندران (خزر) و بهره‌مندی از منابع رطوبت‌زای دریای سیاه و مدیترانه، در مجموع موجب افزایش رطوبت و بارندگی مناسب در استان اردبیل شده است. به طور کلی اردبیل تحت تأثیر سه توده هوایی مدیترانه‌ای، سبیریایی (از طریق خزر) و اقیانوسی (اطلس شمالی) از غرب، قرار داد؛ به گونه‌ای که با میانگین بارش سالیانه ۳۴۷/۵ میلی‌متر بیش از میانگین سالیانه کشور (۲۵۵ میلی‌متر)، از نزولات جوی استفاده می‌کند. امکانات طبیعی موجود در استان، موجب رونق فعالیت‌های کشاورزی، دامداری و توسعه جنگل‌ها و مراتع طبیعی در بیشتر نقاط شده است. جاذبه‌های طبیعی نظیر دریاچه‌ها، جنگل‌های زیبا که بیشتر در دامنه‌های کوه‌های تالش و سبلان واقع شده‌اند، ارتفاعات سبلان که همه ساله پذیرای کوهنوردان بسیاری از داخل و خارج از کشور است، آب‌های گرم معدنی به ویژه در شهر توریستی سرعین، با امکانات اقامتی مناسب و فراوان، آثار تاریخی متعدد در شهرهای استان و همچنین وجود مرز مشترک با جمهوری آذربایجان و ارتباطات تجاری بین دو طرف، در مجموع زمینه‌ها و امکانات بیشتری را برای توسعه استان فراهم ساخته است. (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۵).

۲-۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک

از منظر هیدروپلیتیک، بخش عمده‌ای از منابع آبی در استان اردبیل، در حوزه کشاورزی از دست می‌رود و شرکت آب منطقه‌ای اردبیل به این بخش ورود کرده و با جلوگیری از تلفات آب‌های زیرزمینی و اصلاح الگوی کشت، حوزه کشاورزی را به سمت صنعتی شدن هدایت کرده است. اردبیل با وجود اینکه یک درصد مساحت کشور را شامل می‌شود اما ۳۰۵ درصد محصولات کشاورزی را تولید می‌کند و تولید در ۱۲ قلم کشاورزی رتبه اول تا هفتم کشوری را دارا هستیم و در حالی که در کشور سهم کشاورزی در تولید ناخالص ملی ۹ درصد بوده اما در استان ۳۰ درصد است و بالای ۴۵ درصد اشتغال اردبیل در بخش کشاورزی است. همچنین، از چالش‌های اساسی دیگر استان اردبیل، تأمین آب شرب اردبیل است به طوری که در ۲۰ سال آینده اردبیل ۱۶۰ میلیون متر مکعب نیاز آبی دارد (درویشی و شیرمحمدی، ۱۳۹۶: ۱۳).

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها

استان اردبیل با مساحتی معادل ۱۷۸۷۵/۴ کیلومتر مربع در شمال غربی ایران واقع شده و حدوداً ۱/۱ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. استان اردبیل از شمال به جمهوری آذربایجان، از شرق به استان گیلان، از جنوب به استان زنجان و از غرب به استان آذربایجان شرقی محدود است. اردبیل ابتدا از توابع استان آذربایجان شرقی بوده که این استان در فروردین سال ۱۳۷۲، از استان آذربایجان شرقی جدا و به استانی مستقل تبدیل شده است. در آن زمان از مجموع ۱۸ شهرستان استان آذربایجان شرقی در هنگام تقسیم، ۱۲ شهرستان در آذربایجان شرقی باقی ماندند و ۶ شهرستان دیگر، استان جدید اردبیل را تشکیل دادند. در حال حاضر بیشترین مرز مشترک استان اردبیل با استان آذربایجان شرقی به طول ۴۱۲ کیلومتر است و پس از آن از طرف شمال و شمال شرق کشور جمهوری آذربایجان با ۳۱۶ کیلومتر طولانی‌ترین مرز مشترک را با استان اردبیل دارد، استان‌های گیلان و زنجان به ترتیب با داشتن ۱۷۳ و ۷۸ کیلومتر مرز مشترک با استان اردبیل، در رده‌های بعدی قرار دارند.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

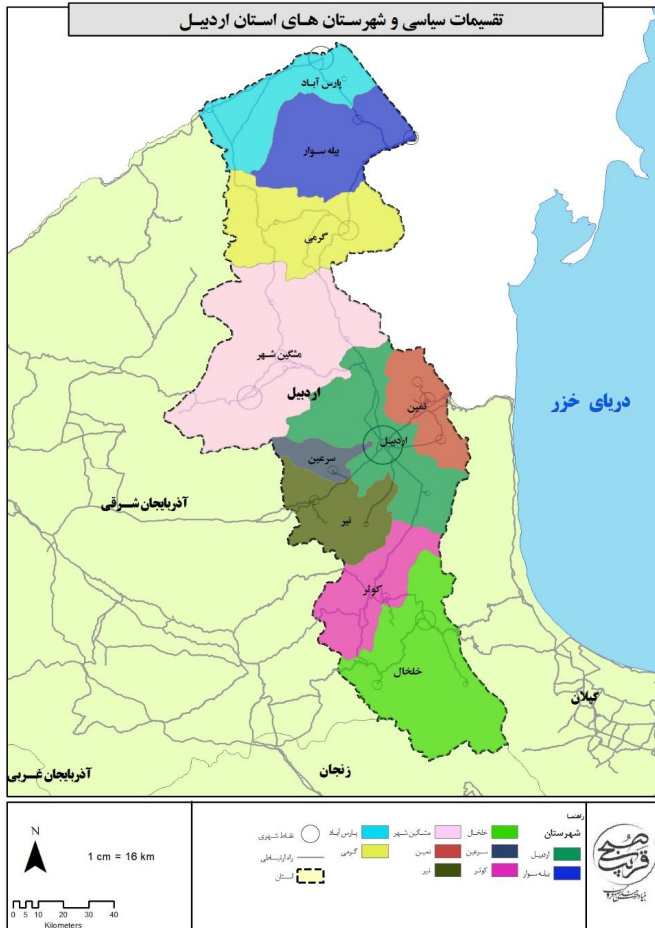
استان اردبیل تا پایان سال ۱۳۹۸ دارای ۱۱ شهرستان، ۳۰ بخش، ۳۱ شهر و ۷۳ دهستان بوده است. شهرستان‌های استان شامل: اردبیل، اصلاندوز، بیله سوار، پارس آباد، خلخال، سرعین، کوثر، مشکین شهر، گرمی، نمین و نیرمی باشد. در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۱۸۶۱ آبادی در استان وجود دارد که از این تعداد ۱۷۰۵ آبادی دارای سکنه و ۱۵۶ آبادی خالی از سکنه می‌باشند.

در میان ۱۱ شهرستان استان در سال ۱۳۹۸، شهرستان اردبیل با مرکزیت شهر اردبیل (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌ها دارد. شهرستان‌های مشکین‌شهر و خلخال به ترتیب با داشتن مساحت ۳۸۲۱/۸ و ۲۸۲۷/۳ کیلومتر مربع به ترتیب بزرگترین و شهرستان سرعین با مساحت ۴۰۴/۸ کیلومتر مربع کوچکترین شهرستان‌های استان هستند.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان اردبیل در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
اردبیل	۲۱۷۴/۱	۳	۱۰	۴	۱۸۱	۱۵۲	۲۹
اصلاندوز	۵۹۱/۹	۲	۴	۱	۱۲۸	۱۲۵	۳
بیله سوار	۱۷۴۱/۶	۲	۴	۲	۳۰۱	۲۶۱	۴۰
پارس آباد	۸۱۳/۹	۳	۶	۳	۱۲۷	۱۱۸	۹
خلخال	۲۸۲۷/۳	۳	۸	۳	۱۵۰	۱۴۲	۸
سرعین	۴۰۴/۸	۲	۴	۲	۲۸	۲۷	۱
کوثر	۱۲۸۳/۹	۲	۴	۱	۱۰۴	۹۹	۵
مشکین شهر	۳۸۲۱/۸	۵	۱۲	۷	۳۱۴	۲۷۸	۳۶
گرمی	۲۰۴۸/۱	۳	۹	۳	۲۳۴	۳۱۵	۱۹
نمین	۹۳۸/۳	۳	۷	۳	۹۴	۹۰	۴
نیر	۱۲۲۹/۷	۲	۵	۲	۱۰۰	۹۸	۲
کل استان	۱۷۸۷۵/۴	۳۰	۷۳	۳۱	۱۸۶۱	۱۷۰۵	۱۵۶

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان اردبیل تا سطح شهرستان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۱-۲-۳ ویژگی‌های توپوگرافی (ناهمواری‌ها)

ناهمواری‌های استان اردبیل که حدود دو سوم نواحی کوهستانی آذربایجان را شامل می‌شود از نقطه نظر تأثیرگذاری بر وزش بادهای محلی فوق العاده حائز اهمیت می‌باشد. ناهمواری‌ها از یک طرف با ایجاد اختلاف ارتفاع و به تبع آن اختلاف فشار هوا در فصول مختلف سال و به خصوص در فصل گرم سال،

شرایط را برای وزش بادهای محلی فراهم می‌آورند و از طرف دیگر طرز قرارگیری آن‌ها در انحراف بادهای همسوسازی جریان‌های جوی نقش عمده ای ایفاء می‌کنند. این ناهمواری‌ها را می‌توان به سه بخش عمده تقسیم کرد:

کوه‌های شمالی: این رشته کوه‌ها از کوه‌های آرارات در خاک ترکیه شروع شده و تا کوه‌های تالش در شرق استان اردبیل ادامه می‌یابد. از جمله آن‌ها در منطقه، کوه‌های قره داغ در شمال و شمال غرب مشکین شهر می‌باشد که دارای جهت غربی - شرقی است.

رودخانه قره سو ناهمواری‌های مذکور را بریده و به سمت شمال تا رسیدن به رودخانه ارس در حوالی اصلاندوز جریان می‌یابد.

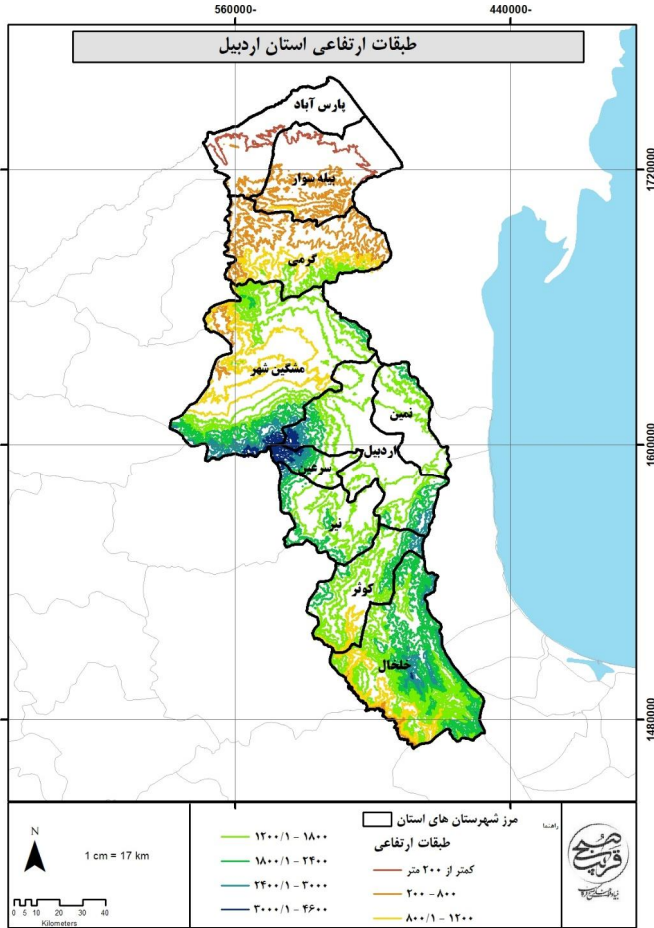
کوه‌های شرقی: شامل کوه‌های تالش با جهت شمالی - جنوبی و کوه‌های صلوات داغ و خروسلو با جهت شمال شرقی - جنوب غربی می‌باشد. کوه‌های تالش که بلندترین نقطه‌ی آن آق داغ با ارتفاع ۳۳۲۲ متر می‌باشد، دنباله‌ی کوه‌های البرز محسوب می‌شود.

این کوه‌ها (گردنه حیران) با ارتفاع تقریبی ۱۳۵۰ متر در بخش جنوب غربی اردبیل به عنوان یک مرز طبیعی، این استان را از مناطق ساحلی دریای خزر با ارتفاع (۲۸) متر از سطح دریای آزاد جدا می‌سازد. تأثیر این ناهمواری در اقلیم منطقه به گونه ای است که از نفوذ رطوبت دریای خزر به مناطق غربی استان جلوگیری می‌کند؛ به طوری که دامنه ی شرقی این کوه‌ها تحت تأثیر جریانات خزری پوشیده از جنگل و دامنه‌ی غربی به دلیل موقعیت باد پناهی به صورت مراتع و علفزار در آمده است.

کوه‌های مرکزی و جنوبی: شامل کوه سبلان با حداکثر ارتفاع ۴۸۱۱ متر و کوه بزغوش با حداکثر ارتفاع ۳۸۰۰ متر که در جنوب کوه سبلان با جهت شرقی - غربی تا دره‌ی قرانقوچای ادامه می‌یابد. کوه سبلان عامل بازدارنده نسیم و وقفه در حرکت توده‌های هوا و نیز عامل فزاینده صعود و همرفت در منطقه است.

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان اردبیل

طبقه ارتفاعی (متر از سطح دریا)	مساحت (کیلومتر مربع)	درصد از مساحت
کمتر از ۱۰۰۰	۵۰۵۷	۲۸/۷۸
۱۰۰۰-۱۴۰۰	۴۰۰۰/۷	۲۲/۸۴
۱۴۰۰-۱۸۰۰	۴۳۵۵/۷	۲۴/۸۷
۱۸۰۰-۲۲۰۰	۲۵۰۰	۱۴/۲۷
۲۲۰۰-۲۶۰۰	۱۰۳۶/۸	۵/۹۲
۲۶۰۰-۳۰۰۰	۳۳۷/۴	۱/۹۳
۳۰۰۰-۳۴۰۰	۱۲۳/۶	۰/۷۱
بیشتر از ۳۴۰۰	۱۰۴	۰/۵۹

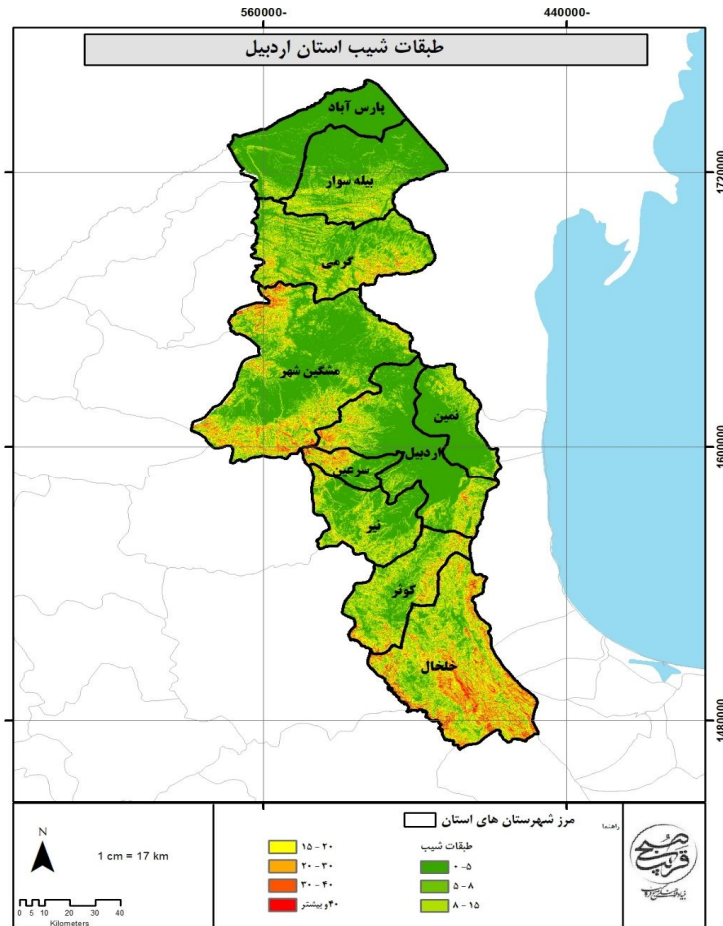

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان اردبیل

شیب نقش اساسی در میزان رواناب، میزان نفوذ، شدت سیلاب‌ها، میزان فرسایش خاک و میزان پوشش گیاهی دارد در همین راستا بررسی این عامل در مطالعات محیط زیستی حائز اهمیت فراوانی است. بیشترین مساحت استان اردبیل معادل ۴۷۱۸/۶۰ کیلومترمربع (۲۶/۹۹ درصد) دارای شیب بین ۱۲-۲۰ درصد است و کمترین آن نیز با مساحتی حدود ۲۴۵/۷ کیلومترمربع مربوط به شیب‌های بیش از ۶۰ درصد (۱/۴۱ درصد از مساحت استان) می‌باشد.

جدول ۹- طبقات شیب استان اردبیل

درصد از مساحت	مساحت (کیلومتر مربع)	طبقه شیب (درصد)
۹/۷۸	۱۷۰۹	۰-۲
۲۳/۸۸	۴۱۷۵	۲-۵
۷/۹۳	۱۳۸۵/۵	۵-۸
۳/۸۱	۶۶۵/۵	۸-۱۲
۲۶/۹۹	۳۷۱۸/۶	۱۲-۲۰
۱۰/۱۳	۱۷۷۱	۲۰-۳۰
۱۴/۱۵	۲۳۷۴/۶	۳۰-۴۵
۱/۹۳	۳۳۷/۵	۴۵-۶۰
۱/۴۱	۲۴۵/۷	بیش از ۶۰

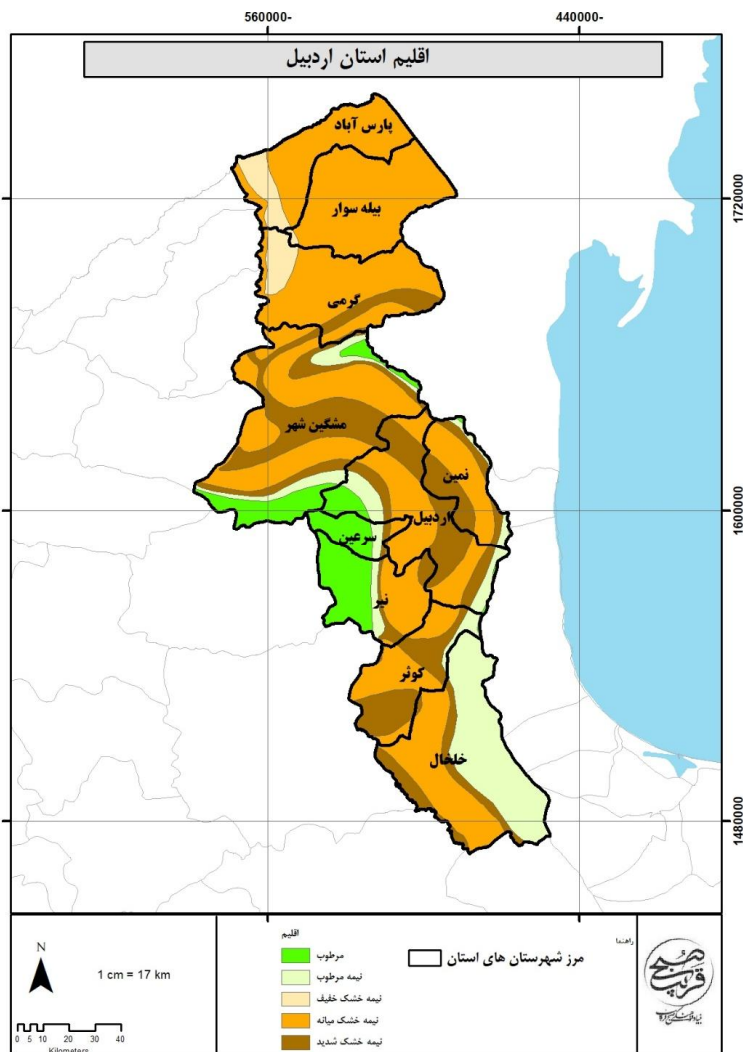
نقشه ۴- طبقات شیب استان اردبیل

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

چهره عمومی شهرستان اردبیل متأثر از ارتفاعات کوهستان‌های سبلان، طالش و بزغوش است که این عوامل طبیعی سبب محصور شدن آن شده‌اند. بیشتر زمین‌های این بخش از استان ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارند. شمال غربی آن بین ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ متر بلندی دارد و رشته کوه سبلان با ۴۸۱۱ متر ارتفاع، در این قسمت واقع است. وجود کوهستان سبلان در غرب این شهرستان، در اعتدال هوای آن نقش عمده‌ای دارد و آب‌های جاری شده از این کوهستان سبب آبادی منطقه شده است. موقعیت خاص جغرافیایی استان اردبیل سبب گردیده است که این استان در فصل‌های سرد سال تحت تاثیر توده هوای مهاجر از شمال، شمال‌غرب و غرب قرار گیرد. در فصل تابستان نیز گاهی سیستم‌های کم فشار باران زائی تاثیر گذاشته و بارندگی‌های تابستانه را در این مناطق باعث می‌گردد. بخش‌هایی از استان تحت تاثیر اقلیم خزری قرار گرفته و دریای خزر در شرق استان بر شرایط دمائی و رطوبتی آن اثر می‌کند و موجب تعدیل آب و هوا در آن می‌شود. باعنایت به اینکه استان از دو بخش کوهستانی سرد و جلگه‌ای معتدل تشکیل شده و به تبع عوامل طبیعی و جغرافیایی، دارای تنوعات اقلیمی قابل توجه است، اما ویژگی سردی که ناشی از تاثیر توده‌های هوای سرد شمالی، ارتفاع و عرض جغرافیایی است، صفت مشترک اقلیم‌های گوناگون استان گردیده و حتی در پست‌ترین نقاط استان که طبیعتاً دارای اقلیم معتدل هستند، بارش برف همه سال مشاهده می‌شود.

جدول ۱۰- طبقه بندی آمبرژه اقلیم استان اردبیل

نام ایستگاه	نوع اقلیم	نوع پوشش گیاهی
اردبیل	نیمه‌خشک سرد	استپی
پارس‌آباد	نیمه‌خشک معتدل	استپی
خلخال	نیمه‌مرطوب سرد	معتدل جنگلی
کوثر (فیروز آباد)	نیمه‌خشک سرد	استپی
سرعین	نیمه‌مرطوب سرد	معتدل جنگلی
مشیران	خشک معتدل	بیابانی
نمین	مرز بین خشک و نیمه‌مرطوب سرد	مرز بین استپی و معتدل جنگلی
نیر	نیمه‌خشک سرد	استپی

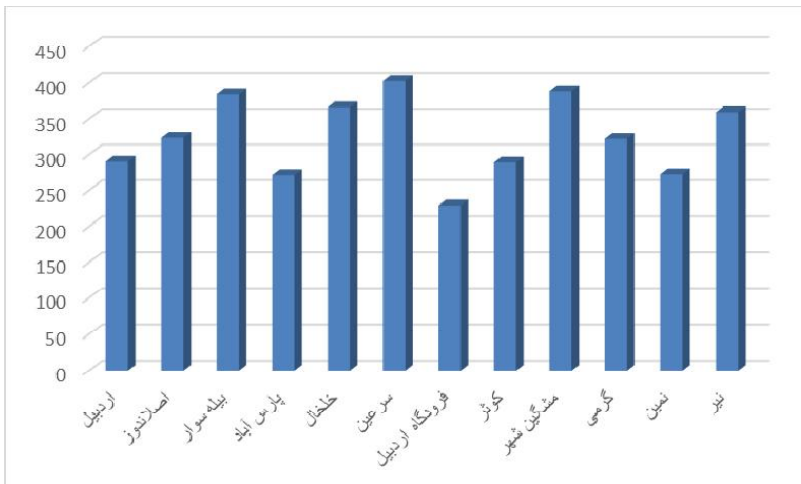
نقشه ۵- اقليم استان اردبيل

۳-۲-۱- بارش

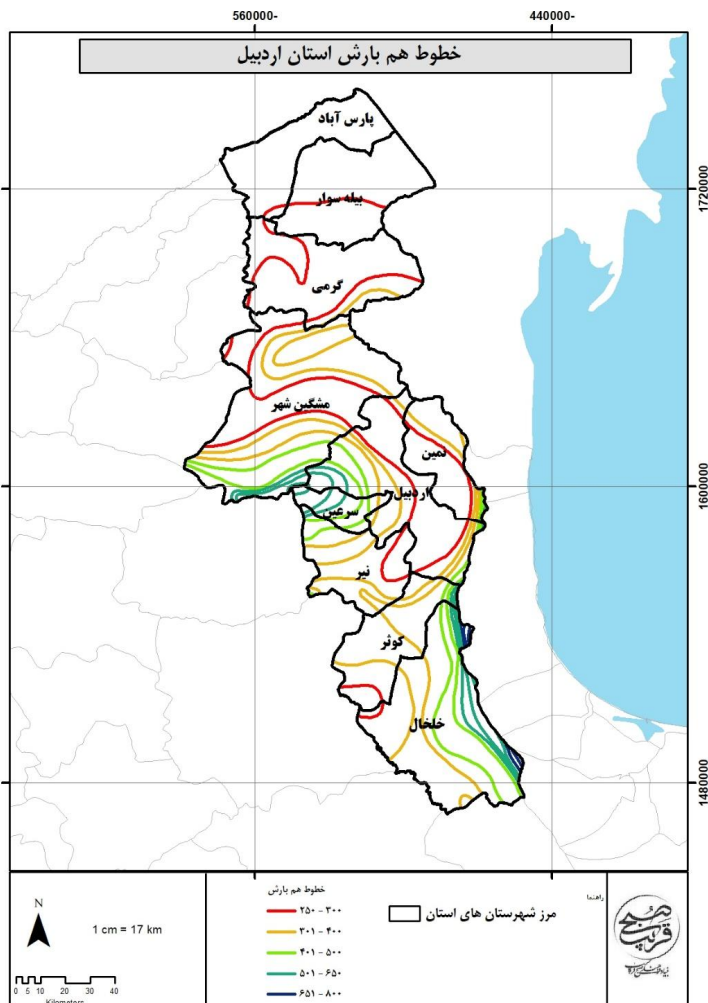
میانگین بارش سالیانه ایستگاه‌های همدیدی استان اردبیل در بلندمدت حدود ۳۲۵ میلی‌متر می‌باشد که ایستگاه سرعین با میانگین ۴۰۲/۸ میلی‌متر بیشترین و ایستگاه فرودگاه اردبیل با ۲۲۹/۷ میلی‌متر کمترین میانگین بارش سالانه در بلندمدت داشته‌اند. همچنین استان اردبیل به‌طور متوسط در فصل بهار، بیشترین بارندگی و در فصل تابستان، کمترین بارندگی را دارا است.

جدول ۱۱- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی
استان اردبیل

ردیف	ایستگاه	میانگین بارندگی (میلیمتر)
۱	اردبیل	۲۹۰/۵
۲	اصلاتدوز	۳۲۳/۴
۳	بيله سوار	۳۸۴
۴	پارس آباد	۲۷۰/۷
۵	خلخال	۳۶۶/۱
۶	سرعین	۴۰۲/۸
۷	فرودگاه اردبیل	۲۲۹/۷
۸	کوثر	۲۸۹/۳
۹	مشگین شهر	۳۸۸/۱
۱۰	گرمی	۳۲۲
۱۱	نمین	۲۷۱/۸
۱۲	نیر	۳۵۹/۳
	میانگین استانی	۳۲۴/۸

نمودار ۱- مقایسه میانگین بارش سالانه در بین ایستگاه‌های همدیدی استان اردبیل

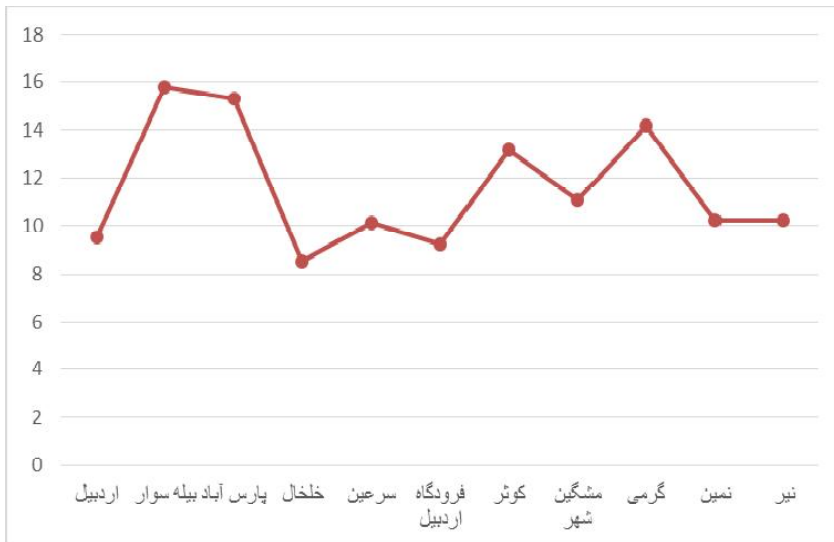
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان اردبیل

۵۵-۲-۲-۲-۳

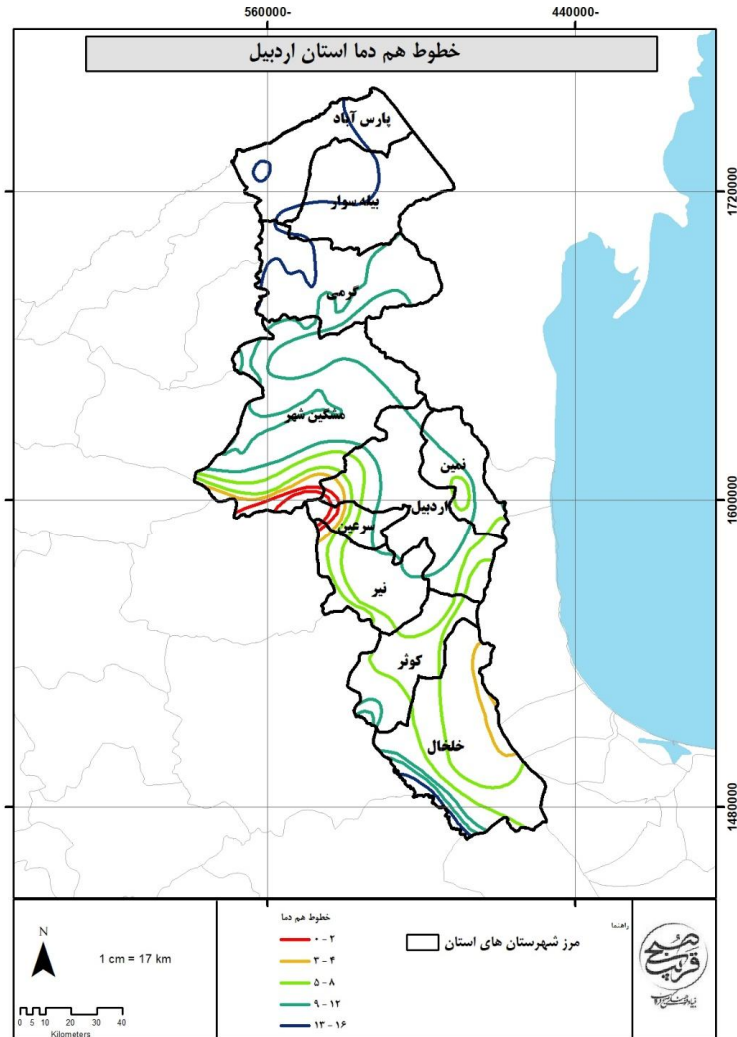
گرمترین مناطق استان اردبیل، شهرستان‌های شمالی استان (پارس‌آباد و بیله سوار و بخش‌هایی از غرب شهرستان گرمی) می‌باشند که آن مناطق دمای هوا بین ۱۴ الی ۱۵ درجه سلسیوس در سال را دارند. در جنوب غرب استان و نواحی پست شهرستان خلخال، متوسط دمای سالیانه ۱۰ تا ۱۱ درجه سلسیوس می‌باشد، در حالی که در شرق و ارتفاعات شهرستان خلخال دمای سالیانه هوا بین ۶ تا ۸ درجه سلسیوس برآورد گردیده است. همچنین میانگین دمای سالانه استان در بلند مدت ۱۱/۶ سانتی‌گراد می‌باشد.

جدول ۱۲- میانگین دما در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل

ردیف	ایستگاه	دما (سانتی‌گراد)
۱	اردبیل	۹/۵
۲	بيله سوار	۱۵/۸
۳	پارس آباد	۱۵/۳
۴	خلخال	۸/۵
۵	سرعین	۱۰/۱
۶	فرودگاه اردبیل	۹/۲
۷	کوثر	۱۳/۲
۸	مشگین شهر	۱۱/۱
۹	گرمی	۱۴/۲
۱۰	نمین	۱۰/۲
۱۱	نیر	۱۰/۲
	میانگین استانی	۱۱/۶

نمودار ۲- میانگین بلندمدت دما در استان اردبیل

نقشه ۷- خطوط هم دما استان اردبیل

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

میانگین درصد رطوبت نسبی در استان اردبیل بین ۶۲ تا ۷۸ درصد در نوسان است که در نواحی شرقی بیشترین مقدار و در نواحی غربی و جنوب غربی استان کمترین درصد را دارد و در مجموع میانگین رطوبت نسبی سالانه استان ۶۷/۲ درصد می باشد.

جدول ۱۳- میانگین رطوبت نسبی سالانه در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل

ایستگاه	رطوبت نسبی (درصد)	ایستگاه	رطوبت نسبی (درصد)
هشتجین	۶۸/۶	پارس آباد مغان	۶۹/۳
اصلاندوز	۶۷	سینوپتیک مشکین شهر	۶۰/۳
لای	۶۷/۴	بيله سوار	۶۲/۵
نیر	۷۰/۳	گرمی	۶۲/۲
مشکین شهر	۶۱/۳	خلخال	۶۵/۸
دوست بیگلر	۷۰/۵	سینوپتیک نمین	۶۷/۸
آبی بیگلر	۷۷/۱	فیروز آباد کوثر	۶۶/۸
قورچای	۷۰/۳	اردبیل (فرودگاه)	۷۱
نور	۶۵	سینوپتیک سرعین	۶۴/۲
نمین	۶۸/۷	سینوپتیک مشیران	۶۴/۶
سامیان	۶۸/۳	سینوپتیک نیر	۶۷/۵
آشگاه	۷۷/۵	کلیما تولوژی نور	۶۵/۳
گیلارلو	۶۰/۳	میانگین استانی	۶۷/۲

۳-۲-۲-۴- جریان وزش بادهای

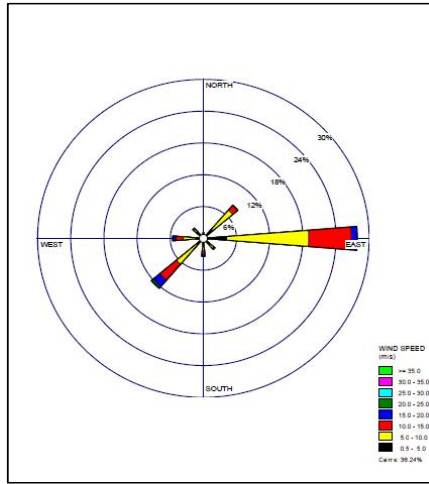
از جمله تاثیراتی که باد در طبیعت ایفا می‌نماید می‌توان به انتقال رطوبت از نقطه‌ای به نقطه دیگر، افزایش تبخیر، پراکندگی آلودگی هوا بر روی مناطق شهری یا روستائی، فرسایش باد بر روی سازه‌ها و ابنیه مسکونی و تجاری و ... اشاره داشت، لذا بررسی آن از اهمیت خاصی برخوردار است.

با بررسی دوره آماری ۳۰ ساله ایستگاه سینوپتیک اردبیل، میانگین سرعت باد در طول سال برابر با ۳/۸ متر بر ثانیه محاسبه شده است. همچنین بررسی آماری ایستگاه‌های هواشناسی گویای آن است که سرعت سریع‌ترین باد ثبت شده در استان اردبیل برابر با ۴۵ متر بر ثانیه از سمت شمال بوده است.

رژیم بادهای محلی

باد شرقی: این باد که در فصول مختلف سال به باد مه یا باد خزری معروف است باد غالب استان بوده (۱۷/۸ درصد) از طرف شرق به طرف غرب می‌وزد و رطوبت دریای خزر را با خود به مناطق مختلف می‌آورد.

باد غربی: دومین باد غالب استان باد غربی است (۸/۳ درصد) که در فصول مختلف سال می‌وزد و در اصطلاح محلی به باد گرمیچ معروف است. در اثر عبور توده هوای مدیترانه‌ای و دریای سیاه اتفاق می‌افتد. معروفترین باد در منطقه به شمار می‌رود که سبب تبخیر و خشکاندن زمین می‌شود.

شکل ۱- گلباد ایستگاه هواشناسی اردبیل

۳-۲-۵- تبخیر

مجموع تبخیر در استان اردبیل بین ۶۰۰ تا ۱۴۰۰ میلیمتر در سال متغیر است. در ارتفاعات و نواحی کوهستانی استان که به طبع دارای آب و هوای معتدل و یخبندان زیاد هستند میان تبخیر کم بوده، بطوریکه در ارتفاعات سیلان این مقدار ۶۰۰ میلیمتر، در ارتفاعات خلخال ۱۰۰۰ میلیمتر و در نواحی مرتفع دریاچه نئور ۷۰۰ میلیمتر در سال می‌باشد.

جدول ۱۴- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان اردبیل

ایستگاه	تبخیر (میلیمتر)	ایستگاه	تبخیر (میلیمتر)
هشتجین	۱۰۱۵	پارس آباد مغان	۱۱۷۷/۴
اصالدوز	۱۱۶۵/۵	سینوپتیک مشکین شهر	۹۲۲/۵
لای	۸۲۴/۱	بیله سوار	۱۱۲۴/۲
نیر	۹۶۸/۳	گرمی	۹۸۰/۲
مشکین شهر	۱۰۱۶/۲	خلخال	۹۸۸/۴
دوست بیگلرلو	۱۱۰۵/۱	سینوپتیک نمین	۸۷۵
آبی بیگلرلو	۸۷۵/۱	فیروز آباد کوثر	۱۳۷۱/۱
قوریچای	۱۰۴۱/۵	اردبیل (فرودگاه)	۱۰۲۷/۸
نئور	۶۶۹/۶	سینوپتیک سرعین	۹۳۴/۴
نمین	۹۶۸/۴	سینوپتیک مشیران	۱۳۳۴/۳
سامیان	۱۱۱۴/۳	سینوپتیک نیر	۱۰۴۹/۴
آنشگاه	۹۳۴/۹	کلیماتولوژی نئور	۷۷۱/۵
گیلارلو	۱۰۰۱/۲	میانگین استانی	۱۰۱۰/۲

۳-۲-۶- ساعات آفتابی

میانگین مجموع ساعات آفتابی در نواحی شرقی و شمالی استان دارای کمترین مقدار (حدود ۲۱۵۰ ساعت در سال) و در نواحی جنوب غربی (جنوب شهرستان خلخال) دارای بیشترین مقدار (حدود ۲۸۵۰ ساعت) می- باشد. در آذرماه کمترین و در تیرماه بیشترین آفتاب در سطح استان تابش می کند.

۳-۲-۳- منابع آب

استان اردبیل در تقسیمات حوضه‌های آبخیز کشور، بخش‌هایی از دو حوضه آبخیز مهم را به خود اختصاص داده است:

۱) قسمت شمالی استان که در محدوده حوضه آبخیز رودخانه ارس قرار گرفته و مساحتی معادل ۱۳۸۰۱۲۵ هکتار، معادل ۷۷/۵۴ درصد استان را شامل می‌شود. شهرستان‌های پارس‌آباد، بیله‌سوار، گرمی، اردبیل و مشکین شهر عمدتاً در محدوده این حوضه قرار دارند.

۲) قسمت جنوبی استان که در محدوده حوضه آبخیز سفید رود مرداب تالش قرار گرفته و با مساحتی برابر ۳۹۹۱۷۵ هکتار، معادل ۲۲/۴۶ درصد از مساحت استان را به خود اختصاص داده است. شهرستان خلخال در این محدوده قرار گرفته است.

تمامی آبراهه‌های موجود در استان اردبیل توسط دو رودخانه به نام‌های قره سو و قزل اوزن از این استان خارج می‌شوند. رودخانه قره سو از یکی شده آبراهه‌های موجود در استان تشکیل شده است در حالیکه رودخانه قزل اوزن از کردستان سرچشمه گرفته و پس از دریافت تعدادی آبراهه در محدوده شهرستان خلخال از استان خارج می‌گردد.

جدول ۱۵- منابع آب زیرزمینی موجود استان اردبیل

تخلیه (میلیون مترمکعب)	تعداد	نوع منبع	
۹۱/۹	۱۴۳۷	عمیق	چاه
۱۱۱/۵	۵۳۴۶	نیمه عمیق	
۱۶/۶	۲۶۴	قنات	
۱۳۰/۹	۴۱۵۴	چشمه	
۳۵۰/۹	۱۱۲۳۱	جمع	

جدول ۱۶- میزان آب قابل برنامه‌ریزی و مصارف آب در بخش‌های عمده اقتصادی استان اردبیل

شرح	کشاورزی	شرب	صنعت و خدمات
آب قابل برنامه‌ریزی	۱۰۴۷/۳	۱۳۶/۴	۹۷
میزان مصرف	۴۹۲/۵	۷۶/۶	۸/۹
اضافه برداشت	۵۵۴/۸	۵۹/۸	۸۸/۶

از مجموع ۴۸ سد موجود در استان اردبیل، ۴۳ سد در حال بهره‌برداری می‌باشند. حجم کل سدهای کوتاه برابر ۳۰۰۱.۳ میلیون مترمکعب، حجم مفید سدهای کوتاه برابر ۸۵.۲۷۱ میلیون مترمکعب و حجم تنظیمی سدهای موجود برابر ۰۷.۳۰۷ میلیون متر مکعب می‌باشد.

در ادامه برای بررسی بهتر منابع آب استان رودخانه‌ها و دریاچه‌های مهم، مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- رودخانه ارس:

ارس مهم‌ترین و پرآب‌ترین رودخانه شمالی ایران در منطقه آذربایجان است که از غرب جلفا تا اصلاندوز مغان (استان اردبیل) در طول نوار مرزی ایران و جمهوری آذربایجان جریان دارد.

۲- رودخانه بالخلی:

بالخلی از جمله رودخانه‌های دائمی استان می‌باشد که از گردنه بالخلی «جنوب غربی شهر نیر» حدفاصل دو رشته بزقوش و سبلان سرچشمه می‌گیرد، سرشاخه‌های مهمی نظیر برجلوچای، سقرچی چای، آغلاغان، جوراب چای، درویش چای، لاطران چای و... در مسیر به این رودخانه پیوسته و آن را پرآب می‌سازند.

۳- رودخانه قره سو:

رودخانه قره سو از رشته کوه‌های تالش (باغرو) در شرق اردبیل سرچشمه می‌گیرد و در مسیر خود ضمن عبور از دشت اردبیل آبهای جاری این قسمت از جمله بالخلی چای را جمع‌آوری مینماید. این رودخانه دامنه‌های شمالی توده سبلان را دور زده و در شمال غرب شهر مشکین شهر در محل کوچقنق آب رودخانه اهر چای را نیز دریافت کرده و سپس با یک انحراف قائم به سمت شمال جریان می‌یابد و نام درود (دره رود) می‌گیرد.

۴- رودخانه خیاو:

خیوچای یا خیاوچای از سرشاخه‌های مهم رودخانه قره سو در شهرستان مشکین شهر است. این رودخانه از ارتفاعات هزار میخ، آبی قاری، دلی آلی، جنوار داغی سرچشمه می‌گیرد و سرتاسر دره موئیل را طی نموده و به قره سو می‌ریزد. این رودخانه مهم‌ترین زیستگاه ماهی قزل‌آلای خال قرمز در استان اردبیل می‌باشد.

۵- رودخانه هرود آباد:

هروچای در شهرستان‌های خلخال و کوثر که جنوبی‌ترین شهرستان‌های استان اردبیل محسوب می‌شوند، جریان دارد. این ناحیه وسیع توسط چندین روخانه بزرگ و کوچک زه‌کشی شده و تمامی آب‌های سطحی آن از طریق قزل اوزن و سفیدرود به دریای خزر می‌ریزد. بزرگترین شبکه زه‌کشی در منطقه خلخال رود بزرگی است که از سه رود هروچای، آریاچای و سنگورچای تشکیل شده است. هروچای از ارتفاعات جنوب شهر خلخال سرچشمه گرفته و بسوی شمال می‌رود. آریاچای تقریباً در همان امتداد ولی در جهت مخالف از شمال به جنوب جاری است. هر دو رود در پایین دست به هم پیوسته و جریان به سمت غرب منحرف شده و ارتفاعات مابین خلخال و گیوی را با دره تنگ و عمیقی بریده و به شهر گیوی می‌رسد. در این منطقه این رود به نام گیوی چای معروف است.

۶- دریاچه نئور:

دریاچه نئور در فاصله ۴۲ کیلومتری جنوب شرقی اردبیل در ارتفاع ۲۴۸۰ متری از سطح دریا قرار دارد. این منطقه از نظر تقسیمات سیاسی-اداری از محدوده جنوبی به مرکزیت بودالالو از توابع بخش هیر شهرستان اردبیل می‌باشد. حوزه آبخیز دریاچه نئور ۴۰۶۲ هکتار وسعت دارد. پیرامون حوضه آبریز حدود ۱۲ قله در محدوده ارتفاعی ۱۲۵۷۰ الی ۳۲۲۲ متر از سطح دریا وجود دارد. دریاچه نئور که با متوسط ۲۵۷ هکتار مساحت بزرگترین دریاچه آب شیرین استان می‌باشد.

چشمه‌های منطقه نئور: گور بلاغی، شبلو بلاغی، گول بلاغی، قاشقا بلاغی، پیالا گوزه، قورما چوخور بلاغی، دیری بلاغی، پاسگاه بلاغی، قوتور بلاغی، حسین بلاغی، اوبا بلاغی، اسدخان یوردونون بلاغی، سید یوردونون بلاغی، قالا گوزه سی، فرخ یوردونون بلاغی.

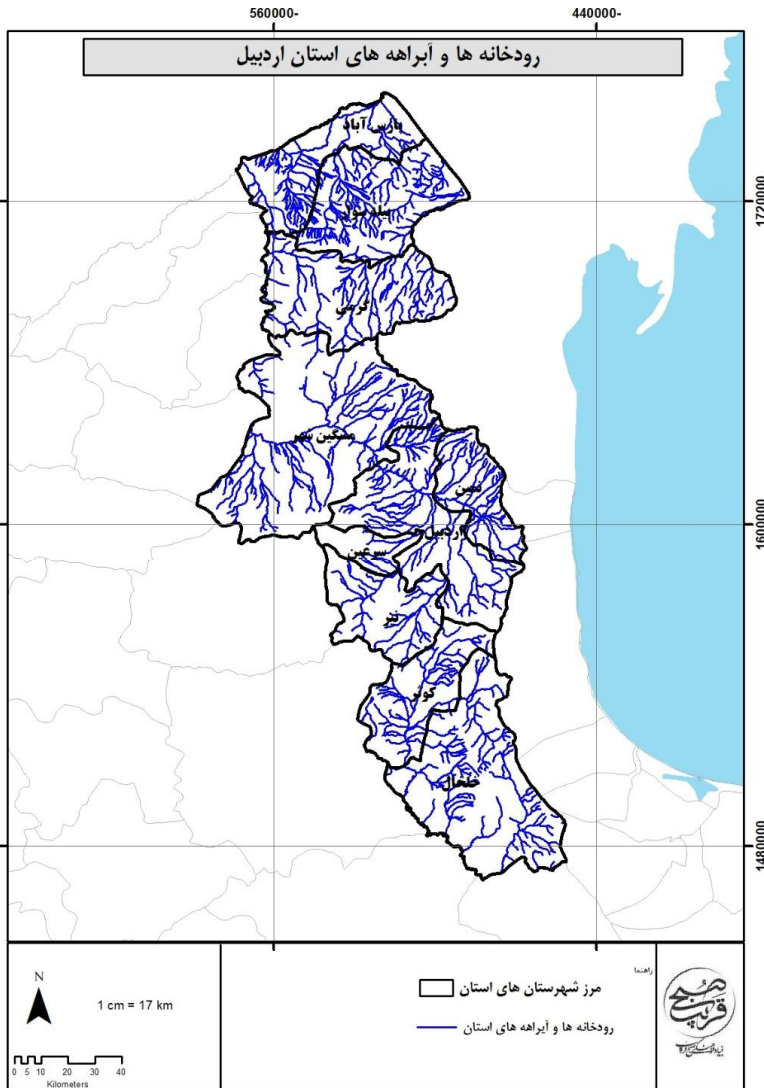
۷- دریاچه شورابیل:

دریاچه شورابیل به صورت یک حوضه بسته رسوبی در یک ناودیس نامتقارن کم عمق در کوهپایه‌های جنوب شهر اردبیل (رسوبات نئوژن) به وسعت ۱۷۰ هکتار در محدوده شهر اردبیل واقع شده است. ارتفاع دریاچه از سطح دریا ۱۳۶۵ متر می‌باشد و نسبت به شهر اردبیل در بلندی قرار گرفته است. گنجایش آب دریاچه شورابیل در رقوم ماکزیمم چهارده میلیون متر مکعب برآورد و حداکثر عمق آن در این وضعیت ۱۰ متر تعیین شده است. دریاچه‌ها و تالاب‌های استان اردبیل: دریاچه پشت سد خاکی پیر آلفیر، دریاچه پشت سد خاکی آلوچه، دریاچه پشت سد خاکی بیله درق، دریاچه پشت سد خاکی اسب مرز، تالاب شورابیل، تالاب نئور، دریاچه

مخزنی کمی آباد، دریاچه مخزنی اسکی شهر، دریاچه مخزنی نوشهر، دریاچه مخزنی شیخ احمد، دریاچه مخزنی گلمغان، دریاچه مخزنی شور گل، دریاچه مخزنی یامچلو، دریاچه مخزنی طاووس گولی، دریاچه مخزنی سبلان، دریاچه مخزنی نیلق، دریاچه مخزنی قره قشلاق، دریاچه مخزنی قوزلو

۸- دریاچه قله سبلان: این دریاچه بیضی شکل بوده و در ارتفاع ۴۸۱۱ متری در قله کوه سبلان قرار گرفته است و اندازه قطر بزرگ آن با جهت شرقی - غربی حدود ۱۸۰ متر و قطر کوچک حدود ۸۰ متر طول و وسعت دریاچه بالغ بر ۱۲۰۰۰ متر مربع است. آب آن صاف و زلال و درجه حرارت آن در ماههای گرم نیز در حد صفر است. سطح دریاچه اکثر ایام سال منجمد و پوشیده از یخ و برف می‌باشد و در طول سال حدود ۲ الی ۳ ماه (ماه‌های تیر، مرداد و شهریور) با توجه به شرایط اقلیمی سالانه منطقه، باز است. آب دریاچه از آبراهه خروجی چند متری به طرف ورودی شرقی جاری سپس در زمین فرو می‌رود.

با این که اکثر ماههای سال سطح دریاچه یخبندان و شرایط زیستی به حداقل تقلیل می‌یابد با این حال در تابستان بالاخص مرداد ماه چنانچه از ارتفاعات (تیغه‌ها) مشرف به دریاچه، به آب نظاره کنید دریاچه سبز رنگ به نظر می‌رد که حاکی از رشد جلبک‌های سبز - آبی در آن می‌باشد. علاوه بر جلبک‌های سبز - آبی (۱) که بیشتر از گروه کلروفیسه‌ها (۲) و سیانوفیسه‌ها (۳) هستند جانورانی از سخت پوستان (۴) که به زیر رده استراکودا (۵) تعلق دارند در جمعیت بسیار بالا در دریاچه زیست می‌نمایند. دهانه قیفی شکل آتشفشان در حال حاضر به صورت دریاچه بسیار زیبایی درآمده است که در نوع خود کم نظیر و از پدیده‌های نادر طبیعی می‌باشد. آب این دریاچه از جمع شدن تدریجی آبهای حاصل از ذوب برف و یخچال‌ها و نزولات جوی تأمین می‌شود.

نقشه ۸- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان اردبیل

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان اردبیل در حوزه آبریز اصلی خلیج فارس - دریای عمان و مرکزی قرار دارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۵۰۲۰ میلیون مترمکعب در سال است که از این مقدار ۲۸۸۷ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۲۱۳۳ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۷- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان اردبیل

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی		
عنوان	واحد	مقدار
نوع اقلیم	-	خشک و فرا خشک
مساحت	کیلومتر مربع	۱۷۹۰۰
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۲ ارومیه-مازندران
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۶ ارس، تالش - مرداب انزلی، سفید رود، ارومیه
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۲۴۰۰۹
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۵۰۲۰
منابع آب سطحی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۲۱۳۳
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۱۹
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه	-
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	-
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۱۰۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۰
منابع آب زیرزمینی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۲۸۸۷
تعداد چاه‌ها	حلقه	۳۴۵۵۶
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۵۸۲۰
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۱۵۹۳
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۱۰
تعداد قنوات	رشته	۲۴۲۶
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۳۲۹
میزان کل برداشت و مصارف		
عنوان	واحد	مقدار
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی		۶۲۳۸
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۸۰۶
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۹/۴۲۹
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۸/۶۶۶۷
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۶۲۷۴
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۴/۳۱۹
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۴/۷۴

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به عنوان شاخص کمبود معرفی کرده است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان اردبیل بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۱۹۵۲۴۳۴ نفر) عدد ۲۵۷۱ به دست آمد. از این رو استان اردبیل محدوده کم آبی قرار دارد.

جدول ۱۸- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان اردبیل و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان اردبیل
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰-۱۰۰۰	ایران
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	اردبیل
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به عنوان شاخص اندازه گیری بحران آب معرفی کرده است. بر اساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حدها ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۹- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
کمتر از ۱۰ درصد	بدون بحران
بین ۱ تا ۲۰ درصد	بحران در حد متعادل
بین ۲۰ تا ۴۰ درصد	بحران در وضعیت متوسط
بیشتر از ۴۰ درصد	بحران شدید آب

حجم آب تجدیدشونده استان اردبیل برابر با ۵۰۲۰ میلیون متر مکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۶۶۶۷ میلیون متر مکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان اردبیل برابر با 1/32 درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید قرار دارد. شایان ذکر است که حجم مصارف آب (زیرزمینی و سطحی) بیش از حجم آب تجدید شونده است.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم‌آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکامو همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگتری باشد. فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کننده‌گان پایین دست کاهش می‌یابد.

$$W = \text{آب برداشت شده}$$

$$WA = \text{منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)}$$

جدول ۲۰- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
بدون تنش	۰/۱-۰
تنش آبی کم	۰/۲-۰/۱
تنش آبی متوسط	۰/۴-۰/۲
تنش آبی زیاد	۰/۸-۰/۴

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان اردبیل در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) $CR=6667/5020=1/32$ تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان $CR=429/5020=0/085$ تنش آبی زیاد

منابع آب زیرزمینی استان $CR=6238/5020=1/24$ تنش آبی کم

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان اردبیل در مرحله کم آبی قرار دارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چرا که با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد. علاوه بر این استان به لحاظ شاخص فالکن در سطحی بالاتر از کشور قرار دارد اما در محدوده کم آبی قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

بر اساس نتایج سرشماری عمومی کشاورزی سال ۱۳۹۳، تعداد بهره‌برداران فهرست شده حدود ۱۱۲ هزار بهره‌بردار بوده که ۹۹/۹ درصد آن‌ها که حداقل به یکی از فعالیت‌های زراعت، باغداری، تولید گلخانه‌ای، پرورش دام، پرورش ماکیان به روش سنتی و... مشغول بوده‌اند، سرشماری شده‌اند.

جدول ۲۱- تعداد بهره‌برداری و مساحت زیرکشت دارای اراضی زراعی استان اردبیل در دوره ۹۸-۱۳۹۷

نوع بهره‌برداری	بهره‌برداری	مساحت (هکتار)
زیرکشت	۸۲۳۵۲	۵۶۲۳۵۴
آیش	۳۱۸۴۷	۲۰۶۴۶۰
کل ^۶	۸۴۷۹۵	۷۶۸۸۱۴

میزان جمعیت شاغل در بخش کشاورزی استان برابر با ۱۱۵۳۱۶ نفر از مجموع کل شاغلین استان می‌باشد.

^۶ یک بهره‌برداری می‌تواند هم دارای اراضی زجر کشت و هم اراضی آیش باشد. با توجه به این موضوع تعداد کل بهره‌برداری مساوی یا کوچکتر از جمع تعداد بهره‌برداری زیر کشت و تعداد بهره‌برداری آیش است.

جدول ۲۲- محصولات عمده کشاورزی استان اردبیل در دوره ۹۸-۱۳۹۷

تولید (تن)	سطح کشت (هکتار)	محصول
۵۱۵۴۳۵	۲۹۵۹۱۰	گندم
۱۵۸۳۸۳	۸۷۳۰۰	جو
۱۳۴۷۵	۳۱۸۴	ذرت
۴۲۹۸	۲۳۶۵	سایر (برنج)
۴۴۷۱	۵۳۹۷/۵	نخود
۶۰۴۳	۳۲۱۶	لوییا
۱۴۰۳۰	۲۳۶۸۰	عدس
۲۶۴۴۸۴	۵۵۵۰	گوجه فرنگی
۶۶۴۹	۳۸۹	خیار
۱۰۸۲۴۱	۲۷۷۱	سایر (خربزه و هندوانه)
۸۲۷۲۷۳	۲۰۷۶۵	سیب زمینی
۳۴۴۲۲۸	۴۹۵۵۶	یونجه و اسپرس و شبدر
۲۰۷۴۷۵	۱۳۵۵۱	سایر (گاو دانه، ماش و خللر، ذرت علوفه ای و سورگوم دانه ی)

دشت‌های کشاورزی استان

دشت مغان (جلگه مغان):

دشت مغان از شمال و شرق با جمهوری آذربایجان هم مرز بوده حداکثر ارتفاع آن ۵۰۰ متر و حداقل آن ۴۰ متر و مساحت کل حوزه آبریز مغان بیش از ۷۹۰ کیلومتر مربع است. مهمترین مشخصه ژئوفیزیکی جلگه مغان وجود یک لایه رسی سنگین در سطح به ضخامت متفاوت حداکثر ۲۰ متر در دشت است. دشت مغان به دلیل تاثیر پذیری از رودخانه ارس و سد اصلاندوز در دهه های اخیر دستخوش تغییر و تحولات بنیادی شده و به دلیل وجود خاک حاصلخیز کلیه نواحی دشتی آن زیر کشت آبی از جمله گندم، جو، پنبه، چغندر قند و ذرت رفته و از نقطه نظر اقتصادی و توسعه کشاورزی در سطح کشور مطرح بوده است ولی همین پیشرفت و توسعه خود باعث بروز مشکلات ناشی از مصارف زیاد سموم و فاضلاب واحدهای بزرگ صنعتی و شهری و معضلات زیست محیطی گردیده است. شهرستان های بیله سوار و پارس آباد در این ناحیه واقع شده است.

دشت مشگین شهر:

ارتفاع دشت مشگین شهر حدود ۱۱۰۰ متر و حوزه آبریز آن ۳۹۲۱ کیلومتر مربع و مساحت دشت حدود ۴۳۰ کیلومتر مربع است. این دشت از شمال به رشته کوههای صلوات و از جنوب به دامنه سبلان و از شرق به

ارتفاعات غربی دشت اردبیل و از غرب به ارتفاعات اهر محدود می‌شود. رودخانه‌های جاری در دشت مشکین شهر خیابوچای و قره سو می‌باشد. این دشت با استفاده از دو رودخانه فوق از اهمیت ویژه‌ای در تولیدات باغی و تاکستان برخوردار بوده و مهمترین اجتماع انسانی آن شهر مشکین شهر و روستاهای اطراف آن است.

دشت اردبیل:

دشت اردبیل در پست ترین قسمت خود در حوالی پل سامیان ۱۲۹۴ متر از سطح دریای آزاد اختلاف ارتفاع دارد و حوزه آبریز آن معادل ۸۵۳ کیلومترمربع بوده که از شمال به ارتفاعات مرزی بین ایران و آذربایجان، از شرق به ارتفاعات تالش، از جنوب به آراپاچای و از غرب به دامنه کوه سبلان ختم می‌شود. ارتفاعاتی که دشت وسیع اردبیل را احاطه نموده اند ادامه چین خوردگی البرز بوده و رسوبات و آبرفت های قدیمی بیشتر در حاشیه دشت اردبیل گسترش دارند.

دشت خلخال:

گستره قابل ملاحظه‌ای به مفهوم دشت در ناحیه خلخال وجود ندارد ولی حدود ۱۲۰ کیلومترمربع در کنار شهر و اطراف شهر خلخال در پایین دشت گیوی بعد از شهر کوثر می‌توان به عنوان دشت مورد نظر قرار گیرد. به طوریکه این ناحیه قسمتی از شمال غرب کوههای تالش بوده که خود بخشی از البرز غربی می‌باشد. قدیمی ترین تشکیلات که در شمال شرقی ناحیه است مربوط به آهک های مرجانی و آهک های ماسه ای دوره کرتاسه بوده که تقریباً در اطراف روستای کلی مشاهده شده اند.

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

این استان از معدود مناطق دارای ویژگی بسیار بالای متنوع آب هوایی و جغرافیایی در ایران است. نوع و تراکم پوشش گیاهی در استان اردبیل تابع آب و هوا، وضعیت ناهمواری و خاک است. تنوع این عوامل شرایط رویشی متفاوتی را در نقاط مختلف استان ایجاد کرده است به گونه‌ای که پوشش گیاهی استان از حیث تنوع زیستی جایگاه ویژه‌ای دارد. پوشش گیاهی استان اردبیل شامل دو بخش اصلی جنگل و مرتع است. جنگل‌های این استان که در شهرستان‌های اردبیل، نمین و خلخال واقع اند، به انبوهی جنگل‌های شمال نیستند چرا که بخار آب دریای خزر به میزان کافی به آنجا نمی‌رسد. سهم آنها نسبت به پوشش‌های مرتعی ناچیز می‌باشد.

جدول ۲۳- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضا‌های سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان اردبیل در پایان سال ۹۸

پوشش گیاهی	مساحت (هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۱۳۰
فضاهای سبز	۰
ذخیره‌گاه‌های جنگلی	۲۶۲۰۰
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۶۹۳۰۵

پوشش گیاهی طبیعی و خودروی استان اردبیل بر اساس مطالعات انجام شده شامل ۴۵۸ گونه گیاهی است با توجه به سرمایه ژن گیاهی کشور که تاکنون حدود ۸۰۰۰ گونه گیاهی خودروی برای این سرزمین شناسایی و معرفی شده است استان اردبیل که حدود یک درصد وسعت گستره پهناور ایران را تشکیل می‌دهد با برخورداری از حدود ۶ درصد کل گونه‌های گیاهی کشور جایگاه ویژه‌ای را به این استان از منظر سرمایه ژن گیاهی می‌بخشد. علاوه بر کمیت تنوع گیاهی استان از بعد کیفیت گونه‌های گیاهی نیز استان اردبیل واجد جایگاه ویژه‌ای است.

استان اردبیل از نظر پوشش جنگلی در واقع از جمله استان‌های نسبتاً فقیر محسوب می‌گردد در وضعیت موجود بهترین و انبوه‌ترین پوشش جنگلی استان در قسمت‌های مرزی استان و همجوار با استان گیلان واقع گردیده است و این مناطق نیز در حقیقت حدنهایی رویش‌های خزری در قسمت شمالی ناحیه رویشی هیرکانی است که بی‌بهره از محدودیت‌های اکولوژیک نسبت به مناطق میانی و اصلی ناحیه رویشی یاد شده نیست.

جدول ۲۴- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸

شرح	مساحت (هکتار)	
جنگل	۶۹۳۰۲	
مرتع	خوب (پرتراکم)	۲۵۲۴۰۰
	متوسط (نیمه تراکم)	۵۰۷۶۰۰
	فقیر (تراکم کم)	۲۵۵۰۰۰
بیابان	۰	

استان اردبیل با دارا بودن شرایط زیستی مناسب در سراسر استان نظیر کوهستان‌های سبلان، دشت‌های وسیع و رودخانه‌های دائمی دارای پوشش جانوری غنی است که در سراسر استان پراکندگی دارد. در بین زیستگاه‌های

مهم استان اردبیل، دشت مغان شرایط زیستی مناسبی دارد و از تنوع جانوری و گونه‌های نادر بیشتری نسبت به سایر زیستگاه‌ها برخوردار است در ارتفاعات اطراف آن قوچ و میش، گرگ، شغال، روباه و خرس و سایر پستانداران زندگی می‌کنند و در دشت‌های آن جوندگانی که از هر نظر حائز اهمیت هستند وجود دارند. آهو نیز در دشت‌های مغان زندگی می‌کند که البته نسل آن‌ها رو به انقراض است. سالانه بیش از ۲ میلیون پرنده‌ی مهاجر از سرزمین‌های سرد شمالی وارد اردبیل می‌شوند که پوشش جانوری این منطقه را متنوع‌تر می‌کند.

۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

از نگاه ساختاری، استان اردبیل بخشی از فلات بالا آمده آذربایجان است که در حاشیه غربی فرونشست درون قاره‌ای دریای خزر قرار دارد. در این استان سه قلمروی ساختاری رسوبی حاکم است. در شمال استان دشت مغان به عنوان بخشی از حوضه دریای پاراتیس، ناحیه‌ای دشت گونه است که با نهشته‌های آواری زمان الیگوسن - میوسن پوشیده شده است. بخش بیشتر استان اردبیل متعلق به قلمروی ساختاری البرز - آذربایجان است و در آن سنگ‌های آتشفشانی و نیز پیرو کلاستیک‌های اوایل ترشیاری سهم به سزایی دارد، همچنین بخشی از استان نیز در زون تالش واقع شده است. خاصیت گوناگون زمین شناسی استان اردبیل سبب گردیده است که استان از نظر پتانسیل معدنی فلزی و غیر فلزی دارای تنوع بسیاری باشد. زون ساختاری البرز - آذربایجان به دلیل فعالیت‌های آتشفشانی همراه با کانی سازی از نوع فلزی است که از آن میان می‌توان به انباشته‌های مس، طلا، منگنز و سرب و روی اشاره کرد. کانی زایی اپی ترمال و فلزات پایه لهریز-انزان، نقدوز، سرخانلو، نیر، زرج آباد و هشتجین - مجدر از آن جمله اند. هماتیت - لیمونیت موئیل از توابع شهرستان مشگین شهر، مگنتیت سوغانلو از بخش یورتچی باختری و توابع شهرستان نیر و سنگ آهن کهل دشت در بخش کلور از توابع شهرستان خلخال نمونه ای دیگر از پتانسیل‌های فلزی استان است.

از پتانسیل‌های معدنی غیر فلزی استان نیز می‌توان به پوک معدنی، پوزولان و پرلیت حاصل از فعالیت آتشفشانی میوسن فوقانی پلیوسن در اطراف قله‌های سیلان و قصر داغ، دیاتومیت و خاک‌های رسی در رسوبات نئوژن فوقانی حوضه اردبیل، بنتونیت و خاک‌های صنعتی و انواع زاج ها در مناطق هشتجین - مجدر، نیر زرج آباد، نقدوز سرخانلو، سنگ‌های ساختمانی تزئینی و نما در گستره کل استان، فلدسپات و زئولیت (آنالسیم) در سنگ‌های آتشفشانی قلیایی و تغلین سینیت‌های شمال استان، نمین رضی و مرادلو مشیران اشاره کرد. زون مغان که بخشی از گودال خزر است، دارای ذخایر عظیم هیدروکربنی است.

کوه سیلان یک کوه آتشفشانی فعال نیمه فعال است که هنوز در قله آن آثار گوگردی مشاهده می گردد. ذخایر فلزی نظیر مس و طلا، ذخایر فراوان غیر فلزی مانند پوکه معدنی، پرلیت، منگنز، سیلیس و کائولن نیز پدید آورده است. در حوضه نوژن در جنوب رشته کوه سیلان و شمال بزقوش ذخایر احتمالی گچ، ژیپس و نمک به همراه ذخایر دیگری نظیر پتاس و اورانیوم را می توان انتظار داشت. در جنوب استان نشانه هایی از ذخایر سرب و روی مشخص شده است. استان اردبیل در گروه معادن مصالح ساختمانی از وضعیت مناسبی در سطح کشور برخوردار است و در زمینه معادن فلزی نیز با اتمام عملیات اکتشافی، چشم انداز خوبی را در حوزه عناصر طلا، نقره، مولیبدن و مس می توان برای این استان متصور بود. استان اردبیل از نظر مواد معدنی فلزی، ۳ قطب فلزی از ۲۰ قطب فلزی کشور را داراست. این سه قطب شامل قطب طارم زنجان، قطب باغرو و قطب ارسباران است.

به دلیل شرایط زمین شناسی استان و پوشیده شدن منطقه به وسیله گدازه آتشفشانی کوه سیلان، این معادن در عمق قرار گرفته اند. در حال حاضر عملیات اکتشاف معادن مذکور در حال انجام است، گدازه های آتشفشانی کوه سیلان باعث ایجاد معادن متعدد پوکه در منطقه شده است. از این رو استان اردبیل در زمینه پوکه، در کل کشور یک استان بی نظیر به شمار می رود. در زمینه پرلیت نیز در کل کشور، بزرگترین معادن پس از آذربایجان شرقی در استان اردبیل واقع شده است. پرلیت بیش از ۳۰۰ کاربرد در صنایع پزشکی، تا تولیدات کشاورزی و تولید مصالح سبک دارد، استان اردبیل در زمینه سنگ نما نیز ظرفیت بالقوه و بالفعل بسیاری دارد. از جمله معادن تراورتن بسیاری در استان وجود دارد که بیشتر آن ها در شهرستان های خلخال و کوثر فعال هستند و به وسیله شرکت های بزرگ معدنی استخراج می شوند. بیشتر معادن سنگ مرمریت نیز در سمت نمین فعال هستند.

جدول ۲۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره برداری استان اردبیل بر حسب نوع

استخراج در سال ۱۳۹۷

تعداد شاغلین	تعداد معادن			نوع استخراج
	نحوه مدیریت		جمع کل	
	عمومی	خصوصی		
۷۶	۰	۱۸	۱۸	استخراج شن و ماسه
۵۵	۰	۴	۴	استخراج سنگ های تزئینی
۱۴۱	۰	۲۲	۲۲	استخراج سنگ لاشه
۷۹	۰	۱۶	۱۶	استخراج سنگ آهک
۱۰	۰	۲	۲	استخراج سنگ سیلیس
۳۳	۰	۷	۷	استخراج پوکه معدنی
۱۱	۰	۱	۱	استخراج سنگ های قیمتی و نیمه قیمتی
۴۰۵	۰	۷۰	۷۰	کل

۳-۲-۸- مخاطرات محیطی

۳-۲-۸-۱- زلزله

استان اردبیل از نواحی بسیار لرزه خیز ایران در کناره باختری دریای خزر واقع شده است. وجود گسل های بنیادی و زمین لرزه های تاریخی متعدد موجب گردیده تا این ناحیه از کشور از نظر زمین لرزه اهمیت ویژه ای بیابد.

پهنه خطر خیلی زیاد: حدود ۳/۲۸۰۰۷۷ هکتار از گستره استان اردبیل برابر با ۱۶ درصد از آن در پهنه با خطر خیلی زیاد قرار دارد. ۱۷۱ روستا و ۲ شهر (خلخال و گیوی) استان در این محدوده قرار گرفته اند. تمرکز این مراکز سکونتگاهی، قلمرو جنوبی استان را شامل می شود.

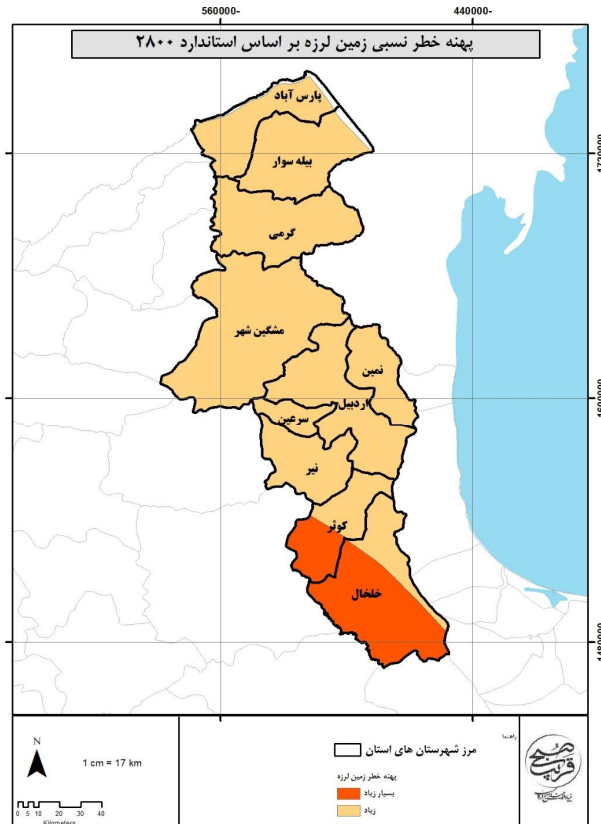
پهنه خطر زیاد: حدود ۵/۱۴۷۱۴۴۱ هکتار از گستره استان اردبیل برابر با ۸۴٪ از آن در محدوده با خطر زیاد قرار دارد. تعداد ۱۶۸۸ روستا برابر با ۸۰،۸٪ روستاهای موجود و ۲۴ شهر برابر با ۲،۳٪ از شهرهای موجود در این محدوده قرار گرفته اند. این مراکز سکونتگاهی عمدتاً قسمت های شمالی و مرکزی استان را در بر می گیرد.

بر اساس این تقسیم بندی تمامی نقاط مسکونی و صنعتی استان در پهنه با خطر بالا و خیلی بالا قرار دارند که این خود نشان دهنده آسیب پذیری بالای استان از این حیث می باشد. همچنین بر اساس مطالعات انجام شده، هفت گسل در محدوده استان اردبیل تا شعاع ۱۵۰ کیلومتری از آن، توانایی ایجاد زمین لرزه هایی با بزرگی هفت و بیشتر از هفت ریشتر را دارند.

شهر اردبیل به دلیل برخورداری از ویژگی های خاصی از جمله مرکزیت استان و بالتبع بالا بودن جمعیت (بیش از ۷۶ خانوارهای شهری و بیش هر ۶۰ درصد جمعیت استان در این شهرستان قرار دارند)، تمرکز اکثر مراکز اداری و اقتصادی استان، که در زمره مراکز حساس می باشد، در پهنه خطر بالای زلزله قرار دارد. همچنین با توجه به بررسی های انجام شده در خصوص زلزله های رخ داده در استان، کانون سه زلزله بزرگتر از شش ریشتر در قسمت های مرکزی استان و در محدوده شهرستان های اردبیل، نمین و کوثر و نیز بوده است که بیش از ۶۵٪ جمعیت استان در این نواحی قرار گرفته اند.

مراکز فعالیتی و اقتصادی مهم استان عمدتاً در بخش های مرکزی و در محدوده سه شهرستان نمین، اردبیل و تبر قرار گرفته اند. در حدود ۷۵ درصد اراضی صنعتی استان در محدوده این سه شهرستان و در پهنه خطر بالا قرار دارند. از جمله مراکز واقع در این شهرستان ها می توان به نیروگاه سیکل ترکیبی سبلان در کیلومتر ۳۰ جاده

اردبیل به مشگین شهر، کارخانه سیمان اردبیل در ۲۰ کیلومتری جاده اردبیل - آستارا و در مرز جمهوری آذربایجان اشاره است.

نقشه ۹- پهنه‌های خطر نسبی زمین لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- سیل

بیش از ۵۰ درصد اراضی سیلگیر در شهرستان پارس آباد و در شمالی‌ترین قسمت استان قرار دارد. همچنین در حدود ۳۵،۹۶ درصد این اراضی در شهرستان اردبیل و در مرکز استان واقع شده‌اند. بالا بودن مساحت اراضی سیلگیر در این دو شهرستان به علت وجود دشت مغان و دشت اردبیل در محدوده آنها می‌باشد.

بیش از ۷۰ درصد اراضی سیل‌خیز استان در شهرستان خلخال قرار دارد. به عبارتی می‌توان گفت که قسمت جنوبی استان از سیل‌خیزترین نقاط استان می‌باشد و از پتانسیل بسیار بالای سیل برخوردار است. در رتبه بعدی

شهرستان مشگین شهر قرار دارد که ۱۱،۲۵ درصد اراضی سیل خیز استان را به خود اختصاص داده است. بیش از ۷۲ درصد اراضی تفوذپذیر در شمال استان و در شهرستان‌های ییله سوار و پارس‌آباد قرار گرفته‌اند در بررسی پهنه‌بندی خطر سیل، بیشترین اراضی مرتبط با سیل (در حدود ۳۶،۹۰ درصد) در شهرستان خلخال و در جنوبی-ترین قسمت استان واقع شده‌اند.

۳-۲-۸-۳- خشکسالی

خشکسالی در ده سال اخیر در استان اردبیل عوارض خاص خود را بر جای گذاشته و موضوع کمبود آب در بخش کشاورزی زمینه نگرانی بسیار زیادی را ایجاد کرده است. استان اردبیل به واسطه تعدد رودهای سطحی فصلی و دائمی در آن، شرایط مناسبی دارد اما با این حال کاهش بارش باران، نگرانی از آینده ساکنان این استان را دو چندان کرده است. جمعیت زیاد ساکن در روستاها و مناطق روستایی و عشایری توجه اساسی به این مهم را می‌طلبد بررسی‌ها نشان می‌دهد بیشترین میزان خسارت خشکسالی به مراتع استان وارد شده و این درحالی است که حفره‌های زیرزمینی نیز کاهش چشم‌گیری داشته‌اند. مراتع منبع اساسی تغذیه دام روستائیان و عشایران استان اردبیل است که با خسارات وارد آمده، تغذیه دام دچار مشکل شده و از سویی در پی چرای دام و صدمات خشکسالی، مراتع زیان دو چندان دیده است با توجه به اطلاعات اخذ شده از گزارشات بخش محیط طبیعی، افت کل سطح آب زیرزمینی در دشت اردبیل از سال ۱۳۵۱ تا سال ۱۳۹۶-۹۷ در حدود ۱۱،۷۲ متر بوده که معادل کسری مخزن متوسط ۱۳،۷۵۳۱ میلیون مترمکعب و کسری کل ۶۳۲،۶۴۲ میلیون مترمکعب می‌باشد.

دشت‌های خلخال و فیروزآباد نیز افت سطح آب روی داده است.. بیشترین میزان خسارت در طی دوره مورد نظر در سال ۱۳۹۵ بوده است که به ۲۷۰،۰۰۰ هکتار از مراتع استان (۳۱ درصد از کل مراتع)، حدود ۱۴۰،۰۰۰ میلیون ریال خسارت وارد شده است. خسارات ایجاد شده از خشکسالی در حالی است که کشاورزی اصلی‌ترین منبع در آمد، اشتغال و محور حیات استان اردبیل محسوب می‌شود و با کوچک‌ترین تأثیری در وضعیت آن، خیل عظیم کشاورزان دچار ضرر و زیان‌های هنگفت شده و در ادامه بیکاری، مهاجرت، خالی از سکنه شدن روستاها، کاهش تولید محصولات کشاورزی و حاشیه نشینی تشدید می‌شود.

از سوی دیگر خشکسالی‌ها منجر به تغییر روند کوچ عشایر شده و کیفیت محصولات دامی آن‌ها را متأثر ساخته و می‌توان گفت با توجه به این که ۴/۵ درصد جمعیت استان را عشایر تشکیل می‌دهند، بیشترین میزان خسارت، متوجه جامعه عشایری استان اردبیل است و عموماً در بحث کاهش پوشش گیاهی مراتع، این خسارت متوجه این قشر خواهد شد. در حدود ۷/۸۷،۹٪ از مساحت استان تحت تأثیر خشکسالی خفیف تا بسیار شدید قرار

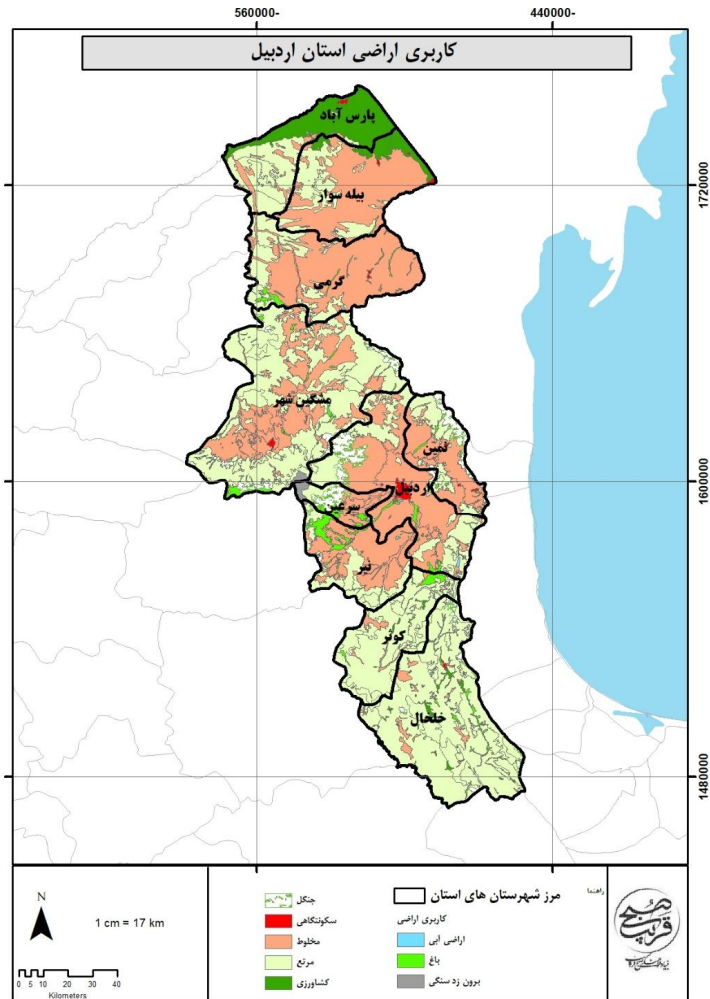
دارد و ۱۲،۱٪ مساحت استان در وضعیت نرمال می‌باشد. در حدود ۴۴،۵٪ از مناطق تحت تاثیر خشکسالی دارای خشکسالی خفیف بوده، ۲۷،۶٪ دارای خشکسالی متوسط و ۱۵،۸٪ دارای خشکسالی شدید تا بسیار شدید می‌باشند. قسمت اعظم اراضی دارای خشکسالی بسیار شدید در بخش شرقی شهرستان گرمی واقع شده است. همچنین تمرکز اراضی دارای خشکسالی شدید در قسمت‌های شمالی استان و در شهرستان‌های پارس‌آباد، بیله سوار و گرمی و در بخش جنوبی استان در شهرستان‌های خلخال و کوثر دیده می‌شود. قسمت اعظم اراضی دارای شرایط نرمال در قسمت غربی شهرستان مشگین شهر در مرکز استان قرار گرفته است و بخش‌های شرقی این شهرستان دارای خشکسالی خفیف، متوسط و شدید می‌باشد. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته می‌توان گفت قسمت شمال شرقی و قسمت جنوب استان در معرض خشکسالی‌های متوسط تا بسیار شدید قرار دارند.

۳-۲-۹- کاربری اراضی

کاربری اراضی استان نشان می‌دهد که اراضی کشاورزی بیش از ۴۰ درصد از اراضی را در بر می‌گیرند که از این میزان ۵۹۰۶ کیلومتر مربع را اراضی کشاورزی دیم و ۱۴۴۳ کیلومتر مربع را اراضی کشاورزی آبی تشکیل می‌دهد. نزدیک به ۵۰ درصد از اراضی استان را مراتع تشکیل می‌دهد این اراضی مساحتی برابر با ۸۵۸۵ کیلومتر مربع هستند.

جدول ۲۶- کاربری اراضی استان اردبیل

کاربری	مساحت (کیلومترمربع)	سهم از مساحت (درصد)
اراض آبی	۲۶/۴۶	۰/۱۵
اراضی شور	۰/۰۲	۰/۰۰
باغ	۳۹۰/۳۹	۲/۲۳
مسکونی	۲۸۰/۶	۱/۶۰
صخره	۵۷/۶۹	۰/۳۳
صنعتی	۱۸/۳۲	۰/۱۰
فرودگاه	۱۲/۷۷	۰/۰۷
کشاورزی آبی	۱۴۴۳/۳۲	۸/۲۴
کشاورزی دیم	۵۹۰۶/۷۵	۳۳/۷۲
مخلوط کشاورزی آبی-باغ	۶۷۰/۳۴	۳/۸۳
بیشه زار	۰/۷	۰/۰۰
جنگل	۱۲۲/۷۹	۰/۷۰
مرتع	۸۵۸۵/۳۸	۴۹/۰۲
کل	۱۷۵۱۴/۸۴	۱۰۰

نقشه ۱۰- کاربری اراضی استان اردبیل

۳-۲-۱۰- مناطق حفاظت شده

بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط زیست استان اردبیل مناطق تحت مدیریت استان شامل ۳ منطقه حفاظت شده (۱۳۳۱۷۳/۱۴ هکتار) و ۲ اثر طبیعی ملی (۷۷۴۳ هکتار) و ۵ منطقه شکار ممنوع (۱۱۲۵۸۴/۵ هکتار) و همچنین ۲ تالاب (۴۵۱۷ هکتار) می باشد.

نقشه ۱۱- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان اردبیل

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
خلخال	۹۳۸۹۰/۱۴	منطقه حفاظت شده آق داغ
واقع در ۴۸ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان اردبیل	۴۲۸۳	منطقه حفاظت شده نور
واقع در جنوب غرب بخش اصلاندوز	۳۵۰۰۰	منطقه حفاظت شده مغان
واقع در سمت غرب شهر اردبیل	۶۶۴۳	اثر طبیعی - ملی سبلان
در منتهی علیه جنوب شرقی شهرستان خخلخال	۱۱۰۰	اثر طبیعی - ملی غار یخگان

نقشه ۱۲- موقعیت و مساحت مناطق شکار ممنوع استان اردبیل

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه شکار ممنوع
واقع در جنوب غرب استان اردبیل	۲۳۰۰۰	منطقه شکار ممنوع دربند مشکول
شهر اردبیل	۱۷۰	منطقه شکار ممنوع شورابیل
در ضلع جنوب شرقی شهرستان مشگین شهر	۴۲۵۰۰	منطقه شکار ممنوع انزان
واقع در شرق شهرستان بيله سوار	۱۶۶۸۸/۵	منطقه شکار ممنوع خروسلو
در فاصله ۸۳ کیلومتری شمال غربی شهر اردبیل	۳۰۲۲۶	منطقه شکار ممنوع گندیمن
واقع در سمت جنوب شهر نمین	۴۴۰۰	تالاب پته خور
	۱۱۷	تالاب شکار ممنوع گیلارلو

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان اردبیل

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان اردبیل

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تاکید می‌ورزد و بر آنها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از

جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در سدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

از عوامل پیشبرنده فرهنگی اجتماعی در استان می‌توان به میزان بالای سرمایه اجتماعی در سطح میانی در استان اشاره کرد، البته باید در نظر داشت که میزان سرمایه اجتماعی میانی در استان به نسبت میانگین کل کشور بالاتر بوده ولیکن به نسبت میانگین اصلی شاخص پایین‌تر است؛ به هر طریق استان اردبیل به نسبت کل کشور میانگین بالاتری را به خود اختصاص داده است. از دیگر عوامل پیشبرنده توسعه استان اردبیل نیز باید به میزان بالای میزان اعتماد سازمانی، بالا بودن عام‌گرایی با غریبه‌ها و غیرهمشهری‌ها، ارزیابی مثبت نسبت موفقیت نظام در حل مشکلات، وجود عدالت و برابری در استان عدم تمایل به مهاجرت از کشور، ارزیابی مثبت نسبت به کیفیت خدمات سازمانی و ... اشاره کرد. نکته قابل توجه در این خصوص این است که با توجه به بالا بودن میزان آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی در استان این امکان وجود دارد که عوامل یاد شده به عنوان عوامل پیشبرنده کاهش پیدا کند؛ که اگر به مسائل اجتماعی توجه جدی نشود و برنامه‌ای در خصوص کنترل مسائل اجتماعی و همچنین حفظ و ارتقای سطح عوامل ذکر شده نباشد به مرور زمان شاهد کاهش میزان عوامل پیشبرنده و همچنین افزایش میزان آسیب‌ها و مسائل اجتماعی بوده و نیز عوامل پیشبرنده خود تبدیل به مانعی در جهت توسعه خواهند شد.

۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

آسیب‌های اجتماعی از مهم‌ترین موانع در توسعه یک استان به حساب می‌آیند که میزان این آسیب‌ها در استان اردبیل زیاد بوده است و نیز میزان این آسیب‌ها رو به افزایش است که از جمله این آسیب‌ها می‌توان به

طلاق، سرقت، قاچاق مواد مخدر، اعتیاد، نزاع‌های دسته جمعی و ... اشاره کرد که هر کدام از این عوامل یاد شده به میزان زیادی در استان وجود داشته و روند رو رشدی داشته است. شایان ذکر است که هر کدام از این موارد اتفاقی و به خودی خود به پدید نیامده و هر کدام از عوامل دارای علل متعددی است. برای مثال میزان بالای بیکاری در استان اردبیل خود می‌تواند باعث بروز آسیب‌هایی همچون طلاق، سرقت، نزاع و ... باشد به این دلیل که با وجود میزان بیکاری بالا در استان میزان درآمدها نیز پایین آمده و قدرت خرید نیز متعاقباً پایین می‌آید؛ و از طرف دیگر، نرخ بالای تورم و گرانی در کشور باعث می‌شود توانایی در رفع نیازها پایین بیاید، که این موضوع باعث افزایش آسیب‌های اجتماعی از جمله سرقت، نزاع، زورگیری و ... خواهد شد. از دیگر موانع مهم در توسعه استان نیز می‌توان به سرمایه اجتماعی پایین در سطح کلان و خرد و همچنین شاخص اصلی، مشارکت پایین، ارزیابی نامناسب نسبت به آینده، میزان کم رضایت از زندگی، میزان پایین اعتماد عمومی و ... در استان اردبیل اشاره کرد.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان اردبیل

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان اردبیل را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان دارای روند سینوسی بوده است. بالاترین میزان بیکاری در کشور مربوط به سال ۱۳۹۵ و کمترین آن نیز مربوط به سال ۱۳۹۷ بوده است.

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
اردبیل	۱۱/۵	۱۱/۱	۱۲/۷	۱۵/۳	۹/۳
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان اردبیل در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان اردبیل در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۲/۵ درصد و در مناطق روستایی ۵/۴ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری

کل کشور در مناطق روستایی وضعیت بهتر و در مناطق شهری وضعیت نامناسبی دارد. با توجه به رتبه استان (۱۷) در سال ۱۳۹۸ نرخ بیکاری در استان اردبیل در حد متوسطی بوده است

جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال	
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ		
۱۴	۸/۲	۴	۱۶	۸	۱۲/۸	اردبیل	۱۳۹۴
-	۸/۱	-	۱۲/۲	-	۱۱	کل کشور	
۱۳	۹	۳	۱۹/۷	۳	۱۵/۳	اردبیل	۱۳۹۵
-	۸/۹	-	۱۳/۷	-	۱۲/۴	کل کشور	
۳۰	۵/۴	۱۳	۱۳/۶	۲۵	۱۰/۴	اردبیل	۱۳۹۶
-	۸/۲	-	۱۳/۴	-	۱۲/۱	کل کشور	
۲۶	۵	۲۱	۱۱/۹	۲۴	۹/۳	اردبیل	۱۳۹۷
-	۷/۹	-	۱۳/۵	-	۱۲	کل کشور	
۲۵	۵/۴	۱۴	۱۲/۵	۱۷	۱۰	اردبیل	۱۳۹۸
-	۷/۳	-	۱۱/۸	-	۱۰/۶	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۴-۱۳۹۸

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان اردبیل بیشتر بوده و نسبت به کل کشور در همه سال‌های بررسی شده کمتر بوده است.

جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنس

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال	
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ		
۲۲	۱۵/۶	۴	۱۲	اردبیل	۱۳۹۴
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور	
۲۰	۱۶/۶	۳	۱۴/۹	اردبیل	۱۳۹۵
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور	
۲۹	۱۱/۳	۱۱	۱۰/۱	اردبیل	۱۳۹۶
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور	
۲۷	۱۰/۸	۲۱	۸/۸	اردبیل	۱۳۹۷
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور	
۲۸	۱۱/۱	۹	۹/۷	اردبیل	۱۳۹۸
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۴-۱۳۹۸

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان اردبیل

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۱۳۶۴۶	۸۶۲	۹۰۶۸	۸۰۳	۴۵۷۸	۵۹
۱۳۸۵	۱۶۱۲۰	۱۴۵۰	۱۱۳۰۱	۱۱۲۴	۴۸۱۹	۳۲۶
۱۳۹۰	۶۴۹۴	۳۶۶۷	۴۲۷۱	۲۰۱۷	۲۲۲۳	۱۶۵۰
۱۳۹۵	۱۳۸۳۳	۳۲۷۶	۱۲۴۵۶	۳۰۸۳	۱۳۷۷	۱۹۳
۱۳۹۷	۱۱۲۱۷	۳۲۶۲	۱۰۵۷۲	۳۰۵۹	۶۴۵	۲۰۳
۱۳۹۷ کل کشور	۵۵۰۵۶۵	۱۷۵۶۱۴	۴۸۶۶۶۱	۱۶۴۱۲۴	۶۳۹۰۴	۱۱۴۹۰

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان اردبیل را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۶/۳۲ در سال ۱۳۸۰ به ۲۹/۰۸ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، باید توجه داشت که نسبت طلاق به ازدواج در استان تقریباً برابر با میزان کل کشور است.

جدول ۳۱- نسبت طلاق به ازدواج در استان اردبیل

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۶/۳۲	۹/۰۰	۵۶/۴۷	۲۳/۶۸	۲۹/۰۸	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهبودی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۱۹۷۳۴ نفر در ۳۷ مرکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ هم در تعداد افراد تحت پوشش و

هم در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۱۹۰ نفر در ۷ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ در تعداد افراد افزایش پیدا کرده و در تعداد مراکز تغییری نکرده است.

جدول ۳۲- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی سرپرست		آسیب‌های اجتماعی ^۷	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۴	۶۰	۱۰	۵۰۰
۱۳۸۵	۶	۹۵	۱۲	۸۰۰
۱۳۹۰	۷	۱۲۱	۱۹	۵۰۷۵
۱۳۹۵	۷	۸۸	۳۲	۱۶۲۵۶
۱۳۹۷	۷	۱۹۰	۳۷	۱۹۷۳۴

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشخص است استان اردبیل در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۲۳، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست رتبه ۷، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۲۶ و تعداد افراد پذیرفته شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۷ را داشته است.

جدول ۳۳- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۳	۰/۱۷	اردبیل	نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۷	۳/۶۳	اردبیل	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست به تعداد کودکان بی سرپرست
-	۲/۶۰	کل کشور	
۲۶	۲۳۴۱۷	اردبیل	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۱۷	۲۱۴۹۶	اردبیل	تعداد افراد پذیرفته شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۷. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمناسری سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان اردبیل را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همانطور که مشاهده می‌شود استان اردبیل در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۲، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۲۲ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۰ را دارد.

جدول ۳۴- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۲	۱۸	اردبیل	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۲۲	۸۸۵۷۹	اردبیل	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۲۰	۲۴/۹	اردبیل	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در مجموع ۴۷/۱۵ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور پایین‌تر است. در استان اردبیل ۴۰/۷۳ درصد بیمه شده و ۶/۴۳ درصد مستمری بگیر هستند. که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۵- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری بگیران	بیمه شدگان	مجموع	
۶/۴۳	۴۰/۷۳	۴۷/۱۵	اردبیل
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در استان اردبیل درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۶۵/۶۳ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) بالاتر بوده است.

جدول ۳۶- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران^۸

استان	سال ۱۳۹۷
اردبیل	۶۵/۶۳
کل کشور	۵۱/۶۳

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان اردبیل می‌باشد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول قرص‌های روانگردان مربوط می‌شود. به طور کلی در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال‌های گذشته میزان مواد مخدر کشف شده تقریباً افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

سال					مواد مخدر (کیلوگرم)	
۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
۱۳۴	۲۸	۲۸	۲۱	...	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	مواد افیونی
۴	۰	۰	۰	...	مرفین	
۱۴۲۲	۸۷۳	۳۶۱	۳۵۷	...	تریاک و شیره تریاک	
				...	سایر	
۱۱۳	۹۳	۳۴	۲۲	...	حشیش	کانابیس
۲۰۰	۱۱۷	۱	۱	...	گراس	
۱۳	۵۶	۱۲	۰	...	شیشه (متا آمفتامین)	محرک‌ها
۳۹	۴	۳	۱	...	سایر موارد	
۳۱۰۴۱	۲۲۶۸۱	۶۸۷۱	۰	...	آمپول و قرص‌های روان‌گردان	سایر موارد
۴۰	۵	...	۰	...	مواد پیش‌ساز (لیتر)	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

^۸ از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده است.

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد دستگیرشدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال‌های قبل افزایش یافته است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری در خصوص قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده کاهش و در رابطه با معتاد و مصرف کننده و همچنین اتباع بیگانه افزایش یافته است.

جدول ۳۸- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۳۴۷۲	۳۲۲۱	۲۵۰	۱
۱۳۹۰	۴۴۸۳	۴۱۹۷	۲۸۱	۵
۱۳۹۵	۴۲۹۱	۳۴۰۵	۸۸۰	۶
۱۳۹۷	۷۷۱۸	۴۳۱۹	۳۳۸۷	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان اردبیل را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۱۹/۰۲ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مساله نشان از میزان کم مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مساله رتبه ۲۵ را دارا می‌باشد.

جدول ۳۹- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲۵	۱۹/۰۲	اردبیل
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان اردبیل را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۵۶/۸۹ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان بالایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد استان اردبیل در این رابطه رتبه نهم را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۴۰- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۹	۵۶/۸۹	اردبیل
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقه

جدول ذیل سرقه‌های عادی بر حسب نوع را در استان اردبیل نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقه‌های اتفاق افتاده در همه موارد به جز سرقه از مغازه، موتورسیکلت و احشام در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است. میزان سرقه در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۱۶۱۶، اماکن دولتی ۱۶۰، منزل ۶۹۶ و مغازه ۱۵۲ مورد گزارش شده است.

جدول ۴۱- سرقه‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احشام	سرقه انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقه از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتورسیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۸۰
۴۰	۱۲۲	۱۲۳	۵۸	۸۸	۲۵۲	۵۲	-	۱۳۸۵
۱۴۷	۷۵۸	۱۳۱	۱۶۸	۲۰۰	۵۲۰	۴۲	۱۸۱	۱۳۹۰
۲۵۶۹	۱۹۸	۱۳۵۰	۱۰۵	۳۹۹	۵۴۴	۸۳	۸۹۴	۱۳۹۵
۲۰۸	۱۹۷۹	۱۰۸	۴۱۷	۱۵۲	۶۹۶	۱۶۰	۱۶۱۶	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقه‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان اردبیل برابر با ۲۷/۹۶ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۴۲/۸۲) کمتر است و در این خصوص رتبه ۲۳ را دارد که این موضوع نشان از میزان پایین دستگیرشدگان در خصوص سرقه در استان اردبیل است.

جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲۳	۲۷/۹۶	اردبیل
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرایم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنابر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان خودکشی در این سال در استان (۵/۰۴) در هر صد هزار نفر) تقریباً برابر با میزان در کل کشور (۵/۳) بوده است. میزان نزاع‌های دسته جمعی در استان اردبیل برابر ۳۳/۱۴ در هر صد هزار نفر بوده است که این میزان به نسبت کل کشور بالاتر است. میزان جرائم واقع شده در استان در دیگر موارد نسبت پایین‌تری را به کل کشور داشته است.

جدول ۴۳- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت			
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه کشی	سایر شرارت‌ها	دستگیرشدگان
اردبیل	۱/۸۱	۵/۰۴	۱۹/۹۹	۶۲۸/۷۷	۳۳/۱۴	۰/۲۴	۰/۳۱	۱/۲۶	۲/۸۳
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر استان اردبیل نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۲/۷۸ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت کمتری داشته و در بین استان‌هایی قرار گرفته است که کمترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۴-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۷	۲/۷۸	اردبیل
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است (شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- ❖ پنداشت نسبت به نکویی جامعه
 ۱. مطلوب بودن جامعه
 ۲. وجود عدالت و برابری
- ❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در همه متغیرها به جز پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) و ارزیابی نسبت به آینده، میانگین استان اردبیل بالاتر از میانگین کل کشور بوده است. البته باید به این

نکته نیز اشاره کرد که میانگین اصلی طیف سرمایه اجتماعی کلان در همه‌ی متغیرها به جز پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف و ارزیابی نسبت به آینده در استان پایین تر بوده است. به طور کلی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان به نسبت کل کشور بهتر است.

جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱۴	۲۳/۹	اردبیل	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۲۶	۳۰/۸۷	اردبیل	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۳	کل کشور	
۱۲	۲۱/۹	اردبیل	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۱۷	۲۲/۲۸	اردبیل	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۳	۱۶/۳۸	اردبیل	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان اردبیل و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان اردبیل در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۳/۰۴ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ پایین تر بوده و همچنین از میانگین اصلی طیف (۱۵) نیز پایین تر بوده است و این موضوع نشان از آن دارد که شاخص سرمایه اجتماعی کلان در استان اردبیل پایین بوده است.

جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۱۲	۱۳/۰۴	اردبیل	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارتند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی

۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷. عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸. ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همانطور که در جدول مشخص است میانگین استان اردبیل نسبت به کل کشور فقط در متغیر ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین پایین‌تر بوده است و در دیگر متغیرها میانگین بالاتری را نسبت به کل کشور و حتی میانگین اصلی طیف (به جز متغیرهای اعتماد سازمانی و کیفیت خدمات سازمانی) داشته است این موضوع نشان از وضعیت مناسب استان اردبیل در متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی است.

جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲۶	۶۷/۰۲	اردبیل	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۲۵	۵۷/۰۹	اردبیل	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۲۷	۵۴/۷۸	اردبیل	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۲۶	۴۸/۶۲	اردبیل	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۳۱	۴۲/۲۶	اردبیل	اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۲۰	۴۰/۸۶	اردبیل	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۳۱	۴۰/۶۷	اردبیل	عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۲۹	۲۱/۴۹	اردبیل	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۶	۱۲/۴۳	اردبیل	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان اردبیل و کل کشور نشان می‌دهد که استان اردبیل با میانگین ۲۷/۰۵ بالاتر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ و میانگین اصلی طیف قرار دارد و میانگین مناسبی نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۲۲	۲۷/۰۵	اردبیل	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶/۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارتند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده‌بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان اردبیل در همه متغیرها به جز ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت و عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان بالاتر از میانگین کل کشور بوده و وضعیت مناسب‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۴۹- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه ها
۸	۲۵/۶۵	اردبیل	ارزشها و ویژگی های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۲۴	۲۳/۲	اردبیل	ارزشها و ویژگی های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۲۷	۲۵/۷۷	اردبیل	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۸	۱۸/۷۴	اردبیل	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۲۱	۱۵/۷	اردبیل	عام گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان اردبیل و کل کشور را نشان می دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۱۷ درصد از پاسخگویان استان اردبیل میزان قابل اعتماد بودن مردم را زیاد و خیلی زیاد و ۳۷/۱ کم و خیلی کم ارزیابی کرده اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۱۷/۴ و ۳۵/۶ درصد بوده است؛ استان اردبیل در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۱۰ را در بین استان های دیگر دارد که نشان از میزان پایین اعتماد به مردم در استان است.

جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۰	۲/۸	۱۴/۲	۴۵/۹	۱۶/۷	۲۰/۴	اردبیل
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۱۱/۶ درصد از پاسخگویان استان اردبیل این میزان را زیاد و خیلی زیاد و ۶۳/۴ درصد کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۱۸/۲ و ۵۵/۸ درصد بوده است. استان اردبیل در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۷ را دارد و جزو استان‌هایی است که پایین‌ترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۷	۲	۹/۶	۲۴/۹	۲۶/۹	۳۶/۵	اردبیل
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۵۹/۹ درصد از پاسخگویان استان اردبیل میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم و ۹/۲ درصد زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۵۱/۳ و ۱۴/۱ درصد بوده است. استان اردبیل در این خصوص دارای رتبه سوم بوده که نشان از میزان مشارکت پایین پاسخگویان در فعالیت‌های داوطلبانه است.

جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۳	۲/۳	۶/۹	۳۰/۸	۲۶/۲	۳۳/۷	اردبیل
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۸۲/۱ درصد از پاسخگویان استان اردبیل میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان اردبیل در رابطه با این موضوع رتبه ۱۶ را داشته و در بین استان‌هایی قرار دارد که در حد متوسط افتخار به ایرانی بودن خود دارند.

جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۶	۴۸/۱	۳۴	۱۱/۱	۱/۴	۵/۴	اردبیل
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۶۴ درصد از پاسخگویان استان اردبیل تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم و ۱۹/۹ درصد زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۵۶/۹ و ۲۳/۱ درصد بوده است؛ استان اردبیل در بین دیگر استان‌ها ششمین استانی است که میزان تمایل به مهاجرت در آن به نسبت کل کشور پایین بوده است.

جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۶	۱۰/۵	۹/۴	۱۶/۲	۱۵/۱	۴۸/۹	اردبیل
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۱/۳ درصد از پاسخگویان استان اردبیل میزان رضایت از زندگی خود را زیاد و خیلی زیاد و ۴۴ درصد کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۳۳/۶ و

۲۵/۹ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان (۲) نیز می‌توان عنوان کرد که استان اردبیل در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین پایینی بوده و دومین استانی است که میزان پایینی از زندگی خود رضایت داشته‌اند.

جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۲	۴/۵	۱۶/۸	۳۴/۷	۲۲/۷	۲۱/۳	اردبیل
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان اردبیل و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۷ درصد از پاسخگویان استان اردبیل میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد و ۳۸/۱ درصد کم و خیلی کم بیان کرده‌اند که در مقایسه با میزان کل کشور به ترتیب برابر ۳۳/۹ و ۳۴/۴ درصد بوده است. بر اساس اطلاعات جدول استان اردبیل از استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد متوسطی ارزیابی شده است.

جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۱	۸/۸	۲۸/۲	۲۴/۹	۱۵/۵	۲۲/۶	اردبیل
-	۷	۲۶/۹	۳۱/۷	۲۰/۲	۱۴/۲	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان اردبیل و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان اردبیل (۲۴/۵۵) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که پایین‌ترین میانگین را در این شاخص داشته‌اند.

جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۹	۲۴/۵۵	اردبیل	سرمایه اجتماعی در سطح خرد
-	۲۵/۲۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان اردبیل و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان اردبیل (۲/۷۸) پایین‌تر (تقریباً برابر) از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان متوسط بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۱۳ بوده است.

جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان اردبیل و کل کشور

رتبه	میانگین (۱ تا ۵)	استان	مورد
۱۳	۲/۷۸	اردبیل	سرمایه اجتماعی کل
-	۲/۷۹	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان اردبیل

دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۴۸/۸ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ پایین‌تر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت نامناسبی داشته است. استان اردبیل در رابطه با پزشکان در سرانه‌های پزشک عمومی و پزشک متخصص وضعیت بهتری نسبت به کل کشور داشته و در دیگر موارد وضعیت نامناسبی داشته است.

جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر

حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشکی	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۰۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۳۲۶	۱۹۱	۲۱	۰	۱۵	۹۹	۰	۰
۱۳۸۵	۲۹۵	۱۵۹	۳۸	۰	۱۱	۸۷	۰	۰
۱۳۹۰	۴۵۹	۲۳۷	۳۸	۵	۲۰	۱۲۷	۱۵	۱۷
۱۳۹۵	۶۱۲	۲۶۰	۴۸	۳	۹	۲۰۰	۳۱	۶۱
۱۳۹۷	۶۲۰	۳۳۶	۵۸	۳	۲۸	۱۷۶	۴	۱۵

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی
بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)^۱

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشکی	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصصی	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۲۴/۰۲	۱۲/۹۵	۳/۰۹	۰/۰۰	۰/۹۰	۷/۰۸	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۳۶/۷۶	۱۸/۹۸	۳/۰۴	۰/۴۰	۱/۶۰	۱۰/۱۷	۱/۲۰	۱/۳۶
۱۳۹۵	۴۸/۱۷	۲۰/۴۷	۳/۷۸	۰/۲۴	۰/۷۱	۱۵/۷۴	۲/۴۴	۴/۸۰
۱۳۹۷	۴۸/۸۰	۲۶/۴۵	۴/۵۷	۰/۲۴	۲/۲۰	۱۳/۸۵	۰/۳۱	۱/۱۸

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع و وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان اردبیل در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۳۴ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب وضعیت استان (۲۹۸/۶۴) در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷) در هر هزار نفر) وضعیت مناسبی است.

جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع و وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی									سایر		
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	غیردولتی			دولتی								
			خصوصی	خیر به	سایر نهادهای عمومی	تأمین اجتماعی	دانشگاه علوم پزشکی	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال			
۱۳۹۷ کل کشور	۱۶۶۵۴۳	۱۰۱۶	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۱۴۶۴	۱۳	۱۴۶۴	۱۰۰۲	۲	۲۳۴	۱	۱۲۸	۱	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
۱۳۸۵	۱۷۱۸	۱۴	۱۷۱۸	۱۲۵۶	۲	۲۳۴	۱	۱۲۸	۱	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
۱۳۹۰	۲۰۳۲	۱۴	۲۰۳۲	۱۵۹۰	۲	۲۱۴	۱	۱۲۸	۱	۰	۱	۱۰۰	۰	۰
۱۳۹۵	۲۸۲۴	۱۵	۲۸۲۴	۲۲۹۰	۲	۲۴۴	۱	۱۲۸	۱	۰	۲	۱۶۲	۰	۰
۱۳۹۷	۳۷۹۴	۱۷	۳۷۹۴	۲۵۷۴	۲	۲۲۲	۰	۰	۰	۰	۲	۱۲۰	۰	۰

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

^۱. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

جدول ۶۲- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی			سایر	
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خبر به		خصوصی		تخت مصوب بیمارستان	تخت فعال بیمارستان	
			تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال			
کل کشور	۲۰۸۳۷	۱/۲۷	۱۴۰۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۱۳۹/۸۸	۱/۱۴	۱۰۲/۲۷	۰/۰۸	۱۹/۰۵	۰/۰۸	۱۰/۴۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۸	۸/۱۴	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱۶۲/۸۶	۱/۱۲	۱۲۷/۳۵	۰/۰۸	۱۷/۱۴	۰/۰۸	۱۰/۲۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۸	۸/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۲۲۲/۲۹	۱/۱۸	۱۸۰/۲۶	۰/۰۹	۱۹/۲۱	۰/۰۸	۱۰/۰۸	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۶	۱۲/۷۵	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۷	۲۹۸/۶۴	۱/۳۴	۲۰۲/۶۱	۰/۰۹	۱۷/۴۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۶	۹/۴۵	۰/۰۰	۰/۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان اردبیل در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۹۳/۰۱ در هر صد هزار نفر است که نسبت به کل کشور بالاتر است. استان اردبیل در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه تخت‌ها به جز روانی و سایر تخت‌ها سرانه پایین‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۳۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰	۱۰۲	۴۲	۱۰	۲۲	۲۸	۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۱۴۸	۵۸	۱۰	۴۱	۳۹	۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۱۳۲۲	۱۷۷	۱۰	۶۴	۵۰	۲۱	۱۰۰۰
۱۳۹۵	۱۷۸۷	۱۸۵	۱۰	۸۶	۵۶	۲۷	۱۴۲۳
۱۳۹۷	۲۴۵۲	۲۰۹	۱۰	۱۰۱	۵۷	۳۵	۲۰۴۰

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۸۵	۱۲/۰۵	۴/۷۲	۰/۸۱	۳/۳۴	۳/۱۸	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۱۰۵/۸۹	۱۴/۱۸	۰/۸۰	۵/۱۳	۴/۰۰	۱/۶۸	۸۰/۱۰
۱۳۹۵	۱۴۰/۶۶	۱۴/۵۶	۰/۷۹	۶/۷۷	۴/۴۱	۲/۱۳	۱۱۲/۰۱
۱۳۹۷	۱۹۳/۰۱	۱۶/۴۵	۰/۷۹	۷/۹۵	۴/۴۹	۲/۷۵	۱۶۰/۵۸

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان اردبیل در سال ۱۳۹۷ برابر ۶۰/۱۴ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده و در اکثر موارد نیز وضعیت استان بهتر از کل کشور بوده است.

جدول ۶۵- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال
			شهری	روستایی	شبانه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۹۲	۲۱۴	۱۷۷۴۶	۵۲۶۵	۳۲۴	۵۶۱	۱۰۵۹	۲۶۴۵	۱۵۵۹	۲۹۴۶۵	۱۳۹۷ کل کشور
...	۹	۴۸۹	۲۱	۵۲	۴۲	۶۱۳	۱۳۸۰
...	۹	۵۲۱	۲۶	۵۶	۸۴	۶۹۶	۱۳۸۵
...	۸	۵۱۶	۳۶	۵۴	۹۳	۷۰۷	۱۳۹۰
...	۸	۵۰۹	۶۴	۵۹	۵۳	۶۹۳	۱۳۹۵
۲	۷	۵۲۷	۱۰۵	۷	۱۶	۲۱	۵۹	۲۰	۷۶۴	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۶- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شبانه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۳۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
...	۰/۷۳	۴۲/۴۲	۲/۱۲	۴/۵۶	۶/۸۴	۵۶/۶۷	۱۳۸۵
...	۰/۶۴	۴۱/۳۳	۲/۸۸	۴/۳۳	۷/۴۵	۵۶/۶۳	۱۳۹۰
...	۰/۶۳	۴۰/۰۷	۵/۰۴	۴/۶۴	۴/۱۷	۵۴/۵۵	۱۳۹۵
۰/۱۶	۰/۵۵	۴۱/۴۸	۸/۲۶	۰/۵۵	۱/۲۶	۱/۶۵	۴/۶۴	۱/۵۷	۶۰/۱۴	۱۳۹۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان اردبیل در سال ۱۳۹۷ برابر ۴/۱۷ است که نسبت به کل کشور بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس در نقاط شهری و جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۷- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
اردبیل	۵۳	۲۳	۳۰
کل کشور	۲۵۳۶	۹۶۷	۱۵۶۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۸- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
اردبیل	۴/۱۷	۱/۸۱	۲/۳۶
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعبیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت زدایی رونق یافت. تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواهِ اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد. در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی- اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازماندهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است. با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر

نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۹- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

وزن مولفه‌ها	مؤلفه	وزن شاخص	شاخص
۱۰	سوء تغذیه	۲۰	سلامت
۱۰	عدم برخورداری از بیمه درمان		
۱۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۲۰	آموزش
۱۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)		
۱۰	مصالح بی‌دوام	۲۰	مسکن
۱۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع		
۴	سطح دسترسی به آشپزخانه	۲۰	استانداردهای زندگی
۴	عدم دسترسی به آب و برق		
۴	نداشتن حمام		
۴	نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...		
۴	نوع سوخت خانوار برای پخت و پز		
۱۰	سرپرست بیکار	۲۰	اشتغال
۱۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی		

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۲۰ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان اردبیل دچار فقر شهری هستند. همچنین ۳۸ درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان اردبیل برابر با ۳۴/۸ و در مناطق روستایی برابر با ۳۹/۷ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیشتر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص در واقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است.

علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است. ۵ اولویت اول استان اردبیل در مناطق شهری عبارتست از سلامت، مسکن، استاندارد زندگی، اشتغال و آموزش. اولویت‌های استان اردبیل به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارتست از: استانداردهای زندگی، مسکن، سلامت، اشتغال و آموزش (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به

ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند او دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو بارتبه بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان‌ارذیلبه شرح جدول زیر است:

جدول ۷۰- مناطق کمتر توسعه یافته استان اردبیل

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
مرکزی	اردبیل	اردبیل	۶	ارشق شرقی
هیر	اردبیل	اردبیل	۶	فولادلوئی جنوبی
هیر	اردبیل	اردبیل	۶	هیر
قشلاق دشت	بيله سوار	اردبیل	۷	قشلاق شرقی
قشلاق دشت	بيله سوار	اردبیل	۷	قشلاق جنوبی
مرکزی	بيله سوار	اردبیل	۶	انجیرلو
مرکزی	بيله سوار	اردبیل	۶	گوگ تپه
اصلاندوز	پارس آباد	اردبیل	۶	اصلاندوز
اصلاندوز	پارس آباد	اردبیل	۶	قشلاق غربی
خورش رستم	خلخال	اردبیل	۷	خورش رستم جنوبی
خورش رستم	خلخال	اردبیل	۷	خورش رستم شمالی
شاهرود	خلخال	اردبیل	۷	شال
شاهرود	خلخال	اردبیل	۶	شاهرود
شاهرود	خلخال	اردبیل	۷	پانگا
مرکزی	خلخال	اردبیل	۶	خاندبیل غربی
مرکزی	خلخال	اردبیل	۶	سنجد شرقی

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
فیروز	کوثر	اردبیل	۶	زرچ آباد
فیروز	کوثر	اردبیل	۶	سنجد جنوبی
مرکزی	کوثر	اردبیل	۶	سنجد شمالی
مرکزی	کوثر	اردبیل	۶	سنجد غربی
انگوت	گرمی	اردبیل	۸	انگوت شرقی
انگوت	گرمی	اردبیل	۸	انگوت غربی
انگوت	گرمی	اردبیل	۷	پالین برزند
مرکزی	گرمی	اردبیل	۶	اجارود شمالی
مرکزی	گرمی	اردبیل	۶	اجارود غربی
مرکزی	گرمی	اردبیل	۶	اجارود مرکزی
مرکزی	گرمی	اردبیل	۶	انی
موران	گرمی	اردبیل	۸	آزادلو
موران	گرمی	اردبیل	۸	اجارود شرقی
ارشق	مشگین شهر	اردبیل	۷	ارشق مرکزی
ارشق	مشگین شهر	اردبیل	۷	ارشق شمالی
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	۷	ارشق غربی
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	۷	صلوات
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	۶	یافت
عنبران	نمین	اردبیل	۶	عنبران
عنبران	نمین	اردبیل	۶	میناباد
مرکزی	نمین	اردبیل	۶	دولت آباد
مرکزی	نمین	اردبیل	۶	ویلیکج شمالی
مرکزی	نمین	اردبیل	۶	گرده
ویلیکج	نمین	اردبیل	۶	ویلیکج جنوبی
ویلیکج	نمین	اردبیل	۶	ویلیکج مرکزی
کورائیم	نیر	اردبیل	۶	مهماندوست
کورائیم	نیر	اردبیل	۷	یورتچی شرقی
کورائیم	نیر	اردبیل	۷	یورتچی غربی
مرکزی	نیر	اردبیل	۶	دورسونخواجه

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۸/۹ درصد از دهستان‌ها محرومیت بالایی (ضریب ۸) داشته، ۲۸/۹ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۶۲/۲ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب ۶) برخوردار بوده اند. شایان ذکر

است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش تر است.

دهستان‌های انگوت شرقی، انگوت غربی، آزادلو و اجارود شرقی در شهرستان گرمی در اولویت میزان فقر قرار دارند.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هر یک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سراته دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سراته دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۳۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۲۲- مناطق کم تر توسعه یافته استان اردبیل

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	اردبیل	پارس آباد	اصلادوز
۲	اردبیل	خلخال	خورش رستم
۳	اردبیل	خلخال	شاهرود
۴	اردبیل	کوثر	فیروز
۵	اردبیل	کوثر	مرکزی
۶	اردبیل	مشگین شهر	ارشق
۷	اردبیل	مشگین شهر	مرادلو
۸	اردبیل	نمین	عنبران
۹	اردبیل	نمین	ویلیکیج
۱۰	اردبیل	نیر	کورائیم
۱۱	اردبیل	پيله سوار	مرکزی
۱۲	اردبیل	پيله سوار	قشلاق دشت
۱۳	اردبیل	گرمی	مرکزی
۱۴	اردبیل	گرمی	انگوت
۱۵	اردبیل	گرمی	موران

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان اردبیل دارای ۸ شهرستان و ۱۵ بخش محروم است. شهرستان‌های مشکین شهر (بخش مرادلو)، کوثر (بخش فیروز)، گرمی (بخش موران)، نیر (بخش کورائیم)، خلخال (بخش شاهرود)، مشکین شهر (بخش ارشق)، گرمی (بخش انگوت)، پيله سوار (بخش قشلاق دشت) و خلخال (بخش خورش رستم) در ردیف ۶۷، ۱۰۳، ۱۳۸، ۱۴۷، ۱۵۹، ۱۶۷، ۱۶۱، ۱۸۸ و ۱۹۹ مناطق محروم کشور به حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان اردبیل در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱. مزیت نسبی در تولید محصولات باغی نظیر سیب، هلو، شلیل، شفتالو، گردو، زیتون؛ انگور آبی، زردآلو و گیلاس و آلبالو

۲. مزیت نسبی در تولید گندم، جو، یونجه، عدس، سیب‌زمینی و پنبه
۳. مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و پرورش دام سبک و سنگین
۴. مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل و تولید عسل و ارائه به دیگر استان‌ها (رتبه ششم کشور)
۵. مزیت نسبی در شیلاتو آبزی پروری (پرورش ماهی‌های سردآبی و گرم آبی) با توجه به وجود رودخانه‌های دائمی
۶. مزیت نسبی در وجود جنگل و مراتع مناسب در بخش‌های مشخص شده که زمینه پرورش دام و دامپروری را فراهم نموده است.
۷. مزیت نسبی در تولید و بسته بندی آب معدنی با توجه به وجود چشمه‌های آب معدنی در بخش‌های اصلاندوز شهرستان پارس‌آباد، بخش شاهرود شهرستان خلخال، بخش فیروز شهرستان کوثر، بخش مرادلو شهرستان مشکین شهر، بخش کورائیم شهرستان نیر و بخش مرکزی شهرستان گرمی

ب: صنعت:

۱. وجود شهرک صنعتی کوثر در بخش مرکزی شهرستان کوثر
 ۲. وجود شهرک صنعتی گرمی در بخش مرکزی شهرستان گرمی
 ۳. وجود ناحیه صنعتی شکر آب در بخش مرکزی شهرستان گرمی
 ۴. وجود ناحیه صنعتی نوجده (نوجه ده) در بخش ویلکیج شهرستان نمین
 ۵. در بخش ارشق شهرستان مشکین شهر ۲ در بخش ارشق شهرستان مشکین شهر
 ۶. وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن سنگ لاشه، باریتین، تراورتن، کائولن، سیلیس و پرلیت در بخش‌های محروم استان
- مزیت نسبی در تولید صنایع دستی نظیر گلیم، جاجیم، شال، زیرانداز، قالیچه قوبای خلخال، قالی بافی، قلاب بافی، فرش، خورجین و نیز معرق‌کاری، منبت و خراطی، مصنوعات چرمی و ورنی مخصوصا در شهرستان‌های پارس‌آباد و خلخال (عمدتا توسط عشایر شاهسون پارس‌آباد و بصورت پراکنده در بخش‌های محروم استان نیز وجود دارد) مزیت نسبی در تولید گلیم (گلیم بافی) و صادرات آن در بخش‌های مرکزی و قشلاق‌دشت شهرستان بیله سوار (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان اردبیل

بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان اردبیل برابر با ۲۱۵,۳۳۹ نفر (۱۶/۹۵ درصد) است. از این تعداد ۱۰۴,۳۴۵ نفر زن و ۱۱۰,۹۹۴ مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۶۳,۹۳۰ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳/۳ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۴/۶ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان بالاتر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق کمی بالاتر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به دهستان اصلاندوز شهرستان پارس‌آباد با نسبت ۱۲۰/۷ است. پس از آن دهستان‌های یورتچی شرقی، انجیرلو، یورتچی غربی، ویلکچ مرکزی، سنجد غربی، گوگ تپه و دورسونخواجه در شهرستان‌های نیر، پله سوار، نیر، نمین، کوثر، پله سوار و نیر با نسبت ۱۱۵/۵، ۱۱۲/۶، ۱۱۱/۹، ۱۱۱/۳، ۱۱۰/۹، ۱۱۰/۱ و ۱۱۰/۱ بالاترین نسبت جنسی را داشته‌اند.

بالاتری میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان اصلاندوز شهرستان پارس‌آباد با بعد خانوار ۳/۸ است. بعد خانوار در دهستان‌های سنجد شمالی، یورتچی شرقی، انگوت غربی، یافت و دولت‌آباد در شهرستان‌های کوثر، نیر، گرمی، مشکین شهر و نمین با بعد خانوار ۳/۷، ۳/۷، ۳/۶، ۳/۶ و ۳/۶ بیش‌ترین میزان را داشته‌است.

جدول ۷۳- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان اردبیل

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
بخش	شهرستان	استان	دهستان کمتر توسعه یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	اردبیل	اردبیل	ارشق شرقی	۳.۵	۱۰۱.۲	۱,۶۹۱	۱,۷۱۲	۳,۴۰۳	۹۷۰
هیر	اردبیل	اردبیل	فولادلوی جنوبی	۳.۲	۱۰۷.۳	۹۷۵	۱,۰۴۶	۲,۰۲۱	۶۲۳
هیر	اردبیل	اردبیل	هیر	۳.۴	۱۰۷.۸	۲,۸۱۰	۳,۰۳۰	۵,۸۴۰	۱,۷۲۳
قشلاق دشت	یله سوار	اردبیل	قشلاق شرقی	۳.۵	۱۰۵.۴	۴,۸۹۴	۵,۱۵۸	۱۰,۰۵۲	۲,۸۸۱
قشلاق دشت	یله سوار	اردبیل	قشلاق جنوبی	۳.۴	۱۰۷.۷	۲,۳۴۴	۲,۵۲۴	۴,۸۶۸	۱,۴۳۰
مرکزی	یله سوار	اردبیل	انجیرلو	۳.۲	۱۱۲.۶	۱,۳۸۸	۱,۵۶۳	۲,۹۵۱	۹۳۲
مرکزی	یله سوار	اردبیل	گوگ تپه	۳.۴	۱۱۰.۱	۴,۷۴۷	۵,۲۲۵	۹,۹۷۲	۲,۹۵۳
اصلاندوز	پارس‌آباد	اردبیل	اصلاندوز	۳.۸	۱۲۰.۷	۸,۰۲۴	۹,۶۵۵	۱۷,۶۷۹	۴,۷۱۳
اصلاندوز	پارس‌آباد	اردبیل	قشلاق غربی	۳.۵	۱۰۸.۲	۴,۰۵۹	۴,۳۹۰	۸,۴۴۹	۲,۴۲۵
خورش رستم	خلخال	اردبیل	خورش رستم جنوبی	۳.۲	۱۰۳.۵	۲,۳۹۵	۲,۴۸۰	۴,۸۷۵	۱,۵۳۷
خورش رستم	خلخال	اردبیل	خورش رستم شمالی	۲.۸	۹۸.۷	۱,۶۳۰	۱,۶۰۹	۳,۲۳۹	۱,۱۴۳
شاهرود	خلخال	اردبیل	شال	۲.۸	۱۰۱.۴	۱,۵۹۴	۱,۶۱۶	۳,۲۱۰	۱,۱۶۵
شاهرود	خلخال	اردبیل	شاهرود	۲.۵	۹۱.۳	۶۳۴	۵۷۹	۱,۲۱۳	۴۷۹

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
بخش	شهرستان	استان	دهستان کمتر توسعه یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
شاهرود	خلخال	اردبیل	پلنگا	۳.۲	۱۰۷.۶	۲,۴۰۹	۲,۵۹۱	۵,۰۰۰	۱,۵۴۹
مرکزی	خلخال	اردبیل	خاندانیل غربی	۳.۱	۱۰۶.۱	۲,۰۵۶	۲,۱۸۱	۴,۲۳۷	۱,۳۷۳
مرکزی	خلخال	اردبیل	سنجد شرقی	۳.۳	۱۰۴.۹	۱,۵۶۵	۱,۶۴۲	۳,۲۰۷	۹۷۳
فیروز	کوثر	اردبیل	زرج آباد	۳.۲	۱۰۳.۹	۱,۰۹۵	۱,۱۳۸	۲,۲۳۳	۶۹۸
فیروز	کوثر	اردبیل	سنجد جنوبی	۳.۵	۱۰۷.۴	۱,۱۵۵	۱,۲۴۰	۲,۳۹۵	۶۹۱
مرکزی	کوثر	اردبیل	سنجد شمالی	۳.۷	۹۹.۸	۱,۷۶۰	۱,۷۵۷	۳,۵۱۷	۹۶۰
مرکزی	کوثر	اردبیل	سنجد غربی	۳.۳	۱۱۰.۹	۳,۲۶۳	۳,۶۱۸	۶,۸۸۱	۲,۰۵۵
انگوت	گرمی	اردبیل	انگوت شرقی	۳.۴	۱۰۲.۲	۳,۴۴۶	۳,۵۲۳	۶,۹۶۹	۲,۰۶۸
انگوت	گرمی	اردبیل	انگوت غربی	۳.۶	۱۰۹.۵	۵,۱۱۷	۵,۶۰۴	۱۰,۷۲۱	۲,۹۵۳
انگوت	گرمی	اردبیل	پایین برزند	۳.۲	۹۹.۱	۱,۲۸۴	۱,۲۷۳	۲,۵۵۷	۸۱۱
مرکزی	گرمی	اردبیل	اجارود شمالی	۳.۵	۹۸.۹	۱,۴۲۴	۱,۴۰۸	۲,۸۳۲	۸۰۲
مرکزی	گرمی	اردبیل	اجارود غربی	۳.۳	۱۰۲	۳,۲۲۹	۳,۲۹۴	۶,۵۲۳	۱,۹۹۹
مرکزی	گرمی	اردبیل	اجارود مرکزی	۳.۲	۱۰۰.۳	۶۵۱	۶۵۳	۱,۳۰۴	۴۰۴
مرکزی	گرمی	اردبیل	انی	۳.۴	۱۰۱	۲,۱۷۱	۲,۱۹۳	۴,۳۶۴	۱,۲۸۹
موران	گرمی	اردبیل	آزادلو	۳.۳	۹۳.۴	۱,۹۹۳	۱,۸۶۲	۳,۸۵۵	۱,۱۸۱
موران	گرمی	اردبیل	اجارود شرقی	۳.۵	۹۴.۶	۳,۱۶۸	۲,۹۹۶	۶,۱۶۴	۱,۷۵۰
ارشق	مشگین شهر	اردبیل	ارشق مرکزی	۳.۲	۱۰۱.۳	۲,۲۲۵	۲,۲۵۳	۴,۴۷۸	۱,۳۹۹
ارشق	مشگین شهر	اردبیل	ارشق شمالی	۳.۱	۱۰۲.۲	۲,۰۹۵	۲,۱۴۲	۴,۲۳۷	۱,۳۵۵
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	ارشق غربی	۳.۴	۱۰۳.۲	۲,۵۳۸	۲,۶۱۹	۵,۱۵۷	۱,۵۱۳
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	صلوات	۳.۵	۱۰۱	۸۸۸	۸۹۷	۱,۷۸۵	۵۰۹
مرادلو	مشگین شهر	اردبیل	یافت	۳.۶	۱۰۸.۲	۱,۱۶۲	۱,۲۵۷	۲,۴۱۹	۶۶۶
عنبران	نمین	اردبیل	عنبران	۳.۱	۹۸.۷	۶۰۲	۵۹۴	۱,۱۹۶	۳۹۲
عنبران	نمین	اردبیل	میناباد	۳.۴	۹۹.۸	۱,۴۲۷	۱,۴۲۴	۲,۸۵۱	۸۴۸
مرکزی	نمین	اردبیل	دولت آباد	۳.۶	۱۰۷.۹	۲,۵۸۰	۲,۷۸۵	۵,۳۶۵	۱,۵۰۰
مرکزی	نمین	اردبیل	ویلیکج شمالی	۳.۲	۱۰۱.۹	۲,۴۷۴	۲,۵۲۲	۴,۹۹۶	۱,۵۵۸
مرکزی	نمین	اردبیل	گرده	۳	۱۰۱.۱	۹۴۰	۹۵۰	۱,۸۹۰	۶۳۲
ویلیکج	نمین	اردبیل	ویلیکج جنوبی	۳.۴	۱۰۶.۴	۱,۸۹۷	۲,۰۱۹	۳,۹۱۶	۱,۱۴۳
ویلیکج	نمین	اردبیل	ویلیکج مرکزی	۳.۵	۱۱۱.۳	۶,۸۶۹	۷,۶۴۴	۱۴,۵۱۳	۴,۱۱۹
کودانیم	نیر	اردبیل	مهماندوست	۳.۲	۱۰۷.۳	۱,۱۸۹	۱,۲۷۶	۲,۴۶۵	۷۶۸
کودانیم	نیر	اردبیل	یورتچی شرقی	۳.۷	۱۱۵.۵	۹۸۰	۱,۱۲۲	۲,۱۱۲	۵۷۰
کودانیم	نیر	اردبیل	یورتچی غربی	۳	۱۱۱.۹	۱,۵۴۱	۱,۷۲۵	۳,۲۶۶	۱,۰۷۴
مرکزی	نیر	اردبیل	دورسونخواجه	۳.۱	۱۱۰.۱	۱,۹۶۷	۲,۱۶۵	۴,۱۳۲	۱,۳۵۴
جمع میانگین				۳.۳	۱۰۴.۶	۱۰۴,۳۳۵	۱۱۰,۹۹۴	۲۱۵,۳۲۹	۶۳۳۰

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان اردبیل دارای مساحت ۱۷,۹۵۳ کیلومتر مربع و جمعیت ۱,۲۷۰,۴۲۰ نفر است. این استان از شمال به جمهوری آذربایجان، از غرب به استان آذربایجان شرقی، از شرق به استان گیلان، کوه‌های تالش و از جنوب به استان زنجان محدود شده است.

اردبیل به لحاظ برخورداری از تنوع اقلیمی و شرایط آب و هوایی خاص و منحصر بفرد، منابع آب پایدار و غنی، میانگین بارندگی بالا، دشت‌های وسیع و حاصلخیز، سدهای بزرگ و شبکه‌های گسترده آب، شرکت‌های بزرگ کشت و صنعت و دامپروری مغان و پارس، وجود ۱۲۰ هزار بهره‌بردار، حدود ۲/۴ میلیون واحد دامی و بیش از یک میلیون هکتار منابع طبیعی اعم از جنگل و مرتع، یکی از قطب‌های مهم کشاورزی و دامپروری کشور محسوب می‌گردد. استان اردبیل سهم قابل توجهی از تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده است. علاوه بر این نزدیکی به کشورهای منطقه قفقاز و اشتراکات فرهنگی و قومی با این کشورها فرصت‌های بی‌نظیری ایجاد نموده است. با این وجود، به دلیل نبود زیرساخت‌های اقتصادی و عدم سرمایه‌گذاری، به یکی از استان‌های محروم و توسعه‌نیافته کشور تبدیل شده است. عدم برنامه‌ریزی مناسب برای استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی استان، موجب افزایش مهاجرت از استان برای جستجوی کار و امکانات و همچنین افزایش نرخ بیکاری به ویژه در بین جوانان در نقاط شهری شده است (طرح توسعه کسب و کار و مطالعات استانی اشتغال پایدار استان اردبیل، ۱۳۹۵: ۴).

استان اردبیل در شاخص‌های مهم توسعه از جمله شاخص بهبود فضای کسب و کار و بخش صنعت در اقتصاد در رتبه‌های آخر در میان استان‌های کشور قرار گرفته است. می‌توان گفت بیش از ۷۰ درصد از استان جزء مناطق محروم و توسعه‌نیافته طبقه‌بندی شده است (طرح توسعه کسب و کار و مطالعات استانی اشتغال پایدار استان اردبیل، ۱۳۹۵: ۴).

بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان اردبیل برابر با ۹/۸۲ بوده است. تعداد فقرا ۱۴۵,۵۹۸ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۳۸,۹۹۲ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱).

به طور کلی، پایین بودن سطح مهارت کشاورزان، عدم بکارگیری نوآوری و ابتکار در کسب و کار، مشکلات و معضلات زیست محیطی (از جمله اتلاف آب، فرسایش خاک، آلودگی آب، هوا، خاک و فقیر شدن سفره‌های زیرزمینی)، مشکلات مربوط به فروش و دسترسی به موقع به بازارهای داخلی و خارجی، کمبود و یا غیرفعال بودن مراکز نگهداری و صنایع تبدیلی و بسته‌بندی، ارزش افزوده پایین محصولات، سطح سواد پایین، عدم

گسترش صنایع، بیکاری و مهاجرت از جمله عواملی است که منجر به تشدید فقر در استان اردبیل شده است. از این رو بهره‌مندی از پتانسیل‌ها و فرصت‌های این استان نظیر بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری، افزایش بهره‌وری کشاورزی، گسترش صنایع، توسعه صادرات و ارتقای سطح سواد از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان اردبیل است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تاثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۲۴- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

تکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	حذف و تخلیه اجباری
بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	مکان- خدمات
تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۸۰ تاکنون	ارتقاء بخشی (بهسازی)
ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و بطور خاص استان اردبیل

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. بطوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. استان اردبیل نیز نه به عنوان استانی صنعتی، بلکه از طریق خدمات توانسته است مهاجران بسیاری را به سمت شهرهای بزرگ خود از جمله شهر اردبیل جلب کند. به گفته معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری استان اردبیل از کل جمعیت ۱,۲۷۰,۴۲۰ نفری استان اردبیل، بیش از ۱۴۱,۰۰۰ نفر در مناطق حاشیه‌ای شهرهای بزرگ استان اردبیل سکونت دارند (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۸,۰۷,۱۱). در واقع چیزی در حدود ۱۱ درصد از جمعیت استان در سکونتگاه‌های غیررسمی سکونت دارند. محلات سلمان‌آباد، اسلام‌آباد، کاظم‌آباد، پناه‌آباد، ملاحی، نیار، ملایوسف، گل‌مغان، میراشرف، اروج‌آباد، سیدآباد، حسین‌آباد، ایران‌آباد (جین‌کندی)، کلخوران و مهر‌آباد از جمله محلات غیررسمی در شهر اردبیل به شمار می‌آیند.

مشکلات متعددی منجر به شکل‌گیری و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان شده است. نرخ شهرنشینی در استان اردبیل در سال ۱۳۸۵ حدود ۵۸ درصد بوده است. اما تا سال ۱۳۹۵ این نرخ به ۶۸/۲ درصد افزایش داشته است. در طی یک دهه (۹۵-۱۳۸۵) جمعیت استان با متوسط نرخ رشد سالانه ۰/۳ درصدی مواجه بوده‌اند، در همین دوران مناطق شهری رشدی معادل ۱/۹ درصدی را تجربه کرده است (طرح آمایش استان اردبیل،

تحلیل عرصه‌های فعالیت‌های اقتصادی، ۱۳۹۷: ۱). سهم جمعیت استان از جمعیت کشور همواره سیر نزولی داشته است، بطوری که این استان یکی از مهاجرفرست‌ترین استان‌های کشور محسوب شده و پایین‌ترین نرخ رشد جمعیت را در بین استان‌های کشور داشته است (طرح توسعه کسب و کار و مطالعات استانی اشتغال پایدار استان اردبیل، ۱۳۹۵: ۴).

شهرستان اردبیل با تعداد خالص مهاجرت ۴/۰۷۴ نفر، مهاجرفرست‌ترین شهرستان استان تلقی می‌شود. همچنین آنچه که از اهمیت ویژه‌ای در این زمینه برخوردار است روند روستاگریزی است که در سال‌های اخیر شدت گرفته است، به طوری که ۴/۷ درصد (۶۷ درصد) از روستاهای استان در ده ساله‌ی ۸۵-۱۳۷۵ خالی از سکنه گردیده و ۴۸/۳ درصد روستاها (۶۹۵ روستا) مهاجرفرست و مهاجرفرست شدید هستند. در نتیجه بسیاری از روستاهای استان به کلی خالی از سکنه گردیده و موازنه‌ی جمعیتی در درون استان میان شهر و روستا برهم خورده است (مسئله‌شناسی راهبردی در استان اردبیل، ۱۳۹۶: ۵).

مهاجرت بی‌رویه از روستاها به شهرها و یا از یک شهرستان به مرکز استان و تشکیل سکونتگاه‌های غیر رسمی موجب شده حاشیه‌نشینی به عنوان مهم‌ترین تهدید فرهنگی و یکی از مهم‌ترین عوامل تولید فقر فرهنگی تبدیل شود. استان از نظر جمعیت حاشیه‌نشین در رتبه‌ی دهم کشور قرار دارد (مسئله‌شناسی راهبردی در استان اردبیل، ۱۳۹۶: ۴).

طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۷۵ همواره میزان باسوادی استان از میانگین کشوری آن پایین‌تر بوده است. بنا بر گزارش‌ها، استان اردبیل چهارمین استان به لحاظ نرخ بالای بی‌سوادی محسوب می‌شود. در سال ۹۵ نیز نرخ باسوادی استان با ۸۳/۱ درصد پایین‌تر از نرخ کشوری آن (۸۷/۶ درصد) قرار داشته است.

وجود رودخانه‌های پرآب و دشتهای وسیع و حاصلخیز در شمال استان اردبیل باعث ایجاد ظرفیتهای عظیم کشاورزی و دامپروری در این منطقه شده است. احداث چندین سد بزرگ، شبکههای گسترده توزیع آب و سرمایه‌گذاریهای انجام شده در این منطقه، سبب تبدیل دشت مغان به قطب کشاورزی ایران شده است (طرح توسعه کسب و کار و مطالعات استانی اشتغال پایدار استان اردبیل، ۱۳۹۵: ۱۰). با این حال عدم پویایی در مهارت نیروی کار و عدم تطابق رشته‌های دانشگاهی و مراکز فنی و حرفه‌ای با نیازهای رسته تولید محصولات زراعی، افت روزافزون بهره‌وری عوامل تولید (نیروی کار و زمین)، تنوع پایین محصولات زراعی، کیفیت پایین نهاده‌ها، عدم هماهنگی نهادهای دولتی و خصوصی، تخریب و آلودگی محیط زیست، اتلاف آب، ارزش افزوده پایین محصولات تولیدی، فصلی بودن کسب و کار، عدم تکمیل زنجیره ارزش و مشکلات مربوط به فرآوری و نگهداری محصولات، عدم امکان دسترسی کشاورزان به بازارهای مصرف داخلی و خارجی و تسلط دلالان بر

تولیدکنندگان و ... باعث کاهش درآمد کشاورزان و همچنین کاهش میل جوانان به اشتغال در این کسب و کار شده است. این امر بر تمایل روز افزون روستائینان به شهرنشینی افزوده است.

موارد مذکور منجر شده است که استان اردبیل علیرغم دارا بودن بالاترین نرخ مشارکت اقتصادی، با تعداد بالایی از جمعیت بیکار مواجه باشد. مجموع عوامل مذکور به علاوه نبود زیرساخت‌های صنعتی، عدم سرمایه‌گذاری‌های دولتی در صنایع مادر، فقدان تاب‌آوری استان در زمینه مخاطرات طبیعی، مهاجرت فزاینده نیروی انسانی و کهنسالی جمعیت، بیکاری جامعه و تحصیل کردگان، ضعف در مدیریت یکپارچه، عدم تعادل فضایی در دسترسی به خدمات سکونتگاهی و پشتیبان تولید منجر به رشد مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و حتی مهاجرت از استان شده است.

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان اردبیل علیرغم واقع شدن در مجاورت کشورهای آسیای میانه و قفقاز و دارا بودن ویژگی‌ها و امتیازات کاربردی در حوزه‌ی بهره‌وری اقتصادی، به دلیل نبود برنامه‌ریزی و مدیریت کارا؛ از بازدهی مناسبی در این زمینه برخوردار نیست؛ به گونه‌ای که در بخش صنعت جزو استان‌های توسعه نیافته تلقی می‌گردد و در شاخص‌های اقتصادی وضعیت مناسبی ندارد (مسئله‌شناسی راهبردی در استان اردبیل، ۱۳۹۶: ۸).

از سوی دیگر کاهش سهم بخش کشاورزی از اشتغال استان در دو دهه اخیر بسیار بالا بوده است. بطوری‌که این سهم از بالای ۵۰ درصد به حدود ۳۲/۷ درصد کاهش یافته است و عواملی همچون؛ بهره‌وری پایین کسب و کار کشاورزی، فصلی بودن و درآمد پایین کشاورزان، عدم تطابق مشاغل کشاورزی با تقاضای کار جوانان به‌ویژه فارغ‌التحصیلان، پایین بودن سطح امکانات رفاهی در روستاها و مناطق کشاورزی، افزایش ارتباطات و تغییر سبک زندگی سبب کاهش اقبال جوانان به ویژه فارغ‌التحصیلان دانشگاهی به کسب و کارهای کشاورزی و مهاجرت آن‌ها شده است (طرح توسعه کسب و کار و مطالعات استانی اشتغال پایدار استان اردبیل، ۱۳۹۵: ۷).

علاوه بر این‌ها نادیده انگاشتن پتانسیل‌های ارزشمندی نظیر گردشگری (در حوزه‌های طبیعی، تاریخ، فرهنگی و سلامت)، دامپروری (به عنوان یکی از قطب‌های دامپروری کشور) و بهره‌برداری نادرست از آن‌ها، زمینه‌های گسترش فقر، محرومیت و سکونتگاه‌های غیررسمی را در استان تشدید نموده است. شهر اردبیل به عنوان مرکز استان با برخورداری از امکانات و خدمات مطلوب‌تر، بیش‌تر در معرض پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی قرار گرفته است.

شکل‌گیری هسته اولیه محله‌های حاشیه‌نشین در ارتباط مستقیم با توسعه شهرنشینی در دوره پس از اصلاحات اراضی و هجوم روستاییان بدون زمین به شهرهای بزرگ و میانی کشور، در اوایل دهه پنجاه است؛ ولی تشدید آن به دهه هفتاد، همزمان با تبدیل شهر اردبیل به مرکزیت استان بازمی‌گردد. نحوه پراکندگی جغرافیای محلات و مناطق حاشیه‌نشین به شرح زیر است:

محلات دانش‌آباد، حسین‌آباد، کوی وحدت، پناه‌آباد، سیدآباد و مهرآباد، مهمترین محدوده‌های واقع در قسمت شمالی شهر هستند که به فاصله کمی از هم، در ضلع شرقی جاده فعلی مشکین با ۲۵۰۰ خانوار، ۱۵۰۰۰ نفر جمعیت و ۱۱۰ هکتار سکونت دارند.

محلات، سلمان‌آباد، درویش‌آباد، آرازعلی، کاظم‌آباد، اسلام‌آباد، میراشرف، ایران‌آباد، یحیی‌آباد و رسول اکرم، مهم‌ترین این سکونتگاه‌ها هستند که در قسمت شمال غربی شهر، در دو طرف شرق و غرب جاده مشکین شهر با ۶۲۰۰ خانوار و ۳۵۰۰۰ نفر جمعیت در مکانی به وسعت ۲۴۰ هکتار استقرار یافته‌اند.

محلات گل‌مغان، بهشت‌زهر و ملاباشی نیز جزء محدوده‌های حاشیه‌نشین شهر اردبیل به شمار می‌روند که در قسمت غربی و جنوب غربی شهر واقع شده‌اند. شهر اردبیل به شکل گسترده‌ای با معضل حاشیه‌نشینی مواجه است. این مناطق همچنان گسترش می‌یابند و جغرافیای فیزیکی شهر را به شدت ناهمگون ساخته است. هم‌اکنون ۱۲۰،۰۰۰ نفر از جمعیت شهر اردبیل در مناطق دارای سکونتگاه غیررسمی زندگی می‌کنند که اغلب آن‌ها مهاجر هستند (پرویشی، ۱۳۹۳: ۶۰۸).

در سایه غفلت‌ها و بی‌توجهی به نیازهای پیش‌آمده ناشی از فقر و بیکاری طی سال‌های گذشته رشد سکونتگاه‌های غیررسمی به حدی در شهر اردبیل افزایش یافته است که به گفته شهردار اردبیل، جمعیت ساکن در این مناطق به یک سوم جمعیت شهر رسیده است. بنابراین علیرغم درصد پایین سکونتگاه‌های غیررسمی در استان اردبیل (۱۱ درصد) (در مقایسه با میانگین کل کشور، ۳۰ درصد)، این رقم در شهر اردبیل نشانگر زنگ خطر جدی برای مسئولین و برنامه‌ریزان استان و کشور است. حل این مسئله در گرو برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر شناخت و برپایه عدالت و توسعه متوازن و از طریق توانمندسازی و مشارکت ساکنین میسر خواهد شد.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع

برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی بوجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان اردبیل و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان اردبیل از ۱۰۳۳۵۶۸ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۲۲۸۱۵۵ نفر در سال ۱۳۸۵ و سپس به ۱۲۷۰۴۲۰ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.^{۱۰} این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۰/۶ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، پایین‌تر بوده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۰/۷ درصد، به حدود ۱۳۰۶۰۰۰ نفر رسیده است.

۱۰. استان اردبیل ابتدا از توابع استان آذربایجان شرقی بود؛ این استان در ۲۳ فروردین سال ۱۳۷۲، از استان آذربایجان شرقی جدا و به استانی مستقل تبدیل شد. بنابراین اطلاعات ارائه شده در این گزارش برای قبل از نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵، اطلاعات بازسازی شده براساس مرزهای سال ۱۳۹۵ می‌باشد.

با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از ۱۳ درصد در دوره ۷۵-۱۳۶۵ به ۱/۸ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است.

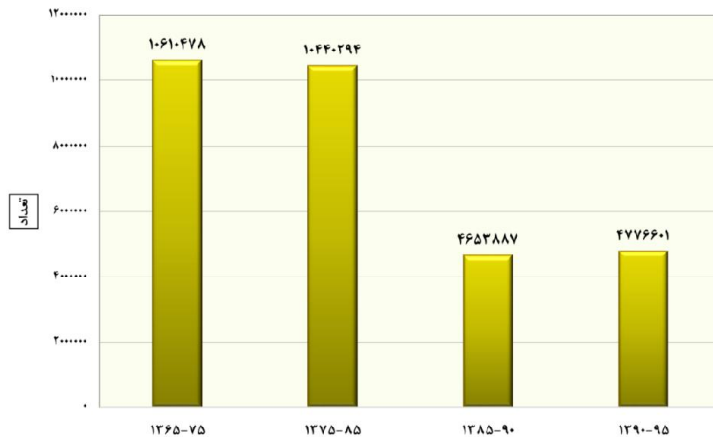
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان اردبیل نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. شتاب کاهش جمعیت روستایی استان در مقایسه با جمعیت روستایی کشور در سال ۱۳۹۵، بسیار متفاوت بوده و طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ این شتاب بسیار بالاتر از کشور گزارش شده است.

جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	-	-	۲۶۸۴۴۵۶۱	-	-	۲۲۶۰۰۴۴۹	-	-
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۲۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۷	۶/۶	۵۳۶۶۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

همانطور که در نمودار زیر مشاهده می‌شود بیشترین افزایش تعداد جمعیت مطلق کشور مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ و کمترین آن مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ بوده است.

نمودار ۳- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۶۵

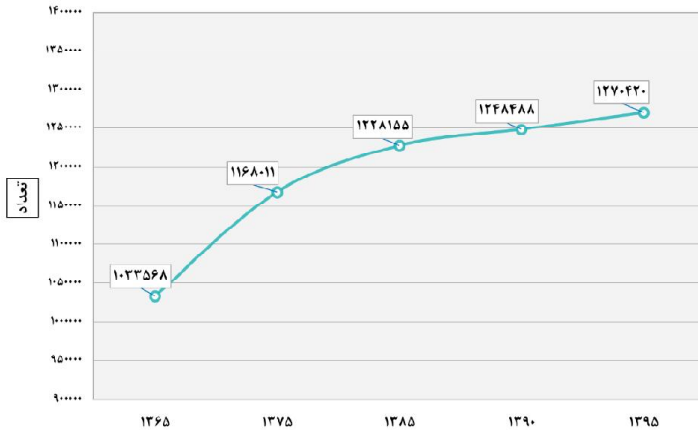
جدول ۷۶- تغییرات تعداد جمعیت استان اردبیل به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-

۱۳۶۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۶۵	۱۰۳۳۵۶۸	-	-	۴۱۲۶۲۰	-	-	۶۲۳۵۸۲	-	-
۱۳۷۵	۱۱۶۸۰۱۱	۱۳۴۴۴۳	۱۳/۰	۵۶۸۴۴۸	۱۵۵۸۲۸	۳۷/۸	۵۹۹۵۶۳	-۲۴۰۱۹	-۳/۹
۱۳۸۵	۱۲۲۸۱۵۵	۶۰۱۴۴	۵/۱	۷۱۵۵۹۷	۱۴۷۱۴۹	۲۵/۹	۵۱۲۵۵۸	-۸۷۰۰۵	-۱۴/۵
۱۳۹۰	۱۲۴۸۴۸۸	۲۰۳۳۳	۱/۷	۷۹۸۹۴۲	۸۳۳۴۵	۱۱/۶	۴۴۹۵۴۶	-۶۳۰۱۲	-۱۲/۳
۱۳۹۵	۱۲۷۰۴۲۰	۲۱۹۳۲	۱/۸	۸۶۶۰۳۴	۶۷۰۹۲	۸/۴	۴۰۴۳۸۶	-۴۵۱۶۰	-۱۰

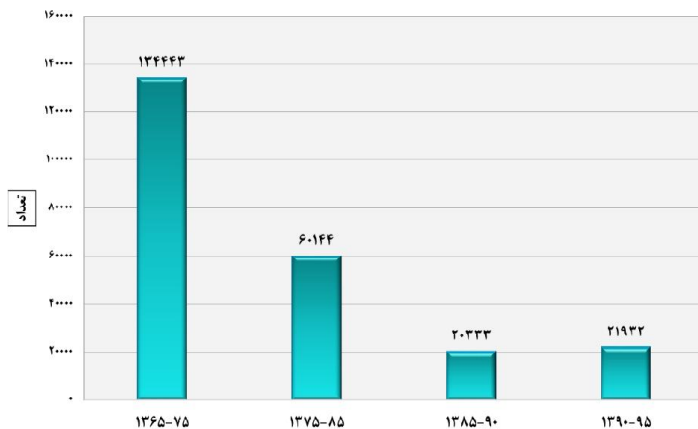
مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار خطی زیر نیز بیانگر تغییرات تعداد جمعیت استان در یک بازه ۳۰ ساله است. ملاحظه می شود که شتاب تغییر تعداد جمعیت تا سال ۱۳۸۵، نمایان تر است از سال ۱۳۸۵ به بعد روند تغییر تعداد جمعیت بسیار کند پیش رفته است.

نمودار ۴- تغییرات تعداد جمعیت استان اردبیل، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

با توجه به نمودار زیر می توان اذعان کرد که بالاترین تغییر جمعیت استان اردبیل مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ بوده است، در این دوره ۱۳۴۴۴۳ نفر به جمعیت استان افزوده شده است، در دوره های بعد همواره افزایش تعداد جمعیت استان روند نزولی طی کرده و در دوره ۹۰-۱۳۸۵، پایین ترین تغییر اتفاق افتاده است اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰ تحت تأثیر پدیده گشتاور جمعیتی، تعداد جمعیت استان نسبت به دوره قبل، کمی افزایش یافته است.

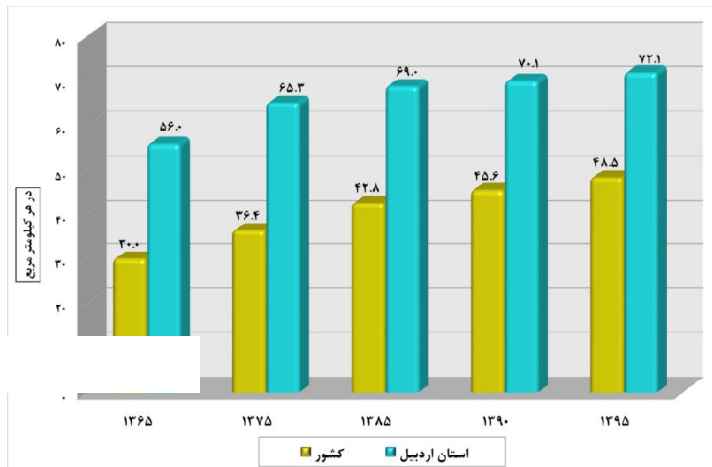

نمودار ۵- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان اردبیل، طی سال های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومتر مربع بدست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۵۶ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع است. بر اساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان به ۷۲/۱ نفر در هر کیلومتر مربع افزایش یافته است. تراکم جمعیتی استان حدود ۲۴ واحد از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور بالاتر بوده است. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص تراکم جمعیت؛ ۱۳ می‌باشد، به عبارتی در رده استان‌های با تراکم متوسط به لحاظ جمعیت، محسوب می‌شود.

نمودار ۶- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان اردبیل، در سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان اردبیل در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که دامنه اختلاف تراکم جمعیت در میان شهرستان‌های استان بسیار گسترده است و شهرستان اردبیل (۲۷۳/۳ نفر در هر کیلومتر مربع) جزء پرتراکم‌ترین و شهرستان‌های نیر (۱۷/۵ نفر در هر کیلومتر مربع) و کوثر (۱۷/۶ نفر در هر کیلومتر مربع) با اختلاف زیاد از شهرستان اردبیل، جزء کم‌تراکم‌ترین شهرستان‌های استان می‌باشند.

جدول ۲۷- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان اردبیل، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومتر مربع)
اردبیل	۶۰۵۹۹۲	۲۲۱۸	۲۷۳/۳
بيله سوار	۵۱۴۰۴	۱۷۸۲	۲۸/۸
پارس‌آباد	۱۷۷۶۰۱	۱۴۰۷	۱۲۶/۲
خلخال	۸۶۷۳۱	۲۶۸۰	۳۲/۴
سرعین	۱۸۲۰۰	۳۷۴	۴۸/۷
کوثر	۲۲۱۲۷	۱۲۵۹	۱۷/۶
گرمی (مغان)	۷۶۹۰۱	۲۰۴۹	۳۷/۵
مشگین‌شهر	۱۴۹۹۴۱	۳۷۲۱	۴۰/۳
نمین	۶۰۶۵۹	۹۴۰	۶۴/۵
نیر	۲۰۸۶۴	۱۱۹۵	۱۷/۵
استان اردبیل	۱۲۷۰۴۲۰	۱۷۶۲۴	۷۲/۱

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان اردبیل

۳-۳-۳- سهم جمعیت استان از کشور

با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان از کل کشور طی ۵ دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که در طول ۳۴ سال مورد بررسی، سهم جمعیت استان اردبیل از جمعیت کشور همواره روندی همراه با کاهش و نسبتاً ثابت، طی کرده است. همچنین برآورد مرکز آمار ایران حاکی از ادامه روند کاهشی سهم جمعیت استان از جمعیت کشور در سال‌های آتی دارد. این

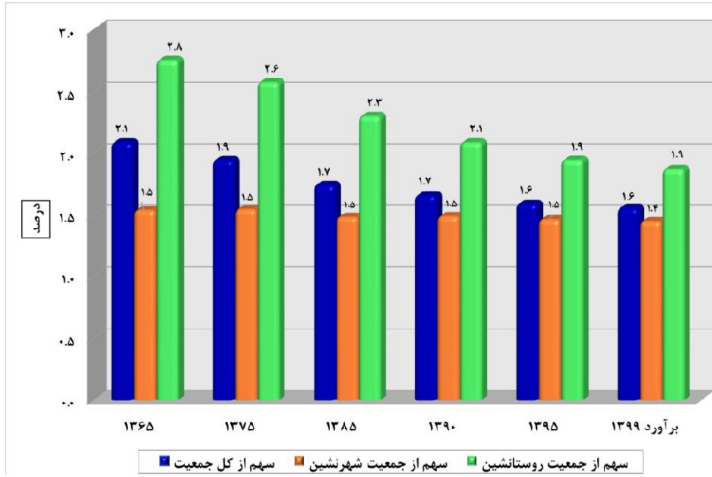
امر نتیجه مهاجرفرستی و میزان پایین آمدن میزان باروری کل در استان است. لازم به ذکر است که رتبه جمعیتی استان اردبیل در میان استان‌های کشور، ۲۲ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های کم جمعیت کشور، محسوب می‌شود.

جدول ۲۸- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان اردبیل از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

سال						شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵		
۸۴۰۳۸۰۰۰	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور	تعداد کل جمعیت
۱۳۰۶۰۰۰	۱۲۷۰۴۲۰	۱۲۴۸۴۸۸	۱۲۲۸۱۵۵	۱۱۶۸۰۱۱	۱۰۳۳۵۶۸	استان اردبیل	
۱/۶	۱/۶	۱/۷	۱/۷	۱/۹	۲/۱	سهم از کشور (درصد)	
۶۳۳۹۰۰۰۰	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۶۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور	تعداد جمعیت شهرنشین
۹۱۹۰۰۰	۸۶۶۰۳۴	۷۹۸۹۶۲	۷۱۵۵۹۷	۵۶۸۴۴۸	۴۱۲۶۲۰	استان اردبیل	
۱/۴	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۱/۵	سهم از کشور (درصد)	
۲۰۶۴۸۰۰۰	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور	تعداد جمعیت روستائین
۳۸۷۰۰۰	۴۰۴۳۸۶	۴۴۹۵۴۶	۵۱۲۵۵۸	۵۹۹۵۶۳	۶۲۳۵۸۲	استان اردبیل	
۱/۹	۱/۹	۲/۱	۲/۳	۲/۶	۲/۸	سهم از کشور (درصد)	

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

در نمودار زیر روند کاهشی سهم جمعیت استان اردبیل از جمعیت کشور، هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی به خوبی نمایش داده شده است. البته سهم جمعیت نقاط روستایی استان از نقاط روستایی کشور نسبت به سهم جمعیت نقاط شهری استان از نقاط شهری کشور، بیشتر می‌باشد.

نمودار ۷- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان اردبیل از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

۳-۴-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. در طرح ریزی کالبدی مناطق، نه تنها تعداد جمعیت، بلکه ساخت و توزیع آن نیز مدنظر قرار می‌گیرد که با گذشت زمان بر اثر افزایش سریع جمعیت در پهنه سرزمین و گسترش شهرها، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. در همین راستا توجه به توزیع جمعیت در دو منطقه روستایی و شهری به لحاظ تبعات و مشکلاتی که ایجاد می‌کند، یکی از اهم خصوصیات جمعیتی خواهد بود. لذا تلاش شده است که این تغییرات جمعیتی در سطح مناطق شهری و روستایی استان نیز مورد مطالعه قرار گیرد؛ که حاصل آن در جدول زیر نشان داده شده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است.

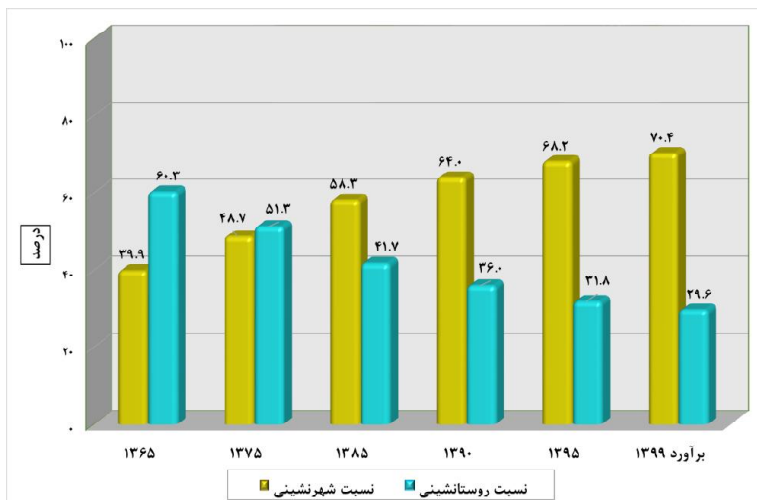
با توجه به نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران می‌توان اذعان داشت که شتاب شهرنشینی در استان اردبیل کندتر از نسبت شهرنشینی کشور، پیش رفته است و در سال ۱۳۹۹ از کل جمعیت استان، ۷۰/۴ درصد شهرنشین و ۲۹/۶ درصد روستانشین بوده‌اند. برآوردهای مرکز آمار ایران نیز حاکی است

که میزان شهرنشینی جمعیت استان در سال‌های آتی همچنان پایین‌تر از کشور باشد. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، استان اردبیل در رده استان‌های با میزان شهرنشینی متوسط قرار دارد (رتبه‌ی این استان به لحاظ میزان شهرنشینی، ۱۶ بوده است).

جدول ۲۹- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان اردبیل با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۶۵

سال						شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	کشور	نسبت شهرنشینی
۷۵/۴	۷۴/۰	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳		
۷۰/۴	۶۸/۲	۶۴/۰	۵۸/۳	۴۸/۷	۳۹/۹	کشور	نسبت روستانشینی
۲۴/۶	۲۶/۰	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	استان اردبیل	

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۸- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان اردبیل با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

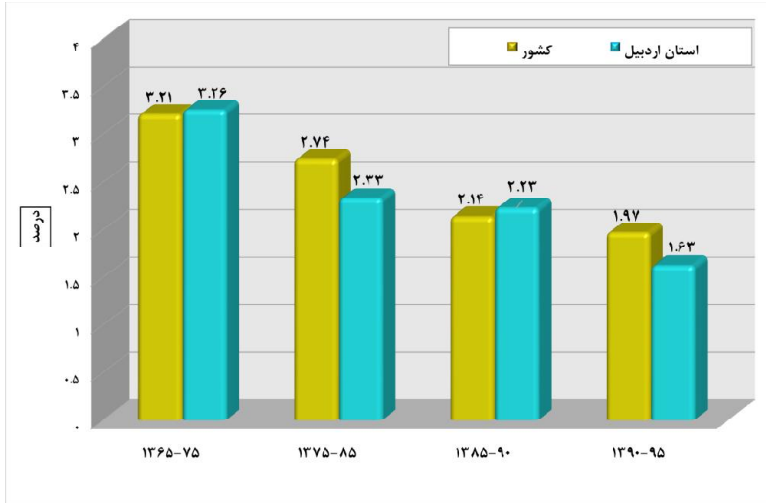
طی ۴ دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ رشد سالانه جمعیت استان اردبیل در نقاط شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده و به جزء دوره ۹۵-۱۳۹۰، در سایر دوره‌ها، روند رشد جمعیت، همراه با کاهش بوده است. می‌توان اذعان داشت که میزان بالای مهاجرفرستی به صورت مشخص بر تغییرات رشد جمعیت این استان اثرگذار بوده است. نرخ رشد جمعیت نقاط روستایی استان در هر چهار دوره سرشماری (۱۳۶۵-۹۵) منفی بوده و از ۰/۳۹- درصد در دوره ۷۵-۱۳۶۵ به ۲/۱۰- درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است، گفتنی است که نقاط روستایی استان اردبیل طولانی‌ترین درصد رشد منفی جمعیت را در مقایسه با بسیاری از استان‌های کشور تجربه کرده است، بعبارتی دیگر؛ رشد منفی جمعیت نقاط روستایی این استان، زودتر از دیگر استان‌ها، شروع شده است. درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان اردبیل از دوره ۷۵-۱۳۶۵ تا دوره ۹۵-۱۳۹۰ همواره رو به کاهش بوده اما در هیچ یک از دوره‌های مورد بررسی، منفی نبوده است. نکته حائز اهمیت در مورد استان اردبیل این است که درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری در دوره ۹۵-۱۳۹۰ کاهش قابل توجهی نسبت به دوره‌های گذشته داشته است، بنابراین می‌توان گفت که رشد منفی جمعیت روستایی این دوره، به دلیل مهاجرت به نقاط شهری استان نبوده و این مهاجرت به سمت استان‌های دیگر اتفاق افتاده است. رتبه رشد جمعیتی استان اردبیل در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در نقاط شهری ۲۳ و در نقاط روستایی ۲۵ بوده است به عبارتی در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین، محسوب می‌شود.

جدول ۸۰- درصد رشد سالانه جمعیت استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی

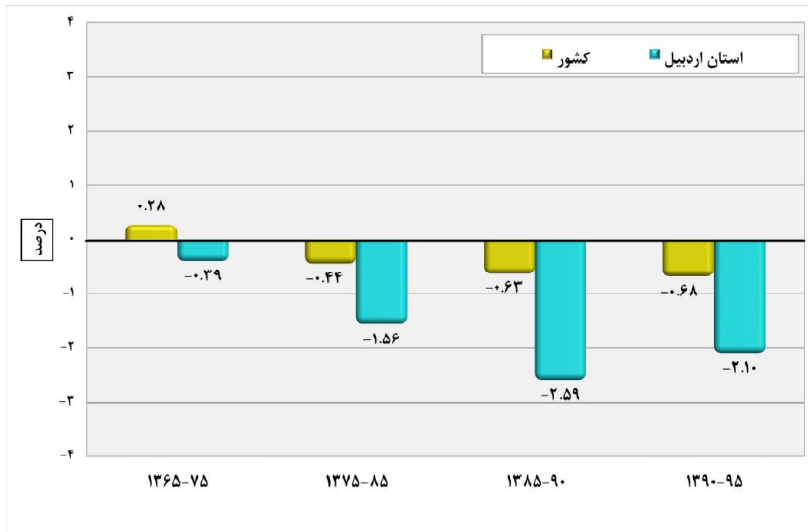
سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره				شرح	وضع سکونت
۹۵-۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵		
۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کشور	کل
۰/۳۵	۰/۳۳	۰/۵۰	۱/۲۳	استان اردبیل	
۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	کشور	نقاط شهری
۱/۶۳	۲/۲۳	۲/۳۳	۳/۲۶	استان اردبیل	
-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	کشور	نقاط روستایی
-۲/۱۰	-۲/۵۹	-۱/۵۶	-۰/۳۹	استان اردبیل	

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۹- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان اردبیل و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۶۵-۹۵

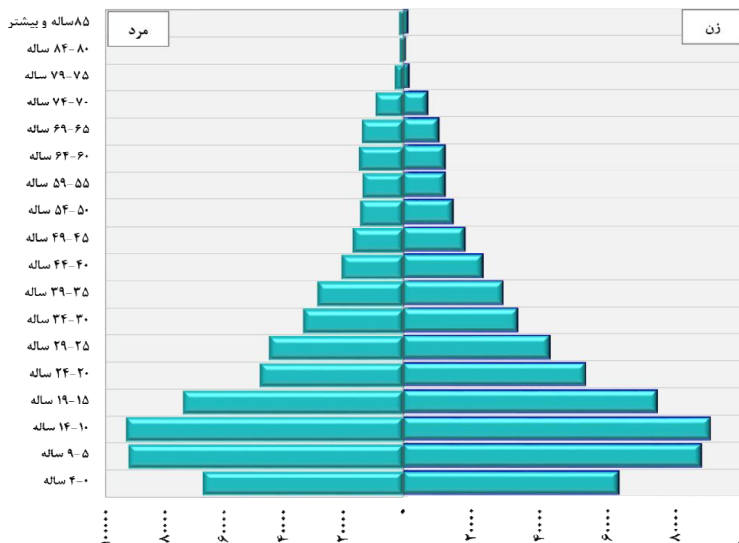

نمودار ۱۰- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان اردبیل و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۶۵-۹۵

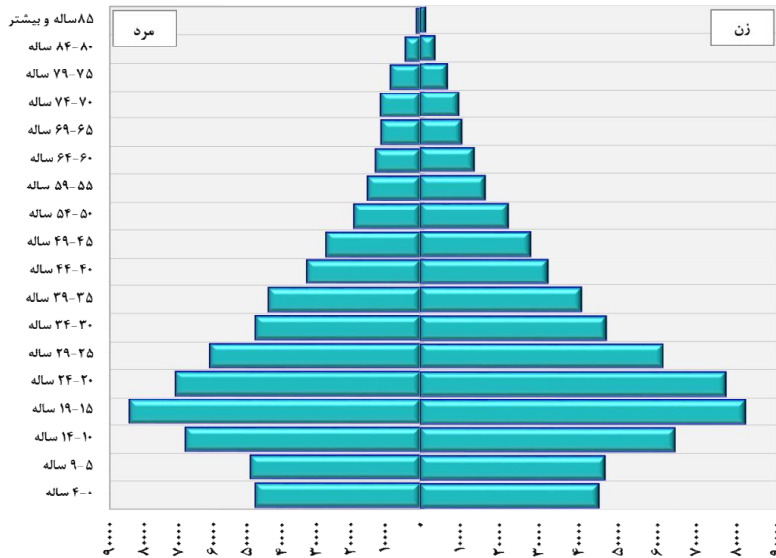
۳-۳-۴- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

مقایسه هرم‌های سنی جنسی جمعیت استان اردبیل طی ۱۰ ساله‌ی ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که حجم قابل توجهی از جمعیت در قاعده هرم (گروه‌های سنی ۰-۱۹ ساله) قرار داشته‌اند، دوره‌ای که در هر خانواده به طور میانگین ۶ نفر زندگی می‌کرده‌اند و عمدتاً شامل فرزندان کمتر از ۱۸ سال بوده‌اند، بنابراین ساختار جمعیتی استان بسیار جوان بوده است. طی ۱۰ سال بعد (سال ۱۳۸۵)، شکل هرم سنی جنسی جمعیت به سرعت تغییر یافته و بخش عمده‌ای از جمعیت استان در سنین جوانی (۱۵ تا ۲۹ سالگی) قرار گرفته‌اند، به عبارت دیگر می‌توان اظهار کرد که جمعیت جوان سال ۱۳۸۵، همان جمعیت زیر ۱۸ سال در سال ۱۳۷۵ می‌باشند که با روندی آرام به سمت گروه‌های سنی بالاتر میل پیدا کرده است. همچنین هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵، حاکی است که باروری بالای سال‌های گذشته در استان متوقف شده است و حرکت جمعیت به سمت میانسالی مشهود است.

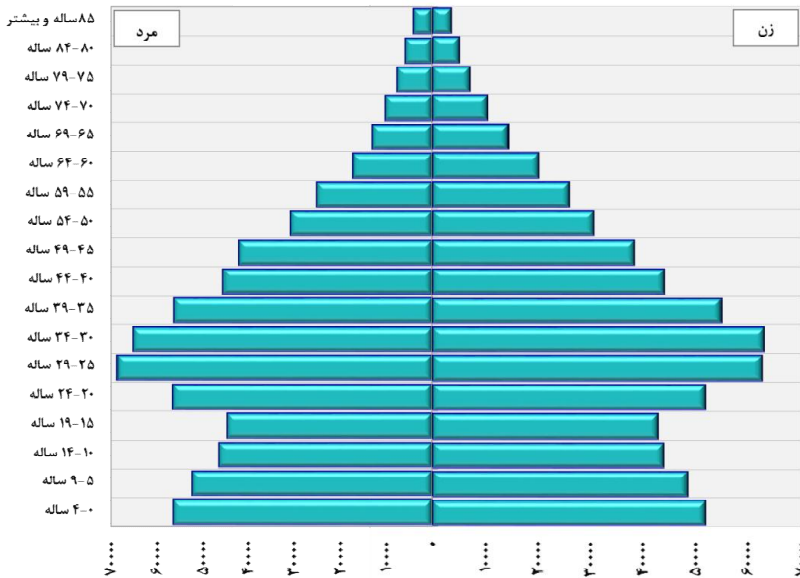

نمودار ۱۱- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۷۵

نمودار ۱۲- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۸۵

با توجه به هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵، می‌توان اذعان نمود که تعداد موالید استان اردبیل از سال ۱۳۹۰ رو به افزایش گذاشته است. در واقع متولدین دهه ۶۰ که اکنون به سن بزرگسالی و فعالیت رسیده‌اند، بیشترین تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. بنابراین با توجه به این هرم باید گفت که گذار سنی جمعیت، همگام با سایر گذارهای جمعیتی در این استان اتفاق افتاده است (تغییر از وضعیتی که جمعیت این استان بسیار جوان (شرایط دهه ۶۰ و ۷۰) به وضعیت امروزی که سهم بزرگی از جمعیت را جوانان و بزرگسالان تشکیل می‌دهند). به این ترتیب در هرم ذیل افزایش گروه‌های سنی ۲۵-۲۹ ساله و ۳۰-۳۴ ساله نسبت به دوره‌های قبل کاملاً نمایان است. اقتصاددانان این وضعیت را فرصت طلایی اطلاق می‌کنند. همچنین افزایش جمعیت در گروه‌های سنی مذکور بر روی میزان زاد و ولد کنونی که به گشتاور جمعیتی معروف است، تأثیر بسزایی گذاشته است. ملاحظه می‌شود که جمعیت گروه سنی ۰-۴ ساله بیش از جمعیت ۵-۹ ساله و جمعیت گروه سنی ۵-۹ ساله بیش از ۱۰-۱۴ ساله می‌باشد (پدیده گشتاور جمعیتی). البته افزایش تعداد موالید یک پدیده مقطعی و موقتی می‌باشد چرا که با ورود جمعیت ۲۵-۳۴ ساله‌ها به سنین بزرگسالی، این پدیده نیز متوقف خواهد شد. با توجه به رأس هرم نیز باید گفت که جمعیت سالمند استان اردبیل رو به افزایش است.

نمودار ۱۳- هرم سنی جنسی جمعیت استان اردبیل، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت بر حسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است. مقایسه‌ی توزیع درصد جمعیت استان اردبیل و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی از سرشماری ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ در جدول و نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

الف) گروه سنی ۰-۱۴ سال: به این گروه سنی، گروه سنی کودکان نیز گفته می‌شود. با رویکرد جمعیتی؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی ارتباط مستقیمی با مرگ و میر و تغییر رفتارهای باروری دارد. با رویکرد اقتصاد کلان؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی تأثیر مستقیمی بر سرمایه گذاری در زمینه‌ی نیازهای مصرفی کودکان و زنان می‌گذارد. چنانکه ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۶۵ از کل جمعیت استان اردبیل، ۴۹/۳ درصد در گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال قرار داشته‌اند، اما در دوره‌های بعد به سرعت از حجم جمعیت واقع در این گروه سنی کاسته شده و به ۲۳/۶ درصد در سرشماری سال ۱۳۹۵ رسیده است.

ب) گروه سنی ۱۵-۶۴ سال: در رابطه با تغییرات حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله، در سال ۱۳۶۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۵، باید اذعان داشت به همان اندازه که از حجم جمعیت گروه سنی ۱۴-۰ ساله کاسته شده به حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله افزوده شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله استان اردبیل از ۴۸/۵ درصد در سال ۱۳۶۵، به ۷۰/۷ درصد در ۲۵ ساله بعد (۱۳۹۰) افزایش یافته و سپس در طول ۵ سال بعد (۱۳۹۵) به ۷۰ درصد از کل جمعیت رسیده است. در مقایسه‌ی حجم جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله استان اردبیل با میانگین کشوری در سال ۱۳۹۵، باید اظهار نمود که نسبتاً برابر می‌باشند.

پ) گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر: به این گروه سنی، جمعیت سالمند و سالخورده نیز گفته می‌شود. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه سالمند بین ۱۴ تا ۲۰ درصد و در جامعه‌ی سالخورده ۲۰ درصد و بیشتر است. مطابق با داده‌های جدول زیر حجم جمعیت سالمند استان اردبیل در سال ۱۳۶۵ برابر با ۲/۴ درصد از کل جمعیت استان بوده که با روند افزایشی به ۶/۴ درصد در سال ۱۳۹۵، رسیده است.

بنابراین با توجه به مباحث ذکر شده جمعیت استان اردبیل به مرحله سالمندی نرسیده است. در مقایسه‌ی جمعیت سالمند استان اردبیل با میانگین کشوری، همچنان که مشاهده می‌شود، درصد جمعیت ۶۵ سال و بیشتر استان از کشور، بیشتر می‌باشد.

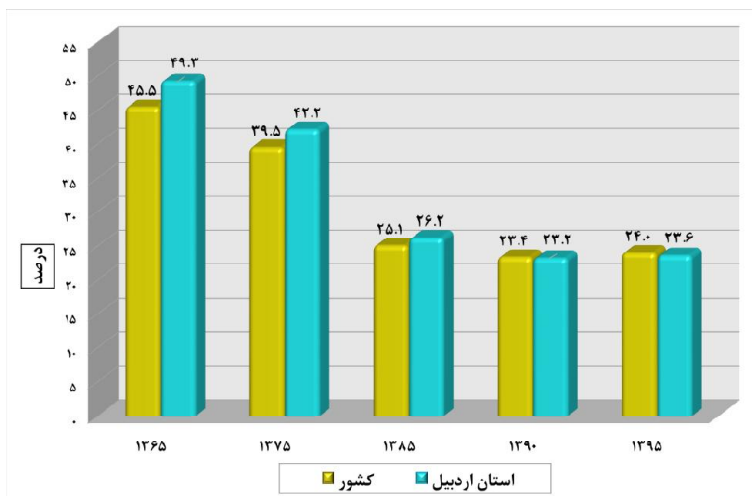
به طور کلی چنانکه ملاحظه می‌شود بیشترین حجم جمعیت استان اردبیل در مرحله جوانی و میانسالی قرار دارد و همچنان که در مطالب قبلی بدان اشاره شده این موضوع می‌تواند به عنوان فرصت تلقی شود لیکن این مرحله با چالش‌هایی نیز همراه خواهد بود، که از آن جمله می‌توان به نیازهای خاص همچون آموزش، ایجاد اشتغال و ازدواج اشاره کرد که در برنامه‌ریزی‌های کلان باید بیش از پیش بدان توجه شود.

رتبه استان اردبیل به لحاظ درصد جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ ساله (جمعیت بالقوه فعال)، در میان دیگر استان‌های کشور، ۱۴ و به لحاظ درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر ۱۲ می‌باشد. در واقع اگر ساختار سنی جمعیت استان اردبیل تغییر نکند و مهاجرفرستی به همین گستردگی ادامه یابد، این استان نسبت به بسیاری از استان‌های دیگر زودتر سالمندی جمعیت را تجربه خواهد کرد.

جدول ۸۱- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان اردبیل و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

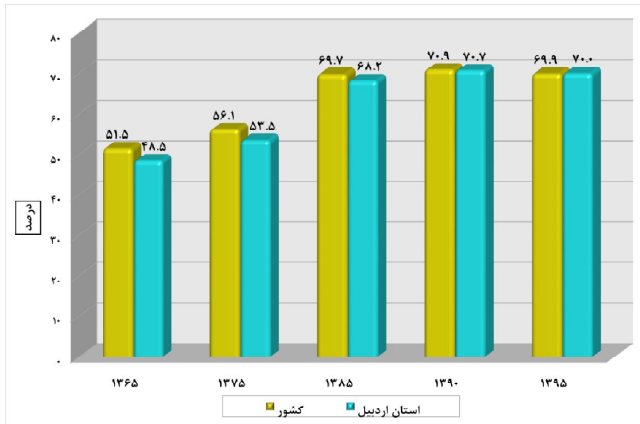
شرح	سال	تعداد			توزیع درصد		
		۱۴-۰ ساله	۶۴-۱۵ ساله	جمع	۱۴-۰ ساله	۶۴-۱۵ ساله	جمع
کشور	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱
استان اردبیل	۱۳۶۵	۵۰۹۲۰۱	۵۰۱۶۹۷	۲۵۳۰۴	۴۹/۳	۴۸/۵	۲/۴
	۱۳۷۵	۴۹۲۸۳۷	۶۲۴۸۰۹	۵۰۳۶۵	۴۲/۲	۵۳/۵	۴/۳
	۱۳۸۵	۳۳۱۹۶۷	۸۳۷۵۳۹	۶۸۶۴۹	۲۶/۲	۶۸/۲	۵/۶
	۱۳۹۰	۲۹۰۰۳۷	۸۸۲۲۴۸	۷۶۲۰۳	۲۳/۲	۷۰/۷	۶/۱
	۱۳۹۵	۳۰۰۲۳۷	۸۸۱۶۶۳	۸۱۵۲۰	۲۳/۶	۷۰/۰	۶/۴

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

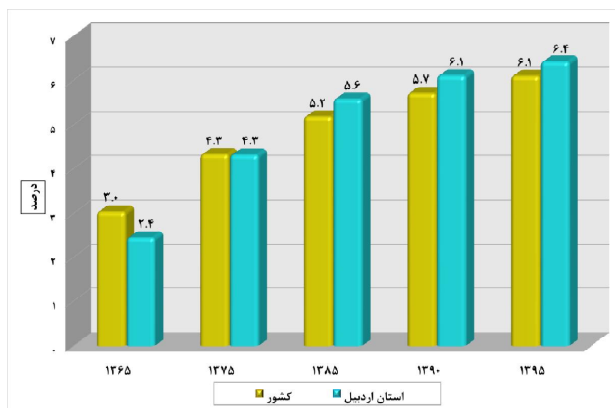

نمودار ۱۴- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۱۳۶۵

نمودار ۱۵- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

نمودار ۱۶- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان اردبیل و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

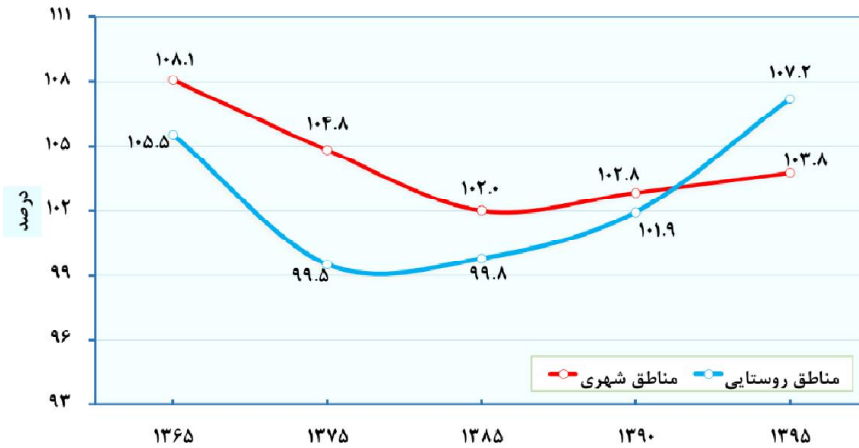
نسبت جنسی عبارت است از نسبت تعداد مردان به زنان در یک جمعیت که در عدد صد ضرب می‌شود. نسبت جنسی به طور ساده نشان می‌دهد که در مقابل هر صد نفر زن چند نفر مرد در جمعیت وجود دارد. در صورتی که این شاخص از ۱۰۰ کمتر شد تعداد زنان بیشتر است و اگر بیشتر از ۱۰۰ شد تعداد مردان بیشتر خواهد بود. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. اطلاعات درباره جنس در برنامه‌ریزی‌های مختلف و به ویژه برنامه‌ریزی خدمات بهداشتی مورد نیاز است. وقایع جمعیتی عموماً بر حسب جنس به طور متفاوت رخ می‌دهند. نسبت

جنسی می‌تواند بواسطه مهاجرت یا مرگ و میر شدید یک جنس تحت تاثیر قرار گیرد و از محدوده معمول فراتر رود. با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همانگونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی ۴ دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان اردبیل از الگوی یکسانی پیروی نکرده است و به استناد آمار سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ شاخص نسبت جنسی در این استان در حالت متعادل‌تری قرار داشته است. شاخص نسبت جنسی استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، به ویژه در مناطق روستایی به یکباره افزایش یافته است. به طور کلی در تمامی دوره‌های مورد بررسی تعداد مردان بیشتر از تعداد زنان بوده است. در سال ۱۳۹۵؛ رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۳ بوده است، عبارتی بعد از استان‌های بوشهر و یزد، بالاترین میزان نسبت جنسی را در سطح کشور داشته است.

جدول ۸۲- نسبت جنسی جمعیت استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

وضع سکونت	شوح	شوح	سال				
			۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کل	کشور	مرد	۲۵۲۸۰۹۶۱	۳۰۵۱۵۱۵۹	۳۵۸۶۳۶۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۴۰۴۹۸۶۴۲
	کشور	زن	۲۴۱۶۴۰۴۹	۲۹۵۴۰۳۲۹	۳۴۶۲۹۴۲۰	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۹۴۲۷۸۲۸
	کشور	نسبت جنسی	۱۰۴/۶	۱۰۳/۳	۱۰۳/۶	۱۰۱/۸	۱۰۲/۷
استان اردبیل	استان اردبیل	مرد	۵۳۴۵۲۱	۵۸۹۹۴۶	۶۱۷۳۴۲	۶۳۱۹۷۲	۶۵۰۲۵۵
	استان اردبیل	زن	۵۰۱۶۸۱	۵۷۸۰۶۵	۶۱۰۸۱۳	۶۱۶۵۱۶	۶۲۰۱۶۵
	استان اردبیل	نسبت جنسی	۱۰۶/۵	۱۰۲/۱	۱۰۱/۱	۱۰۲/۵	۱۰۴/۹
نقاط شهری	کشور	مرد	۱۳۷۶۹۶۱۷	۱۸۸۰۵۰۲۳	۲۴۵۷۶۴۴۲	۲۷۰۲۳۶۲۸	۲۹۸۴۱۴۱۴
	کشور	زن	۱۳۰۷۶۹۴۴	۱۸۰۱۲۷۶۶	۲۳۶۸۳۵۲۲	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۹۳۰۵۴۳۳
	کشور	نسبت جنسی	۱۰۵/۳	۱۰۴/۴	۱۰۳/۸	۱۰۱/۵	۱۰۱/۸
استان اردبیل	استان اردبیل	مرد	۲۱۴۳۲۶	۲۹۰۹۱۵	۳۶۱۳۵۱	۴۰۵۰۵۰	۴۴۱۰۲۴
	استان اردبیل	زن	۱۹۸۲۹۴	۲۷۷۵۳۳	۳۵۴۲۴۶	۳۹۳۸۹۲	۴۲۵۰۱۰
	استان اردبیل	نسبت جنسی	۱۰۸/۱	۱۰۴/۸	۱۰۲/۰	۱۰۲/۸	۱۰۳/۸
نقاط روستایی	کشور	مرد	۱۱۵۱۱۳۴۴	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۰۶۵۷۰۲۸
	کشور	زن	۱۱۰۸۹۱۰۵	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۱۲۲۳۹۵
	کشور	نسبت جنسی	۱۰۳/۸	۱۰۱/۶	۱۰۳/۱	۱۰۲/۵	۱۰۵/۳
استان اردبیل	استان اردبیل	مرد	۳۲۰۱۹۵	۲۹۹۰۳۱	۲۵۵۹۹۱	۲۲۶۹۲۲	۲۰۹۳۳۱
	استان اردبیل	زن	۳۰۳۳۸۷	۳۰۰۵۳۲	۲۵۶۵۶۷	۲۲۲۶۲۴	۱۹۵۱۵۵
	استان اردبیل	نسبت جنسی	۱۰۵/۵	۹۹/۵	۹۹/۸	۱۰۱/۹	۱۰۷/۲

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۷- روند تغییرات شاخص نسبت جنسی نقاط شهری و روستایی استان اردبیل، سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۳-۹- متوسط بعد خانوار

خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان جامعه، از موثرترین نهادهای اجتماعی است که هرگونه تغییر و تحول در آن می‌تواند تغییراتی را در جامعه ایجاد کند. به همین لحاظ بررسی تغییرات و دگرگونی‌های رخ داده در این نهاد از بنیادی‌ترین اموری است که باید در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای مد نظر قرار داد. بعد خانوار به عنوان متوسط افرادی که در یک خانواده زندگی می‌کنند، از ویژگی‌های اصلی هر خانوار است که باید در بررسی وضعیت و روند تغییرات خانوار، به آن توجه کرد. بعد خانوار می‌تواند تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی تغییر کند همچنین می‌تواند تبعاتی را نیز در زمینه‌های مختلف ایجاد کند. لذا بررسی آن و روند تغییرات آن یکی از مهم‌ترین عوامل جمعیتی مورد بررسی خواهد بود.

جدول زیر نتایج تعداد و بعد خانوار استان را در مقایسه با کشور طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. همراه با کاهش مولد در کشور و نیز افزایش شکل خانواده‌های هسته‌ای، بر تعداد خانوارها افزوده شده و از بعد خانوار کاسته شده است. این الگو به صورت یکسانی در استان اردبیل نیز ملاحظه می‌شود. با کاهش بعد خانوار، این عدد از ۶ در سال ۱۳۶۵ به ۳/۴ در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

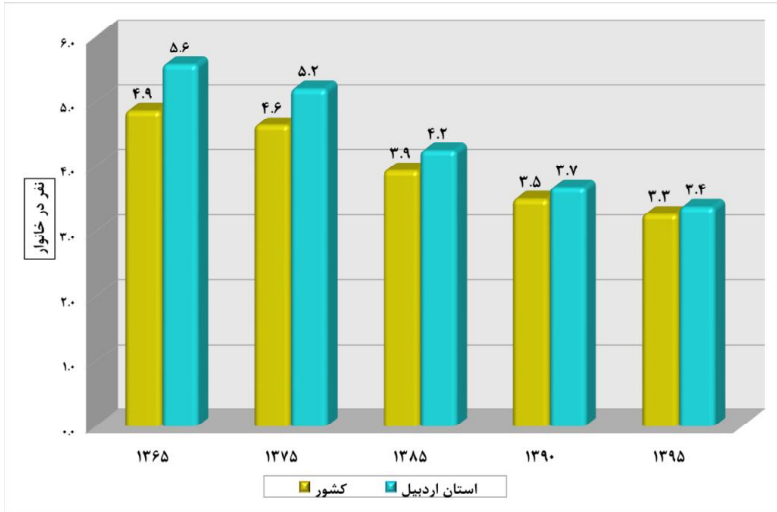
نکته قابل توجه این است که مناطق روستایی و شهری نیز همگرایی بالایی با این روند نشان می‌دهند. بعد خانوار در مناطق شهری و روستایی استان کاهش پیدا کرده است، به علاوه؛ بعد خانوار مناطق شهری و مناطق روستایی استان در سال ۱۳۹۵، نسبتاً برابر بدست آمده است. متوسط بعد خانوار کشور در سال ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ نفر است این رقم از متوسط بعد خانوار استان، کمی پایین تر است. رتبه استان به لحاظ شاخص متوسط بعد خانوار ۱۷ می‌باشد، عبارتی این استان در رده استان‌های با تعداد اعضای خانوار متوسط قرار دارد.

گفتنی است که بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۰/۸ درصد از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۴۲/۴ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۲۶ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با نسبت پایین خانوار زن سرپرست قرار دارد.

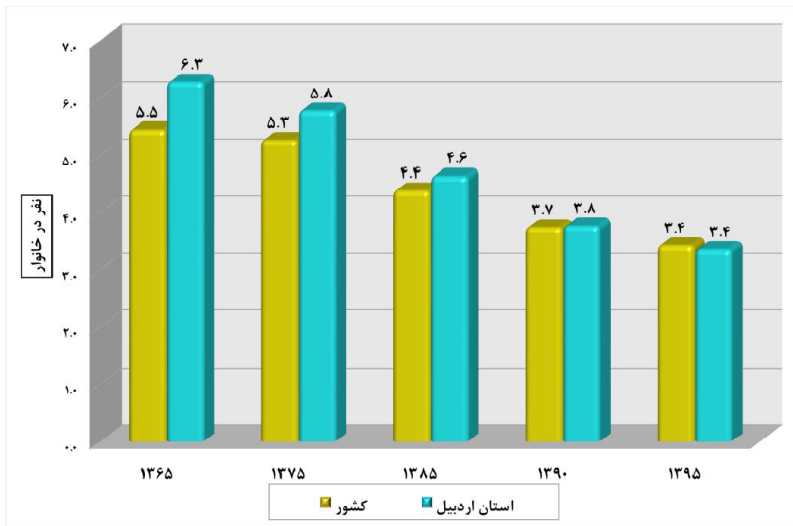
جدول ۸۳- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۱
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان اردبیل	کل	۱۷۳۲۴۵	۲۱۳۵۷۰	۲۷۹۵۹۷	۳۳۷۲۶۸	۳۷۷۴۲۳
	نقاط شهری	۷۴۱۰۹	۱۰۹۳۷۳	۱۶۸۹۴۹	۲۱۷۹۷۷	۲۵۶۸۹۵
	نقاط روستایی	۹۹۱۳۶	۱۰۳۷۲۱	۱۱۰۶۴۸	۱۱۹۲۹۱	۱۲۰۵۲۸
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان اردبیل	کل	۶/۰	۵/۵	۴/۴	۳/۷	۳/۴
	نقاط شهری	۵/۶	۵/۲	۴/۲	۳/۷	۳/۴
	نقاط روستایی	۶/۳	۵/۸	۴/۶	۳/۸	۳/۴

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۸- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط شهری استان اردبیل و کشور، سال های ۱۳۶۵-۹۵

نمودار ۱۹- مقایسه تغییرات متوسط بعد خانوار نقاط روستایی استان اردبیل و کشور، سال های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت یکی از عوامل اصلی دخیل در تغییرات ساختار و پویایی جمعیت است. جابجایی‌های جمعیتی همچنین تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد را موجب می‌شود. مهاجرت را می‌توان نوعی تطبیق و سازگاری در پاسخ به نیازهای اقتصادی و اجتماعی محسوب کرد. بنابراین تفاوت‌های منطقه‌ای علت غالب بسیاری از مهاجرت‌هاست. این تحرکات منطقه‌ای اثرات قابل توجهی را بر وضعیت مناطق مهاجرفرست و مهاجرپذیر اعمال کرده است. با توجه به کاهش میزان‌های مرگ و میر و مولید، می‌توان گفت سهم مهاجرت در رشد جمعیت در مقیاس تقسیم‌بندی‌های استانی و واحدهای کوچک‌تر از آن در حال افزایش است. لذا توجه به مهاجرت به عنوان یکی از ضروریات برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، سرلوحه بسیاری از مطالعات قرار گرفته است. بر همین اساس در اینجا نیز تلاش شده است که روندهای مهاجرت استان اردبیل را به عنوان یکی از عوامل تغییرات جمعیت در این استان مورد بررسی قرار دهیم.

مطابق با نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، تراز مهاجرتی استان اردبیل طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، همواره منفی بوده است، عبارتی این استان همواره مهاجرفرست بوده است و در فاصله‌ی سال‌های ۹۵-۱۳۶۵، این استان نزدیک به ۱۲۹ هزار نفر از جمعیت خود را از دست داده است. ذکر این نکته ضروری است که در کشور ما، مهاجران خارج شده از هر استانی، عمدتاً در رده نیروهای متخصص، توانمند و جوان آن استان محسوب می‌شوند.

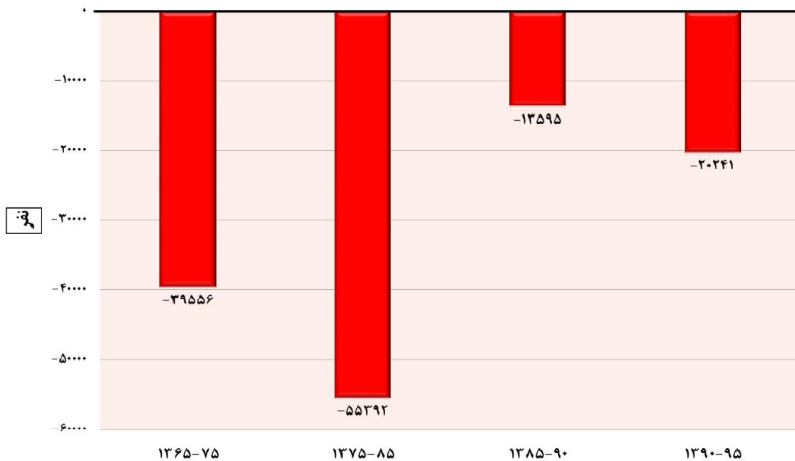
همانطور که در نمودار و جدول زیر نیز مشاهده می‌شود بیشترین میزان مهاجرفرستی استان اردبیل طی ده ساله‌ی ۸۵-۱۳۷۵ اتفاق افتاده است، در این دوره بیش از ۵۵ هزار نفر از جمعیت استان اردبیل مهاجرت کرده‌اند، جمعیتی که می‌توانست به شدت بر افزایش میزان باروری و در نتیجه رشد مثبت جمعیت استان در دوره‌های بعد اثرگذار باشد. نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده در طول ده ساله ۹۵-۱۳۸۵ نشان می‌دهد که به طور متوسط به ازای هر ۱۰۰ نفری که از استان خارج شده، حدود ۶۰ نفر به استان وارد شده است، در واقع در طول سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ استان اردبیل حدود ۳ درصد از جمعیت خود را تنها به علت مهاجرت از دست داده است.

گفتنی است که مطابق با آمار سال ۱۳۹۵، نرخ بیکاری جمعیت ۲۰ تا ۴۹ ساله‌ی استان اردبیل حدود ۱۴ درصد بوده است، بنابراین دغدغه‌ی یافتن شغل می‌تواند یکی از دلایل اثرگذار در خارج شدن جمعیت از استان محسوب شود.

جدول ۸۴- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده (درصد)	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان (درصد)	خالص مهاجرت	مهاجران خارج شده	مهاجران وارد شده	دوره
۴۸/۳	-۲/۴	-۳۹۵۵۶	۷۶۴۴۶	۳۶۸۹۰	۷۵-۱۳۶۵
۵۸/۹	-۴/۵	-۵۵۳۹۲	۱۳۴۷۲۳	۷۹۳۳۱	۸۵-۱۳۷۵
۶۵/۹	-۱/۱	-۱۳۵۹۵	۳۹۸۲۷	۲۶۲۳۲	۹۰-۱۳۸۵
۵۴/۶	-۱/۶	-۲۰۲۴۱	۴۴۶۲۵	۲۴۳۸۴	۹۵-۱۳۹۰

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۰- خالص مهاجرت استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

در پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان اردبیل^{۱۱} ۵۶۱۴۱ نفر بوده که ۴۶۸۶۵ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۹۲۷۶ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۵/۴ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۲/۳ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل،

۱۱. در این جدول جابه‌جایی جمعیتی درون استان نیز در نظر گرفته شده است.

کاهش داشته است. بالاترین میزان مهاجرپذیری مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۱۹/۹ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۱/۲ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند.

ذکر این نکته ضروری است که مطابق با آخرین آمار در دسترس در مورد دلایل مهاجرت به استان اردبیل؛ جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های به علت انجام یا پایان تحصیل، انجام یا پایان خدمت وظیفه بر مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی) برتری داشته‌اند، بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان اردبیل، مهاجران مقطعی محسوب می‌شوند.

جدول ۸۵- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان اردبیل	۱۲۰۸۰۱	۹۱۳۲۹	۲۹۴۷۲	۱۰/۳	۱۶/۱	۴/۹
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۳۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان اردبیل	۱۹۹۸۲۲	۱۴۲۵۳۲	۵۷۲۹۰	۱۶/۳	۱۹/۹	۱۱/۲
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان اردبیل	۷۰۹۰۶	۵۶۴۲۵	۱۴۴۸۱	۵/۷	۷/۱	۳/۲
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان اردبیل	۵۶۱۴۱	۴۶۸۶۵	۹۲۷۶	۴/۴	۵/۴	۲/۳

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

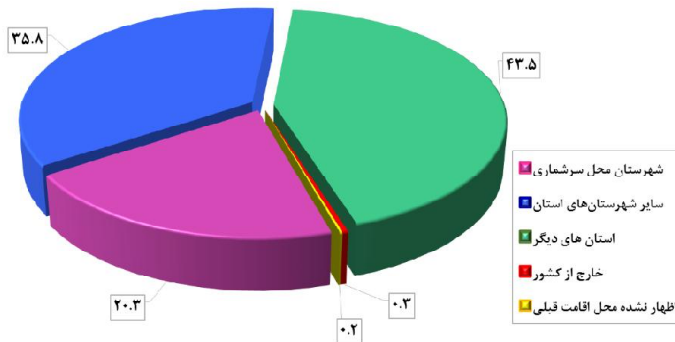
۳-۳-۴-۱-۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین‌استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در گزارش حاضر مهاجران استان اردبیل برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد.

آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

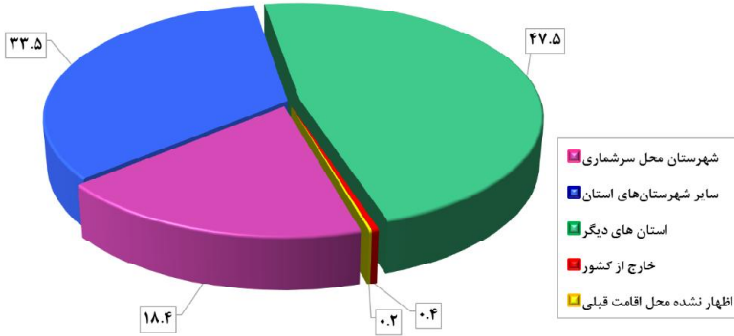
مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان اردبیل؛ مبدأ اقامت ۴۳/۵ درصد از آن‌ها، مهاجران برون استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به سایر شهرستان‌های استان با ۳۵/۸ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند. به علاوه مبدأ اقامت ۲۰/۳ درصد از مهاجران نیز شهرستان محل سرشماری (درون شهرستانی) بوده است، مهاجران درون شهرستانی عمدتاً شامل روستاییانی هستند که به سمت نزدیک‌ترین شهرها، محل اقامت خود را تغییر می‌دهند. سهم مهاجران غیرایرانی در این استان بسیار ناچیز می‌باشد.

لازم به ذکر است که مهاجرانی که از استان‌های دیگر به استان اردبیل وارد شده‌اند عمدتاً از استان‌های تهران، آذربایجان شرقی و گیلان بوده‌اند.

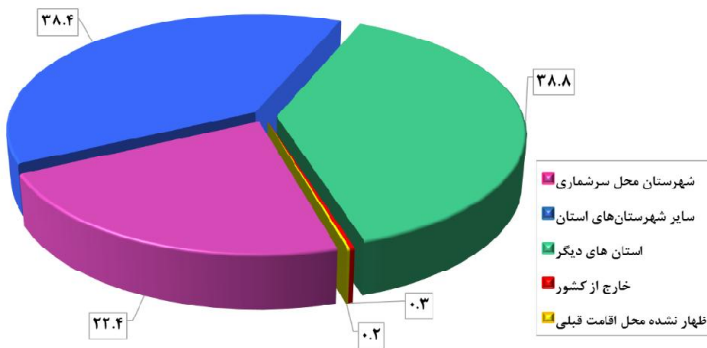

نمودار ۲۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودارهای زیر نشان می‌دهند که طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، سهم مهاجران برون استانی مردان بیشتر از زنان بوده است. از کل مهاجران برون استانی وارد شده به استان اردبیل، ۵۸/۱ درصد مرد و ۴۱/۹ درصد زن می‌باشند و از کل مهاجران درون شهرستانی؛ ۴۸/۳ درصد مرد و ۵۱/۷ درصد زن می‌باشند. بنابراین می‌توان ادعا داشت که استان اردبیل جاذبه کمتری برای ورود زنان مهاجر از استان‌های دیگر، داشته است.

نمودار ۲۲- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان اردبیل، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان اردبیل، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۶۱/۶ درصد از کل مهاجران). بررسی توزیع سنی مهاجران شهر به شهر نشان می‌دهد که حدود ۶ درصد از این مهاجران در گروه‌های سنی ۵۰ ساله و بالاتر قرار داشته‌اند، این امر حکایت از مهاجرت خانواری و افراد جوان است که از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگتر و مراکز شهرستانی در جستجوی شغل و دستیابی به امکانات و

خدمات بهتر، دست به مهاجرت زده‌اند. حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۲۱/۶ درصد از کل مهاجران در مرتبه دوم قرار گرفته است. مهاجرت‌های شهر به روستا با ۱۲ درصد نیز عدد قابل توجهی است، آمارها حاکی است که حدود ۷۳ درصد از مهاجران شهر به روستا در استان اردبیل، در گروه سنی ۱۵ تا ۳۹ سال قرار دارند، در واقع با توجه به حجم مهاجران این گروه سنی، می‌توان گفت که مهاجران شهر به روستا، عمدتاً کسانی بوده‌اند که به خاطر تحصیل، سربازی و کارگری، به طور موقت از روستا خارج شده و در سرشماری ۱۳۹۵ به روستای محل سکونت خود بازگشته‌اند.

جدول ۸۶- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان اردبیل برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

الگوی مهاجرت							شرح
جمع	اظهار نشده محل اقامت قبلی	خارج از کشور	شهر به روستا	روستا به روستا	روستا به شهر	شهر به شهر	
۵۶۱۴۱	۹۴	۱۸۷	۶۷۳۵	۲۴۵۴	۱۲۱۰۸	۳۴۵۶۳	تعداد
۱۰۰	۰/۲	۰/۳	۱۲/۰	۴/۴	۲۱/۶	۶۱/۶	توزیع درصد

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

زاد و ولد یکی از مهم‌ترین رویدادهای جمعیتی است که در حرکات طبیعی جمعیت اثرگذار است و عامل منحصر بفرد افزایش جمعیت می‌باشد. بنابراین رویداد ولادت از جمله آمارهای حیاتی است که افزایش آن در هر جامعه‌ای تأثیر مستقیمی بر رشد جمعیت می‌گذارد. در سال ۱۳۸۵ تعداد ۲۱۵۶۳ ولادت برای استان اردبیل ثبت شده بود که این رقم به ۲۴۷۴۷ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی دو سال بعد (۱۳۹۷) به ۲۲۰۴۲ ولادت کاهش یافته است.

همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۹۷، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان کمی بالاتر از متوسط کشوری بدست آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موایید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

جدول ۸۷- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

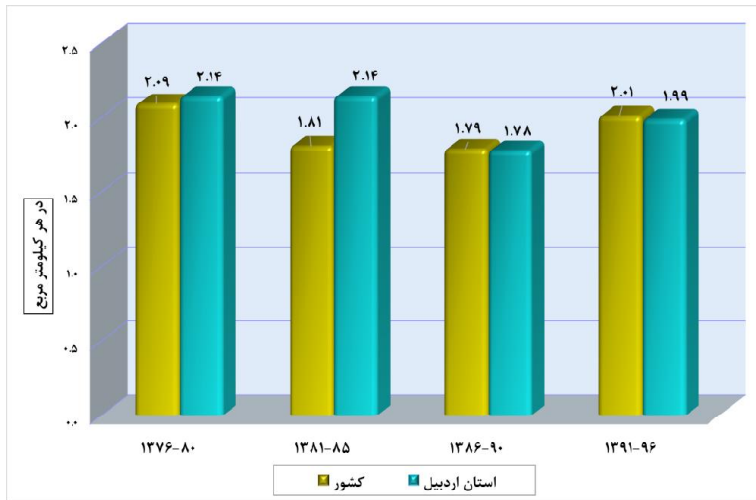
سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری اروستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان اردبیل	۲۱۵۶۳	۱۳۲۹۷	۸۲۶۶	۱۷/۶	۱۸/۶	۱۶/۱
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان اردبیل	۲۳۹۰۸	۱۵۵۸۰	۸۳۲۸	۱۹/۱	۱۹/۵	۱۸/۵
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان اردبیل	۲۴۷۴۷	۱۸۷۴۰	۶۰۰۷	۱۹/۵	۲۱/۶	۱۴/۹
۱۳۹۷	کشور	۱۳۶۶۵۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۵/۴
	استان اردبیل	۲۲۰۴۲	۱۵۷۶۹	۶۲۷۳	۱۷/۱	۱۷/۷	۱۵/۸

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندان که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان بدنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان اردبیل و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول ذیل نمایش داده شده است. همانطور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان اردبیل از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همچنین در دو دوره اخیر، میزان باروری کل در استان اردبیل با میزان باروری کل در سطح کشور نسبتاً برابر می‌باشد. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص میزان باروری کل، ۱۸ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با میزان پایین باروری قرار داشته است.

نمودار ۲۴- میزان باروری کل استان اردبیل و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

مرگ و میر یکی از دو پدیده ذاتی جمعیت است که ثبات یا تغییر آن سبب تغییر در حجم، توزیع یا ترکیب جمعیت خواهد شد. بنابراین دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. شمار مرگ و میرها نیز مانند بسیاری از پدیده‌های جمعیتی ممکن است در مناطق مختلف، در نقاط شهری و روستایی و حتی در نواحی مختلف یک شهر متفاوت باشد. این تفاوت بیش از هر چیز به تغذیه، ویژگی‌های زیست محیطی، سطح توسعه و بهداشت، تفاوت‌های قومی و نژادی، سطح فرهنگ، آگاهی‌های اجتماعی و عوامل متعدد دیگری مربوط است که هر یک از آن‌ها می‌تواند مطالعات مرگ و میر را به جهت خاصی سوق دهد. منبع اصلی آمارهای مرگ و میر ثبت وقایع حیاتی یا نظام ثبت احوال است.

میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان اردبیل در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۱ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۵/۳ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت رسیده است. در دو دوره اخیر، میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان از متوسط کشوری بالاتر بوده است و این اختلاف هم در نقاط شهری و هم در نقاط روستایی، وجود دارد. ساختار سنی جمعیت استان در بالا بودن میزان خام مرگ و میر تأثیرگذار بوده است.

جدول ۸۸- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان اردبیل و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان اردبیل	۶۲۷۹	۳۶۲۰	۲۶۵۹	۵/۱	۵/۱	۵/۲
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان اردبیل	۶۴۹۴	۳۸۷۳	۲۶۲۱	۵/۲	۴/۸	۵/۸
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان اردبیل	۶۴۶۷	۴۵۵۹	۱۹۰۸	۵/۱	۵/۳	۴/۷
۱۳۹۷	کشور	۳۷۷۲۴۵	۲۷۹۵۲۵	۹۷۶۶۸	۴/۶	۴/۶	۴/۷
	استان اردبیل	۶۸۷۷	۴۶۳۷	۲۲۴۰	۵/۳	۵/۲	۵/۷

مأخذ: محاسبه شده بر اساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی^{۱۲} به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کنند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان اردبیل، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد.

۱۲. منظور از امید به زندگی در بدو تولد، میانگین سال‌هایی است که یک فرد از بدو تولد در زمان و مکان معینی، زندگی خواهد کرد.

همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. این روند افزایشی هم در سطح کشوری و در سطح استانی دارای نوسان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی برای زنان استان ۷۵/۶ سال و برای مردان ۷۱/۳ سال بوده است، بنابراین امید به زندگی زنان استان با اختلاف، بیشتر از امید به زندگی مردان می‌باشد. ملاحظه می‌شود که همواره میزان امید به زندگی در میان مردان استان، پایین‌تر از مردان کشور بوده است. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، امید به زندگی زنان و مردان استان اردبیل، روندی افزایشی طی کرده و به امید به زندگی مردان حدود ۱/۵ سال و به امید به زندگی زنان حدود ۴ سال افزوده شده است.

جدول ۸۹- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان اردبیل به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵- (سال) ۱۳۸۵

سال	کل کشور		استان اردبیل	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۶۹/۸	۷۱/۶
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۷۰/۵	۷۳/۲
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۱/۳	۷۵/۶

مأخذ: بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

در مطالعات جمعیت‌شناسی آهنگ رشد جمعیت از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. به این ترتیب که آهنگ رشد جمعیت اگر متعادل باشد یک فرصت است و در صورتی که غیرمتعادل باشد یک تهدید محسوب می‌شود، برای دستیابی به تجزیه و تحلیل مناسب در این زمینه، ناگزیر به پیش‌بینی جمعیت هستیم. برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل موثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است. بر اساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان اردبیل تا سال ۱۴۱۵ به بیش از ۱ میلیون و ۳۵۰ هزار نفر خواهد رسید. یعنی طی ۲۰ ساله‌ی ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵ تنها ۷۹۵۸۰ نفر (به ازای هر سال ۳۹۷۹ نفر) به جمعیت اضافه خواهد شد که این رقم بسیار پایین است. همچنین

بر اساس پیش‌بینی‌های بدست آمده در طول ۲۰ سال آینده^{۱۳} نزدیک به ۷۸ درصد جمعیت استان ساکن نقاط شهری و حدود ۲۲ درصد جمعیت استان ساکن نقاط روستایی خواهند بود.

جدول ۹۰- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان اردبیل، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شوح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان اردبیل	۱۳۱۴۰۰۰	۶۶۸۰۰۰	۶۴۶۰۰۰	۹۳۲۰۰۰	۴۷۴۰۰۰	۴۵۸۰۰۰	۲۸۲۰۰۰	۱۹۴۰۰۰	۱۸۸۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان اردبیل	۱۳۴۲۰۰۰	۶۸۰۰۰۰	۶۶۳۰۰۰	۹۸۹۰۰۰	۵۰۱۰۰۰	۴۸۸۰۰۰	۳۵۴۰۰۰	۱۷۹۰۰۰	۱۷۵۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان اردبیل	۱۳۵۳۰۰۰	۶۸۲۰۰۰	۶۷۰۰۰۰	۱۰۲۴۰۰۰	۵۱۷۰۰۰	۵۰۷۰۰۰	۳۲۹۰۰۰	۱۶۶۰۰۰	۱۶۳۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان اردبیل	۱۳۵۰۰۰۰	۶۷۹۰۰۰	۶۷۱۰۰۰	۱۰۵۰۰۰۰	۵۲۸۰۰۰	۵۲۲۰۰۰	۳۰۰۰۰۰	۱۵۱۰۰۰	۱۴۹۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی

✓ استان اردبیل با جمعیتی بالغ بر ۱ میلیون و ۳۰۶ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۱/۶ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان بالا بودن نسبت جمعیت شهری است، بطوریکه بر اساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، بیش از ۷۰ درصد جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند. رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص نسبت جمعیت شهرنشین، ۱۶ بوده است.

✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان اردبیل نماینگر قرار گرفتن سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میانسالی (فعال بالقوه) است؛ میانگین سنی جمعیت (۳۱/۲۲ سال)، بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (۷۰ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.

^{۱۳} . مبنای پیش‌بینی؛ جمعیت سال ۱۳۹۵ است.

- ✓ مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، نسبت جنسی استان اردبیل برابر با ۱۰۴/۹ بدست آمده است و رتبه استان اردبیل به لحاظ این شاخص، ۳ بوده است. عبارتی بعد از استان‌های بوشهر و یزد، بالاترین نسبت جنسی جمعیت متعلق به این استان می‌باشد.
- ✓ درصد رشد سالانه جمعیت استان طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ بسیار پایین‌تر از میانگین رشد سالانه کشور بوده است. در این دوره درصد رشد سالانه جمعیت استان ۰/۳۵ درصد گزارش شده است.
- ✓ تراکم جمعیتی در استان همواره بالاتر از کشور بوده است و عدم توازن جمعیتی در میان شهرستان‌های استان نیز مشهود است.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۲ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود، در استان اردبیل جدای از بحث پیروی از خانوار، مهاجرت‌های به علت انجام یا پایان تحصیل، انجام یا پایان خدمت وظیفه بر مهاجرت‌های شغلی (جستجوی کار، جستجوی کار بهتر و انتقال شغلی) برتری داشته‌اند، بنابراین بیشتر مهاجران وارد شده به استان اردبیل، مهاجران مقطعی محسوب می‌شوند.
- ✓ خالص مهاجرت استان نیز در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، همواره منفی بوده است، این امر دلالت بر مهاجرت فرستی استان دارد. گفتمانی است که طی بازه مورد بررسی استان اردبیل نزدیک به ۱۲۹ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است.
- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار کمی بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۰/۸ درصد از خانوارهای استان زن سرپرست بوده‌اند و ۴۲/۴ درصد از خانوارهای زن سرپرست، خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) بوده‌اند. رتبه استان اردبیل به لحاظ شاخص نسبت زنان سرپرست خانوار، ۲۶ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با نسبت پایین خانوار زن سرپرست قرار دارد.
- ✓ بر اساس آمار سال ۱۳۹۸ سازمان ثبت احوال، میزان خام ولادت در استان، بالاتر از میانگین کشوری می‌باشد و باروی کل در استان برابر با ۱/۹۹ بوده که کمی پایین‌تر از کل کشور است.
- ✓ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای سال ۱۳۹۷ در استان از میانگین کشوری، بالاتر گزارش شده است. این امر متأثر از پیرتر بودن ساختار سنی جمعیت استان اردبیل نیز می‌باشد.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی در استان اردبیل

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان اردبیل ارایه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۲۴۸۴۵۹ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۱۵۶۶ نفر در دوره آموزش استثنایی (۰/۶۳ درصد و ۱/۰۱ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۱۸۵۹۶ نفر در دوره پیش‌دبستانی (۷/۴۸ درصد دانش‌آموزان)؛ ۱۲۶۳۲۱ نفر در دوره ابتدایی (۵۰/۷۴ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۵۳۶۷۶ نفر در دوره متوسطه اول (۲۱/۶ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)، ۴۳۸۶۹ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۷/۶۵ درصد و پایین‌تر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۴۴۳۱ دانش‌آموز در دوره بزرگسال (۱/۷۸ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- از کل دانش‌آموزان استان ۵۲/۶ درصد را پسران و ۴۷/۴ درصد را دختران تشکیل می‌دهند.
- پوشش تحصیلی استان در دوره ابتدایی ۹۹/۳ درصد می‌باشد. پوشش تحصیلی، در دوره متوسطه اول ۹۳ درصد و در متوسطه دوم ۷۸ درصد می‌باشد. آمار دقیق تعداد کودکان بازمانده از تحصیل در استان مشخص نمی‌باشد اما بر اساس آمار و درصدی که برای پوشش تحصیلی در دوره ابتدایی ارایه شده است می‌توان برآورد کرد که این تعداد حدود ۹۰۰ دانش‌آموز می‌باشد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ متر مربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ متر مربع است.^{۱۴} در استان اردبیل سرانه فضای آموزشی ۵/۷۶ متر می‌باشد و بالاتر از میانگین کشوری است و از این حیث رتبه ۱۳

^{۱۴} در فضای آموزش شهری سرانه ۴،۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵،۸۱ متر مربع است.

کشوری را دارا می‌باشد. میانگین کشوری برگزاری کلاس در مدارس دو نوبته ۱۰ درصد است که این میزان در استان اردبیل به ۱۷ درصد می‌رسد.

- بر اساس آمار حدود ۳۵ درصد از مدارس استان اردبیل نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان اردبیل حدود ۱۶۵۲۰ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت-بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توانبخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. با این وجود، استان اردبیل با کمبود حدود نیرو روپرو است. بر اساس نظر اداره کل آموزش و پرورش استان عدم توازن بین ورودی‌ها و خروجی‌های آموزش و پرورش به دلیل شیب بالای بازنشستگی مهم‌ترین دلیل کمبود نیرو در آموزش و پرورش می‌باشد.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۲۵ درصد از دانش‌آموزان (۷۵ هزار دانش‌آموز) استان به خصوص در بخش روستایی، به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی سامانه شاد محروم هستند. آن دسته از دانش‌آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های حضوری (دانش‌آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درسنامه‌ها و محتوای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.

جدول ۹۱- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان اردبیل

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۲۴۸۴۵۹	۱۳۰۸۰۰	۱۱۷۶۵۹	۱۱۴۴۳	۵۰۷۷	۳۲۴۸	۱۲۱۹۸
آموزش استثنایی	۱۵۶۶	۱۰۰۳	۵۶۳	۲۱۴	۹۹	۶۳	۲۱۱
پیش دبستانی	۱۸۵۹۶	۹۷۶۷	۸۸۲۹	۰	۰	۷۲۰	۱۲۴۵
ابتدایی	۱۲۶۳۲۱	۶۵۵۵۷	۶۰۷۶۴	۵۲۸۷	۱۷۷۷	۱۴۹۴	۵۹۲۳
متوسطه دوره اول	۵۳۶۷۶	۲۸۰۶۵	۲۵۶۲۰	۲۸۴۳	۱۵۷۹	۵۸۵	۲۵۲۴
متوسطه دوره دوم	۴۳۸۶۹	۲۳۸۲۲	۲۰۰۴۷	۳۰۹۹	۱۶۰۰	۳۸۶	۲۲۹۵
بزرگ سال (دوره اول متوسطه)	۱۵۷	۵۰	۱۰۷	۰	۱	۰	۰
بزرگ سال (دوره دوم متوسطه)	۴۲۷۴	۲۵۴۵	۱۷۲۹	۰	۲۱	۰	۰

۳-۵-۱-۲- مهم ترین مسائل آموزش و پرورش استان اردبیل

۱. عدم دسترسی حدود ۲۵ درصد دانش آموزان شهری و روستایی به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی های هوشمند؛
۲. پیر شدن نیروی انسانی آموزش و پرورش استان و عدم توازن ورودی ها با خروج های آموزش و پرورش و در نهایت کمبود نیروی انسانی در سطح استان (هر چند در این مورد آمار دقیقی ارائه نشده است).
۳. حجم بالای مدارس دو نوبته به خصوص در شهرهای بزرگ و متراکم استان مانند شهرستان اردبیل؛
۴. مشکل چاقی و اضافه وزن حدود ۷۵ هزار دانش آموز در سطح استان (حدود ۲۵ درصد)؛
۵. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۳۵ درصد از مدارس استان؛ (به تعبیر دیگر، حدود ۱۱۰۰ مدرسه فرسوده در سطح استان وجود دارد).

۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسایل احصائی راهکارهای زیر ارایه می گردد:

۱. بهبود وضعیت دسترسی به آموزش های مجازی (سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت ها و؛
۲. تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق التدریس و
۳. تأمین فضای آموزشی به خصوص در شهرهای بزرگ استان مانند اردبیل به منظور کاهش تراکم دانش آموزی و در نتیجه کاسته شدن از تعدد مدارس دو نوبته؛
۴. تأمین و تجهیز فضای ورزشی در سطح مدارس و ایجاد زمینه برای تحرک و فعالیت بیشتر فراگیران؛
۵. ترمیم و نوسازی ۱۱۰۰ فضاهای آموزشی فرسوده و رعایت استانداردهای آموزشی؛

۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان اردبیل

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه یافتگی کشورها بشمار می آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم ترین شاخص ها در این زمینه میزان باسوادی است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه ریزی ها و سیاست های کشور است. با این مقدمه

کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد تا وضعیت سواد در استان اردبیل مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

جدول ۹۲- وضعیت نرخ باسوادی در استان اردبیل

نرخ باسوادی (درصد)	جنس / سکونت‌گاه
۸۸/۸	مردان
۷۷/۱	زنان
۸۷/۳	شهری
۷۴/۱	روستایی

- بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر به ترتیب ۸۰/۸ درصد، ۸۰/۸ درصد و ۸۳/۱ درصد بوده است.
- بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۸۸/۸ درصد (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۷۷/۱ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۸۷/۳ درصد (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۰/۸) و ۷۴/۱ درصد (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۱۲ درصد و فاصله باسوادی در نقاط شهری و روستایی حدود ۱۳ درصد می‌باشد. به طور کلی استان اردبیل در شاخص‌های چهارگانه از سطح متوسط کشوری پایین‌تر می‌باشد.
- بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان اردبیل با ۸۲/۵ درصد و شهرستان اصلاندوز با ۶۵/۶ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان اردبیل دارا هستند. اردبیل در زمینه باسوادی رتبه ۲۷ را بین استان‌های کشور دارد.
- بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، کل جمعیت بی‌سواد ۱۰ تا ۴۹ ساله استان اردبیل حدود ۵۷ هزار نفر (بر اساس خوداظهاری) می‌باشند که جامعه هدف سوادآموزی در سطح استان را تشکیل می‌دهند، که در طی سال‌های اخیر حدود ۲۰ هزار نفر مورد پوشش سوادآموزی قرار گرفتند. بر اساس آمار سال ۱۳۹۹، حدود

- ۲۸۴۲ نفر (۳۰۹ نفر مرد و ۲۵۳۳ نفر زن) در دوره‌های سه گانه سوادآموزی، تحکیم و انتقال شرکت کرده‌اند. میانگین سواد استان در گروه سنی ۱۰ الی ۴۹ سال، ۹۳/۱ می‌باشد که از میانگین کشوری پایین‌تر است.
- بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش اردبیل، حدود ۸ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه-آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزو فعالیت آنها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان اردبیل حدود ۱/۵۶ درصد می‌باشد. ۱۵۰۰ آموزشیار در سطح استان مسئولیت ارائه خدمات سوادآموزی را به بی‌سوادان استان بر عهده دارند.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. پراکندگی بالای مناطق روستایی و دورافتاده و هزینه بالای دسترسی به افراد بی‌سواد؛
۲. عدم وجود امنیت شغلی، دستمزد پایین آموزش‌دهنده‌ها، مشکلات بیمه آموزشیاران و در نتیجه کاسته شدن از انگیزه حرفه‌ای آنها؛
۳. پایین بودن تقاضای اجتماعی به خصوص از سوی مردان برای دریافت خدمات سوادآموزی و در نتیجه پایداری وضعیت بی‌سواد؛
۴. مشخص نبودن آمار دقیق افراد بی‌سواد و دقیق نبودن محل سکونت آنها جهت دسترسی؛

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- اولویت‌گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارائه خدمات سوادآموزی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزش و پرورش و مدارس برای ارائه خدمات به این افراد؛
- ۲- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛
- ۳- انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛
- ۴- احصاء، رصد و شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از ظرفیت‌های دورن و برون‌سازمانی و ارائه آمار دقیق و واقعی از تعداد افراد بی‌سواد؛

۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان اردبیل

۳-۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان اردبیل در منطقه ۳ جانمایی شده است:
- منطقه ۳ شامل اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و زنجان و دانشگاه‌های تبریز، بناب، مراغه، شهید مدنی آذربایجان، صنعتی سهند، هنر اسلامی تبریز، ارومیه، صنعتی ارومیه، زنجان، محقق اردبیلی، تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان است.
- در سال ۹۸-۹۹ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۴۷۲۰۴ نفر بوده است که ۲۵۵۵۲ نفر (۵۴/۱۳) درصد مرد و ۲۱۶۵۲ نفر (۴۵/۸۷) درصد زن بوده‌اند.
- از کل دانشجویان ۱۴/۴۰ درصد در مقطع کاردانی (۶۸۰۱ دانشجو)، ۶۵/۸۱ درصد در مقطع کارشناسی (۳۱۰۶۸ دانشجو)، ۱۲/۶۱ درصد در مقطع کارشناسی ارشد (۵۹۵۶ دانشجو)، ۴/۲۲ درصد در دکتری حرفه‌ای (۱۹۹۵ دانشجو) و ۲/۹۳ درصد در دکتری تخصصی (۱۳۸۴ دانشجو) تحصیل می‌کنند.
- بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:
 ۱. ۹/۹۹ درصد (۴۷۱۷ دانشجو) در گروه پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛
 ۲. ۵۲/۱۶ درصد (۲۴۶۲۵ دانشجو) در گروه علوم انسانی (بالاتر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛
 ۳. ۷/۶۸ درصد (۳۶۲۶ دانشجو) در گروه علوم پایه (بالاتر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛
 ۴. ۱۸/۷۷ درصد (۸۸۶۵ دانشجو) در گروه فنی مهندسی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵ درصد)؛
 ۵. ۴/۹۴ درصد (۲۳۳۲ دانشجو) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛
 ۶. ۶/۴۳ درصد (۳۰۳۹ دانشجو) در گروه هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۳۷ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۰۰۸۹ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
 ۱. ۲۳/۴۴ درصد مربوط به دوره کاردانی (۲۳۶۵ نفر)؛
 ۲. ۵۸/۰۰ درصد مربوط به دوره کارشناسی (۵۸۵۲ نفر)؛
 ۳. ۲۱/۵۹ درصد مربوط به دوره کارشناسی ارشد (۲۱۷۹ نفر)؛

۴. ۱/۱۲ درصد مربوط به دکتری حرفه‌ای (۱۱۴ نفر)؛

۵. ۰/۸۱ درصد مربوط به دکتری تخصصی (۸۲ نفر)؛

- بر اساس آمار ارایه شده در سال ۱۳۹۵ در استان اردبیل ۵۷ موسسه آموزش عالی وجود دارد (۲/۰۰ از موسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۱ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۱۲ واحد دانشگاه پیام‌نور، ۲۰ واحد علمی - کاربردی، ۳ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۳ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۴ موسسه غیردولتی - غیرانتفاعی و ۱۳ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت مؤسسات آموزش عالی، ۱۳۲۶ نفر بوده است. ۷۹/۱۸ درصد از آموزشگران مرد و ۲۰/۴۳ درصد زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجوی به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۵۰/۲۴ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح بالاتری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۸/۲۶ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی استان به کل شاغلان عالی کشور ۱/۵۲ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارایه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:

۱. ماموریت گران‌بودن مؤسسات آموزشی عالی به خصوص دانشگاه‌های علمی کاربردی؛
۲. کمبود هیات علمی به خصوص در دانشگاه‌های فنی و حرفه‌ای؛
۳. عدم تناسب رشته‌ها با نیازهای بازار کار، شرایط بومی منطقه و مزیت‌های نسبی موجود در استان اردبیل به دلیل فقدان آمایش آموزش عالی و در نتیجه بیکاری دانش‌آموختگان؛
۴. ارتباط ضعیف و ناکارآمد صنعت با دانشگاه و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازهای صنعتی؛

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. ماموریت‌گرایی و مهارت محور نمودن رشته‌های علمی - کاربردی و استفاده از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضامحوری؛

۲. تأمین اعضای هیات علمی به خصوص برای دوره‌های مهارتی آموزش عالی مانند فنی و حرفه‌ای؛
۳. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۴. متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم با هدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان؛
۵. تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان اردبیل

جمعیت استان اردبیل بر اساس نتایج سرشماری، عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ برابر ۱۲۷۰۴۲۰ نفر است. از کل جمعیت استان ۵۱ درصد (معادل ۶۵۰۲۵۵ نفر) را مردان و ۴۹ درصد معادل (۶۲۰۱۶۵ نفر) را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین ۸۶۶۰۳۴ معادل ۶۸ درصد در نقاط شهری و ۴۰۴۲۶۶ معادل ۳۲ درصد در نقاط روستایی و ۱۵۰ نفر معادل ۰/۱ درصد به صورت غیرساکن سکونت داشته‌اند. لازم به ذکر است متوسط رشد سالانه جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۰، ۰/۳۴ درصد بوده است. از بین شهرستان‌های استان، شهرستان‌های اردبیل، پارس‌آباد، و مشکین شهر به ترتیب با ۶۰۵۹۹۲، ۱۷۷۶۰۱ و ۱۴۹۹۴۱ نفر بیشترین و شهرستان‌های سرعین، نیر، و کوثر با ۱۸۲۰۰، ۳۰۸۶۴ و ۲۲۱۲۷ نفر کمترین جمعیت را در میان شهرستان‌های استان به خود اختصاص داده‌اند. در سال ۱۳۹۵ در میان جمعیت گروه‌های سنی پنج ساله استان، گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله و ۳۴-۳۰ ساله با ۱۰/۱ درصد بیشترین سهم از جمعیت استان را دارا بوده‌اند.

در طبقه‌بندی جمعیت استان برحسب گروه‌های عمده سنی در سرشماری سال ۱۳۹۵، به ترتیب میانسالان با رده سنی ۶۴-۲۵ ساله با ۶۹۲۱۵۴ نفر معادل ۵۴/۵ درصد و جوانان با رده سنی ۲۴-۱۵ ساله با ۱۹۶۵۰۹ نفر معادل ۱۵/۵ درصد بیشترین جمعیت را در استان دارا بوده‌اند. لازم به ذکر است که در رده سنی میانسالان بیشترین جمعیت متعلق به گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله بوده است. سال ۱۳۹۵، ۳۷۷۴۲۳ خانوار در استان اردبیل سکونت داشته‌اند. بعد خانوار در سال ۱۳۹۵ در کل استان معادل ۳/۴، در نقاط شهری ۳/۴ و در نقاط روستایی ۳/۴ بوده است. نسبت جنسی استان ۱۰۵ نفر مرد در مقابل ۱۰۰ نفر زن بوده است. از بین خانوارهای معمولی، خانوارهای ۴ نفره با ۳۰/۲٪ بیشترین سهم را دارند. ۸۹/۲ درصد خانوارها دارای سرپرست مرد، و ۱۰/۸ درصد دارای سرپرست زن هستند. از بین خانوارهای دارای سرپرست مرد، ۳۰ درصد خانوارها سرپرست ۳۰ تا ۳۹ ساله دارند.

از بین خانوارهای دارای سرپرست زن، ۵۳/۶ درصد خانوارها سرپرست ۶۰ ساله و بیشتر دارند. در سال ۹۳۱۸، بر اساس نتایج طرح نیروی کار که توسط مرکز آمار ایران انجام گرفته، ۴۷/۸ درصد از جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان از نظر اقتصادی فعال می‌باشند به این معنی که نرخ مشارکت (فعالیت) اقتصادی استان در سال ۱۳۹۸، ۴۷/۸ درصد بوده است. این نرخ در استان در زنان کمتر از مردان و در نقاط شهری کمتر از نقاط روستایی می‌باشد. در این سال نرخ بیکاری جمعیت در سن کار (۱۰ساله و بیشتر)، ۱۰/۱ درصد بوده است.

لازم به ذکر است که این نرخ در استان در زنان ۹/۸ درصد و در مردان ۱۰/۱ درصد می‌باشد. همچنین در این سال نرخ بیکاری جوانان ۲۴-۱۵ ساله استان، ۲۵/۶ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۸، بر اساس نتایج طرح نیروی کار، سهم اشتغال در سه بخش عمده اقتصادی شامل کشاورزی، صنعت و خدمات به ترتیب ۳۲، ۲۶ و ۴۲ درصد بوده است که در این میان بخش خدمات بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. بررسی میزان متوسط درآمد سالانه یک خانوار در مناطق شهری پایین‌تر از میانگین کشور و در مناطق روستایی بالاتر از میانگین کشور است. اما ضریب جینی در مناطق روستایی در استان بالاتر از مناطق شهری است.

با توجه به سهم ۳۲ درصدی اشتغال بخش کشاورزی، توسعه بخش کشاورزی یکی از ضروریات استان محسوب می‌شود. بررسی بار تکفل خالص و ناخالص مناطق شهری نیز بالاتر از میانگین کشوری است. میزان سرمایه‌گذاری خارجی در استان بسیار پایین و در رتبه ۱۹ استان‌های کشور قرار دارد که با توجه به ظرفیت‌هایی که در زمینه کشاورزی و گردشگری در استان وجود دارد، باید امکان جذب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش پیدا کند. نرخ رشد سپرده‌های بانکی در رتبه ۲۵ استان‌های کشور قرار دارد که این شاخص نیز وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دهد.

جدول ۹۳- نمای کلی وضعیت استان اردبیل در مقایسه با کشور در سال ۹۸

رتبه در کشور	کشور	اردبیل	بخش	شاخص
۲۲	۱۰۰	۱/۶	سهم جمعیتی (۱۳۹۵)	اندازه بازار خانگی
۲۳	۱۰۰	۱/۵	سهم جمعیت شهری (۱۳۹۵)	
۱۸	۱۰۰	۱/۹	سهم جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	
۱۳	۵۱	۷۳	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	
۱۶	۷۵/۱	۶۹/۹	میزان شهرنشینی	
-	۸۸/۲	۸۷/۵	مناطق شهری	نرخ اشتغال
-	۹۲/۷	۹۴/۶	مناطق روستایی	
-	۱۷/۷۵	۳۲/۳	کشاورزی	سهم اشتغال
-	۳۱/۹۵	۲۵/۵	صنعت	
-	۵۰/۲۵	۴۲/۲	خدمات	
۱۷	۱۰/۶	۱۰/۰	جمعیت کل	نرخ بیکاری
۱۴	۱۱/۸	۱۲/۵	مناطق شهری	
۲۵	۷/۳	۵/۴	مناطق روستایی	
۱۲	۲/۰۹	۲/۲۶	مناطق شهری	بار تکفل خالص
۱۲	۲/۷۱	۲/۷۶	مناطق شهری	بار تکفل ناخالص
۲۴	۵۴۱۰۰۷	۴۱۵۷۹۰	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	درآمد
۱۱	۲۹۷۰۲۲	۳۲۶۷۰۲	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	
۲۲	۰/۳۸۲۸	۰/۳۱۲۱	مناطق شهری	ضریب جینی
۷	۰/۳۵۳۹	۰/۳۳۸۴	مناطق روستایی	
۳	۳۹/۹	۴۳/۷	جمعیت کل	نرخ مشارکت اقتصادی
۱۴	۳۹/۲	۴۰/۲	مناطق شهری	
۳	۴۲/۳	۵۱/۹	مناطق روستایی	
۱۹	۵۱۰۶۶۴۲	۲۰۶۴۲	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	سرمایه گذاری خارجی
۲۵	۳۱/۴	۳۱/۳	-	نرخ رشد سپرده های بانکی
۲۰	۱۸۴۵۸۴	۱۳۶۰۹۳	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	سرنانه تولید ناخالص داخلی استان

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان اردبیل نشان می دهد که به طور متوسط استان اردبیل تقریباً ۱ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را طی دو دهه اخیر داشته است. بررسی این شاخص در تولید ناخالص داخلی بدون نفت که وضعیت اقتصادی استان را بهتر نمایش می دهد، نشان داد که در تمامی سال های مورد بررسی سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان اردبیل به طور متوسط ۱/۲ درصد بوده است. موضوع مهم دیگر این است که روند تولید ناخالص داخلی استان نشان می دهد که سهم تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) استان از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ وضعیت بهتری داشته است و از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۲ سهم تولید ناخالص داخلی استان اردبیل از

تولید ناخالص داخلی کشور کمتر شده است اما از سال ۱۳۹۳ به بعد این سهم دوباره افزایش پیدا کرده است اما همچنان بهترین دوره ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ بوده است.

جدول ۹۴- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی		تولید ناخالص داخلی بدون نفت	
	کل کشور	اردبیل	کل کشور	اردبیل
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	۶۳۸۲۸۵۳	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	۶۳۸۲۸۵۳
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۲	۷۴۱۷۴۷۰	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	۷۴۱۷۴۷۰
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳	۹۶۳۲۳۶۰	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	۹۶۳۰۴۵۶
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	۱۲۰۷۲۳۸۰	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۱۲۰۷۰۶۳۸
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۱۴۷۳۶۵۶۹	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۱۴۷۳۵۹۷۶
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۱۷۶۵۷۸۵۹	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۱۷۶۵۶۷۱۹
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	۲۲۱۷۱۴۱۴	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۲۲۱۶۳۳۸۸
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۲۸۴۰۸۰۱۸	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۳	۲۸۳۹۹۹۹۴
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۳	۳۵۱۷۶۶۰۱	۲۹۳۳۶۰۱۴۷۳	۳۵۱۵۹۶۱۹
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۳۳۷۷۸	۳۹۹۴۴۰۵۶	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۳۹۹۳۶۸۰۱
۱۳۸۹	۴۸۵۵۶۲۲۱۱	۴۷۳۵۰۳۴۱	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۴۷۳۳۲۰۵۴
۱۳۹۰	۶۸۶۶۸۱۱۱۴۷	۵۵۸۰۴۵۷۱	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۵۵۷۸۸۱۱۹۹
۱۳۹۱	۸۵۳۳۳۹۱۸۳۰	۷۴۹۶۶۳۲۳	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۷۴۹۴۳۶۰۴
۱۳۹۲	۱۱۸۰۴۸۸۶۳۶۵	۱۰۶۲۷۶۴۴۴	۸۹۹۷۹۸۵۹۲۷	۱۰۶۲۲۰۶۱۵
۱۳۹۳	۱۳۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۱۲۴۴۲۷۷۱۵	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۱۲۴۴۱۲۹۳۶
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۳۹	۱۳۱۱۸۸۴۳۳	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۱۳۱۱۳۱۸۴۹
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴	۱۵۰۰۷۶۷۸۴	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۱۵۰۰۲۴۹۵۷
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۱۷۹۴۸۲۴۰۷	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۱۷۹۳۳۶۶۹۵
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۲۳۵۳۳۱۹۵۱	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۲۳۵۲۳۳۳۱۳

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان اردبیل در مقایسه با کشور

استان اردبیل طی چند سال اخیر با روند کاهشی در تولید ارزش افزوده کشور روبه رو شده است. بررسی تولید میزان ارزش افزوده از سال ۹۰ به بعد نشان می‌دهد در تمامی سال‌ها سهم استان از ارزش افزوده کشور تقریباً یک بوده است. رتبه استان نیز روند نزولی داشته است و اردبیل جز شش استان با کمترین میزان تولید ارزش افزوده است.

بخش کشاورزی و معدن

بررسی ارزش افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری به طور متوسط ۲/۵ درصد از کل کشور بوده است. روند ارزش افزوده بخش کشاورزی در استان روندی نزولی داشته است و سهم استان تا سال ۹۳ روند صعودی و از سال ۹۳ به بعد کاهشی بوده است.

و رتبه استان نیز از نظر تاثیر گذاری بر ارزش افزوده کمتر شده است. بررسی زیربخش های بخش کشاورزی نشان می دهد که مزیت نسبی استان در بخش دام سنتی، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت های کشاورزی و پرورش حیوانات است که این بخش ها به طور متوسط بالای ۵ درصد از ارزش افزوده کشور در هر کدام از زیربخش های مذکور در بازه زمانی مورد بررسی را شامل می شود. همچنین بخش های مانند زراعت و باغداری و مرغداری هم به طور متوسط سهم ارزش افزوده ۲ تا ۲/۵ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش ها را دارا می باشند. در بخش جنگل داری نیز سهم ارزش افزوده این بخش روند رو به رشدی داشته است و به طور متوسط ۱/۳۲ درصد از ارزش افزوده کشور در ایم زیربخش در بازه زمانی مورد بررسی را شامل می شود. سهم استان در بخش معدن از ارزش افزوده کشور بسیار ناچیز است. بنابراین مزیت اصلی استان اردبیل در بخش کشاورزی است. بررسی ارزش افزوده بخش معدن نشان می دهد که استان اردبیل یکی از استان ها با پایین ترین سهم در تولید ارزش افزوده بخش معدن است. به طور متوسط سهم بخش معدن استان ۰/۰۱ بوده است

جدول ۹۵- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان خراسان جنوبی از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۲۰۶	۲۵۳	۲۳۸	۲۶۵	۲۷۰	۲۷۸	۲۵۴	۲۳۸	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱۶۹	۲۲۱	۲۰۳	۲۳۵	۲۳۲	۲۳۶	۱۸۹	۱۹۳	زراعت و باغداری
۳۷۷	۴۲۶	۴۱۹	۴۲۳	۴۵۲	۴۷۱	۴۷۷	۴۱۷	پرورش حیوانات
-۰.۲۹	-۰.۳۷	-۰.۲۹	-۰.۳۱	-۰.۱۹	-۰.۲۱	-۰.۲۶	-۰.۲۴	گاوداری صنعتی
۴۶۹	۵۳۱	۵۱۱	۵۲۳	۵۳۹	۵۵۷	۵۹۰	۵۱۹	دام سنتی
۲۶۵	۲۳۴	۲۷۳	۲۱۵	۳۵۰	۴۰۹	۲۸۴	۲۳۴	مرغداری
۳۹۶	۴۵۳	۴۷۲	۴۶۹	۵۱۴	۵۱۲	۶۳۰	۴۷۶	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت های کشاورزی
۱۴۴	۱۳۹	۱۵۴	۱۲۳	۱۱۳	۱۳۳	۱۳۲	۱۱۸	جنگلداری
-۰.۶۳	-۰.۶۲	-۰.۶۷	-۰.۶۹	-۰.۶۱	-۰.۵۱	-۰.۳۸	-۰.۴۳	ماهیگیری
-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۱	-۰.۰۰	-۰.۰۱	-۰.۲۴	استخراج معدن
-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	-۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
-۰.۰۹	-۰.۱۴	-۰.۱۵	-۰.۱۴	-۰.۲۱	-۰.۱۳	-۰.۱۶	-۰.۲۲	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش های کشاورزی نشان می دهد که با توجه به مزیت نسبی استان در بخش های دام سنتی، مرغداری و پرورش حیوانات سرانه تولید گوشت قرمز استان بیش از ۲ برابر متوسط کشور است و از این نظر رتبه ۲ کشور را دارد. همچنین استان در تولید سرانه گوشت مرغ است که با تولید سرانه حدود ۲۱۲/۹۵ کیلو گوشت مرغ از متوسط کشوری بیشتر است و رتبه ۱۴ را در تولید سرانه گوشت مرغ دارد. در زمینه تولید آبزیان استان از متوسط کشوری پایین تر است و در بین استان های کشور رتبه ۱۴ را دارد. لذا می توان گفت مزیت اصلی استان در بخش کشاورزی در تولید گوشت قرمز است. در بخش جنگل کاری با توجه به مساحت استان و

مساحت جنگل در استان، در رتبه ۲۶ و جزء آخرین استان‌های کشور قرار گرفته است و نیاز است در این زمینه توجه لازم شود. استان خراسان جنوبی در زمینه اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار رتبه ۳۱ کشور را دارد که اصلاً جایگاه قابل قبولی نیست. اما سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری و زهکشی وضعیت مناسبی دارد و در رتبه ۳ کشور قرار دارد. با توجه به ظرفیت استان در زمینه زراعت و کمبود منابع آب کشور از وضعیت مناسبی برخوردار است اما همچنان در این زمینه نیاز به بهبود عملکرد است. همانطور که سهم ارزش افزوده بخش معدن استان اردبیل در کشور از وضعیت خوبی برخوردار نبود در تمامی شاخص‌های معدن یعنی سهم استان در معادن در حال بهره‌برداری، وضعیت استان در شاخص‌های نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر) سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)، نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر) و سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری نسبت به دیگر استان‌های کشور در وضعیت مناسبی قرار ندارد. لذا می‌توان گفت استان اردبیل در بخش معدن از مزیت نسبی برخوردار نیست.

جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	اردبیل	شاخص
۲	۱۰/۳۴	۲۲/۶۷	سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)
۶	۱۳۲/۴۳	۲۱۲/۹۵	سرانه تولید شیر
۱۴	۳۲/۹۰	۳۷/۷۱	سرانه تولید گوشت مرغ
۱۴	۱۵/۴۴	۷/۴۴	سرانه تولید آبیان
۱۹	۱/۱۱	۰/۵۲	نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی پروری) به کل جمعیت
۲۶	۰/۰۳	۰/۰۱	نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان
۳۱	۱۰۰	۰/۸۸	سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)
۳	۱۰۰	۱۴/۳۴	سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)
۱۶	۱۰۰	۲/۱	سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور
۱۶	۱۰۰	۲/۲	سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی
۱۸	۵/۹۹	۵/۴۳	نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)
۲۵	۱۰۰	۱/۴۲	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری
۲۷	۱۲۱/۴۸	۳۱/۴۲	نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)
۲۷	۴/۸۱	۰/۳۰	سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)
۲۸	۳۷۵۲/۱۰	۱۹۴/۰۴	سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)
۲۴	۲۳۷/۲۷	۱۱۷/۴۵	نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)
۳۰	۱۰۰	۰/۴۱	سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

ارزش افزوده بخش صنعت استان اردبیل به طور متوسط ۰/۸۶ درصد از ارزش افزوده بخش صنعت کشور را در دوره مورد بررسی تشکیل می‌دهد که حاکی از عدم توسعه یافتگی بخش صنعت در این استان است. بررسی زیر بخش‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که بخش تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در استان ۵/۴۰ درصد ارزش افزوده این زیربخش در کشور را شامل می‌شود که نشان از مزیت بالای استان در این بخش است. همچنین استان در بخش تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبل‌مان، حصیر و مواد حصیر بافی با سهم ۳/۶۲ درصدی از این زیربخش در کشور از مزیت خوبی برخوردار است. همچنین استان در زیربخش‌های تولید منسوجات و تولید انواع آشامیدنی‌ها از مزیت نسبی برخوردار است. بررسی رتبه استان از نظر تولید ارزش افزوده در تمامی سال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که کمتر از یک درصد بوده است و رتبه استان ۲۴ بوده است.

جدول ۹۷- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان اردبیل از کشور

فعالیت	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
صنعت	۰.۸۲	۰.۷۷	۰.۸۱	۰.۸۹	۰.۹۳	۰.۸۹	۰.۸۸	۰.۸۷
تولید محصولات غذایی	۰.۸۹	۰.۹۶	۱.۰۴	۰.۹۶	۱.۱۸	۱.۳۵	۱.۳۹	۱.۰۹
تولید انواع آشامیدنیها	۱.۷۴	۱.۳۰	۱.۷۸	۱.۵۱	۲.۶۷	۲.۳۳	۳.۵۵	۲.۱۹
تولید فرآورده‌های نوتون و تنباکو	۰.۱۰	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۰
تولید منسوجات	۲.۱۵	۲.۱۴	۲.۳۳	۲.۲۶	۱.۹۶	۱.۹۶	۱.۹۵	۲.۰۷
تولید پوشاک	۰.۷۵	۰.۷۷	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۷۰	۰.۷۴	۰.۷۳	۰.۸۱
تولید چرم و فرآورده‌های وابسته	۰.۹۹	۱.۰۲	۰.۹۷	۰.۹۸	۰.۹۷	۰.۹۷	۰.۹۹	۰.۹۷
تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبل‌مان، حصیر و مواد حصیر بافی	۳.۶۳	۳.۴۵	۳.۶۹	۳.۸۷	۳.۶۹	۳.۶۹	۳.۷۳	۳.۴۵
تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی	۰.۱۲	۰.۱۰	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۰۷	۰.۲۰	۰.۱۳	۰.۱۶
چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۰.۲۵	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۳۰	۰.۲۸
تولید کتک فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۲	۰.۱۵	۰.۰۸
تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۶
تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی	۱.۴۲	۱.۵۰	۲.۲۰	۲.۱۷	۱.۶۱	۱.۶۷	۱.۶۵	۰.۹۹
تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی	۰.۸۵	۰.۷۹	۰.۹۵	۱.۰۱	۱.۱۰	۱.۳۱	۰.۷۵	۱.۳۵
تولید فلزات پایه	۰.۰۶	۰.۰۱	۰.۱۲	۰.۱۳	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۴
تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۰.۵۲	۰.۴۶	۰.۴۷	۰.۶۷	۰.۵۳	۰.۶۰	۰.۵۵	۰.۵۴
تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری	۰.۵۵	۰.۵۶	۱.۱۶	۱.۳۷	۰.۷۲	۰.۸۴	۰.۶۰	۰.۷۱
تولید تجهیزات برقی	۰.۲۴	۰.۲۲	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۱۵	۰.۱۴	۰.۱۷	۰.۲۷
تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۵.۴۱	۵.۳۱	۵.۱۹	۵.۶۶	۵.۴۴	۵.۵۳	۵.۳۷	۵.۳۳
تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۰.۰۸	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۰۷	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۰۷	۰.۱۳
تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۳
تولید مسلمان	۱.۰۲	۱.۲۱	۱.۱۳	۱.۰۶	۰.۹۸	۱.۰۲	۰.۸۶	۱.۲۴
تولید سایر محصولات	۰.۶۸	۰.۹۴	۰.۶۸	۰.۶۵	۰.۵۹	۰.۷۴	۰.۹۷	۱.۲۸
تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات	۱.۲۹	۱.۲۴	۰.۹۶	۰.۹۱	۰.۷۶	۰.۶۹	۰.۶۶	۰.۷۵
تأمین برق، گاز، بخار و تپه‌په هوا	۰.۳۷	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۹	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۲۶
تولید، انتقال و توزیع برقی	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۵	۰.۷۰	۰.۴۴	۱.۴۱	۱.۱۹	۰.۹۵
تولید و توزیع گاز طبیعی	۰.۳۳	۰.۲۷	۰.۲۱	۰.۲۶	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۱۷	۰.۱۰
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۱.۰۵	۱.۷۸	۱.۵۹	۱.۵۳	۱.۲۰	۱.۹۲	۲.۴۳	۱.۹۸
ساختمان	۰.۷۲	۱.۰۷	۰.۸۳	۰.۹۷	۰.۸۰	۰.۸۴	۰.۸۶	۰.۸۳
ساختمان‌های مسکونی	۰.۸۷	۰.۸۳	۰.۸۲	۰.۹۷	۰.۷۶	۰.۷۴	۰.۷۴	۰.۷۳
سایر ساختمان‌ها	۰.۶۶	۱.۱۸	۰.۸۳	۰.۹۷	۰.۸۱	۰.۸۶	۰.۸۹	۰.۹۲

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان خراسان جنوبی از نظر تعداد کارگاه‌های صنعتی نسبت به کل جمعیت در سطح پایینی تری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، در رتبه ۲۱ استان‌های کشور قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور کمتر است و در رتبه ۲۳ قرار گرفته است. اما نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت حاکی از این است که در این زمینه وضعیت استان کمی بهتر است و رتبه ۱۰ از استان‌های کشور را دارا می‌باشد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر کمتر از ۰/۵ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۲۶ در بین استان‌های کشور را دارد که وضعیت مناسبی نیست. همچنین آب مصرف شده در بخش صنعت حدود ۰/۴ درصد کشور است که متناسب با ارزش افزوده و تعداد شاغلان بخش صنعت است.

جدول ۹۸- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	اردبیل	شاخص
۲۱	۳/۷۴	۱/۷۶	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۳	۳/۷۲	۱/۷۳	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۱۰	۲/۲۷	۳/۱۳	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۲۶	۲۱/۹۳	۶/۸۳	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۵	۲۶/۷۰	۶/۷۵	سرانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)
۲۵	۱۰۰	۰/۲۸	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۲۴	۱۰۰	۰/۷۴	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۷	۱۰۰	۰/۴۰	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۶	۱۰۰	۰/۴۹	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۲۹	۱۰۰	۰/۴	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

سهم زیربخش‌های خدمات استان نسبت به کشور حاکی از آن است که فعالیت‌های دامپزشکی یکی از مهم‌ترین بخش‌های خدمات است که به طور متوسط سهمی ۲/۵۱ درصدی از کل کشور را در بازه مورد بررسی به خود اختصاص می‌دهد. همچنین، روند سهم فعالیت‌های دامپزشکی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ افزایش یافته است که حاکی از روند روبه رشد این بخش در مقایسه با کل کشور است. همچنین زیر بخش‌های فعالیت تأمین

جا(اقامتگاه‌ها)، فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها (رستوران‌ها و...)، انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل و فعالیت خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا از دیگر بخش‌های پیشرو در بخش خدمات استان هستند.

جدول ۹۹- سهم استان اردبیل از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۷	۱.۷۶	۱.۷۷	عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	۱.۹۰	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰.۹۳	۰.۷۷	۰.۸۹	۰.۹۶	۰.۸۹	۰.۸۴	۰.۷۸	۰.۷۵	حمل و نقل و انبارداری و پست
۱.۰۱	۰.۸۲	۰.۹۶	۱.۰۵	۰.۹۸	۰.۹۲	۰.۸۴	۰.۸۲	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۱.۰۶	۰.۸۶	۱.۰۱	۱.۱۱	۱.۰۲	۰.۹۷	۰.۸۹	۰.۸۸	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۹	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۳۷	۰.۴۵	۰.۴۷	۰.۴۳	۰.۴۴	۰.۴۲	۰.۵۴	۰.۵۶	حمل و نقل هوایی
۰.۵۴	۰.۵۸	۰.۵۵	۰.۳۶	۰.۳۲	۰.۳۰	۰.۲۶	۰.۲۵	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۴۳	فعالیت‌های پست و پیک
۱.۷۵	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۷۵	۱.۷۶	۱.۷۵	۱.۷۴	۱.۷۲	فعالیت خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا
۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۱	تأمین جا(اقامتگاه‌ها)
۱.۸۵	۱.۸۵	۱.۸۵	۱.۸۵	۱.۸۵	۱.۸۵	۱.۸۴	۱.۸۴	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)
۰.۴۸	۰.۴۲	۰.۴۱	۰.۴۰	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۵	۰.۳۳	اطلاعات و ارتباطات
۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۰	ارتباطات
۰.۸۷	۰.۷۷	۰.۸۴	۰.۸۷	۰.۸۹	۰.۹۱	۰.۹۲	۰.۸۴	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۰.۶۰	۰.۵۸	۰.۴۲	۰.۴۲	۰.۴۳	۰.۵۵	۰.۶۹	۰.۶۶	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۵۹	۰.۵۸	۰.۳۱	۰.۳۴	۰.۳۶	۰.۴۸	۰.۵۵	۰.۵۸	بانک و موسسات مالی
۰.۸۹	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۷۸	۰.۷۸	۱.۱۳	۱.۲۶	۱.۴۰	بیمه
۰.۲۴	۰.۲۴	۰.۲۴	۰.۲۱	۰.۲۱	۰.۳۰	۰.۲۵	۰.۱۷	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۰.۷۰	۰.۷۳	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۸۵	۰.۷۴	۰.۷۲	۰.۷۳	املاک و مستغلات
۰.۷۵	۰.۸۰	۰.۷۴	۰.۷۴	۱.۰۰	۰.۸۰	۰.۷۹	۰.۸۷	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۵۲	۰.۵۶	۰.۵۷	۰.۴۸	۰.۳۸	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	۰.۸۲	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	۰.۸۳	خدمات دلالت مستغلات
۰.۸۰	۰.۷۹	۰.۸۸	۰.۷۶	۰.۷۷	۰.۷۴	۰.۷۵	۰.۷۲	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۰۹	۰.۰۶	۰.۱۲	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۵	۰.۰۵	تحقیق و توسعه
۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۹۲	۰.۸۷	۰.۸۸	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۸	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۲.۸۷	۲.۹۱	۲.۷۸	۲.۳۳	۲.۴۱	۲.۳۷	۲.۳۱	۲.۱۰	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان اردبیل از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱.۱۱	-۰.۹۵	-۰.۹۳	-۰.۹۷	۱.۰۳	۱.۰۶	۱.۰۶	۱.۱۳	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۱.۲۱	۱.۲۸	۱.۱۱	۱.۱۰	۱.۰۸	۱.۱۶	۱.۱۱	۱.۰۷	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۱.۲۷	۱.۴۲	۱.۰۴	۱.۰۷	۱.۰۳	۱.۱۶	۱.۰۷	-۰.۹۹	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۴۰	۱.۵۲	۱.۲۰	۱.۲۰	۱.۰۳	۱.۴۰	۱.۴۳	۱.۱۱	امور عمومی
۱.۲۰	۱.۲۷	-۰.۹۷	۱.۰۲	۱.۰۴	۱.۰۴	-۰.۸۹	-۰.۹۱	خدمات شهری
۱.۱۶	۱.۱۵	۱.۱۸	۱.۱۳	۱.۱۵	۱.۱۶	۱.۱۴	۱.۱۳	امور دفاعی و انتظامی
-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۴	-۰.۹۵	امور دفاعی
۱.۶۱	۱.۶۲	۱.۶۳	۱.۵۶	۱.۵۵	۱.۵۹	۱.۵۹	۱.۵۹	امور انتظامی
۱.۱۱	۱.۰۶	۱.۰۵	۱.۰۵	-۰.۹۷	۱.۱۸	۱.۲۹	۱.۲۷	تأمین اجتماعی اجباری
۱.۶۸	۱.۶۵	۱.۷۲	۱.۷۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۵	۱.۵۶	آموزش
۱.۶۲	۱.۶۱	۱.۷۵	۳.۰۰	۱.۸۸	۱.۷۹	۱.۸۷	۳.۰۸	آموزش ابتدایی
۱.۶۷	۱.۶۵	۱.۸۰	۳.۰۷	۱.۹۵	۱.۸۴	۱.۹۱	۳.۱۲	آموزش ابتدایی دولتی
-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	-۰.۷۴	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۰۰	۲.۰۶	۲.۱۹	۲.۰۱	۱.۹۴	۲.۰۱	۲.۰۱	۱.۶۹	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۲۰	۲.۱۸	۲.۲۸	۲.۰۹	۲.۰۳	۲.۰۸	۲.۰۶	۱.۷۴	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
-۰.۸۵	-۰.۵۲	-۰.۶۶	-۰.۶۸	-۰.۶۱	-۰.۷۵	۱.۰۰	-۰.۸۱	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۱.۲۰	۱.۲۴	۱.۱۵	۱.۱۶	۱.۱۲	۱.۰۷	-۰.۹۷	-۰.۹۳	آموزش عالی
۱.۲۳	۱.۲۳	۱.۱۸	۱.۲۰	۱.۰۸	۱.۰۱	-۰.۷۹	-۰.۶۸	آموزش عالی دولتی
۱.۱۴	۱.۱۳	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۸	۱.۱۶	۱.۲۶	۱.۳۶	آموزش عالی خصوصی
۱.۹۷	-۰.۹۸	۱.۰۹	۱.۱۴	۱.۰۶	-۰.۸۷	۱.۴۶	۱.۵۵	آموزش بزرگسالان
۴.۲۳	۱.۶۴	۱.۸۰	۱.۷۶	۱.۵۱	۱.۱۱	۲.۳۱	۲.۳۴	آموزش بزرگسالان دولتی
-۰.۵۳	-۰.۵۵	-۰.۵۷	-۰.۶۰	-۰.۶۰	-۰.۵۹	-۰.۵۶	-۰.۶۰	آموزش بزرگسالان خصوصی
۱.۳۶	۱.۲۴	۱.۲۰	۱.۲۰	۱.۱۸	۱.۱۷	۱.۲۴	۱.۴۲	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۱.۳۷	۱.۲۴	۱.۲۱	۱.۲۰	۱.۱۹	۱.۱۷	۱.۲۵	۱.۴۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۱.۷۸	۱.۷۲	۱.۷۱	۱.۵۷	۱.۶۶	۱.۵۸	۱.۶۰	۱.۷۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۱.۰۳	-۰.۸۸	-۰.۸۳	-۰.۹۳	-۰.۸۷	-۰.۸۹	-۰.۹۸	۱.۰۸	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۱.۱۵	۱.۱۶	۱.۱۳	۱.۱۲	۱.۱۲	۱.۱۳	۱.۱۱	۱.۱۴	مددکاری اجتماعی
۱.۴۰	۱.۲۳	۱.۲۳	۱.۲۴	۱.۲۲	۱.۲۰	۱.۲۵	۱.۲۶	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۱.۸۳	۱.۷۲	۱.۴۴	۱.۴۲	۱.۴۳	۱.۳۸	۱.۴۴	۱.۴۲	هنر، سرگرمی و تفریح
۱.۲۴	۱.۲۱	۱.۲۱	۱.۲۳	۱.۱۱	۱.۰۹	۱.۲۲	۱.۲۷	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۱.۱۲	۱.۱۲	۱.۱۲	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۴۱	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	۱.۰۵	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط بخش کشاورزی در دوره مورد بررسی ۲۱/۰۳ درصد از ارزش افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۱۲/۶۶ درصد از ارزش افزوده استان را به خود تخصیص می‌دهد و بخش‌های پرورش حیوانات و دام سستی نیز از بخش‌های مهم دیگر در این زمینه هستند. بررسی توزیع سطح برداشت محصولات زراعی کشور در سال زراعی ۹۷-۹۸ نشان می‌دهد که ۴/۶ درصد از زمین‌های زراعی کشور در استان اردبیل قرار دارد و از این نظر رتبه استان یازدهم است. اما بررسی میزان تولید محصولات زراعی در کشور نشان می‌دهد میزان تولیدات محصولات زراعی کشور در سطح استان پایین‌تر است. به عبارتی سهم تولیدی محصولات زراعی استان ۳/۲ درصد در کشور است. با توجه به سهم ۴/۶ درصد از زمین‌ها زراعی کشور

بهره‌برداری از بخش کشاورزی در سطح مطلوب نمی‌باشد. بررسی زمین زراعی آبی و دیمی استان نسبت به کشور نشان می‌دهد ۳/۶ درصد از زمینی‌های آبی و ۵/۸ درصد از زمین‌های دیم در استان اردبیل واقع شده است. اما میزان بهره‌برداری از آن به ترتیب ۳/۱ درصد و ۴/۲ درصد بوده است. بنابراین بهره‌برداری و سطح برداشت استان با توجه به وجود ظرفیت تولید در سطح پایینی قرار دارد. بررسی سطح کشت زمین‌های باغی کشور نشان می‌دهد که ۱/۳ درصد از زمین‌های باغی کشور در استان اردبیل قرار دارد و سهم بهره‌برداری و باوری این زمین‌ها ۱/۸ درصد از کل تولیدات باغی کشور را تشکیل داده است. از این رو می‌توان بیان داشت استان اردبیل در بخش باغداری دارای مزیت نسبی است. استان اردبیل دارای کمترین میزان باغی دیمی کشور است و عمده باغات این استان به صورت آبی می‌باشند. این استان رتبه چهارم تولید سیب، رتبه هفتم تولید یونجه و رتبه دوم تولید سیب زمینی با میزان ۱۵/۸ درصد از تولید کل سیب‌زمینی کشور در سال ۹۸ را دارا است. اما بخش معدن اگرچه سهم بسیار اندکی از ارزش‌افزوده این زیربخش در کشور را دارد ولی سهم آن از ارزش‌افزوده استان زیاد است. بر اساس سالنامه آماری معادن در حال بهره‌برداری کشور در استان اردبیل ۷۰ معدن فعال وجود دارد. استان اردبیل جز پنج استان کشور دارای معدن سنگ‌های قیمتی در کشور است.

جدول ۱۰۰- ارزش‌افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۹۵۶	۱۷۷۱	۲۱۵۳	۲۱۱۴	۲۲۴۹	۲۳۵۹	۲۱۷۷	۱۷۷۳	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱۴۲۶	۱۱۲۲	۱۴۴۰	۱۵۷۴	۱۶۷۱	۱۶۸۸	۱۵۲۷	۱۲۶۹	زراعت و باغداری
۵۰۵	۶۲۱	۶۱۱	۵۱۲	۵۵۴	۶۴۵	۶۲۵	۴۸۰	پرورش حیوانات
۰۰۵	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۷	۰۰۷	۰۰۷	۰۰۸	۰۰۶	گاوآردی صنعتی
۴۰۹	۵۳۸	۵۳۴	۴۲۸	۴۵۰	۵۴۸	۵۱۵	۴۰۵	دام سنتی
۰۷۹	۰۷۶	۰۶۹	۰۷۶	۰۹۵	۰۸۷	۱۰۰	۰۶۶	مرغداری
۰۰۱	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۳	۰۰۲	۰۰۲	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰۱۱	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۲	۰۱۵	۰۱۵	۰۱۷	جنگلداری
۰۱۴	۰۱۴	۰۸۸	۰۱۴	۰۱۳	۰۱۱	۰۱۰	۰۰۷	ماهیگیری
۶۰۵	۶۶۱	۶۳۸	۶۴۳	۴۱۹	۴۳۱	۱۵۱	۲۰۲	استخراج معدن
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۶۰۵	۶۶۱	۶۳۸	۶۴۳	۴۱۹	۴۳۱	۱۵۱	۲۰۲	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت در استان اردبیل سهم ۱۳/۴۷ درصد از ارزش‌افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. زیربخش‌های مربوط به بخش تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده و بخش تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبل‌مان، حصیر و مواد حصیر بافی سهم بیشتری از ارزش‌افزوده استان اردبیل را در مقایسه با دیگر

زیربخش های صنعتی به خود اختصاص می دهند. با توجه به اینکه این دو زیربخش در مقایسه با زیربخش های دیگر سهم بیشتری نیز در ارزش افزوده کشوری را نیز به خود اختصاص می دهند، لذا مزیت صنعتی استان در این زیر بخش ها بیشتر است. همچنین بخش ساختمان نیز سهم زیادی از ارزش افزوده استان را به خود اختصاص می دهد هر چند که این بخش سهم کمی در ارزش افزوده کشوری دارد، اما توجه به این بخش می تواند موتور رشد صنعت استان باشد. در استان ۹۹۱ کارگاه صنعتی فعال وجود دارد. سهم اشتغال سایر محصولات کانی غری فلزی و محصولات غذایی و آشامیدنی بالاترین سطح قرار دارد. محصولات از لاستیک و پلاستیک با حدود ۱۲ درصد از اشتغال در رتبه سوم از نظر اشتغال قرار می گیرد.

جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۴۴۱	۱۳۳۱	۱۴۹۸	۱۲۷۷	۱۳۳۰	۱۴۳۳	۱۳۱۵	۱۴۴۹	صنعت
۳۰۱۴	۳۶۰	۳۲۹	۳۰۷	۳۰۱	۳۱۸	۳۳۵	۱۷۷	تولید محصولات غذایی
-۰۲۲	-۰۲۹	-۰۲۱	-۰۲۵	-۰۱۷	-۰۱۸	-۰۱۵	-۰۱۶	تولید انواع آشامیدنیها
-۰۰۱	-۰۰۱	-۰۰۱	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	تولید فرآوردهای توتون و تنباکو
۱۲۴	۱۰۵	۱۰۴	۱۰۰	۱۲۳	۱۴۳	۱۴۰	۱۶۰	تولید منسوجات
-۰۲۲	-۰۱۵	-۰۲۰	-۰۱۸	-۰۲۰	-۰۱۸	-۰۲۱	-۰۳۰	تولید پوشاک
-۰۱۸	-۰۱۵	-۰۱۵	-۰۱۶	-۰۱۷	-۰۱۸	-۰۲۲	-۰۲۲	تولید چرم و فرآوردهای وابسته
۲۷۶	۲۴۰	۱۸۶	۲۱۳	۲۷۸	۲۸۱	۲۶۱	۲۷۳	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلمان، حصیر و مواد حصیر بافی
-۰۰۴	-۰۰۲	-۰۰۴	-۰۰۱	-۰۰۲	-۰۰۳	-۰۰۲	-۰۰۲	تولید کاغذ و فرآوردهای کاغذی
-۰۰۷	-۰۰۳	-۰۰۳	-۰۰۵	-۰۰۲	-۰۰۳	-۰۰۳	-۰۰۳	چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده
-۰۰۲	-۰۱۲	-۰۰۲	-۰۰۳	-۰۰۸	-۰۰۴	-۰۰۱	-۰۰۱	تولید کک، فرآوردهای حاصل از یالایش نفت
-۰۱۷	-۰۱۲	-۰۱۳	-۰۱۳	-۰۱۳	-۰۱۳	-۰۱۳	-۰۱۶	تولید مواد شیمیایی و فرآوردهای شیمیایی
-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	تولید داروها و فرآوردهای دارویی و شیمیایی و گیاهی
-۰۷۰	-۰۸۵	-۰۸۶	-۰۷۹	-۱۱۳	-۱۰۱	-۰۸۴	-۰۷۸	تولید فرآوردهای لاستیکی و پلاستیکی
۱۷۰	-۰۹۰	۱۵۵	۱۳۳	۱۵۹	۱۶۷	۱۶۰	۱۷۹	تولید سایر فرآوردهای معدنی غیر فلزی
-۰۴۴	-۰۳۴	-۰۲۳	-۰۲۲	-۰۲۵	-۰۳۲	-۰۰۳	-۰۱۳	تولید فلزات پایه
-۰۴۱	-۰۴۴	-۰۵۱	-۰۴۸	-۰۵۷	-۰۴۳	-۰۴۸	-۰۶۳	تولید محصولات فلزی ساخته شده به جز ماشین آلات و تجهیزات
-۰۱۱	-۰۱۲	-۰۱۶	-۰۱۲	-۰۲۱	-۰۲۰	-۰۰۹	-۰۱۱	تولید محصولات رایانه ای، الکترونیکی و نوری
-۰۱۰	-۰۰۶	-۰۰۵	-۰۰۵	-۰۰۸	-۰۰۸	-۰۰۹	-۰۱۱	تولید تجهیزات برقی
۱۸۸	۲۰۷	۲۱۱	۲۳۵	۲۲۹	۲۰۶	۲۳۷	۳۳۹	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر
-۰۰۴	-۰۰۷	-۰۱۴	-۰۰۸	-۰۰۸	-۰۰۷	-۰۰۷	-۰۱۳	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر
-۰۰۰	-۰۰۱	-۰۰۱	-۰۰۱	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	-۰۰۰	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
-۰۶۹	-۰۱۹	-۰۲۵	-۰۲۰	-۰۱۹	-۰۲۰	-۰۲۵	-۰۲۶	تولید میلمان
-۰۳۰	-۰۱۳	-۰۰۸	-۰۰۸	-۰۰۸	-۰۰۸	-۰۱۶	-۰۱۱	تولید سایر مصنوعات
-۰۰۶	-۰۰۵	-۰۰۵	-۰۰۴	-۰۰۲	-۰۰۲	-۰۰۴	-۰۰۴	تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات
۱۸۳	۲۴۵	۳۳۲	۱۶۴	۱۶۲	۱۵۰	۱۷۳	۳۳۱	نمایش برق، گاز، بخار و تبوید هوا
۱۱۹	۱۷۱	۲۱۰	-۰۳۴	-۰۳۳	-۰۳۳	-۰۳۸	-۰۴۷	تولید انتقال و توزیع برق
-۰۶۳	-۰۷۴	۱۲۲	۱۳۰	۱۳۰	۱۱۸	۱۳۴	۱۸۴	تولید و توزیع گاز طبیعی
-۰۵۷	-۰۹۸	-۰۵۰	-۰۴۰	-۰۴۱	-۰۴۰	-۰۵۹	-۰۳۸	ایرسانی، مدیریت پسماند فاضلاب و فعالیت های تصفیه
۳۵۶	۳۳۳	۳۵۵	۳۲۶	۳۳۴	۳۷۵	۵۴۴	۴۴۳	ساختمان
-۰۹۶	-۰۶۲	-۰۶۰	-۰۷۰	-۱۰۰	-۱۰۵	-۱۳۱	-۱۴۶	ساختمان های مسکونی
۲۶۰	۲۷۰	۲۹۶	۲۵۶	۲۳۴	۲۶۰	۲۱۳	۲۹۷	سایر ساختمان ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش عمده فروشی و خرده فروشی بیشترین ارزش افزوده را در بخش خدمات استان به خود اختصاص می-دهد این بخش در سایر استان‌های نیز سهم زیادی از ارزش افزوده بخش خدمات را دارد. بخش املاک و مستغلات به طور متوسط ۸/۹۶ درصد ارزش افزوده استان را در دوره مورد بررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش های حمل و نقل، خدمات واحدهای مسکونی، اداره عمومی خدمات شهری، آموزش و مددکاری اجتماعی رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۲- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۲۲.۰۹	۳۰.۱۰	۱۹.۲۵	۱۹.۳۶	۲۱.۲۷	۲۲.۹۴	۲۲.۲۲	۲۲.۲۲	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۳۰.۶۰	۱۸.۵۸	۱۷.۶۵	۱۷.۸۲	۱۹.۹۴	۲۱.۷۰	۲۰.۹۱	۲۱.۸۷	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۱.۴۹	۱.۵۱	۱.۵۹	۱.۵۵	۱.۳۳	۱.۲۴	۱.۳۱	۱.۴۴	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۶.۱۷	۵.۱۹	۶.۲۸	۶.۷۷	۶.۰۲	۵.۱۸	۵.۱۱	۴.۸۹	حمل و نقل و انبارداری و پست
۵.۷۸	۴.۸۰	۵.۸۸	۶.۵۰	۵.۷۷	۴.۹۷	۴.۹۲	۴.۶۷	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۵.۷۷	۴.۷۸	۵.۸۷	۶.۴۸	۵.۷۵	۴.۹۵	۴.۹۰	۴.۶۵	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۶	حمل و نقل هوایی
۰.۳۱	۰.۳۰	۰.۳۰	۰.۱۷	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۱۴	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	فعالیت‌های پست و پیگ
۲.۲۰	۲.۰۹	۲.۳۱	۲.۴۰	۲.۱۷	۲.۱۱	۲.۰۸	۱.۹۹	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۲۴	۰.۲۱	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۱	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۲۶	تامین جلا(افشانه‌ها)
۱.۹۶	۱.۸۸	۲.۰۹	۲.۱۵	۱.۹۶	۱.۹۰	۱.۸۴	۱.۷۳	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی(رستوران‌ها و...)
۰.۸۷	۰.۸۴	۰.۸۲	۰.۷۳	۰.۶۳	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۶۴	اطلاعات و ارتباطات
۰.۲۰	۰.۲۳	۰.۲۵	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۲۶	۰.۲۷	۰.۲۲	ارتباطات
۰.۶۸	۰.۶۱	۰.۵۸	۰.۴۹	۰.۳۷	۰.۳۵	۰.۳۳	۰.۳۳	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۱.۵۹	۱.۰۲	۰.۸۴	۰.۸۶	۰.۸۸	۱.۵۱	۱.۹۳	۳.۰۸	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۸۶	۰.۵۸	۰.۳۲	۰.۳۹	۰.۳۷	۰.۵۷	۰.۹۵	۱.۳۵	بانک و مؤسسات مالی
۰.۶۲	۰.۳۶	۰.۲۳	۰.۳۸	۰.۲۱	۰.۶۵	۰.۸۹	۰.۷۵	بیمه
۰.۱۲	۰.۰۸	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۲۰	۰.۰۹	۰.۰۸	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۸.۴۲	۸.۸۸	۸.۷۶	۸.۶۲	۹.۵۸	۸.۸۳	۹.۲۳	۹.۳۶	املاک و مستغلات
۵.۰۴	۵.۵۵	۵.۴۱	۵.۲۹	۶.۲۵	۵.۳۱	۶.۰۹	۶.۴۵	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۱.۸۱	۱.۸۰	۱.۸۲	۱.۷۴	۱.۷۷	۱.۹۴	۱.۶۸	۱.۲۷	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۱.۴۳	۱.۳۸	۱.۳۷	۱.۲۵	۱.۴۳	۱.۴۳	۱.۴۵	۱.۴۳	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۱۵	۰.۲۱	۰.۲۱	خدمات دلالت مستغلات
۰.۸۰	۰.۸۱	۰.۸۸	۰.۷۸	۰.۶۷	۰.۶۱	۰.۶۴	۰.۷۳	فعالیت‌های حرفه‌ای علمی و فنی
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	تحقیق و توسعه
۰.۷۰	۰.۷۱	۰.۷۷	۰.۷۰	۰.۶۰	۰.۵۵	۰.۵۷	۰.۶۵	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	فعالیت‌های دامپروری

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۴۲	۰.۴۴	۰.۴۲	۰.۴۳	۰.۴۰	۰.۳۸	۰.۳۹	۰.۴۴	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۵.۶۶	۶.۲۸	۵.۷۰	۵.۴۹	۴.۸۴	۴.۸۹	۵.۰۱	۵.۸۵	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۲.۹۱	۳.۳۹	۲.۶۷	۲.۸۱	۲.۴۷	۲.۶۹	۲.۳۹	۲.۴۲	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۱۱	۱.۲۶	۰.۹۷	۰.۹۷	۰.۷۲	۱.۰۳	۱.۰۸	۱.۰۶	امور عمومی
۱.۸۰	۲.۱۳	۱.۷۰	۱.۸۳	۱.۷۵	۱.۶۶	۱.۳۱	۱.۳۷	خدمات شهری
۲.۵۴	۲.۶۷	۲.۸۰	۲.۴۵	۲.۲۲	۲.۰۸	۲.۴۷	۳.۲۶	امور دفاعی و انتظامی
۱.۴۰	۱.۵۰	۱.۴۶	۱.۴۲	۱.۱۸	۱.۱۳	۱.۴۲	۱.۹۵	امور دفاعی
۱.۱۴	۱.۱۷	۱.۲۴	۱.۰۳	۱.۰۴	۰.۹۵	۱.۰۵	۱.۳۱	امور انتظامی
۰.۲۰	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۱۵	۰.۱۲	۰.۱۴	۰.۱۶	تامین اجتماعی اجباری
۴.۹۱	۵.۶۸	۶.۱۱	۵.۷۲	۴.۶۹	۴.۳۷	۶.۰۴	۶.۳۸	آموزش
۱.۵۸	۱.۸۷	۲.۰۶	۱.۹۲	۱.۵۰	۱.۳۶	۲.۰۰	۲.۳۰	آموزش ابتدایی
۱.۵۴	۱.۸۳	۲.۰۲	۱.۸۸	۱.۴۷	۱.۳۳	۱.۹۸	۲.۲۸	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۱۷	۲.۵۴	۲.۸۳	۲.۵۲	۲.۰۰	۲.۰۳	۲.۸۱	۲.۵۹	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۱۰	۲.۴۹	۲.۷۸	۲.۴۷	۱.۹۶	۱.۹۸	۲.۷۴	۲.۵۲	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۷	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۰.۹۷	۱.۱۷	۱.۱۱	۱.۱۶	۱.۰۸	۰.۸۷	۰.۹۹	۱.۱۷	آموزش عالی
۰.۶۳	۰.۷۳	۰.۶۴	۰.۷۱	۰.۶۰	۰.۴۸	۰.۴۹	۰.۵۴	آموزش عالی دولتی
۰.۳۵	۰.۴۴	۰.۴۷	۰.۴۶	۰.۴۸	۰.۴۰	۰.۴۹	۰.۶۳	آموزش عالی خصوصی
۰.۱۸	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۲۴	۰.۳۲	آموزش بزرگسالان
۰.۱۵	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۲۰	۰.۲۷	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۰۶	آموزش بزرگسالان خصوصی
۵.۸۹	۵.۸۵	۵.۸۳	۵.۹۹	۴.۹۸	۴.۳۴	۴.۷۷	۵.۲۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۵.۶۸	۵.۶۱	۵.۵۷	۵.۷۰	۴.۷۳	۴.۰۷	۴.۴۶	۴.۸۹	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۳.۳۷	۳.۳۶	۳.۳۷	۳.۱۴	۲.۶۵	۲.۲۲	۲.۴۴	۳.۲۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲.۳۱	۲.۲۶	۲.۲۰	۲.۵۶	۲.۰۸	۱.۸۵	۲.۰۲	۱.۶۹	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۰.۲۱	۰.۲۳	۰.۲۶	۰.۲۹	۰.۲۵	۰.۲۷	۰.۳۱	۰.۳۵	مددکاری اجتماعی
۱.۱۷	۱.۲۰	۱.۱۲	۱.۱۷	۱.۰۸	۱.۰۷	۱.۲۳	۱.۲۶	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۶۲	۰.۵۶	۰.۵۰	۰.۵۶	۰.۵۳	۰.۵۳	۰.۶۰	۰.۵۷	هنر، سرگرمی و تفریح
۰.۱۸	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۲۳	۰.۲۷	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۳۴	۰.۴۰	۰.۳۸	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۳۳	۰.۳۶	۰.۳۶	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت همکارانه

بررسی مزیت همکارانه شهرستان‌های استان اردبیل نشان می‌دهد که شهرهای گرمی، نمین و پارس آباد به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. شهرستان بيله سوار از کمترین میزان نرخ مکمل‌گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل‌گری استان نشان می‌دهد که سطح مکمل‌گری در استان بسیار پایین است. این بدین معنی است که گسترش فعالیت‌های صنعتی در راستای تفاوت‌های اقتصادی گسترش نیافته است و این موضوع نشان از عدم توسعه صنعتی استان دارد.

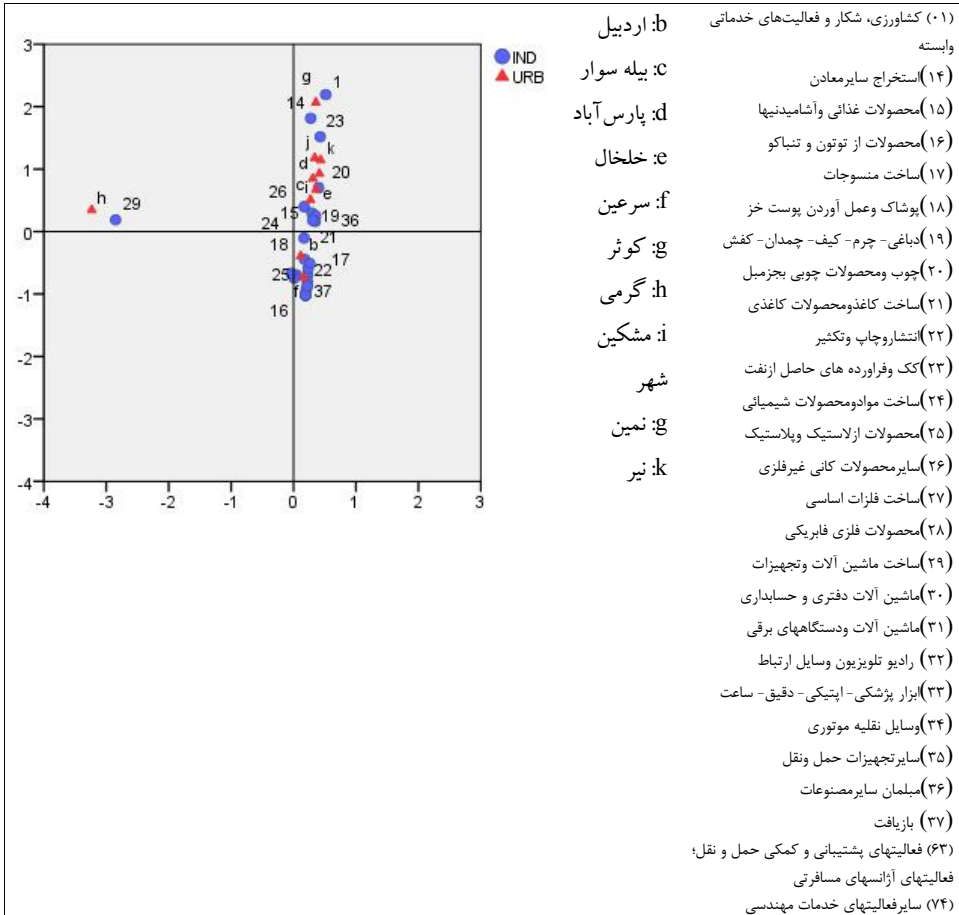
جدول ۱۰۳- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان

شهرستان	نرخ مکمل‌گری	نرخ مکمل‌گری کل
اردبیل	۰.۰۵	۰.۰۶۲
بيله سوار	۰.۰۲	
پارس آباد	۰.۰۷	
خلخال	۰.۰۵	
سرعین	۰.۰۴	
کوثر	۰.۰۵	
گرمی	۰.۳۳	
مشگین شهر	۰.۰۴	
نمین	۰.۰۹	
نیر	۰.۰۴	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی قابلیت‌های هم‌افزایی استان نشان می‌دهد که شهرستان گرمی در ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات، سایر محصولات کانی غری فلزی و ساخت مواد و محصولات شیمیایی از قابلیت مکمل‌گری با دیگر شهرستان‌های استان برخوردار است.

شهرستان اردبیل و سرعت در ساخت منسوجات، ساخت کاغذ و محصولات کاغذی، انتشار و چاپ و تکثیر، بازیافت قابلیت هم‌افزایی باهم دارند. شهرستان‌های خلیخال، نیر، پارس آباد، بيله سوار در صنایع دباغی و چرم، میلمان، چوب، کک و فراوردهای نفتی و کشاورزی از قابلیت هم‌افزایی اقتصادی برخوردار هستند.

نمودار ۲۵- وضعیت شهرستان‌های استان اردبیل از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

مزیت‌های نسبی، رقابتی و همکارانه استان

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی نشان می‌دهد که در این بخش مزیت نسبی استان در بخش‌های دام سنتی، مرغداری و پرورش حیوانات است و سرانه تولید گوشت قرمز استان بیش از ۲ برابر متوسط کشور است و از این نظر رتبه ۲ کشور را دارد. همچنین استان در تولید سرانه گوشت مرغ است در رتبه ۱۴ استان‌های کشور قرار دارد. یکی از پتانسیل استان در زمینه باغداری است.

بررسی سطح کشت زمین‌های باغی کشور نشان می‌دهد که ۱/۳ درصد از زمین‌های باغی کشور در استان اردبیل قرار دارد و سهم بهره‌برداری و باوری این زمین‌ها ۱/۸ درصد از کل تولیدات باغی کشور را تشکیل داده است. از این رو می‌توان بیان داشت استان اردبیل در بخش باغداری دارای مزیت نسبی است. بخش زنبور داری به دلیل موقعیت جغرافیای استان دارای اهمیت زیادی در تولید ارزش افزوده بخش کشاورزی است. در صورت تکمیل زنجیره‌های ارزش در زمینه مواد غذایی این صنعت به عنوان یکی از مزیت‌های رقابتی استان شناخته خواهد شد.

بررسی میزان صادرکننده بودن استان در بخش‌های مختلف نیز نشان می‌دهد که استان در بخش کشاورزی و خدمات به عنوان صادر کننده محسوب می‌شود در حالی که در بخش صنعت وارد کننده است. استان اردبیل در بخش‌های تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده و بخش تولید چوب و محصولات چوبی به جز مبلمان، حصیر و مواد حصیر بافی در کشور از مزیت نسبی برخوردار است. همچنین استان در زیربخش‌های تولید منسوجات و تولید انواع آشامیدنی‌ها مزیت نسبی دارد. ضریب تمرکز اشتغال صنعتی در استان نشان می‌دهد که شهرستان اردبلی بالاترین تمرکز اشتغال صنعتی و کارگاه‌های صنعتی را دارد.

به عبارتی این شهرستان دارای مزیت گوناگون انباشت و تنوع است که این مزیت موجب جذب بنگاه‌های بیشتر می‌شود. تجمع بنگاه‌های اقتصادی در یک مکان موجب افزایش رقابت‌پذیری بیشتر صنایع می‌گردد. از ۲۷ کد ایسیک صنعتی فعال در استان هشت فعالیت صنعتی به صورت تخصصی درآمداند. هر چند در زمینه صنعت در استان اردبیل توجه کافی نشده است اما شکل‌گیری هرچند ضعیف صنایع با فناوری بالا در زمینه ابزار پزشکی، وسایل نقلیه موتوری و تجهیزات حمل و نقل، ماشین‌آلات دفتری و حساسرسی زمینه گسترش فعالیت صنعتی را در استان فراهم کرده است. محوریت صنعتی استان با شهرستان اردبیل با تمرکز ۶۷ درصد از اشتغال صنعتی استان است. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل‌گری در میان شهرستان‌های استان در سطح پایینی قرار دارد.

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۱۰۳۳۵۶۸ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۲۷۰۲۷۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدوداً ۲۳۷ هزار نفر بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۰/۶۹ درصد رشد داشته است.

این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۱/۶ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور؛ کمتر بوده و شتاب افزایش جمعیت کشور سریع‌تر بوده است.

تغییر تعداد مطلق جمعیت استان اردبیل حاکی از آن است که بیشترین افزایش تعداد جمعیت استان مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ بوده و رفته رفته از سرعت افزایش جمعیت استان کاسته شده؛ به نحوی که طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ به کمترین میزان خود طی ۳۰ سال اخیر رسیده است. همچنین درخصوص سهم جمعیت استان اردبیل از کشور باید گفت که در طول سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ سهم جمعیت استان از جمعیت کشور همواره روندی کاهشی داشته و از ۲/۰۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱/۵۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

جمعیت شهری استان اردبیل همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۴۱۲۶۲۰ نفر بوده و با رشدی معادل ۲/۵ درصد به ۸۶۶۰۳۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است، بنابراین می‌توان گفت جمعیت شهری استان در این دوره بیش از دو برابر شده است.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر (۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است.

همانطور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستائین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

ماتر از این تحولات، نسبت شهرنشینی در استان اردبیل نیز در چند دهه اخیر افزایش یافته و این نسبت از رقم ۳۹/۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۶۸/۲ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. آنچه در این بین قابل توجه است پایین‌تر

بودن نرخ شهرنشینی استان در مقایسه با کشور در تمامی دوره‌ها است که این نسبت با روند صعودی فزاینده‌ای روبه‌رو بوده است.

جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

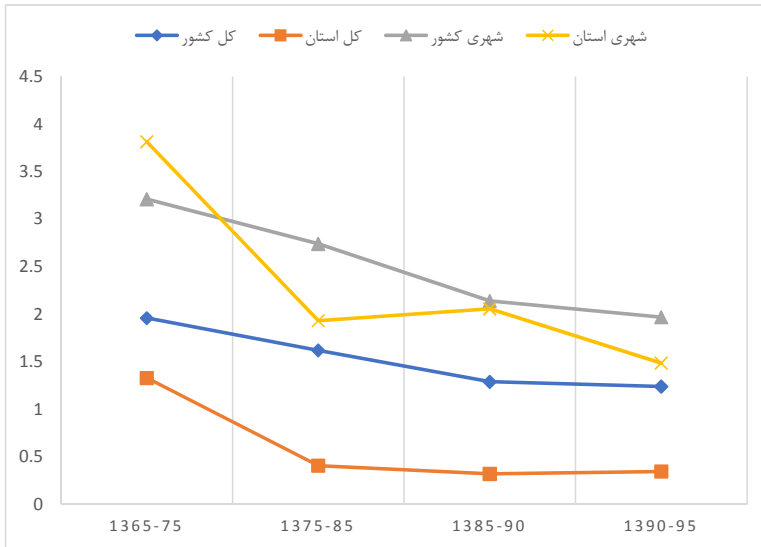
جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۱۲۷۰۲۷۰	۱۲۴۸۴۸۸	۱۲۲۸۵۸۹	۱۱۷۹۵۵۵	۱۰۳۳۵۶۸	استان
۱/۵۹	۱/۶۶	۱/۷۴	۱/۹۶	۲/۰۹	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۰/۶۹	۰/۳۵	۰/۳۲	۰/۴۱	۱/۳۳	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۵- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت شهری					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور
۸۶۶۰۳۴	۸۰۴۴۴۳	۷۲۶۵۵۸	۵۹۹۹۹۳	۴۱۲۶۲۰	استان
۱/۴۶	۱/۵۰	۱/۵۱	۱/۶۳	۱/۵۴	سهم استان از کشور
نسبت شهرنشینی					شرح
کشور	کشور	کشور	کشور	کشور	
۷۴	۷۱/۳۹	۶۸/۴۶	۶۱/۳۱	۵۴/۲۹	شهری کشور
۶۸/۲	۶۴/۴	۵۹/۱	۵۰/۹	۳۹/۹	شهری استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۲/۶۴	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	شهری کشور
۲/۵	۱/۵	۲/۱	۱/۹	۳/۸	شهری استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲۶- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان اردبیل به استثنای دوره ۷۵-۱۳۶۵ از متوسط کشور کمتر بوده و مشابه با روند تجربه شده در کشور رو به کاهش بوده است. همچنین میزان آن طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ در استان اردبیل معادل ۲/۵ درصد بوده و با متوسط رشد جمعیت شهری کشور (۲/۶۴ درصد) در دوره مشابه تفاوت چندانی نداشته است.

۳-۱-۱-۵- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان اردبیل

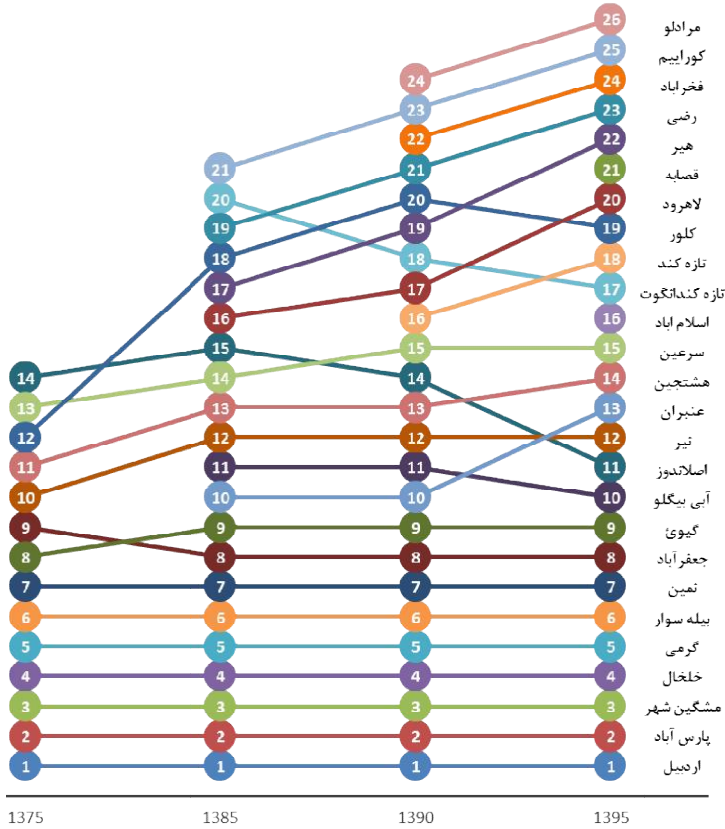
در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان اردبیل متشکل از ۱۴ کانون شهری بوده است که طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تشکیل هفت کانون شهری اعم از کوراییم، تازه کندانگوت، رضی، هیر، لاهرود، آبی بیگلر و عنبران، شمار شهرهای استان به ۲۱ شهر بالغ گردید. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ سه روستای مرادلو، فخرآباد و تازه کند نیز به شهر تغییر وضعیت داده و در سال ۱۳۹۰ شمار شهرهای استان به ۲۴ شهر ارتقاء یافته است. در نهایت در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نیز با تشکیل دو شهر اسلام‌آباد و قصابه شهرهای استان به ۲۶ شهر رسیده است.

بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان اردبیل را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر اردبیل بوده که جمعیت آن از ۳۴۰۳۸۶ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۵۲۹۳۷۴ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از اردبیل، شهر پارس‌آباد دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۶۰۴۸۵ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۹۳۳۸۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۰۶- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

۱۳۹۵		۱۳۹۰		۱۳۸۵		۱۳۷۵		نام
جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	
۵۲۹۳۷۴	۱	۴۸۲۶۳۲	۱	۴۱۲۶۶۹	۱	۳۴۰۳۸۶	۱	اردبیل
۹۳۳۸۷	۲	۸۸۹۲۴	۲	۸۱۷۸۲	۲	۶۰۴۸۵	۲	پارس‌آباد
۷۴۱۰۹	۳	۶۶۸۸۳	۳	۶۱۲۹۶	۳	۴۹۷۸۷	۳	مشگین شهر
۳۹۳۰۴	۴	۴۱۱۶۵	۴	۳۸۵۲۱	۴	۳۵۶۱۲	۴	خلخال
۲۸۹۶۷	۵	۲۸۹۵۳	۵	۲۸۳۴۸	۵	۲۸۱۶۶	۵	گرمی
۱۶۱۸۸	۶	۱۵۱۸۳	۶	۱۴۰۲۷	۶	۱۳۲۵۳	۶	بيله سوار
۱۳۶۵۹	۷	۱۱۹۶۳	۷	۱۰۱۱۷	۷	۷۸۵۲	۷	نمین
۷۲۲۶	۸	۷۷۰۶	۸	۷۰۲۴	۸	۵۸۶۳	۹	جعفرآباد
۷۱۰۱	۹	۷۱۵۸	۹	۶۴۶۷	۹	۶۸۰۵	۸	گیوئ
۶۵۱۶	۱۰	۵۹۹۹	۱۱	۵۲۲۲	۱۱			آبی بیگلر
۶۳۴۸	۱۱	۴۵۵۷	۱۴	۳۹۱۰	۱۵	۲۸۳۸	۱۴	اصلاوندوز
۵۸۷۳	۱۲	۵۸۲۰	۱۲	۴۸۱۸	۱۲	۵۰۹۱	۱۰	نیر
۵۷۵۷	۱۳	۶۰۸۴	۱۰	۶۱۶۱	۱۰			عنبران
۵۷۲۵	۱۴	۴۵۷۸	۱۳	۴۵۱۸	۱۳	۵۰۶۵	۱۱	هشتجین
۵۴۵۹	۱۵	۴۴۴۰	۱۵	۴۴۷۸	۱۴	۳۵۸۳	۱۳	سرعین
۳۰۶۸	۱۶	-		-		-		اسلام‌آباد
۲۶۴۵	۱۷	۲۵۴۴	۱۸	۱۵۵۶	۲۰			نازه کندانگوت
۲۵۷۵	۱۸	۲۷۹۸	۱۶	-				نازه کند
۲۳۴۷	۱۹	۲۱۰۵	۲۰	۲۳۸۰	۱۸	۳۶۶۲	۱۲	کلور
۲۱۴۹	۲۰	۲۵۸۳	۱۷	۲۹۶۱	۱۶			لاهرود
۲۰۹۵	۲۱	-		-				قصابه
۲۰۸۰	۲۲	۲۵۲۱	۱۹	۲۵۸۸	۱۷			هیر
۱۵۸۱	۲۳	۱۶۱۷	۲۱	۱۷۴۹	۱۹			رضی
۹۹۹	۲۴	۱۱۱۴	۲۲	-				فخرآباد
۸۳۱	۲۵	۸۵۴	۲۳	۷۸۱	۲۱			کورا بیم
۶۷۱	۲۶	۷۶۱	۲۴	-				مرادلو

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۷- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه‌ی شهرهای استان از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نیز نشان می‌دهد، رتبه‌ی هفت شهر نخست استان در سراسر این دوره ثابت مانده است. در رتبه‌بندی شهرهای هشتم به بعد تغییرات چشم‌گیری به چشم می‌خورد. در این رده بندی شهر جعفرآباد که در سال ۱۳۷۵ در رتبه‌ی نهم قرار دارد، از سال ۱۳۸۵ جای گیوی را در رتبه‌ی هشتم می‌گیرد. از دیگر نکات قابل ذکر می‌توان به افول عنبران از رده‌ی دهم در سال ۱۳۸۵ به رده‌ی ۱۳ام در سال ۱۳۹۵ و انتقال آبی بیگلو از رده‌ی یازدهم به رده‌ی دهم اشاره کرد.

در میان این شهرها اصلاندوز که در سال ۱۳۷۵ به عنوان شهر آخر در رده‌ی ۱۴ام قرار دارد، به رتبه ۱۱ام در سال ۱۳۹۵، ارتقاء یافته است. از سایر تغییرات حایز اهمیت می‌توان به انتقال کلور از رتبه‌ی ۱۲ام به ۱۹ام طی دوره ۹۵-۱۳۷۵ و انتقال تازه کندانگوت از رتبه‌ی ۲۰ام به ۱۷ام در دوره‌ی ۱۰ (۱۳۸۵-۱۳۹۵) اشاره کرد.

مجموع در رتبه‌بندی شهرهای هشتم به بعد، برخلاف هفت شهر اول که تا سال ۱۳۹۵ ثابت بوده‌اند، تغییرات گسترده‌ای مشاهده می‌شود و به نظر می‌رسد این تغییرات در سال‌های آتی نیز ادامه یابد.

۳-۱-۵- وضعیت نخست شهری در استان اردبیل

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگتر است. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است؛ که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه - اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر بر اساس قاعده‌ی رتبه - اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

میزان نخست‌شهری استان اردبیل بر اساس شاخص مهتا با روند صعودی فزاینده‌ای فاصله‌ی خود را با وضعیت‌های متعادل افزایش داده است، به طوری که این تفاوت با وضعیت نرمال در آخرین دوره‌ی سرشماری به بیشترین حد خود رسیده است؛ درحالی‌که در سال ۱۳۷۵ میزان شاخص مهتا در استان اردبیل معادل ۰/۷۰ بوده، میزان آن در سال ۱۳۹۵ به ۰/۷۲ افزایش یافته است که نشان از وضعیت فوق برتری شهر اردبیل (مرکز استان) در تمامی دوره‌های سرشماری در نظام سکونت‌گاهی استان دارد.

جدول ۱۰۷- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان اردبیل

شاخص نخست شهری	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	جمعیت شهر نخست	شرح
۰/۷۰	۴۸۶۲۷۰	۳۴۰۳۸۶	نخست شهری ۱۳۷۵
۰/۶۹	۵۹۴۲۶۸	۴۱۲۶۶۹	نخست شهری ۱۳۸۵
۰/۷۱	۶۷۹۶۰۴	۴۸۲۶۳۲	نخست شهری ۱۳۹۰
۰/۷۲	۷۳۶۱۷۴	۵۲۹۳۷۴	نخست شهری ۱۳۹۵

۳-۱-۵-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حایز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی ۱۳۹۵-۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان اردبیل از نظر تعداد شهرهای هر رده به صورت زیر رخ نموده است:

الف - کلان‌شهرها (بیش از یک میلیون نفر): با توجه به اینکه در این رده‌بندی کلان‌شهر به شهرهای با جمعیت بیش از یک میلیون نفر اطلاق می‌شود، در هیچ از ادوار مورد بررسی کلان‌شهری در استان اردبیل وجود ندارد.

ب - شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر جمعیت): تعداد شهرهای بسیار بزرگ استان اردبیل در سال ۱۳۹۵ برابر با یک مورد است که به شهر اردبیل مربوط می‌شود. در این رده تا سال ۱۳۹۵ هیچ شهری وجود نداشته است و در این سال برای اولین بار شهر اردبیل در این طبقه جمعیتی قرار گرفته است. با وجود تنها یک شهر در این رده و سهم بسیار پایین آن در تعداد شهرهای استان، در سال ۱۳۹۵ سهم جمعیتی آن به میزان قابل توجهی بالا بوده و معادل ۶۱ درصد محاسبه شده است.

پ - شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ هیچ شهر بسیار بزرگی در استان اردبیل وجود ندارد. در این رده، صرفاً در سرشماری‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ شهر اردبیل قرار داشته که با افزایش جمعیت آن در سال ۱۳۹۵، به رده‌ی شهرهای بسیار بزرگ منتقل شده است.

ت - شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر جمعیت): با توجه به اینکه در این رده‌بندی، شهرهای با جمعیت بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر مد نظر است، در هیچ یک از ادوار مورد بررسی شهرهای میانی بزرگ در استان اردبیل وجود ندارد.

ث - شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۷۵، تنها شهر پارس‌آباد در این گروه قرار داشته است. از سال ۱۳۸۵ با ارتقای مشگین‌شهر به این رده جمعیتی، تعداد شهرهای میانی کوچک به دو مورد در این سال افزایش یافته و تا سال ۱۳۹۵ شمار شهرهای واقع در این طبقه جمعیتی، به دو شهر

مشگین شهر و پارس آباد محدود شده است. شهرهای میانی کوچک استان با سهم ۷/۶۹ درصدی از تعداد شهرهای استان، ۱۹/۳ درصد جمعیت شهرهای استان را در خود جای داده‌اند.

ج - شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۷۵ سه شهر مشگین شهر، خلخال و گرمی شهرهای این رده را تشکیل می‌دادند که از سال ۱۳۸۵ با ارتقای مشگین شهر به طبقه جمعیتی بالاتر، شمار شهرهای کوچک استان اردبیل به دو شهر خلخال و گرمی محدود شده و تا سال ۱۳۹۵ تغییری نکرده است این دو شهر در سال ۱۳۹۵ در مجموع ۷/۸۸ درصد از جمعیت شهرهای استان را در ۷/۶۹ درصد از تعداد این شهرها سکونت داده‌اند.

چ - شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی مورد بررسی در سال ۱۳۷۵، تنها شهر بيله سوار در این گروه جمعیتی قرار داشته است که در سال ۱۳۸۵ با اضافه شدن شهر نمین، شمار شهرهای بسیار کوچک به دو شهر رسیده است و تا سال ۱۳۹۵ تغییری نکرده است.

ح - روستا - شهرهای بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر جمعیت): در نخستین دوره‌ی سرشماری در سال ۱۳۷۵، روستا - شهرهای بزرگ استان اردبیل شامل پنج شهر نمین، گیوی، جعفرآباد، نیر و هشتجین بوده است. این تعداد با تغییراتی که در نتیجه‌ی افزایش جمعیت روستا- شهرهای کوچک و ورود آن‌ها به این رده و نیز افزایش جمعیت شهر نمین و خروج آن از این رده حاصل شده شاهد تغییراتی بوده است، به طوری که تعداد روستا- شهرهای بزرگ استان اردبیل ابتدا از پنج مورد در سال ۱۳۷۵ با روند نزولی به چهار مورد در سال ۱۳۸۵ و مجدداً پنج مورد در سال ۱۳۹۰ و در نهایت هشت مورد در ۱۳۹۵ رسیده است که شامل شهرهای جعفرآباد، گیوی، آبی بیگلر، اصلاندوز، نیر، عنبران، هشتجین و سرعین می‌باشد.

خ - روستا - شهرهای کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر):

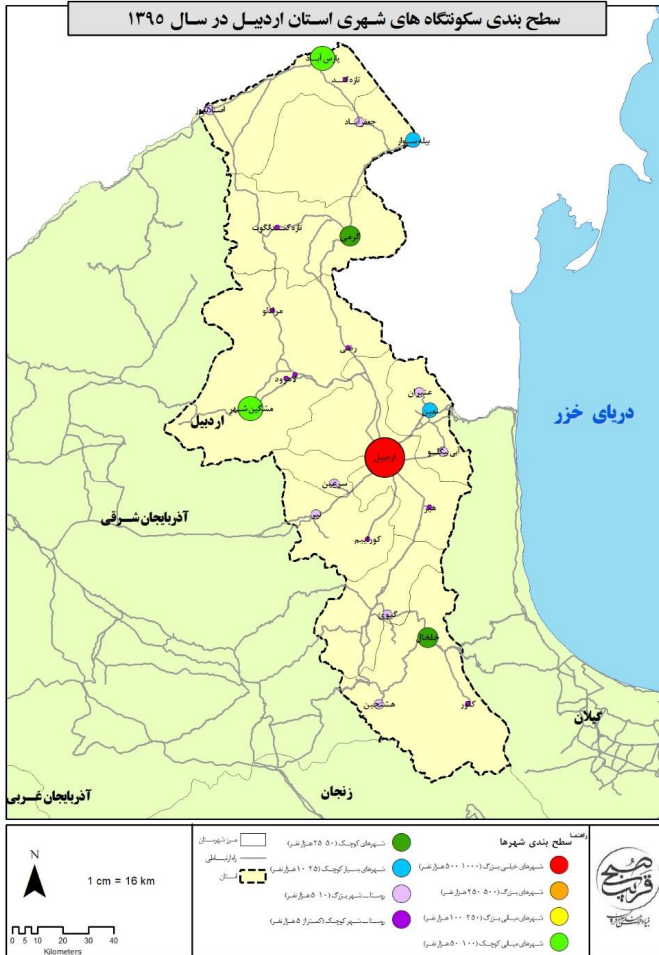
در آغاز دوره‌ی مورد مطالعه یعنی در سال ۱۳۷۵، روستا- شهرهای کوچک استان شامل سه شهر کلور، سرعین و اصلاندوز است، اما در دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ این تعداد با جهشی ناگهانی که می‌توان آنرا ناشی از تغییرات تعریف رسمی از شهر و نیز افزایش جمعیت روستاهای استان دانست، به طور ناگهانی افزایش شدیدی را تجربه کرده و به ۱۰ مورد در سال ۱۳۸۵ و ۱۲ مورد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. اما در دوره‌ی پایانی در نتیجه‌ی تغییرات و داد و ستدهای این رده با رده پائین تر و بالاتر از خود و قرارگیری دو نقطه شهری جدید در این طبقه نهایتاً تعداد روستا- شهرهای کوچک استان در سال ۱۳۹۵ به ۱۱ مورد کاهش یافته است که شامل شهرهای اسلام آباد، تازه کندانگوت، تازه کند، کلور، لاهرود، قصابه، هیر، رضی، فخرآباد، کوراییم و مرادلو است. در مجموع پراکنش جمعیت در سطح شهرهای استان را می‌توان به طور طبیعی در تعداد کمی از سکونتگاه‌های

رده‌های بالاتر و تعداد بسیار زیادی از سکونتگاه‌های رده‌های پایین‌تر بازشناسی کرد. این در حالی است که سهم جمعیتی این رده‌ها معمولاً با سهم تعداد آن‌ها نسبت وارونه دارد، به طوری که به ویژه در زمینه‌ی تنها شهر بسیار بزرگ استان یعنی اردبیل، علی‌رغم سهم عددی بسیار کم آن، حدود ۶۱ درصد از جمعیت شهرهای استان را در خود جای داده است. در مقابل روستا - شهرهای استان در سال ۱۳۹۵، با وجود آنکه ۷۳ درصد از شهرهای استان را شکل می‌دهند، تنها ۸/۲ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند.

جدول ۱۰۸- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)	-	-	-	اردبیل
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	اردبیل	اردبیل	اردبیل	-
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	-	-	-	-
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	پارس‌آباد	پارس‌آباد، مشگین شهر	پارس‌آباد، مشگین شهر	پارس‌آباد، مشگین شهر
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	مشگین شهر، خلخال، گرمی	خلخال، گرمی	خلخال، گرمی	خلخال، گرمی
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	بيله سوار	بيله سوار، نمین	بيله سوار، نمین	بيله سوار، نمین
روستا - شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	نمین، گیوی، جعفرآباد، نیر، هشتمین	جعفرآباد، گیوی، عنبران، آبی بیگلو	جعفرآباد، گیوی، عنبران، آبی بیگلو، نیر	جعفرآباد، گیوی، آبی بیگلو، اصلاندوز، نیر، عنبران، هشتمین، سرعین
روستا - شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	کلور، سرعین، اصلاندوز	نیر، هشتمین، سرعین، اصلاندوز، لاهرود، هیر، کلور، رضی، تازه کندانگوت، کوراییم	هشتمین، اصلاندوز، سرعین، تازه کند، لاهرود، تازه کندانگوت، هیر، کلور، رضی، فخرآباد، کوراییم، مرادلو	اسلام‌آباد، تازه کندانگوت، تازه کند، کلور، لاهرود، قصابه، هیر، رضی، فخرآباد، کوراییم، مرادلو

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۳- سطح بندی سکونتگاه های شهری استان اردبیل

به طور کلی می توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان اردبیل را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوریکه در حدود ۸۰/۷ درصد از شهرهای استان که جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته اند، تنها ۱۱/۶۵ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده اند و در مقابل تنها شهر اردبیل بیش از ۶۰ درصد از جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده است. این مهم حاکی از عدم تعادل و توازن در نحوه توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری مهتا در سطح استان اردبیل نشان از فوق برتری شهر اردبیل نسبت به سه شهر نخست استان دارد، چراکه شهر اردبیل به عنوان مرکز استان اردبیل با داشتن جمعیتی معادل ۵۲۹۳۷۴ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (پارس آباد) که جمعیتی معادل ۹۳۳۸۷ نفر در سال ۱۳۹۵ داشته است، اختلافی بیش از ۵/۵ برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه به علت خالی بودن دو طبقه جمعیتی شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر) و شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)، شکاف جمعیتی در میان نظام شهری استان کاملاً مشهود است.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آنها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند. استان اردبیل دارای دوسوم بافت کوهستانی با ارتفاع متوسط ۳۷۰۰ متر از سطح دریا است، بلندترین نقطه استان قله سیلان با ارتفاع ۴۸۱۱ است که در جانب غربی استان قرار گرفته است و پست‌ترین نقطه در قسمت شمالی استان در محدوده دشت مغان واقع شده است. تنوع ارتفاعی و توزیع آن در نواحی مختلف استان باعث استقرار سکونتگاه‌های شهری و روستایی در گذر زمان در پهنه‌های مختلف استان شده است. بررسی وضعیت توپوگرافی استان به صورت کلی نشان می‌دهد که بخش‌های شمالی و مرکزی از نواحی غربی و جنوبی استان پست‌تر و کم ارتفاع‌تر می‌باشد و بخش عمده‌ای از کانون‌های شهری استان در همین نقاط استقرار یافته‌اند. از اثرات مشهود دیگر ناهمواری‌های استان بر نحوه استقرار کانون‌های زیست و فعالیت، استقرار و تلاقی مجموعه خدمات زیرساخت‌ها و تراکم جمعیت در پهنه‌های میانی بخش‌های شمالی و مرکزی استان است که نسبت به لبه‌های شرقی و غربی استان دارای ارتفاع کمتری است.

اگر بازه ارتفاعی استان اردبیل از پست‌ترین نقطه تا مرتفع‌ترین نقطه به صورت مساوری در چهار پهنه دسته‌بندی کنیم سه نقطه شکست ۱۲۰۰، ۲۴۰۰ و ۳۶۰۰ خواهیم داشت، که پهنه نخست با ارتفاع کمتر از ۱۲۰۰ متر در جانب شمالی استان قرار خواهد داشت و حدود یک سوم مساحت استان را در برخواهد گرفت، پس از

آن پهنه دوم ارتفاعی در بازه ۱۲۰۰ تا ۲۴۰۰ متر بخش‌های مرکزی و جنوبی استان را شامل می‌شود که حدود دو سوم باقی مانده مساحت استان را به خود اختصاص داده است و در نهایت بازه ارتفاعی بیش از ۲۴۰۰ متر مربوط به لبه‌های شرقی و غربی استان خواهد بود. از نظر توزیع سکونتگاه‌های شهری نیز هیچ یک از شهرهای استان در ارتفاع بالاتر از ۱۸۰۰ متر واقع نشده است و ۱۰ شهر در بازه ارتفاعی کمتر از ۱۲۰۰ و ۱۶ شهر باقی مانده در بازه ارتفاعی ۱۲۰۰ تا ۱۸۰۰ متر از سطح دریا قرار گرفته‌اند.

همچنین باید گفت که مهم‌ترین بازه ارتفاعی استان بازه ارتفاعی ۱۲۰۰ تا ۱۸۰۰ متر بوده که ۶۰ درصد شهرهای استان را در بر گرفته است و با توجه به قرارگیری شهر اردبیل در این محدوده، بیش از ۸۰ درصد از جمعیت شهری استان نیز در این بازه ارتفاعی قرار گرفته است. پس از آن بیشترین سهم جمعیتی و فراوانی نقاط شهری متعلق به بازه ارتفاعی ۱۰۰-۰ متر از سطح دریا است که این گروه شامل برخی از شهرهای واقع در دشت مغان در شمال استان است.

از آنجا که شبکه راه‌ها پیوند دهنده اجزای خدماتی، صنعتی، کشاورزی و بازرگانی هستند، از زیرساخت‌های بااهمیت در شکل‌گیری و توسعه شهرها به شمار می‌آیند. از این رو عامل راه و نزدیکی به آن نقش مهمی در شکل‌گیری نظام شهری استان ایفا کرده است و برخی از شهرها با نقش گره‌ای در مسیر تقاطع راه‌ها و جاده‌ها شکل گرفته‌اند.

بر این اساس می‌توان گفت بیشترین جمعیت شهری در فاصله کمتری از راه‌های اصلی استقرار یافته‌اند؛ به‌نحوی- که جمعیتی معادل ۹۷ درصد از جمعیت شهرها در فاصله کمتر از چهار کیلومتری راه‌های اصلی قرار گرفته‌اند. در خصوص تعداد نقاط شهری استان نیز می‌توان گفت، ۷۳ درصد از تعداد شهرها (۱۹ شهر) در فاصله کمتر از چهار کیلومتری راه‌های اصلی واقع شده‌اند و با فاصله گرفتن از راه‌های اصلی از تعداد نقاط شهری کاسته شده است.

۳-۵-۲- نظام روستائینی

جمعیت روستائینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستائینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵

تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستائین نسبت به جمعیت کل است.

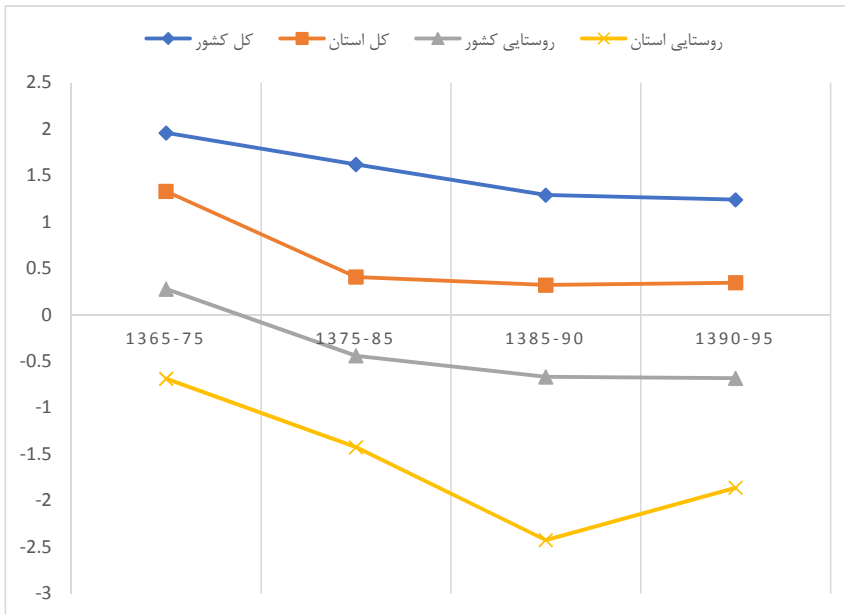
در استان اردبیل تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر همواره روندی کاهشی داشته است؛ به طوری - که شمار جمعیت روستائین استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ روند کاهشی داشته و از جمعیت روستایی استان ۲۱۶۷۱۲ نفر کم شده است. لازم به ذکر است که در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره از سهم جمعیتی روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور نیز کاسته شده است؛ به گونه‌ای که استان اردبیل در سال ۱۳۶۵ با جمعیت روستایی ۶۲۰۹۴۸ نفر سهمی معادل ۲/۷۵ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، اما با کاهش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ به ۴۰۴۲۳۶ نفر، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور نیز به ۱/۹۵ درصد کاهش یافته است.

در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان اردبیل یک دهه زودتر به وقوع پیوسته و از دوره ۷۵-۱۳۶۵ آغاز شده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستائینی در استان اردبیل با شدت بیشتری نسبت به کشور دنبال شده است؛ به طوری که در دوره ۹۰-۱۳۸۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان اردبیل، در پایین‌ترین حالت خود و بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری و تقریباً برابر با ۲/۴۲- درصد بوده و این در حالیست که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۶۷-۰- محاسبه شده است. لازم به ذکر است که در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ اگرچه از شدت کاهش جمعیت روستایی استان نسبت به دوره قبل (۹۰-۱۳۸۵) کاسته شده است، اما همچنان نرخ رشد جمعیت روستایی استان از متوسط کشور (۶۸-۰- درصد) کمتر بوده و معادل ۱/۸۶- درصد محاسبه شده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستائین استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستائین استان طی این دوره ۴۲-۱- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۲۸-۰- درصد برآورد شده است.

جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعیت روستایی					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۴۰۴۲۳۶	۴۴۴۰۴۵	۵۰۲۰۳۱	۵۷۹۵۶۲	۶۲۰۹۴۸	استان
۱/۹۵	۲/۰۷	۲/۲۶	۲/۴۹	۲/۷۵	سهم استان از کشور
نسبت روستائینی					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۳۱/۸۲	۳۵/۵۷	۴۰/۸۶	۴۹/۱۳	۶۰/۰۸	استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	۰/۲۸	روستایی کشور
-۱/۴۲	-۱/۸۶	-۲/۴۲	-۱/۴۳	-۰/۶۹	روستایی استان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۸- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

نظام زیربنایی استان در دو بخش نظام حمل و نقل و ارتباطات و نظام زیربنایی انرژی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

حمل و نقل استان اردبیل بر پایه دو حوزه حمل و نقل جاده‌ای، هوایی استوار است، که در ادامه به بررسی این زیربخش‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان اردبیل

استان اردبیل در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محدودیت‌های طبیعی متعددی رو به رو است؛ بر اساس آمار ارائه شده

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۱۲ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص نامناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۶۰ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۴۹ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۸۶۸ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص استان وضعیت مناسب‌تری نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب تری را نسبت به میانگین کشور دارد یا با مقدار میانگین کشوری برابر است.
- استان از نظر تعداد کشته شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۱۰/۸ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی مناسب‌تری از میانگین کشور است.

جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸	کشور	اردبیل	وضعیت نسبت به کشور
نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۲۵/۸	۱۲/۰	نامناسب تر
نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۷۵/۶	۶۰/۲	نامناسب تر
نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۳۱/۶	۴۸/۹	مناسب تر
نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)	۶۴۵/۲	۸۶۸/۲	مناسب تر
طول کل راه‌ها نسبت به ماشین آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)	۱۵/۰	۱۵/۰	برابر
نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری (کیلومتر به پایانه)	۳۰۴/۵	۳۱۰/۵	برابر
پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)	۰/۴	۰/۵۵	مناسب‌تر
تعداد کشته شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	۱۴/۰	۱۰/۸	مناسب تر

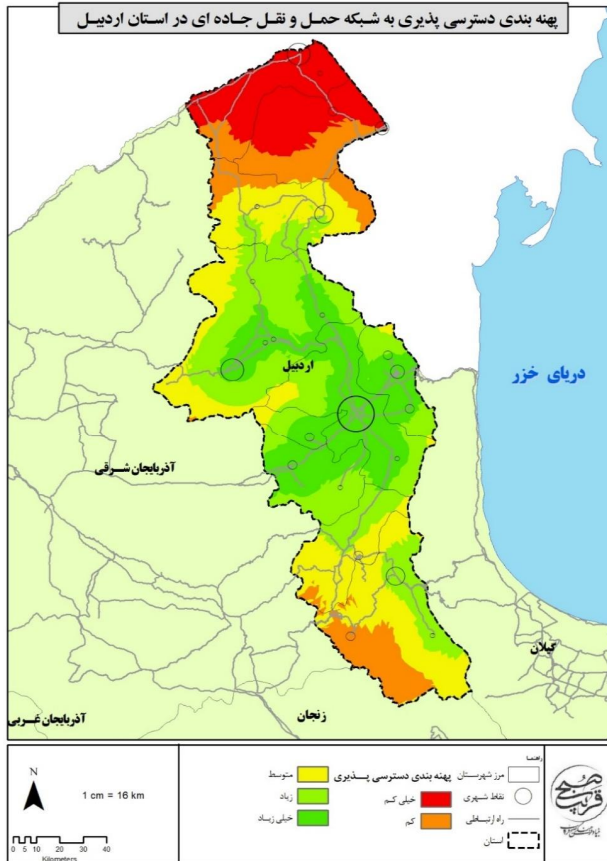
منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان اردبیل تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

- شکل طبیعی رشته کوه‌های سبلان یکی از عوامل موثر شکل‌گیری شبکه ارتباطی استان بوده است. این موضوع زمینه ساز توسعه راه‌ها و شبکه حمل و نقل در سرتاسر استان شده است شبکه حمل نقل بیشتر در جانب شرقی استان و در دشت‌ها و مسیرهای هموار شکل گرفته است.
- موقعیت جغرافیایی استان و قرارگیری بر مسیر ترانزیتی تهران-بیله سوار زمینه ساز عبور شبکه‌های جاده‌ای و ریلی از این استان که مرکز کشور را از یکسو به مرزهای شمالی و شمال غربی و از سویی دیگر به مرزهای غربی کشور پیوند می‌زند، این موضوع یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری شبکه ارتباطی استان است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی پذیری استان نشان می‌دهد، پهنه مرکزی و محور رشت-قزوین استان به واسطه دسترسی به آزادراه‌ها و بزرگراه‌ها بیشترین دسترسی‌پذیری را به شبکه حمل و نقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شرق (همجوار با استان مازندران) و شمالی (همجوار با استان اردبیل) به واسطه شکل طبیعی زمین و دسترسی محدود به راه‌ها دارای دسترسی کم و متوسط هستند.

نقشه ۱۴- پهنه بندی دسترسی پذیری در استان اردبیل

۳-۱-۶-۳- حمل و نقل هوایی و فرودگاهها

استان اردبیل دارای دو فرودگاه است، نخست فرودگاه اردبیل و دوم فرودگاه پارس آباد؛

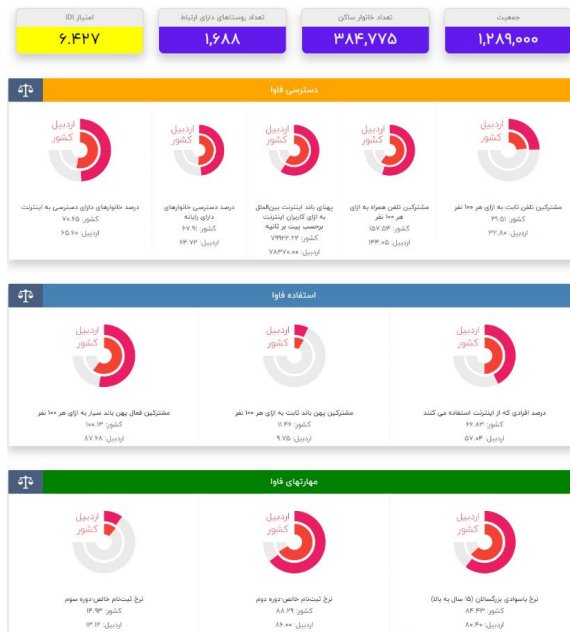
فرودگاه اردبیل شهر در ارتفاع ۱۳۱۱ متری از سطح دریا قرار گرفته و به طور میانگین در طول هفته ۶۰ پرواز در آن انجام می شود. فرودگاه اردبیل که در اراضی نسبتاً مسطحی به مساحت حدود ۱۰۰۰ هکتار ساخته شده است، از سال ۱۳۵۲ ساخت آن آغاز شد و با آغاز جنگ تحمیلی وقفه ای ۱۰ ساله در کار ساخت آن افتاد. اما سرانجام با پایان جنگ تحمیلی کار ساخت آن دوباره از سر گرفته شد و کار ساخت فرودگاه اردبیل با تکمیل باندهی به طول ۳۳۵۰ متر و ترمینالی به مساحت ۹۰۰ متر مربع و نصب سیستم ناوبری NDB و سایر تجهیزات

اولیه فرودگاهی، در سال ۱۳۷۰ پایان یافت. این فرودگاه دو باند متقاطع دارد و مجهز به آخرین دستگاه‌های ناوبری و تجهیزات لازم برای انجام پرواز در شرایط بد جوی و پروازهای شب است. فرودگاه اردبیل همچنین دو ترمینال مسافربری و ساختمان پلویون و اماکن سوخت رسانی مستقل دارد و قابلیت پذیرش نشست و برخاست هواپیماهای پهن پیکر مانند ایرباس A306 و توپولوف را دارا است. در حال حاضر تقریباً هفته‌ای ۶۰ پرواز در مسیر تهران- اردبیل- تهران و ۸ پرواز در مسیر مشهد- اردبیل- مشهد برقرار است. فرودگاه پاس آباد- مغان: فرودگاه بین‌المللی پارس آباد مغان در ابتدا تنها فرودگاهی داخلی بود، و قدیمی‌ترین فرودگاه در استان اردبیل نیز هست. در بین سال‌های ۱۳۵۲ تا سال ۱۳۸۰ این فرودگاه تحت مدیریت شرکت کشت و صنعت و دامپروری مغان بود. تا اینکه بلاخره در سال ۱۳۸۱ از این ارگان جدا شده و به شرکت مادر تخصصی فرودگاه‌های کشور پیوست.

۳-۶-۱-۴- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان اردبیل از نظر شاخص IDI در اسفند سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه ۲۶ ام استان در بین استان‌های کشور است؛ که بررسی زیرشاخص‌ها برای استان نشان می‌دهد، استان در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۲۵ ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۱۵ ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۲۹ ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان جز استانهای محروم کشور از نظر دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان اردبیل ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

استان اردبیل فاقد میادین نفت و گاز و زیرساخت‌های پالایش نفت و گاز است و نظام انرژی استان بر اساس شبکه توزیع و خطوط انتقال استوار است، اما در خصوص زیرساخت‌های مرتبط با برق استان علاوه بر زیرساخت‌های توزیع و انتقال دارای نیروگاه‌های تولید برق است؛ در ادامه نظام انرژی استان تشریح می‌شود.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

در سال ۱۳۹۸، ظرفیت نامی مولدهای برق نصب شدد ۹۷۷/۷ مگاوات بوده است و ظرفیت عملی ۷۹۹/۶ مگاوات بوده است، تولید ناخالص برق ۲۹/۵۶ میلیون کیلووات ساعت و مصرف داخلی نیروگاه ۱۹/۸۱ میلیون کیلووات ساعت و تولید خالص ۲۹۳۶ میلیون کیلووات ساعت بوده است.

خطوط انتقال شبکه برق ۴۰۰ و ۲۳۰ کیلووات استان به ترتیب ۱۹۳ و ۱۷۴ کیلومتر بوده است. تعداد ۱۵۰۰۶۳ خانوار در استان اکنون دارای برق هستند که همه روستاهای بالای ۱۰ خانوار و حتی برخی از روستاهای زیر ۱۰ خانوار از نعمت برق برخوردارند. توان تولید برق در استان اردبیل سه برابر مصرف است. که این امر زمینه ساز صادرات برق به استان‌های پیرامونی شده است. یکی از مهم‌ترین نیروگاه‌های استان نیروگاه سیکل ترکیبی سیلان که در کیلومتر ۳۵ جاده اردبیل - مشکین شهر احداث شده است؛ متشکل از سه واحد بخار ۱۶۰ مگاواتی، سیستم خنک‌کن خشک از نوع هلر (Heller)، پست و خط انتقال برق ۴۰۰ کیلو ولت است. که زمینه ساز افزایش توان استان در تولید برق و صادرات به استان‌های همجوار و کشورهای همسایه است. علاوه بر این استان ظرفیت بالای جهت تولید برق تجدید پذیر از طریق نیروگاه‌های بادی و خورشیدی است.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

استان اردبیل فاقد تاسیسات پالایشی و میادین نفتی است. عملیات گازرسانی در استان اردبیل از سال ۶۸ آغاز و شهر اردبیل بعنوان اولین شهر به شبکه گاز طبیعی کشور متصل گردید. هم اکنون بیش از ۵۰۴ هزار مشترک در استان اردبیل از نعمت گاز طبیعی برخوردار هستند، که این تعداد مشترک به واسطه اجرای ۹۷۸۵ کیلومتر شبکه و نصب بیش از ۲۴۱ هزار علمک گاز رسانی شده است. همچنین بالغ بر ۱۳۵۰ روستا که ۹۵ درصد خانوار روستایی را شامل می‌شود و تمامی ۲۹ شهر استان از نعمت گاز طبیعی بهره مند هستند. علاوه بر این عملیات گازرسانی به ۱۳۳ روستای دیگر استان نیز در دست اجرا است. تاکنون بالغ بر ۱۴۸۸ واحد صنعتی با استفاده از سوخت پاک گاز طبیعی در امر تولید و اشتغالزایی فعالیت می‌کنند.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب

استان اردبیل در محدوده چهار حوضه آبریز ارس، بالهارود، دره رود و قزل اوزن قرار گرفته است. میزان بارندگی سال آبی ۹۸-۹۹ استان نسبت به مدت مشابه در سال آبی گذشته ۲۲ درصد کاهش یافته، این میزان

بارندگی نسبت به متوسط بلندمدت ۴۵ درصد کاهش دارد. در کنار کاهش ادامه‌دار بارش‌ها از چند سال پیش، کاهش شدید روان‌آب‌ها و ذخایر زیرزمینی باعث شده که در سال‌های اخیر استان اردبیل با مخاطره خشکسالی مواجه بوده و از این بابت خسارت قابل توجهی به کشاورزان وارد شود ضمن اینکه سدهای استان نیز با کمبود ذخیره مواجه شده و نگرانی‌ها در تأمین درازمدت آب آشامیدنی شهروندان نیز در بین مسوولان پدید آمده است. استاندارد برداشت آب از دشت اردبیل ۱۳۰ میلیون مترمکعب بوده و این در حالی است که رقمی بالغ بر ۶۳۲ میلیون متر مکعب آب از این دشت برداشت شده که پنج برابر ظرفیت تعریف شده، می‌باشد. همچنین در حال حاضر ۳۰ تا ۴۰ درصد آب‌هایی که در پشت سدهای استان ذخیره‌سازی می‌شد، تعدیل شده است.

جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

مقدار	واحد	عنوان
منابع آب سطحی		
۱۳۳۴	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده
۸۷۲۴	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی
۸۰۱۲	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)
۷۷۱۱	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان
منابع آب زیرزمینی		
۴۷۷	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده
۲۱۳	میلیون مترمکعب	حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها
۱۲۲	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها
۱۸	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از قنوت
میزان کل برداشت و مصارف		
۲۶۸/۱	میلیون مترمکعب	میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی
۱۱	میلیون مترمکعب	اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی
۳۰۹/۹	میلیون مترمکعب	میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان
۵۸۷	میلیون مترمکعب	حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)
۴۹۲/۵	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه کشاورزی
۷۶/۶	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه شرب
۸/۹	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه صنعت

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۴۶ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۵۴ درصد آب مصرفی استان است. دوم استان در وضعیت اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی قرار داد و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۸۵ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت به کمتر از ۲ درصد منابع محدود بوده است و حدود ۱۳ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان اردبیل بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدرکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلاءها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آنها ابلاغ می‌شود و آنها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان اردبیل و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

- ناپدید شدن تأثیر عشایر در برنامه‌ریزی و موقعیت راهبردی منطقه در خصوص محافظت از نقاط مرزی؛
- مغفول ماندن حضور و مشارکت اعضای مانند اساتید دانشگاه‌ها، نخبگان محلی، کارآفرینان، نمایندگان بخش خصوصی؛

- تعداد زیاد غایبین شورای برنامه‌ریزی استان در جلسات؛
- ظرفیت پایین منابع انسانی از نظر کیفی در بعضی سازمان‌های استان؛
- غیرفعال بودن کارگروه‌های تخصصی ذیل شورای برنامه‌ریزی؛
- تمرکز اختیارات تصمیم‌گیری در مراجع محدود و خاص علیرغم پیچیدگی و تعدد مراجع؛
- تفوق دیدگاه‌های بخشی و بومی در سطح شهرستان‌های متعدد استان نسبت به دیدگاه‌های فرابخشی و استانی در سطح آمایش؛
- فراهم نبودن زیرساخت‌های پیوندهای بین نهادی و سازمانی؛
- عدم تناسب نظام سازمانی مدیریت با نظام برنامه‌ریزی فضایی به ویژه در سطوح پایین‌تر از سطح استان؛
- عدم هماهنگی و ضعف در یکپارچگی عملکرد بین سازمان‌های متولی آمایش؛
- رقابت درون استانی و بسترسازی بیشتر در راستای تفوق دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی در سطح شهرستان‌ها؛
- تمرکز بیشتر بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی؛
- فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛
- اعمال نفوذ افراد سیاسی و غیرمسئول و عدم ثبات مدیریتی در برخی سازمان‌های کلیدی؛
- عدم بومی‌گرایی در انتصاب مدیران سازمان‌های استانی؛
- نهادینه شدن تفکر سنتی در سازوکار و بدنه مدیریت دولتی؛
- عدم تناسب تقسیمات فضایی برنامه‌ریزی با سطوح مدیریتی موجود؛
- فقدان نظام تولید و انتشار داده‌های لازم برای تصمیم‌گیری در خصوص برنامه آمایش در سطوح فضایی؛
- ضعف در تعریف دقیق ارتباط و همگرایی بین مطالعات آمایش استان با فرآیندهای مدیریتی توسعه استان از یک سو و لوایح برنامه‌های ۵ ساله توسعه و برنامه‌های اجرایی یکساله توسعه استان از سوی دیگر؛
- تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان؛
- جایگاه پایین احزاب در استان اردبیل و متکی به فرد نه جریان نهادمند شده و جمعی؛
- اصناف توسعه نیافته، سنتی، محدود و غیرکارآمد؛
- تمرکز انجمن‌ها، گروه‌ها و احزاب در اردبیل و فعالیت اندک آن‌ها به ویژه در شهرستان‌ها؛
- مشارکت پایین استان در تحولات اخیر سیاسی؛

- تحریک حساسیت‌های قومی به عنوان نیروهای گریز از مرکز استان؛
- سهم بسیار ناچیز استان از روزنامه‌های کثیرالانتشار ملی و مطبوعات اندک در استان؛
- نبود تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی
- نگاه مقطعی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا؛
- اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛
- مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و عدم آشنایی آن‌ها با مسائل و چالش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان؛
- نبود داده و اطلاعات لازم، فنی و به هنگام برای مدیریت فرآیندها و همچنین کمبود جدی نیروی انسانی ماهر و متخصص در استان؛
- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری و عدم توجه جدی به برنامه آمایش سرزمین در تدوین برنامه توسعه استان؛
- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی با توجه به مهاجرپرست بودن استان؛
- توسعه کمی دستگاه‌های دولتی و کارکنان دولت بیش از ظرفیت و توان مدیریتی و مالی دولت در استان؛
- عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های کلان و زیرساختی استان؛
- نگاه سیاسی و امنیتی به منابع طبیعی استان و مداخلات فراوان سطح ملی در مدیریت استان؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- عدم اجرایی نمودن پروژه‌های اولویت‌دار حوزه مدیریت و تصمیم‌گیری نظیر ایجاد سیستم پشتیبان تصمیم‌گیری فضایی (SDSS بر اساس سند آمایش استان)، طراحی سامانه مکان مرجع برای انطباق پروژه‌های اجرایی با الزامات سند آمایش استان، تشکیل کارگروه ویژه آمایش در استان به صورت منظم و انجام وظایف محوله، بازنگری طرح آمایش استان در دوره‌های ۵ ساله و سایر موارد؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- عدم توجه جدی به شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها؛

- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- عدم اجرای مدل مفهومی پیشنهادی برنامه آمایش استان در ارتباط با نظام برنامه‌ریزی هماهنگ بین بخش‌ها و دستگاه‌های استانی؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف، جایگاه قانونی و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های موجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به‌روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛
- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمانبندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و ذخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و موثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛

- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلاءهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله ROM، D&E، TQM، KM، PDCA، IMS، PMBOK و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۲۹- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان اردبیل به عنوان مرکز تحولات و توسعه تاریخی شمال غرب کشور هم‌اکنون با مشکلات متعدد نرخ بالای بیکاری، آسیب‌های اجتماعی، کاهش توسعه‌یافتگی، توزیع ناعادلانه فرصت‌ها و امکانات و... دسته و پنجه نرم می‌کند، طی سال‌های اخیر دولت‌ها برای شتاب توسعه استان پروژه‌ها و طرح‌های مختلفی تصویب و اجرایی کرده‌اند که متأسفانه به دلیل عدم توجه در بحث اعتبارات و عدم مدیریت صحیح، بسیاری از پروژه‌ها در این استان، از برنامه‌ها پیش‌بینی شده سال‌ها عقب است. یکی از مهم‌ترین کمبودهای زیرساختی و ارتباطی است، در سال‌های اخیر پروژه‌های نیمه تمام متعددی در بخش‌های مختلف استان در انتظار اعتباراند.

بخش قابل توجهی از ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان در حوزه بازرگانی، صنعت و صنایع تبدیلی، گردشگری و معادن به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان مورد استفاده قرار نگرفته است. لازم به ذکر است که تهیه یک طرح آمایش با کیفیت بالا کافی نبوده و نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. این استان از کمبود نیروی انسانی فنی و متخصص در بخش اداری استان رنج می‌برد. بخش قابل توجهی از ادارات کل و ادارات شهرستانی و شهرها فاقد کارشناسان فنی و متخصص برای اجرای دقیق و صحیح طرح‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها هستند. همچنین در حال حاضر این استان دارای بیش از ۱۶۰۰ پروژه ناتمام است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. جاده ماسوله، ماجولان، شال خلخال: این مسیر گردشگری در افزایش تقاضا و جذب گردشگر تأثیر زیادی دارد. تکمیل این پروژه نیازمند بودجه است.
۲. راه‌آهن اردبیل - میانه: این پروژه که حدود بیش از ۲ سال است به تأخیر افتاده در برقراری ارتباطات استان اثری کلیدی دارد. در حال حاضر بودجه کافی برای آن دیده نشده است و از فاینانس بانک ملی بهره گرفته شده است.
۳. راه‌آهن اردبیل - پارس‌آباد - جمهوری آذربایجان: این پروژه که پس از راه‌آهن اردبیل - میانه آغاز می‌شود نیازمند بودجه و ردیف اعتباری است که تأمین نشده است.
۴. تعریض و چهارباند کردن اردبیل - سرچم: برنامه این پروژه به طول ۴۳ کیلومتر سه ساله است و با اعتبار ۱۱۰ میلیارد تومان عملیات اجرایی آغاز شده، اما به میزان کافی تأمین اعتبار نگردیده است.
۵. توسعه و بازسازی تصفیه‌خانه اردبیل: این پروژه با اقی ۲۵ ساله طراحی شده و نیازمند ۱۴۰ میلیارد تومان اعتبار است.

۶. پل قدس: این پروژه مطابق برنامه در سال ۱۴۰۱ با ۲۵۰ میلیارد تومان اعتبار باید به بهره‌برداری برسد اما تأمین اعتبار آن با مسئله مواجه است.

۷. شبکه آبیاری سد خداآفرین: ناحیه اول این پروژه به بهره‌برداری رسیده است و ناحیه دوم حدود ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی دارد. اما ناحیه سوم و چهارم نیازمند تکمیل جدی است.

۸. پروژه‌های ورزشی استان: در شهرستان اردبیل نیز پروژه‌های مهم از جمله اسکیت منطقه نیایش، بازسازی استادیوم تختی و خانه وزنه‌برداری وجود دارد که نیازمند اهتمام جدی است. همچنین بازسازی زمین چمن، سالن طبقاتی، جایگاه تماشاگران ورزشگاه تختی اردبیل نیازمند ۲۰ میلیارد تومان اعتبار است.

همچنین تکمیل پروژه ساخت خوابگاه ورزشی، اجرای چمن مصنوعی ورزشگاه پوریای ولی، بهره‌برداری از زورخانه شهر و بهسازی و تکمیل خانه تکواندو و ساخت سالن‌های ورزشی در روستاهای طولش، اندبیل و لمعه‌دشت از جمله طرح‌های نیمه تمام شهرستان خلخال هستند. محورهای چهار خطه استان به ویژه اردبیل، مشگین شهر، کلور- درام، محور رضی - گرمی و گرمی - بيله سوار، تصفیه خانه فاضلاب شهر نیر و نمین، پایاب سد خداآفرین، موزه دفاع مقدس و طرح آبرسانی نمین و عنبران به اعتبار نیاز دارند. پروژه‌هایی همچون راه آهن، بیمارستان تروما، تالار شهر، منطقه ویژه اقتصادی نمین، کتابخانه مرکزی بيله سوار، فرهنگسرای نمین، پروژه‌های سدسازی و پایاب سدهای گیوی، سبلان، عمارت و خداآفرین و پروژه‌های راه‌سازی مانند چهاربانده کردن محورهای مواصلاتی شمال استان و جاده سرچم و جاده‌های خلخال، احیای سردر عالی قاپو، احداث پنج موزه در استان و ساماندهی محوطه باستانی شهریری، نمونه کوچکی از پروژه‌های چندین ساله این استان است.

طبق اعلام مسئولان اردبیل بیش از هزار و ۶۰۰ پروژه نیمه تمام عمرانی در استان وجود دارد. پروژه‌هایی که بسیاری از آنها بدون مطالعات درست کارشناسی و بدون در نظر گرفتن منابع مالی آغاز به کار کرده و حالا در نیمه راه، رها شده‌اند. در برخی از آنها پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد است. با توجه به محدود بودن منابع مالی، اولویت بندی پروژه‌ها و جذب سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی در این میان ضروری به نظر می‌رسد.

فرآیند شناسایی، مطالعات، امکان‌سنجی، تصویب، اجرا و بهره‌برداری طرح‌ها دارای ساز و کار نامناسبی بوده و از یک سو، عدم توجه به توجیه اقتصادی و مهندسی ارزش در زمان پدیدآوری طرح و از سوی دیگر عدم وجود سند آمایش سرزمین و انطباق طرح‌ها با سند مذکور به نحوی که طرح‌ها را از گزند سیاست‌ها در امان نگه داشته و با تغییر مدیران دستگاه‌های اجرایی، تغییری در مسیر طرح‌ها حاصل نشود، از دیگر موارد قابل توجه در این زمینه است.

ضعف ساختاری پایش و نظارت بر طرح‌های عمرانی، عدم انعطاف پذیری قوانین با شرایط حاکم بر اقتصاد کشور، ناکارایی و عدم وجود ساختار شفاف و منطقی در پرداخت تعدیل، عدم ابلاغ شرایط عمومی پیمان پس از ۱۰ سال، عدم ابلاغ نظام فنی و اجرایی یکپارچه کشور علیرغم صراحت ماده ۳۴ قانون احکام دائمی، عدم الزام کارفرمایان بر ایفای به موقع تعهدات مالی خود در قبال پیمانکاران، تغییر روش پرداخت‌ها از نقدی به اعتباری برخلاف ماده ۲۸ قانون نظام فنی و اجرایی و گرفتار کردن پیمانکاران و مشاوران در تله اسناد خزانه اسلامی را از دیگر مشکلات این حوزه است.

بنابراین به ویژه در خصوص پروژه‌های زیرساختی، تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیرعمرانی نیمه تمام دولت از مشکلات جدی استان اردبیل است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهای در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات عظیم توسعه‌نیافتگی استان اردبیل با توجه به منابع سرشار طبیعی آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان اردبیل می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. کشمکش میان نیروهای بومی و غیربومی موجب کاهش کارآمدی سازمانی در دستگاه‌های اجرایی شده است. همچنین کمبود کار آموزش دیده حرفه‌ای در دستگاه‌ها مسئله‌ای جدی است.
۲. فرآیند شناسایی، مطالعات، امکان‌سنجی، تصویب، اجرا و بهره‌برداری طرح‌ها دارای ساز و کار نامناسبی دارد و مرتبط با پیگیری نمایندگان مجلس است تا بررسی‌های علمی. لذا منطبق با سند آمایش سرزمین نبوده و توجیه اقتصادی ندارد.

۳. وابستگی ساختاری استان به مناطق پیرامونی و فقدان ساختارهای منطقه‌ای و عملکردهای مدیریتی فرااستانی در تقسیمات سیاسی کشوری علیرغم تعریف سطحی از برنامه‌های آمایشی در قالب مناطق (فرااستانی) موجب ضعف در مدیریت توسعه و بحران در استان شده است.
۴. رقابت درون استانی و بسترسازی بیشتر در راستای تفوق دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی در سطح شهرستان‌ها تا حد زیادی قابل رویت است. همچنین تفوق دیدگاه‌های بخشی و بومی در سطح شهرستان‌های متعدد استان نسبت به دیدگاه‌های فرابخشی و استانی در سطح آمایش وجود دارد.
۵. فقدان ضمانت اجرایی قوانین و دستورالعمل‌های موضوعی و مرجع و مقام پاسخگو در ارتباط با فعالیت‌های مالی موجود در هر دستگاه اجرایی مشخص نیست
۶. ناهماهنگی و گسست نظام تصمیم‌گیری و مدیریت بین نقش‌های فرااستانی (در بخش انرژی) و سطوح تصمیم‌گیری استانی و نهادینه شدن رویکردهای بخشی در سازمان‌های اجرایی استان و فقدان رویکردهای آمایشی و فضایی کاملاً مشهود است.
۷. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولاً موضوعیت ندارد. به عبارتی دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تاکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.
۸. سازمان برنامه و بودجه استان به عنوان متولی مدیریت آمایش استان، فاقد بازوی اجرایی در سطح شهرستان بوده و بنابراین توان اجرای برنامه‌ها را ندارد.
۹. نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی موجب شده است که در استان اردبیل بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات با بن‌بست مواجه شود. نگاه حزبی- قومی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات عمده این استان است.
۱۰. مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان بسیار زیاد است. به دلیل منابع فراوان مهم در سطح ملی، تصمیم‌گیری‌ها در پایتخت بدون مشورت با سطح استانی گرفته می‌شود و آثار این تصمیم‌ها در مردم استان در نظر گرفته نمی‌شود.
۱۱. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است. کمبود جدی نیروهای متخصص و فنی در حوزه فعالیت از جمله مشکلات اصلی این استان است.

۱۲. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان اردبیل کمتر متناسب با وضعیت استان و تصمیم‌گیری در مورد بهبود فرآیندها و حل مشکلات است. در بسیاری موارد مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.

۱۳. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و موثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.

۱۴. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم اردبیل در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها از مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده، رویکرد قومی و طایفه‌ای داشته و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.

۱۵. نمایندگان مردم استان اردبیل نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهمتر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان اردبیل همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل امنیتی و منابع آب، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۱۶. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۱۷. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند

توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۱۸. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۹. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان اردبیل تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۲۰. توسعه استان اردبیل بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و موثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روش‌مند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد موثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۲۱. برنامه‌ریزی توسعه استان اردبیل به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان اردبیل در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمیع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های اردبیل خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۲۲. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان اردبیل وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان اردبیل با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۲۳. نهادهای و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان اردبیل امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان اردبیل است.

۲۴. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است.

همواره در انجام کنش‌های کوتاه مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۵. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

۲۶. در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان اردبیل بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

پتانسیل‌های معدنی استان را می‌توان در سه گروه زیر بررسی نمود:

۱- گروه مواد معدنی فلزی، اندیس‌های بالقوه ای از فلزات آهن- مس- سرب و روی- منگنز - آنتیموان - مولیبدن - طلا و... در استان شناسایی شده که قابلیت مطالعات اکتشافی دارند. از معادن فلزی قابل بهره برداری استان می‌توان به معادن هماتیت موئیل و کهل دشت در مشکین شهر و نیر، مگنیتیت سوغانلو در نیر اشاره نمود.

۲- گروه مواد معدنی غیرفلزی: استان از نظر دارا بودن مواد معدنی غیرفلزی از تنوع نسبتاً مناسبی برخوردار است و اندیس‌ها و ذخایری از سیلیس-سنگ‌های زینتی- خاک‌های صنعتی- پرلیت-

گوگرد-دیاتومیت- فلدسپات- باریت و شناسایی شده و برخی نیز در حال بهره‌برداری می‌باشند مثل معدن عقیق پیر جواد- معدن سیلیس مستان آباد- معدن پرلیت عرصه دو گاه و...

۳- گروه مواد معدنی مصالح ساختمانی استان به لحاظ دارا بودن مواد معدنی طبقه یک مصالح ساختمانی) از رتبه خوبی در کشور برخوردار است. بطوریکه از نظر مواد پوزولانی و پوکه معدنی در کشور سرآمد می‌باشد. ذخایر سنگ لاشه و مالون- مارن- آهک- سنگ‌های تزئینی (تراورتن - مرمریت)- گچ- شن و ماسه کوهی و رس... از دیگر موارد این گروه محسوب می‌شوند که غالباً در استان ذخایر خوبی را از آن‌ها شاهد هستیم. بر اساس مطالعات انجام شده از مجموع ۲۰ زون اولویت دار کشوری (زون‌های کانی ساز) تعداد ۳ زون از استان اردبیل می‌گذرد که عبارتند از: زون طارم - زنجان، زون طالش و زون ارسباران.

مزیت‌ها و قابلیت‌های سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی:

- وجود اراضی کشاورزی مرغوب در سطح استان به ویژه در سه دشت حاصل‌خیز اردبیل، مشگین شهر و مغان.
- تولید سالانه حدود ۳/۹ میلیون تن انواع محصولات کشاورزی.
- دارا بودن ۲/۴ میلیون واحد دامی، ۳ میلیون قطعه طیور بومی و سایر ماکیان، ۳۱۵ هزار کندوی زنبور عسل
- داشتن اقلیم مساعد برای کاشت، داشت و برداشت انواع محصولات کشاورزی در یک سال زراعی
- وجود شرکت‌های سهامی کشت و صنعت و دامپروری مغان و پارس و مراکز عمده توزیع و مصارف کشاورزی در سطح استان و همجوار بودن با استان‌هایی همچون آذربایجان شرقی، زنجان و گیلان و جمهوری آذربایجان بمنظور دستیابی به بازارهای مصرف خارجی.
- امکان تولید محصولات کشاورزی و محصولات باغی با توجه به تنوع آب و هوایی استان.
- محصولات باغی مرغوب و با کیفیت بالا و دارای قابلیت صادرات.
- تأمین آب مورد نیاز اراضی کشاورزی از طریق سدهای سبلان، خدآفرین، عمارت، کیوی و یامچی

- وجود واحدهای ایستگاه تحقیقاتی و مرکز آموزش کشاورزی، هنرستان‌های کشاورزی و دانشکده‌های کشاورزی و به تبع آن وجود نیروی کار مستعد و فراوان بخصوص جوانان تحصیل کرده در رشته‌های مرتبط با کشاورزی
- امکان دستیابی آسان و فراوان به محصولات کشاورزی بعنوان مواد اولیه صنایع جانبی و تبدیلی
- وجود جنگل فندقلو (۴۷۰۰ هکتار) که یکی از جنگل‌های منحصر بفرد کشور می‌باشد.
- وجود منابع غنی جنگلی، مرعی و پوشش گیاهی متنوع برای توسعه فعالیت‌های جنگل‌داری، دامداری و زنبورداری.

۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی استان اردبیل در دو بخش مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارتند از:

۳-۸-۲-۱- موقعیت استان اردبیل در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی

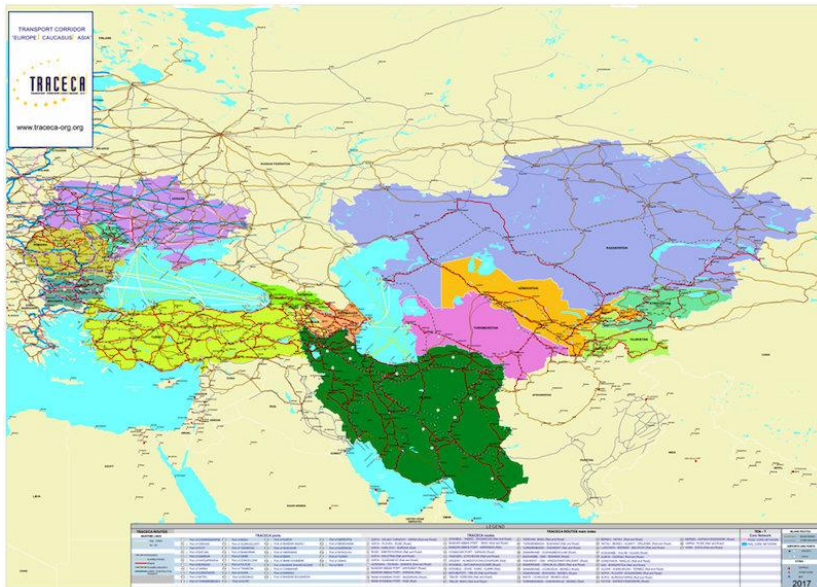
طرح توسعه شبکه زیربنای حمل‌ونقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا (TAR) و توسعه شبکه بزرگراهی آسیایی (AH) را در دست اجرا دارد. استان اردبیل از طریق آستارا به مسیر اصلی AH8 دسترسی دارد که مهم‌ترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین‌قاره‌ای مهم‌ترین عملکرد را دارند.

مسیر AH8: بزرگراهی است به طول ۴۹۰۷ کیلومتر که از تورینوفکا در روسیه آغاز شده و در بندر امام خمینی ایران پایان می‌یابد و از طریق مسیرهای دریایی به جنوب شرق آسیا متصل می‌شود. استان اردبیل از طریق اتصال به شهر آستارا به این کریدور دسترسی خواهد داشت

شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل و نقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل و نقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان اردبیل عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی ترانسیکاسپا و موقعیت استان اردبیل

۳-۸-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان

الف- موقعیت مرزی و گمرکات و همجواری با کشور آذربایجان

استان اردبیل با توجه به وضعیت خاص جغرافیای خود و داشتن مرزهای طولانی با جمهوری آذربایجان و در نتیجه نزدیکی به بازار قفقاز و روسیه دارای ظرفیت خاصی برای توسعه است، تجارت خارجی و بالطبع گسترش صنایع صادرات محور از مؤلفه‌های اساسی توسعه منطقه می‌باشد و در این میان ایجاد منطقه آزاد تجاری، صنعتی نیز نقش موثری در رونق این بخش از اقتصاد و در نتیجه توسعه متوازن استان خواهد داشت.

منطقه آزاد تجاری و صنعتی، استان اردبیل را از بن‌بست خارج کرده و توسعه همه جانبه آن را رقم خواهد زد، با راه‌اندازی منطقه آزاد علاوه بر رونق تولید و اشتغال، مراودات اقتصادی و تجاری با جمهوری آذربایجان بیشتر شده و احداث و اتصال خط ریلی به این کشور نیز به گسترش مبادلات تجاری و اقتصادی کمک خواهد کرد.

بیله سوار یکی از دروازه‌های ورود به کشور آذربایجان و قفقاز محسوب می‌شود، این شهر دارای گمرکی به همین نام هست که محل عبور سالانه ۵ میلیون نفر می‌باشد. پایانه بیله سوار یکی از دو گمرک مشترک بین ایران و جمهوری آذربایجان است و قدمتش به بیش از ۲۰۰ سال قبل باز می‌گردد. در زمان فروپاشی اتحاد جماهیر

شوروی این گمرک برای مدتی تعطیل اما پس از استقلال جمهوری آذربایجان مجددا شروع به کار کرد. این گمرک به صورت شبانه روزی در حال ارائه خدمات به مراجعین محترم می‌باشد. بازارچه مرزی بیله سوار، نقطه مهم دیگر این منطقه است که سالانه بسیاری از افراد را برای خرید به آنجا میکشاند. محصولات مختلفی در این مرز به فروش میرسد و به دلیل قیمت مناسب باعث حضور خریداران زیادی از جمهوری آذربایجان و همچنین شهرهای ایران در بازارچه مرزی بیله سوار شده است. به دلیل رفت و آمد زیاد در گمرک بیله سوار یکی از منابع درآمد استان اردبیل و منطقه مغان میباشد. گمرک بیله سوار در کنار گمرک اردبیل تنها گمرکات استان اردبیل می‌باشند که به دلیل کمبود امکانات از ظرفیت‌های آن‌ها به خوبی بهره برداری نمیشود.

گمرک بیله سوار مغان که فاصله ۱۵۹ کیلومتر با مرکز استان اردبیل یعنی شهرستان اردبیل دارد به دلیل ارائه خدمات گمرکی مختلف اعم از صادرات قطعی، ورود موقت، خروج موقت، امور مربوط به ترانزیت کالا، امور مربوط به کارنه تیر و امور مسافری انجام میگیرد همچنین این گمرک با در اختیار داشتن واحدی امور قضایی را نیز به انجام میرساند. گمرک مرزی بیله سوار یا پایانه مرزی بیله سوار جز ۵ مرز برتر کشور بوده و از لحاظ تردد ناوگان سواری در رتبه دوم کشوری قرار دارد. با این حال دولت در تلاش است تا با برقراری جلسات و مذاکرات مناسبات این گمرک با کشور جمهوری آذربایجان را توسعه دهد.

ب- مزیت‌های بخش کشاورزی و دامپروری

استان اردبیل در ۱۲ محصول مهم و استراتژیک کشاورزی رتبه یک تا هفت کشور را دارد و چهار درصد از تولیدات کشاورزی کشور در این استان تولید می‌شود. استان اردبیل دارای ۲۲۵ هزار هکتار اراضی آبی، ۵۱۵ هزار هکتار اراضی دیم و ۳۸ هزار هکتار اراضی باغی است که سالانه بیش از ۴/۵ میلیون تن انواع محصولات زراعی، باغی و دامی را تولید می‌کند. استان اردبیل در تولید بسیاری از ارقام از جمله رتبه اول تولید عدس، رتبه اول تولید کلزا، رتبه دوم تولید سیب زمینی، رتبه سوم تولید عسل، رتبه پنجم تولید چغندر قند، رتبه هفتم تولید حبوبات و رتبه هفتم تولید گندم و جو را دارد.

دشت مغان بعلاوه وجود ۳ شرایط مهم: ۱- خاک حاصلخیز ۲- آب (رود و سد ارس و خدآفرین) ۳- گرما مناسب برای کشاورزی به قطب کشاورزی در استان و کشور تبدیل شده است. دشت مغان از سه شهر گرمی، بیله سوار و پارس‌آباد تشکیل شده است و در شمال استان اردبیل قرار دارد. هم‌اکنون شرکتهای بزرگی همچون کشت و صنعت و دامپروری مغان و شرکت پارس در این منطقه فعالیت دارند.

استان اردبیل یکی از مناطق مهم دامپروری کشور بوده و دامداری در استان از قدیم الایام مرسوم و حرفه اساسی و اصلی مردم بوده در حال حاضر نیز در اقتصاد منطقه نقش موثری را ایفاء می کند و استان اردبیل در گذشته بعنوان سرزمین شیر و عسل معروف بوده است. استان اردبیل دارای ۶ میلیون واحد دامی می باشد .

تعداد گاو اصیل ۲۶۳۰۴ راس ، گاو دورگ ۱۱۳۸۳۳ راس ، گاو بومی ۲۶۵۹۷۷ راس ، گاومیش ۱۴۱۱۴۲ راس (این استان جزو استانهای گاومیش خیز کشور می باشد) تعداد گوسفند و بره ۲۴۶۰۴۶۵ راس (که غالباً نژاد مغانی و همچنین آمیخته های با قزل می باشد و اکثراً توسط عشایر ایل سوون پرورش داده می شوند و بعنوان نژاد گوشتی شناخته می شود) و بز و بزغاله ۲۷۴۵۴۸ راس و شتر ۳۵۶ نفر (از دیر باز دشت مغان منطقه پرورش شتر بوده که شتر دوکوهانه یکی از سرمایه های ژنتیکی منطقه می باشد) و تک سمیان ۸۷۷۰۰ سر می باشد .

تعداد طیور بومی ۱۷۴۷۹۲۰ قطعه و سایر ماکیان ۶۵۹۸۱۲ قطعه و تعداد کندوهای مدرن ۱۵۱۰۳۲ کلنی و بومی ۴۶۲۷ کلنی است و زنبورداران این استان مهاجر و عسل تولیدی بنام عسل سبلان از شهرت خاصی در ایران و جهان برخوردار می باشد . تعداد زنبور داران ۲۷۶۲ و تعداد شاغلین در این بخش ۳۷۴۸ نفر است .

در این استان تعداد ۲۴۶ واحد مرغداری گوشتی به ظرفیت ۳۶۹۵۱۰۰ قطعه در هر دوره جوجه ریزی و ۲۶ واحد مرغداری تخمگذار به ظرفیت ۶۲۶۳۸۰ قطعه و ۱۸ واحد مرغداری مادر گوشتی به ظرفیت ۵۶۸۱۵۸ قطعه و ۵ واحد کارخانه جوجه کشی به ظرفیت ۳۷۳۵۱۷۵ قطعه در هر دوره جوجه دهی و تعداد ۷۳ واحد گاوداری شیری به ظرفیت ۱۶۸۶۴ راس دام و تعداد ۳۴۸ واحد پروراندی گوساله به ظرفیت ۵۲۴۶۴ راس و تعداد ۷۵ واحد پروراندی بره به ظرفیت ۳۲۰۳۰ راس و ۱۴ واحد مرکز جمع آوری شیر به ظرفیت ۴۵/۵ تن در روز فعالیت دارند .

این استان با تولید گوشت قرمز به میزان ۴۰۳۷۸ تن ، شیر خام به میزان ۴۰۸۲۱۴ تن و عسل به میزان ۴۶۶۸ تن دارای مازاد بر مصرف سرانه و از نظر تولید گوشت مرغ و تخم مرغ با توجه به سرمایه گذاری انجام یافته مبنی بر فعالیت ۲۴۶ واحد مرغداری گوشتی با ظرفیتی بالغ بر ۳/۷ میلیون قطعه جوجه ریزی در هر دوره می تواند تولید سربه سربا مصرف سرانه داشته باشد. میزان تولید گوشت مرغ ۲۱۹۷۸ تن و میزان تولید تخم مرغ ۶۹۹۶ تن می باشد. میزان تولید عسل ۴۶۶۸ تن بوده که این استان به نام سرزمین شیرو عسل معروف بوده و از لحاظ تولید عسل دارای رتبه ۵ کشوری و از نظر میانگین تولید عسل کندوهای مدرن دارای رتبه یک کشوری می باشد.

در سطح استان تعداد ۵۰ تشکل دام و طیور به شرح ۳۵ شرکت تعاونی دامداران و ۵ شرکت تعاونی زنبورداران و ۶ شرکت تعاونی مرغداران ، یک اتحادیه دامداران ، یک اتحادیه مرغداران ، یک اتحادیه شرکتهای تعاونی تحت پوشش اداره کل تعاون و یک اتحادیه شرکتهای تعاونی عشایری جهت ارائه خدمات به تولید کنندگان

در حال فعالیت می‌باشند. از کارخانه‌ها و صنایع وابسته به دام و طیور می‌توان به کشتارگاه دام صنعتی دام اردبیل به ظرفیت کشتار ۴۰۰۰ راس دام سبک و ۲۵۰ راس دام سنگین در روز، مجتمع‌های دامپروری و کشت و صنعت مغان و پارس، ایستگاه پرورش و اصلاح نژاد گوسفند مغانی جعفرآباد، کارخانه خوراک دام آذرکولش، سامیان و خوراک دام کشت و صنعت دامپروری مغان، کارخانه چرم مغان، کارخانه بسته بندی عسل، کارخانه موم عاج کنی، کارگاه‌های پنیر سازی، کشتارگاه طیور پرکن اردبیل، کارخانه شیر خشک شرکت کشت و صنعت مغان و غیره اشاره نمود.

از فعالیت‌های در دست اقدام و آینده معاونت امور دام ایجاد مجتمع‌های دامپروری در شهرستان‌ها، توسعه واحدهای گاو داری شیری و ساماندهی دامداری‌های روستایی، تجهیز و توسعه مراکز جمع آوری شیر، اجرای پروژه‌های اصلاح نژادی، تقویت و توسعه صندوق حمایت از دامداران، تأمین تسهیلات سرمایه در گردش دامداران و مرغداران، توسعه عملیات بیمه همگانی صنعت دام و طیور (بطوریکه استان در بیمه نمودن محصولات دامی حائز رتبه یک کشوری است)، اجراء دوره‌های آموزشی برای تولید کنندگان و کارشناسان، بهبود مدیریتی و ارتقاء بهره‌وری در واحدهای تولیدی، خرید توافقی تولیدات دامی از تولید کنندگان تجهیز و نوسازی مرغداریها بمنظور ساماندهی آنها، تولید ملکه زنبور عسل توسط بخش خصوصی، آمارگیری از زنبورستانها، استمرار واگذاری امور تولید کنندگان به اتحادیه‌ها و تعاونی‌های تولید و خدمات به بخش خصوصی را می‌توان نام برد.

ب- ظرفیت‌های صنعتی استان

در استان اردبیل بیش از ۱۰۰۰ واحد صنعتی با سرمایه گذاری بالغ بر ۱۱ هزار میلیارد ریال و اشتغال‌زایی بیش از ۲۰ هزار نفر و ۱۹۴ معدن تا پایان سال ۱۳۹۳ به بهره برداری رسیده، همچنین بیش از ۱۰۰۰ طرح صنعتی با سرمایه گذاری ۱۸۰ هزار میلیارد ریال در حال اجرا می‌باشد. استان اردبیل روند توسعه صنعتی را پس از استان شدن شروع نموده که در حال حاضر نیز با توجه به زیر ساخت‌های ایجاد شده، همجواری با بازار کشورهای خارجی، پتانسیل‌ها، مزیت‌ها و مشوق‌های موجود با شتاب زیادی در حال صنعتی شدن می‌باشد. همچنین در سال ۱۳۹۳ در بخش معدن استان میزان ۹,۶ میلیارد ریال با اشتغال‌زایی برای ۱۰۲ نفر سرمایه گذاری صورت گرفته که این میزان با توجه به پتانسیل‌های بالای استان در این حوزه می‌تواند خیلی بیشتر گردد.

مهم‌ترین مزیت‌های سرمایه گذاری در بخش صنعت استان عبارتند از:

۱- وجود مجموعه‌های بزرگ صنعتی و کشاورزی از قبیل؛ کشت و صنعت، کارخانه‌های سیمان، لاستیک و نئوپان، کبریت، فرآورده‌های سیب زمینی، فرآورده‌های لبنی، صنایع ریخته‌گری، نساجی، آرد سازی، ماشین سازی و... با قابلیت سرمایه‌گذاری بالا که می‌تواند در توسعه و ایجاد صنایع کوچک و پایین دست، نقش مهمی ایفا کنند.

۲- امکان واگذاری زمین در شهرک‌های صنعتی و اراضی ملی جهت احداث واحد های صنعتی.

۳- وجود منطقه ویژه اقتصادی نمین.

۴- وجود استعداد های کانی سازی، تنوع پدیده های خاص زمین شناسی و قرار گرفتن در زون جهانی مس زنجان، طارم، قره داغ، سبلان، قوشه داغ، سونگون و تشابه آن با مناطق زنجان و سونگون و اهر...

۵- وجود شهرک ها و نواحی صنعتی با شرایط و امکانات مناسب سرمایه گذاری و نزدیک بودن اکثر شهرک‌های صنعتی استان به راه‌های اصلی و مراکز شهرها.

۶- وجود نیروی انسانی دانش آموخته و ارزان قیمت.

۷- وجود مواد معدنی سنگهای تزئینی.

۸- وجود مواد معدنی کانیهای صنعتی غیر فلزی.

۹- وجود مواد معدنی سنگهای زینتی و نیمه قیمتی.

۱۰- برخورداری از فرصت مناسب ترانزیتی و تجاری به لحاظ همجواری با کشور جمهوری آذربایجان و داشتن بیش از ۳۰۰ کیلومتر مرز مشترک با آن کشور و قرار گرفتن استان مابین جمهوری آذربایجان، نخجوان و ترکیه.

ج- تولید انرژی برق

توان تولید برق در استان اردبیل سه برابر مصرف است. که این امر زمینه ساز صادرات برق به استان‌های پیرامونی شده است. یکی از مهم‌ترین نیروگاه‌های استان نیروگاه سیکل ترکیبی سبلان که در ۳۵ کیلومتر جاده اردبیل - مشکین شهر احداث شده است؛ متشکل از سه واحد بخار ۱۶۰ مگاواتی، سیستم خنک‌کن خشک از نوع هلر (Heller)، پست و خط انتقال برق ۴۰۰ کیلو ولت است. که زمینه ساز افزایش توان استان در تولید برق و صادرات به استان‌های همجوار و کشورهای همسایه است.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

مزیت نسبی

در سال ۸۵ شهرستان‌های خلخال، گرمی و نمین در بخش صنعت صادر کننده بودند و دیگر شهرهای استان وارد کننده بخش صنعت بودند. شهرستان‌های پيله سوار، پارس آباد، نمین و نیز در بخش کشاورزی صادر کننده بوده‌اند و شهرستان‌های اردبیل، خلخال مشکین شهر، گرمی و کوثر وارد کننده محصولات کشاورزی بودند. اردبیل، خلخال، مشکین شهر، گرمی و کوثر در زمینه خدمات صادر کنند هستند و دیگر شهرها وارد کننده خدمات هستند. استان خراسان جنوبی در سال ۸۵ در بخش‌های صنعتی و کشاورزی وارد کننده و در بخش خدمات صادر کننده بوده است. در سال ۹۰ در بخش کشاورزی بجز شهرستان‌های اردبیل، گرمی و نمین که وارد کننده محصولات کشاورزی هستند، دیگر شهرستان‌های استان صادر کننده محصولات کشاورزی هستند. در بخش خدمات در سال ۱۳۹۰ تنها شهرستان‌های اردبیل، گرمی و سرعین صادر کننده و دیگر شهرها وارد کننده هستند. در بخش صنعت نیز تنها شهرستان اردبیل صادر کننده محصولات صنعتی در سال ۱۳۹۰ است و دیگر شهرستان‌های استان وارد کننده هستند مقایسه میان سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که این استان در سال ۸۵ در بخش خدمات صادر کننده و در بخش‌های صنعت و کشاورزی وارد کننده هستند در حالی که استان در سال ۱۳۹۰ در بخش کشاورزی تبدیل به صادر کننده شده است و در بخش‌های صنعت و خدمات وضعیت مانند سال ۱۳۸۵ است.

جدول ۱۱۲- سهم مکانی شهرستان‌های استان اردبیل

شهرستان	۱۳۸۵ LQ			۱۳۹۰ LQ		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
اردبیل	۰/۸۱	۰/۹۳	۱/۰۲	۰/۱۷	۰/۶۶	۱/۰۳
پيله سوار	۰/۰۰	۱/۵۹	۰/۸۳	۰/۵۱	۳/۰۶	۰/۸۱
خلخال	۴/۷۱	۰/۸۲	۱/۰۲	۰/۸۰	۱/۳۳	۰/۹۵
مشکین شهر	۰/۵۱	۰/۹۱	۱/۰۲	۰/۶۷	۱/۵۹	۰/۹۵
گرمی	۲/۰۴	۰/۶۵	۱/۰۷	۰/۷۴	۰/۹۲	۱/۰۶
پارس آباد	۰/۴۸	۱/۴۸	۰/۸۹	۰/۸۱	۱/۵۰	۰/۹۴
کوثر	۰/۷۳	۰/۷۲	۱/۰۷	۰/۵۶	۲/۰۱	۰/۹۰
نمین	۱/۳۶	۱/۲۰	۰/۸۸	۰/۸۰	۰/۸۸	۰/۹۹
نیر	۰/۳۹	۱/۳۷	۰/۹۱	۰/۶۱	۲/۷۸	۰/۸۶
سرعین	-	-	-	۰/۳۸	۱/۲۹	۱/۰۴
اردبیل	۰/۲۶	۰/۷۹	۱/۰۹	۰/۵۸	۱/۳۴	۱/۰۹

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از ۲۷ کد ایسیک فعال در استان، ۸ کد ایسیک به صورت تخصصی در استان وجود دارد. شهرستان اردبیل در تمامی این ۸ صنعت به صورت تخصصی وجود دارد. صنایعی که به تنهایی در شهرستان اردبیل به صورت تخصصی درآمده‌اند شامل زیربخش‌های محصولات ازتوتون و تنباکو، انتشار و چاپ و تکثیر، ماشین آلات دفتری و حسابداری، رادیو تلویزیون وسایل ارتباط، وسایل نقلیه موتوری و سایر تجهیزات حمل و نقل است. همچنین شهرستان اردبیل به همراه شهرستان نیر در ریزبخش ابزار پزشکی-اپتیکی-دقیق-ساعت دارای ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. همچنین در فعالیتهای پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت‌های آژانسهای مسافرتی شهرستان خلخال در کنار شهرستان اردبیل مزیت دارد.

جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان اردبیل

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	فعالیت
اردبیل	۰.۱۲۱	محصولات ازتوتون و تنباکو (۱۶)
اردبیل	۰.۱۲۶	انتشار و چاپ و تکثیر (۲۲)
اردبیل	۰.۱۳۱	ماشین آلات دفتری و حسابداری (۳۰)
اردبیل	۰.۱۳۷	رادیو تلویزیون وسایل ارتباط (۳۲)
اردبیل، نیر	۰.۱۰۲	ابزار پزشکی-اپتیکی-دقیق-ساعت (۳۳)
اردبیل	۰.۱۴۲	وسایل نقلیه موتوری (۳۴)
اردبیل	۰.۱۴۸	سایر تجهیزات حمل و نقل (۳۵)
اردبیل، خلخال	۰.۰۹۳	فعالیت‌های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت‌های آژانسهای مسافرتی (۶۳)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی در شهرستان اردبیل است. تعداد ۶۱۸ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان اردبیل وجود دارد که معادل ۶۷ درصد از اشتغال صنعتی در شهرستان اردبیل است. در واقع ضریب اشتغال صنعتی در شهرستان اردبیل به تنهایی بیش از دیگر شهرستان‌های استان است و نشان می‌دهد که صنایع در دیگر شهرستان‌ها در مقایسه با شهرستان اردبیل توسعه بسیار کمتری دارند. شهرستان‌های پارس‌آباد، مشکین شهر و نیر بعد از اردبیل به ترتیب بیشترین سهم تمرکز اشتغال صنعتی را دارند. بررسی تعداد بنگاه صنعتی نشان می‌دهد که ۲۰۷ بنگاه اقتصادی در این سه شهرستان‌ها وجود دارد که برابر با یک سوم بنگاه‌هایی است که در شهرستان اردبیل وجود دارد. در استان اردبیل در مجموع ۹۹۱ کارگاه صنعتی در استان وجود دارد.

جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز
اردبیل	۶۷.۰۳
بيله سوار	۱.۳۶
پارس آباد	۶.۴۲
خلخال	۳.۷۵
سرعین	۱.۳۲
کوثر	۰.۹۵
گرمی	۵.۳۰
مشگین شهر	۴.۶۸
نمین	۶.۵۷
نیر	۲.۶۱

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری استان اردبیل

جاذبه‌های اصلی استان اردبیل شامل جاذبه‌های طبیعی، تاریخ، فرهنگی و تجاری است. استان اردبیل به دلیل برخورداری از اقلیم مناسب به بیلاق ایران شهرت یافته و ظرفیت‌های بی نظیری در حوزه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی دارد.

مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی (به عنوان یکی از ۲۱ اثر تاریخی ثبت شده ملی در یونسکو)، توده سبلان (با ۴۸۱۱ متر ارتفاع به عنوان یکی از هفت قطب گردشگری کشور، منشاء چشمه‌های آبگرم و سرد) و شیروان دره‌سی به عنوان ژئو پارک در این استان قرار دارند. استان علاوه بر اثر ثبت جهانی بقعه شیخ صفی‌الدین، ۷۱ جاذبه تاریخی و ۲ اثر طبیعی ثبت ملی داشته و تعداد جاذبه‌های طبیعی ثبت شده در سطح کشور تا سال ۱۳۹۶، ۴۶۰ مورد بوده که سهم استان اردبیل از این تعداد صفر بوده و جاذبه‌های طبیعی استان در سال ۹۷ به ثبت ملی رسیده‌اند. تعداد جاذبه‌های ثبت ملی و ثبت نشده استان در جدول زیر آمده است.

جدول ۱۱۵- جاذبه‌های گردشگری استان اردبیل

استان	جاذبه ثبت شده ملی					جاذبه ثبت نشده					جمع
	تاریخی	فرهنگی	طبیعی	تجاری	کل	تاریخی	فرهنگی	طبیعی	تجاری	کل	
اردبیل	۷۱	۱	۲	۰	۷۴	۴۵	۱	۹۷	۱	۱۴۴	۲۱۸

بر اساس اطلاعات این جدول، استان جاذبه‌های ثبت نشده بسیاری به خصوص در بخش جاذبه‌های طبیعی دارد که لزوم برنامه‌ریزی جهت ساماندهی این جاذبه‌ها و ثبت جاذبه‌های ویژه و دارای مزیت رقابتی استان را می‌رساند. در زمینه قابلیت‌های طبیعی، این استان ۱۱۰ چشمه معدنی دارد که ۷۵ چشمه آن آب گرم ۳۵ چشمه آن آب سرد است که به همین دلیل استان در نزد ساکنین کشور و کشورهای پیرامون با شعار «اردبیل، سرزمین چشمه‌های بهشت» شناخته می‌شود. همچنین ۳۷ منطقه نمونه گردشگری در سطح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و محلی، ۱۶ روستای هدف و ۳۶۴ روستای دارای جاذبه تاریخی و فرهنگی وجود دارند. استان اردبیل با دارا بودن بیش از ۶۰ رشته‌ی فعال صنایع دستی با قدمتی چندصدساله در گروه‌های مختلف از جمله صنایع دستی چوبی، سنگی، سفال و سرامیک، بافته‌های داری، نساجی سنتی، صنایع دستی مستظرفه و ... در زمره استان‌های شاخص و فعال در این زمینه محسوب می‌گردد.

مهم‌ترین رشته‌های رایج بومی استان شامل ورنی مغان پارس- آباد، گلیم عنبران نمین و جاجیم خلخال دارای سه نشان بین‌المللی جغرافیایی از سازمان مالکیت‌های صنعتی است و تحت حمایت سازمان جهانی مالکیت فکری می‌باشد. استان اردبیل طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، ۳۱ مورد میراث ناملموس در سطح کشور ثبت کرده که ۲/۷۱ درصد میراث ناملموس ثبت شده در کل کشور در این مقطع زمانی بوده است. آمار جاذبه‌های گردشگری موجود در استان نشان می‌دهد که اردبیل از قطب‌های گردشگری کشور می‌باشد؛ سرزمین فرصت‌ها است ولی وضعیت زیرساخت‌ها و تقاضای گردشگری در این استان و مقایسه آن با آمار کشوری نیاز به بررسی تفصیلی دارد تا عدم تعادل‌های ساختاری بخش گردشگری- در صورت وجود- روشن شده و انتخاب استراتژیک جهت تعادل بخشی صورت گیرد.

۱. گردشگری طبیعی

الگوی فضایی تمرکز گسترده جاذبه‌های طبیعی استان در طول کریدور گردنه حیران- نمین- اردبیل- توده سبلان و حلقه توده سبلان شامل سه شهرستان مشگین شهر، نیر و سرعین است. الگوی توزیع خوشه‌ای مناطق نمونه گردشگری مبتنی بر جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد مانند مناطق دریاچه‌های شورابیل و نور، دربند هیر در

شهرستان اردبیل، فندقلو و جنگل‌های آلاذیزگه در شهرستان نمین، بولاغلا، برجلو (سبلان)، سقزچی، قره شیران و گسلتان در شهرستان نیر، شهر توریستی، ویلادرق، آلوارس و ... در شهرستان سرعین، گردنه الماس در گردنه اسالم به خلخال و شکل‌گیری سه خوشه فضایی گردشگری:

۱- خوشه گردشگری تاریخی- طبیعی اردبیل و نمین؛

۲- خوشه گردشگری طبیعی و سلامت سبلان (سرعین، نیر، مشکین شهر)؛

۳- خوشه گردشگری طبیعی، تاریخی و ژئوتوریسم خلخال.

توزیع پراکنده و متمایز جاذبه‌های طبیعی آبی در پهنه استان شامل آبشارها، دریاچه‌های طبیعی و پشت سد و رودخانه‌ها، چشمه‌های متعدد و متفاوت آبگرم و سرد و قنات‌ها ماند آبشار سردابه، رودخانه بایقل در اردبیل، رودخانه آغلاغان و چشمه بوشلی در شهرستان نیر، رودخانه مرزی بالهارود در گرمی، رودخانه قزل اوزن در خلخال و قره سو در مشکین شهر، رود ارس- دره رود در پارس‌آباد، دریاچه قله سبلان در مشکین شهر که این جاذبه‌ها عمدتاً در مرکز استان متمرکزاند و رود ارس واقع در شمال استان از رودهای اصلی شمال غربی ایران است.

مجموع‌های تفریحی و توریستی از جمله تله‌کابین حیران و پیست اسکی روی چمن فندقلو در شهرستان نمین که در مسیر کریدور اصلی گردشگری استان یعنی کریدور آستارا- نمین- اردبیل قرار دارند.

تمرکز فضایی اما گسترده اراضی جنگلی در نیمه شرقی استان و متمرکز در کانون‌های نمین، خلخال و بیله سوار شامل پارک جنگلی فندقلو و جنگل‌های آبی بیگلو، شوغاله دره و کله سر در شهرستان نمین، جنگل‌های حاشیه رودخانه مرزی بالهارود در بیله سوار است.

تمرکز چشمه‌های آبگرم توده سبلان در یک مساحت محدود و در نتیجه شکل‌گیری صرفه‌های ناشی از تجمع در کانون سرعین، از جاذبه‌های طبیعی که پتانسیل گردشگری بالایی در استان ایجاد کرده است. سایر چشمه‌های آبگرم در نمین، نیر، خلخال و مشکین شهر قرار دارند. توزیع بسیار پراکنده روستاهای هدف گردشگری و پتانسیل بوم‌گردی مانند آلوارس در سرعین، ماجولان و کزج در شهرستان خلخال و عدم همبستگی فضایی این کانون‌ها نیست به قلمروها و کریدورهای اصلی گردشگری استان قابل مشاهده است. همچنین مناطق حفاظت‌شده در منطقه مرکزی شامل توده سبلان و شهرستان خلخال توزیع شده است.

- قلمرو منظر گردنه حیران و جنگل‌های فندق‌قلو: وجود مرز مشترک با جنگل‌های استان گیلان و حدود ۴۰۲۰ هکتار جنگل در شهرستان نمین در شرق استان به نام جنگل‌های فندق‌قلو و مرز مشترک با آذربایجان از شرق استان در گردنه حیران و محور خلخال اسالم؛
- قلمرو منظر سبلان: جاذبه‌های طبیعی سبلان در شهرستان‌های سرعین، نیر و مشگین شهر؛
- قلمرو منظر دشت مغان: ظرفیت آگروتوریسم به ویژه در طول محور اصلاندوز- پارس آباد و پارس-آباد- جعفرآباد؛
- قلمرو منظر کوه‌های طالش، دریاچه‌های طبیعی و روستاهای هدف بوم‌گردی.

۲. گردشگری تاریخی

ساختار تک مرکزی در جاذبه‌های تاریخی استان با تمرکز ۸۲ درصد جاذبه‌های تاریخی در منطقه مرکزی و ۶۰ درصد جاذبه‌های مذکور در کانون اردبیل غلبه دارد. خلخال و مشگین شهر با اختلاف بسیار برجسته‌ای در سطح دو شاخص مرکزی جاذبه‌های تاریخ قرار دارند. از جمله جاذبه‌های این بخش شامل بازار تاریخی اردبیل، پیکره سنگی بابا داود عنبران، حمام اوچ دکان، حمام تاریخی عدل، دیو قالاسی، روستای تاریخی اونار، قلعه ارشق، قلعه اولتان، قلعه خسرو، قلعه قشلاق زاخور مشگین شهر، قلعه قهقهه، کهنه قلعه، امامزاده سید، امامزاده سید سلیمان فخرآباد، مسجد جمعه، کلیسای مریم مقدس است.

۳. گردشگری فرهنگی

توزیع خطی- کانون جاذبه منحصر به فرد زیست‌عشایر شاهسون در مشگین شهر و پارس آباد، توزیع خوشه‌ای کانون‌های اصلی تولید صنایع دستی استان اردبیل در گرمی- نمین- مشگین شهر و خلخال: تولیدات متنوع صنایع دستی در هر سه نظام شهری، روستایی و عشایر (تولید بیش از ۵۰ محصول صادراتی و سه برند جهانی)، از جمله منابع گردشگری فرهنگی استان اردبیل است.

صنایع دستی استان اردبیل بیشتر توسط عشایر و ساکنان شهرها و روستاهای کوچک منطقه صورت می‌گیرد. از مهم‌ترین صنایع دستی این استان می‌توان به گلیم، مسند، شال‌بافی، بافت جوراب‌های پشمی، قلاب‌بافی، پستی‌بافی، خورجین‌بافی، جاجیم، ورنی و بافته‌های عشایری اشاره کرد.

۴. گردشگری تجاری

دارا بودن بالاترین سهم همسایگی با کشور آذربایجان در شمال و شرق استان و تمرکز تعاملات تجاری کشور ایران با کشور آذربایجان از طریق بندر آستارا و گمرک مرزی و قدیمی استان با کشور آذربایجان در شهرستان بیله سوار و وجود تعاملات تاریخی و تجاری از این دهلیز از جاذبه‌های تجاری و تعاملات اقتصادی حاصل از آن است.

جدول ۱۱۶- مسیرهای گردشگری استان اردبیل

ردیف	مبدأ سفر	مقصد سفر	مسیر سفر	فهرست جاذبه‌ها
۱	اردبیل	سرعین	اردبیل - سرعین	آب‌های گرم و معدنی گاومیش گلی، قره‌سو، ساری‌سو، اعصاب سوئی، پهنلو، قهوه‌سویی، ژنرال سوئی، مجتمع آب‌درمانی سیلان و بش باجیلار، پیست اسکی آلوارس، تپه باستانی آناهیتا، روستای ییلاقی بیله‌درق
۲	اردبیل	مشگین شهر	اردبیل - مشگین شهر	قلعه فهقه، آب‌گرم معدنی مشگین شهر (فیتزجه، شاپیل، موئیل، قوتورسوئی و ...) کوه سیلان، مقبره شیخ خیدر، موزه مشگین شهر، شیروان دره‌سی، محوطه باستانی شهریری
۳	اردبیل	گیوی و خلخال	اردبیل - گیوی و خلخال	آب‌گرم معدنی گیوی، حمام سنگی، باغات میوه شهر گیوی، چشمه ازنا و خلخال، روستای ازنا و خوجین، منطقه آق داغ، موزه خلخال و جاده اسالم به خلخال
۴	اردبیل	اردبیل	اردبیل	مجتمع تفریحی شورابیل، دریاچه نور، بقعه شیخ صفی‌الدین، موزه مردم-شناسی، پل‌ها و خانه‌های قدیمی، مجموعه بازار، مسجد جمعه، آب‌گرم و آبشار سردابه، مقبره شیخ جبرائیل
۵	اردبیل	نمین	اردبیل - نمین	جنگل‌های قندقلو، گردنه حیران، شیخ بدرالدین
۶	اردبیل	نیر	اردبیل - نیر	چشمه‌سارهای بولاغلاز، پل تاریخ، کاروانسرای شاه عباس، آب‌گرم برجلو فیتزجه، قلعه بوینی یوغون، سد یاسچی نیر
۷	اردبیل	بیله سوار	اردبیل - بیله سوار	بازارچه مرزی بیله سوار، سواحل رود ارس، قیز قلعه سی، کشت‌زارهای منطقه
۸	اردبیل	پارس‌آباد	اردبیل - پارس‌آباد	قلعه اولتان، تپه نادری، باغات میوه و کاش و صنعت مغان، زندگی عشایری
۹	اردبیل	کرمی	اردبیل - کرمی	دریاچه گیلارلو، اجاق برزند، الازار، کوهپایه‌ای بودن شهر، رودهای شهر

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره ای و چند بعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارتند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیر عادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله ای راهبردی تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در حوزه مدیریتی استان اردبیل با مسائل راهبردی نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، نبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، مدیریت کوتاه مدت در سطح کلان استان و استفاده از چانه زنی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات، درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها، تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان، رقابت‌های استانی و منطقه‌ای با گرایش‌های غیرهمسان و نبود روش حل تداخلات در سطح برنامه‌های ملی و منطقه‌ای، تحریک حساسیت‌های قومی به عنوان نیروهای گریز از مرکز استان و خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی مواجه است.

در عرصه اجتماعی-جمعیتی و آموزش استان اردبیل با مسائل راهبردی میزان پایین سرمایه اجتماعی، پایین بودن میزان اعتماد عمومی، میزان پایین مشارکت، نزاع دسته جمعی، طلاق، اعتیاد و قاچاق مواد، فقر و محرومیت،

سکونتگاه غیررسمی، مهاجرفرستی استان طی ۳۰ سال متوالی، پایین آمدن درصد رشد سالانه جمعیت، منفی شدن درصد رشد سالانه جمعیت و تمرکز نامتوازن جمعیت دست و پنجه نرم می‌کند.

در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی مسائل راهبردی استان شامل محدودیت‌های دسترسی استان به شبکه آزادراهی و ریلی، وضعیت بحرانی منابع آب در استان برداشت بیش از حد از منابع آب سطحی و زیرسطحی استان، روند کاهنده نرخ رشد جمعیت شهری و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان و وجود پذیرنده نخست شهری است.

در حوزه منابع طبیعی و محیط زیستی مسائل راهبردی استان شامل قرار گیری استان روی پهنه خطر زلزله، آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین لغزش و تنش و بحران شدید آبی است.

در عرصه اقتصادی استان اردبیل با مسائل راهبردی روند صعودی نرخ بیکاری جوانان، سرانه تولید ناخالص داخلی نسبتاً پایین استان، ارزش افزوده پایین در بخش معدن، نقش کم‌رنگ در تجارت و بازرگانی بین‌المللی و گردشگری، کمبود صنایع مادر و تخصصی در استان و سهم پایین در ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی مواجه است.

جدول ۱۱۷ - تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی

ردیف	عنوان	ابعاد											مستله	تاثیرات نظام مدیریتی استان	رتبه		
		منبع		کشف مسئله		محتوای مسئله		بعد تحلیلی									
		میان راه ارتباطی	غیر مادی بودن	ظرفیت	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن	محدود بودن					
۱۱۰	نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان اردبیل	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱
۱۱۰	فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات عورتاها	۱	۶	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۱۱۰	تاثیر روابط غیررسمی و سیاسی بر مدیریت کلان و محرو استان	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳
۱۱۱	تسرک بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتنابی و اقتصادی	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴
۱۱۶	اصلاح نفوذ افراد سیاسی و غیررسمی و دستکاری بیشتر در راستای نفوذ دیدگاهها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۵
۹۱	رقابت درون‌استانی و بین‌استانی بیشتر در راستای نفوذ دیدگاهها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی در سطح شهرستان ها	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۶
۱۰۶	برنامه‌ریزی موضوع محور و بخشی و عدم برنامه‌ریزی بر اساس مسائل اولویت دار استان	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۷
۸۶	نبود سازوکار شناسایی مسائل و اولویتهای اصلی مردم	۱	۱	۳	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۸
۱۱۸	فقدان برنامه‌ریزی از پایین به بالا و اصلاح اهداف و راهبردهای کلان‌استان بر اساس آن	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۹
۷۴	عدم توجه به آمایش استان در تدوین برنامه توسعه استان	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱۰
۱۰۶	ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت ها و تهدیدهای امنیتی و راهانه راهکارها برای مواقع بحران	۷	۶	۸	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۱
۹۸	اصلاح نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه ها و اولویتهای	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱۲
۱۲۷	تحرک حساسیت‌های قومی به عنوان نیروهای برآز مرکز استان	۱	۳	۸	۶	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۱۳
۱۰۱	نبود دربرگیرنده شفاف و روشن امنیتی به توسعه استان و انعکاس آن در برنامه‌های توسعه استان	۶	۵	۶	۷	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۴
۱۲۲	نبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان	۸	۶	۷	۶	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱۵
۱۰۹	ناپاییده کردن تأثیر عناصر پر در برنامه‌ریزی و موقعیت راهبردی منطقه در خصوص محافظت از نقاط مرزی	۴	۵	۴	۶	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۶
۹۸	عدم توجه جدی به کلیه ظرفیت ها و امکانات قضایی (محیطی، انسانی و نهادی) مناطق به	۲	۳	۴	۶	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۱۷

ردیف	عنوان	ابعاد													
		موضوع	بعد تحلیلی												
			ویژگی‌های تحلیل												
			محتوای مسئله	کشف مسئله	منبع مسئله	مکان	زمان	مکان	مکان	مکان	مکان	مکان	مکان	مکان	
۱۰۱	دلیل برنامه‌ریزی از بالا به پایین	۷	۸	۶	۸	۷	۵	۴	۳	۷	۸	۵	۳	۵	۱
۱۱۷	ضعف در یکپارگی منابع غیر دولتی در برنامه‌ریزی توسعه استان (منابع نهادهای حاکمیتی و مردمی، خصوصی و تعاونی)	۶	۹	۶	۶	۶	۴	۷	۷	۴	۸	۵	۶	۳	۱
۱۱۲	عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شورای کسبه‌ها و کسب‌وکارهای موجود و فعال در استان	۷	۱۰	۶	۶	۴	۸	۱۰	۴	۷	۸	۵	۳	۴	۱
۱۱۷	فراهم نبودن زیرساخت‌های پیوندهای بین نهادهای سازمانی	۷	۱۰	۷	۸	۵	۸	۱۰	۵	۷	۸	۴	۳	۳	۱
۱۰۷	غیرفعال بودن کارگروه‌های تخصصی ذیل شورای برنامه‌ریزی	۶	۷	۶	۵	۴	۸	۱۰	۴	۶	۶	۴	۳	۳	۲
۹۹	عدم برومی‌گرایی در انحصار مدیران سازمان‌های استانی	۴	۶	۳	۴	۳	۱۰	۱۰	۱	۲	۸	۷	۲	۱	۱
۱۳۳	مدیریت کوتاه مدت در سطح کلان استان و استفاده از چانه زنی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات	۴	۱۰	۶	۵	۸	۸	۱۰	۸	۷	۵	۷	۲	۳	۲
۱۲۴	فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان	۸	۸	۳	۶	۴	۸	۱۰	۱۰	۶	۷	۸	۲	۳	۱۰
۱۱۳	کسبکنندگان میان‌بروهای بومی و غیربومی و کاهش کارآمدی سازمانی	۶	۸	۷	۶	۴	۵	۷	۵	۶	۵	۳	۴	۳	۳
۱۱۶	ضعف در هماهنگی بین بخش و فعالیت‌ها (نبرد الزام قانونی برای آن)	۳	۸	۷	۵	۶	۸	۱۰	۴	۹	۸	۵	۲	۲	۲
۱۰۱	ضعف در نظارت و ارزیابی عملکرد بر اساس برنامه آمایش استان	۸	۸	۶	۵	۳	۶	۹	۲	۸	۴	۵	۲	۱	۱
۸۰	پاسنگر نبودن نهادهای سازمان‌ها و سازمان‌ها نسبت به عملکرد خود	۴	۴	۳	۲	۶	۴	۸	۳	۸	۳	۵	۲	۲	۱
۱۲۶	خلایف‌های موجود در وظایف، مسوولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی	۸	۶	۸	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۸	۷	۱	۴	۵
۱۲۹	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه مرزمتنی در استان	۸	۱۰	۸	۷	۷	۱۰	۹	۱۰	۹	۹	۴	۳	۳	۸
۹۵	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه مرزمتنی در استان	۳	۸	۶	۴	۳	۸	۱۰	۲	۸	۷	۵	۱	۱	۱
۱۳۰	رقابت‌های استانی و منطقه‌ای با گرایش‌های غیر همسان و نبود روش حل اختلافات در سطح برنامه‌های ملی و منطقه‌ای	۷	۸	۸	۶	۶	۸	۴	۸	۱۰	۸	۷	۵	۲	۱

ردیف	عنوان	ابعاد																	
		منبع مسئله	کشف مسئله		محتوای مسئله		بعد تحلیلی							ابعاد نظام	مدارک استانی	رتبه			
			میزان	عمق	موضوع	موضوع	تجزیه و تحلیل	ویژگی‌های تحلیلی	مقیاس	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر				تعمیر	تعمیر	
۱۱۱	عدم جاکنج مدیریت آمایش استان در دستگاه‌های اجرایی	۴	۴	۶	۴	۱۰	۴	۴	۶	۱۰	۴	۴	۶	۶	۱۰	۶	۳۴	استان	رتبه
۱۱۲	عدم وجود بازاری اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه و بودجه استان	۴	۴	۳	۴	۱۰	۴	۸	۸	۱۰	۴	۵	۶	۷	۱۰	۶	۳۵	استان	رتبه
۱۱۳	مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان	۴	۵	۶	۴	۶	۴	۸	۸	۱۰	۴	۵	۸	۸	۱۰	۶	۳۶	استان	رتبه
۱۱۴	نشست شدید و تبادل در تصمیمات و مداخلات قضایی بخش‌های استان یا مدیریت بخشی	۵	۵	۴	۵	۸	۸	۱۰	۸	۱۰	۷	۸	۷	۷	۸	۶	۳۷	استان	رتبه
۱۱۵	نقش کم‌رنگ مدیران افروخته گروه نهاد و بهره‌برداران قدرتمند قضایی در تصمیم‌گیری‌های مناطق خود	۵	۵	۴	۵	۶	۶	۶	۶	۸	۶	۶	۶	۶	۸	۶	۳۸	استان	رتبه
۹۰	عدم توجه به برنامه‌ریزی مشارکتی در کنار برنامه‌ریزی استراتژیک	۳	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳۹	استان	رتبه
۹۹	عدم توجه مدیریت استان به حفظ تنوع استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۰	استان	رتبه
۱۱۶	جاهگاه پایین احزاب در استان اردبیل و تمرکز احزاب و گروه‌ها و احزاب در اردبیل و فعالیت‌های آن‌ها	۳	۲	۴	۲	۴	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۱	استان	رتبه
۷۵	مداخله افراد و نهادهای قدرت و ایجاد انحراف در همه و اجرای برنامه توسعه استان	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۲	استان	رتبه
۷۵	فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۳	استان	رتبه
۷۹	ضعف در بهره‌گیری از نظرات سازمان یافته مردم بر توسعه متوازن استان	۱	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۴	استان	رتبه
۶۵	نبود سازوکار پایش زمانبندی اجرای مراحل مختلف پروژه‌ها و اقدامات برنامه توسعه استان	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۵	استان	رتبه
۹۹	عدم وجود سازوکار لازم جهت تغییر در زمانبندی پروژه‌ها و اقدامات و سازوکار نمودن آن‌ها	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۶	استان	رتبه
۹۱	نبود نظام کارا و موثر در جهت پایش و مدیریت کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۷	استان	رتبه
۱۱۷	تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴۸	استان	رتبه
۱۳۱	درک و فهم درست و دقیق جریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها	۳	۳	۴	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۴۹	استان	رتبه
۱۳۲	عدم آرزوهای اجتناب‌ناپذیر اقتصادی و محیط زیست سیاست‌ها و پروژه‌ها در خدیلان برنامه	۳	۳	۴	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۵۰	استان	رتبه
۱۰۹	عدم شناسایی و رصد تغییرات (مراعات موجود، فرصت‌ها و تهدیدها، اولویت‌ها و غیره)	۳	۳	۴	۳	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۵۱	استان	رتبه

نوع	عنوان	ابعاد																															
		بعد تحلیلی																															
		ویژگی‌های تحلیل																															
		منبع مسئله	کش مسئله	مشغول مسئله	مشغول مسئله	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل																		
۱۰	بهبود	۵۴	فرآیندهای آن	۵۵	توسعه استان	۵۶	نیروی نظام بهبود و ارتقای فرآیندهای نتایج آبرودانها، پیلانها) بر اساس گزارشات عملکرد توسعه استان	۵۷	کسب درآمد مناسب مالی و بودنی لازم برای تحقق آمایش استان	۵۸	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تأسیب درآمد و هزینه استان	۵۹	نیروی مدیریت بهینه منابع مالی و بودنی موجود و مشارکت با بخش بانکی ها و موسسات مالی بر اساس برنامه توسعه استان	۶۰	نیروی سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت تابایی بخش خصوصی و تعاونی	۶۱	نیروی نظام مدیریت ریسک در تهیه و اجرای برنامه آمایش و توسعه استان	۶۲	نیروی سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات برنامه آمایش و توسعه استان	۶۳	نیروی زیرساخت‌های مناسب جهت استفاده از دولت الکترونیک	۶۴	نیروی نظام مستشاری و انتشار دوره‌ای آن	۶۵	عدم تبدیل تجربیات به مدیریت دانش و انتشار آن جهت نقد و بررسی	۶۶	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف عملیاتی پروژه)	۶۷	عدم توجه به زنجیره و ماینریس نتایج				
۱۱	مالی و بودنی	۵۲	بسی از تهیه طرح	۵۳	نگاه فصلی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا	۵۴	نقدان سازوکار بازنگری و به روزرسانی برنامه آمایش و روش‌های اجرای آن	۵۵	نیروی درآمد، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول ارزیابی و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن	۵۶	ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان	۵۷	نیروی نظام بهبود و ارتقای فرآیندهای نتایج آبرودانها، پیلانها) بر اساس گزارشات عملکرد توسعه استان	۵۸	کسب درآمد مناسب مالی و بودنی لازم برای تحقق آمایش استان	۵۹	برنامه‌ریزی و تأمین منابع مالی از مرکز و عدم تأسیب درآمد و هزینه استان	۶۰	نیروی مدیریت بهینه منابع مالی و بودنی موجود و مشارکت با بخش بانکی ها و موسسات مالی بر اساس برنامه توسعه استان	۶۱	نیروی سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت تابایی بخش خصوصی و تعاونی	۶۲	نیروی نظام مدیریت ریسک در تهیه و اجرای برنامه آمایش و توسعه استان	۶۳	نیروی سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات برنامه آمایش و توسعه استان	۶۴	نیروی زیرساخت‌های مناسب جهت استفاده از دولت الکترونیک	۶۵	نیروی نظام مستشاری و انتشار دوره‌ای آن	۶۶	عدم تبدیل تجربیات به مدیریت دانش و انتشار آن جهت نقد و بررسی	۶۷	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف عملیاتی پروژه)
۱۲	ریسک	۶۰	نیروی سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت تابایی بخش خصوصی و تعاونی	۶۱	نیروی نظام مدیریت ریسک در تهیه و اجرای برنامه آمایش و توسعه استان	۶۲	نیروی سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات برنامه آمایش و توسعه استان	۶۳	نیروی زیرساخت‌های مناسب جهت استفاده از دولت الکترونیک	۶۴	نیروی نظام مستشاری و انتشار دوره‌ای آن	۶۵	عدم تبدیل تجربیات به مدیریت دانش و انتشار آن جهت نقد و بررسی	۶۶	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف عملیاتی پروژه)	۶۷	عدم توجه به زنجیره و ماینریس نتایج																
۱۳	داده‌ها و اطلاعات و مدیریت دانش	۶۲	نیروی سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات برنامه آمایش و توسعه استان	۶۳	نیروی زیرساخت‌های مناسب جهت استفاده از دولت الکترونیک	۶۴	نیروی نظام مستشاری و انتشار دوره‌ای آن	۶۵	عدم تبدیل تجربیات به مدیریت دانش و انتشار آن جهت نقد و بررسی	۶۶	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف عملیاتی پروژه)	۶۷	عدم توجه به زنجیره و ماینریس نتایج																				
۱۴	نتیجه‌گرا	۶۶	عدم تمرکز بر حصول نتیجه (دستیابی به هدف) در اجرای برنامه توسعه استان (به جای اجرای صرف عملیاتی پروژه)	۶۷	عدم توجه به زنجیره و ماینریس نتایج																												

جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

عنوان	شرح
تصمیم گیری قلمرو محور	نبرد نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه ریزی، تصمیم گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
مالی و پولی	کسب و جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
منابع و دارایی ها	نبرد نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش در استان
تصمیم گیری قلمرو محور	نشت شدید و تناخل در تصمیمات و مداخلات قضایی بخش های استان با مدیریت بخشی
سازمانی	مدیریت کوتاه مدت در سطح کلان استان و استفاده از چانه زنی به هنگام تصویب و تخصیص اعتبارات
کیفیت	درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه ها و پروژه ها
کیفیت	تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه ها و طرح های توسعه استان
تصمیم گیری قلمرو محور	رقابت های استانی و منطقه ای با گرایش های غیر همسان و نبود روش حل تناخلات در سطح برنامه های ملی و منطقه ای
ایمنی و امنیت	تحریک حساسیت های قومی به عنوان نیروهای گریز از مرکز استان
سازمانی	خلاءهای موجود در وظایف، مسئولیت ها، تصمیم گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی

جدول ۱۱۹- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی- اجتماعی- آموزش

امتیاز نهایی	ایجاد																				
	منبع مسئله		کشش مسئله			محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)					مسئله								
	میزان تأثیر (مسئله)	غیر عملی بودن	میزان تأثیر مثبت	عدم قطعیت ناشی از کمبود	کشش از کمبود	کنترل ناپذیری	چند بعدی بودن (اقتصادی/ اجتماعی و)	مقیاس کارکردی	غیر عادلانه بودن	واکنشی و ارتباطات زیست	کشش زیست/ اجتماعی/ فرهنگی	تأثیرات اثر و پیامد		تجزیه و تحلیل (صحت)	ماندگاری	مبنای بودن	میزان قابلیت درک	عدم قطعیت	هزینه	مسئله	توجه و اولویت
۱۳۱	۳	۴	۶	۵	۵	۹	۵	۶	۶	۹	۱۰	۷		۹	۱۰	۷	۵	۴	۶	۸	۶
۱۳۸	۵	۵	۶	۵	۸	۸	۵	۶	۶	۵	۸	۹	۷	۱۰	۷	۶	۶	۶	۶	۷	پایین بودن میزان اقتصاد عمومی
۱۳۵	۴	۵	۶	۶	۸	۹	۶	۷	۷	۸	۸	۸	۸	۱۰	۷	۶	۵	۶	۷	۷	میزان پایین مشارکت
۱۴۰	۴	۵	۶	۶	۹	۹	۶	۷	۷	۹	۱۰	۷	۷	۱۰	۷	۶	۵	۷	۷	۷	تراز دسته جمعی
۱۴۱	۵	۵	۷	۶	۸	۸	۵	۶	۶	۵	۸	۵	۷	۱۰	۷	۷	۵	۵	۶	۷	علاقه
۱۳۷	۴	۵	۵	۵	۸	۸	۵	۶	۶	۸	۸	۸	۸	۱۰	۷	۵	۵	۵	۵	۷	اعتیاد و قاچاق مواد
۱۵۳	۵	۷	۷	۸	۱۰	۹	۹	۷	۹	۸	۹	۷	۱۰	۱۰	۴	۷	۵	۵	۵	۵	فقر و محرومیت
۱۴۶	۷	۶	۷	۷	۱۰	۹	۹	۶	۷	۶	۹	۷	۹	۱۰	۵	۶	۶	۸	۸	۷	سنگر نگاه غیررسمی
۱۵۲	۷	۷	۷	۷	۹	۸	۸	۱۰	۹	۹	۱۰	۹	۹	۱۰	۵	۶	۵	۵	۹	۵	مهاجرنمایی استان طی ۳۰ سال منوالی
۱۴۸	۷	۷	۷	۷	۹	۸	۸	۹	۶	۶	۷	۹	۸	۱۰	۹	۵	۶	۶	۸	۵	پایین آمدن درصد رشد سالانه جمعیت

امتیاز نهایی	ابعاد												مسئله				
	منبع مسئله				کشف مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بعد تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)								
	ریختار/رابطه (مسئله)	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله	تجزیه مسئله					
۱۴۵	۵	۶	۶	۶	۷	۸	۹	۸	۶	۸	۸	۱۰	۹	۷	۶	۵	مشکل درک و رشد سالانه جمعیت
۱۲۹	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۶	۸	۸	۸	۶	۶	۵	۵	تمرکز نامتوازن جمعیت
۱۲۵	۴	۶	۴	۴	۴	۸	۸	۶	۸	۷	۶	۶	۸	۶	۶	۶	بازماندگی از تحصیل
۱۲۲	۱۰	۷	۵	۵	۷	۸	۸	۵	۵	۸	۷	۷	۶	۴	۵	۵	بیکاری دانش‌آموزان
۱۲۱	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	کمبود و غیراستاندارد بودن فضای آموزشی
۱۱۹	۴	۷	۶	۶	۸	۷	۷	۶	۶	۷	۶	۶	۷	۴	۶	۷	فقدان مطالعات آماری
۱۱۵	۳	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۳	۳	۶	بازنشستگی زودرس انسانی در آب
۱۱۲	۱۰	۷	۳	۷	۷	۷	۷	۷	۶	۵	۵	۵	۵	۳	۳	۳	مأموریت گمراه‌آمیز آموزش عالی
۱۰۹	۴	۵	۵	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	پایین بودن تقاضا برای سراد آموزشی
۱۰۷	۳	۶	۴	۸	۵	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	پایین بودن انگیزه حرفه‌ای آموزش‌آموزان

جدول ۱۲۰ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
میزان پایین سرمایه اجتماعی	میزان سرمایه‌های اجتماعی در دو بعد کلان و خرد نسبت به میانگین کل کشور پایین‌تر بوده که رتبه هر کدام به ترتیب برابر ۱۲ و ۹ بوده است که میزان پایین هر کدام از منظرها در استان را نشان می‌دهد.
پایین بودن میزان اعتماد عمومی	اعتماد عمومی با دو متغیر قابل اعتماد بودن مردم و احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان سنجیده شده است که میزان آن در استان پایین بوده است به گونه‌ای که در متغیر قابل اعتماد بودن مردم رتبه ۱۰ و در متغیر احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان رتبه ۱۷ داشته است.
میزان پایین مشارکت	میانگین مشارکت پاسخگويان در فعاليت‌هاي داوطلبانه به نسبت كل كشور پايين تر بوده است و استان اردبيل در اين متغير جزو ۳۰ استان پايين بوده است که کمترین میزان مشارکت را در کشور داشته است.
نزاع دسته جمعی	میزان نزاع‌های دسته جمعی در استان اردبیل ۳۳۱۴ در صد هزار نفر) به نسبت کل کشور (۸/۴ درصد از نفر) بالاتر بوده است.
طلاق	نسبت طلاق به ازواج افزایش یافته است که از ۶/۳۲ در سال ۱۳۸۰ به ۲۹/۰۸ در سال ۱۳۹۷ رسیده است.
اعتیاد و قاچاق مواد	میزان دستگیرشدگان استان اردبیل در این رابطه در سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.
فقر و محرومیت	بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان اردبیل برابر با ۲۱۵،۳۳۹ نفر (۱۶/۸۵ درصد) است. از این تعداد ۱۰۴،۳۴۵ نفر زن و ۱۱۰،۹۹۴ مرد هستند
سکونتگاه غیررسمی	از کل جمعیت ۱،۲۷۰،۴۲۰ نفری استان اردبیل، بیش از ۱۴۱،۰۰۰ نفر در مناطق حاشیهای شهرهای بزرگ استان اردبیل سکونت دارند. در واقع چیزی در حدود ۱۱ درصد از جمعیت استان در سکونتگاه‌های غیررسمی سکونت دارند. جمعیت ساکن در مناطق حاشیه نشین به یک سوم جمعیت شهر رسیده است.
مهاجر فرستی استان طی ۲۰ سال متوالی	در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ استان اردبیل نزدیک به ۱۲۹ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است و بیشترین حجم جمعیت از دست رفته، مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده و از آنجایی که حجم گسترده‌ای از جمعیت خارج شده جوان بوده‌اند، بر روی رشد کوفتی جمعیت استان تأثیر بسزایی گذاشته و موجب پایین آمدن رشد جمعیت در استان شده‌اند.
پایین آمدن درصد رشد سلاله جمعیت	در تمامی دوره‌های مورد بررسی، رشد جمعیت استان اردبیل پایین‌تر از متوسط کشوری بدست آمده است.
منفی شدن درصد رشد سلاله جمعیت	در تمامی مقاطع مورد بررسی رشد سلاله جمعیت مناطق روستایی استان منفی بوده و طی ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ مناطق روستایی استان بیش از ۲۱۹ هزار نفر از جمعیت خود را از دست داده است. همچنین بازه رشد منفی جمعیت مناطق روستایی استان طولانی‌تر از دیگر استان‌های کشور بوده است، به عبارتی مناطق روستایی این استان زودتر از دیگر مناطق روستایی کشور، کاهش جمعیت خود را آغاز کرده‌اند.
تسری ناموازن جمعیت	تراکم جمعیتی شهرستان‌ها از حدود ۱۷/۵ نفر در هر کیلومتر مربع (شهرستان‌های تبریز و کرمانشاه) تا حدود ۲۳/۳ نفر در هر کیلومتر مربع (شهرستان اردبیل) در نوسان می‌باشد. همچنین بین قرآنی مردان و زنان استان به ویژه نقاط روستایی، تعادل حاکم نیست که این امر نیز به شدت متأثر از جابه‌جایی جمعیت بوده است.

جدول ۱۲۱ - مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

امتیاز فضایی	ایجاد														مسئله			
	منبع مسئله		کشش مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (روژی های تحلیلی)											
	عوارضات ربط/ارتباط دسترس (دشواری)	عوارضات بومی عجز	عوارضات از گستره عدم قطعیت ناشی از گستره عوارضات ناشی از گستره	تکثیر تکثیر	تکثیر تکثیر	چند بومی بودن (اقتصادی/اجتماعی و عقاری)	عوارضات بومی عجز	واستقایی و ارتباطات زیاد کدام	کدام	کدام	کدام	کدام	کدام	کدام		کدام		
۱۱۱	۶	۶	۳	۲	۵	۹	۲	۷	۵	۹	۲	۲	۶	۵	۲	۵	۵	محدودیت های دسترسی استان به شبکه آذوقه و رفاهی وضعیت نامناسب استان از نظر دسترسی به زیرساخت ها فناوری اطلاعات و ارتباطات و شاخص های مربوط به فضا وضعیت بحرانی منابع آب در استان برداشت بیش از حد از منابع آب سطحی و زیرسطحی استان روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری
۷۹	۴	۳	۵	۳	۳	۴	۶	۵	۳	۴	۲	۲	۳	۲	۲	۳	۵	وضعیت نامناسب استان از نظر دسترسی به زیرساخت ها فناوری اطلاعات و ارتباطات و شاخص های مربوط به فضا وضعیت بحرانی منابع آب در استان برداشت بیش از حد از منابع آب سطحی و زیرسطحی استان روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری
۱۲۲	۴	۵	۶	۵	۵	۹	۵	۹	۵	۵	۷	۵	۹	۵	۸	۵	۷	وضعیت بحرانی منابع آب در استان برداشت بیش از حد از منابع آب سطحی و زیرسطحی استان روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری
۹۷	۵	۴	۴	۵	۳	۵	۴	۶	۳	۶	۵	۶	۶	۴	۵	۷	۸	روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری
۸۶	۴	۴	۳	۴	۳	۴	۳	۵	۳	۵	۴	۳	۵	۴	۳	۷	۶	محدودیت های طبیعی و توپوگرافی در توسعه شهری و روستایی
۷۶	۳	۴	۲	۳	۶	۳	۵	۳	۴	۴	۳	۲	۴	۳	۲	۴	۴	نرخ منفی رشد جمعیت روستایی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی
۱۰۶	۷	۴	۴	۵	۴	۶	۳	۶	۳	۷	۳	۶	۷	۵	۷	۵	۶	عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان و وجود پدیده نخست شهری

جدول ۱۲۲ - شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
محدودیت‌های دسترسی استان به شبکه آذرگاهی و ریلی	استان اردبیل در شمال غربی کشور قرار گرفته است و از نظر دسترسی به محورهای ارتباطی از طریق محور بزرگراهی به محور زنجان-تبریز متصل می‌شود، نکته مهم در خصوص وضعیت دسترسی استان به شبکه‌های حمل و نقل محدودیت‌های دسترسی استان به شبکه ریلی و آذرگاهی است. دشت‌های استان با بیلان آبی منتهی مواجهند. میزان بارندگی سال آبی ۹۸-۹۹ استان نسبت به مدت مشابه در سال آبی گذشته ۲۲ درصد کاهش یافته، این میزان بارندگی نسبت به متوسط بلندمدت ۴۵ درصد کاهش دارد. در کنار کاهش ادامه‌دار بارش‌ها از چند سال پیش، کاهش شدید روان‌آب‌ها و ذخایر زیرزمینی باعث شده که در سال‌های اخیر استان اردبیل با مخاطره خشکسالی مواجه بوده و از این بابت خسارت قابل توجهی به کشاورزان وارد شود ضمن اینکه سدهای استان نیز با کمبود ذخیره مواجه شده و نگرانی‌ها در تأمین درازمدت آب آشامیدنی شهروندان نیز در بین مسوولان پدید آمده است
روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری	نرخ رشد جمعیت شهری استان اردبیل طی دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ حدود ۷/۵ درصد بوده است، نرخ رشد دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ حدود ۳/۸ درصد بوده است که با روند کاهش در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ۱/۵ درصد کاهش یافته است.
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان و وجود پدیده نخست شهری	بررسی شاخص نخست شهری مهتا در سطح استان اردبیل نشان از فوق تری شهر اردبیل نسبت به سه شهر نخست استان دارد، چراکه شهر اردبیل به عنوان مرکز استان اردبیل با داشتن جمعیتی معادل ۵۶۳۳۴ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (پارس آباد) که جمعیتی معادل ۹۳۳۸۷ نفر در سال ۱۳۹۵ داشته است، اختلافی بیش از ۵/۵ برابری دارد. همچنین سطح جمعیتی ۱۰۰ تا ۵۰۰ هزار نفر خالی از نقاط جمعیتی است که نشان از عدم توازن در توزیع جمعیت استان دارد.

جدول ۱۲۳ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

امتیاز نهایی	ایجاد												مسئله		
	منبع مسئله	کشش مسئله	محتوای مسئله (ماهیت مسئله)	بعد تحلیلی (ویژگی های تحلیلی)								نوع مسئله			
				تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل	تجزیه و تحلیل				
۱۳۳	۷	۸	۹	۵	۸	۹	۹	۹	۹	۴	۴	۵	۸	۵	سرماهای شدید در فصل زمستان
۱۱۷	۵	۴	۷	۷	۷	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۶	قرار گیری استان روی پهنه خطر زلزله
۱۱۷	۵	۶	۷	۷	۴	۸	۹	۸	۳	۳	۳	۵	۸	۵	روند فزاینده فرسایش خاک
۱۱۶	۶	۷	۶	۶	۵	۷	۷	۷	۶	۵	۶	۶	۷	۸	آسیب پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین لغزش
۱۲۸	۷	۸	۸	۸	۴	۹	۹	۹	۱۰	۵	۴	۵	۵	۵	تنش و بحران شدید آبی
۱۱۶	۷	۸	۵	۵	۴	۵	۹	۹	۴	۴	۶	۳	۵	۵	ضعف در مدیریت آلودگی محیط زیست

جدول ۱۲۴ - شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله	شرح
قرار گیری استان روی پهنه خطر زلزله	استان اردبیل از نواحی بسیار لرزه خیز ایران در کناره غربی دریای خزر واقع شده است. وجود گسل های بنیادی و زمین لرزه های تاریخی متعدد موجب گردیده تا این ناحیه از کشور از نظر زمین لرزه اهمیت ویژه ای بیابد.
آسیب پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و زمین لغزش	بیش از ۵۰ درصد اراضی سیل گیر در شهرستان پارس آباد و در شمالی ترین قسمت استان قرار دارد. همچنین در حدود ۳۵٫۸۶ درصد این اراضی در شهرستان اردبیل و در مرکز استان واقع شده اند. بالا بودن مساحت اراضی سیل گیر در این دو شهرستان به علت وجود دشت معان و دشت اردبیل در محدوده ذکر است که این استان در مرحله بحران آب با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص های ارائه شده مشخص شد که استان اردبیل در مرحله کم آبی قرار دارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چرا که با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران شدید آب قرار دارد.

جدول ۱۲۵- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

امتیاز فصلی	ابعاد											مسئله				
	منبع مسئله		کشن مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)									
	بازار بازارهای بازارهای بازارهای	ظرف ظرف ظرف ظرف	از از از از	میان میان میان میان	کلیت کلیت کلیت کلیت	تاثیر تاثیر تاثیر تاثیر	عمق عمق عمق عمق	توسعه توسعه توسعه توسعه	توسعه توسعه توسعه توسعه	توسعه توسعه توسعه توسعه	توسعه توسعه توسعه توسعه					
۱۱۸	۴	۵	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	روند صعودی نرخ بیکاری جوانان
۱۲۰	۳	۴	۵	۵	۴	۸	۸	۹	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۸	سرازیر تولید ناخالص داخلی نسبتاً پایین استان
۱۰۲	۱	۵	۴	۵	۶	۵	۶	۸	۸	۶	۷	۶	۶	۶	۶	ارزش افزوده پایین در بخش معدن
۹۲	۱	۲	۲	۳	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۶	۶	۶	۶	کمبود صنایع مادر و تخصصی در استان
۹۳	۱	۲	۳	۴	۶	۶	۶	۸	۸	۷	۶	۵	۵	۵	۵	سهم پایین در ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی
۸۴	۱	۳	۳	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۵	۵	۳	۳	۳	۳	غالب بودن نظام کشت و زرع سنتی
۹۷	۱	۳	۳	۴	۶	۵	۵	۷	۷	۷	۷	۵	۵	۵	۵	کاهش نقش صنعتی استان در اقتصاد ملی
۳	۴	۵	۵	۴	۴	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	نقش کم‌رنگ در تجارت و بازرگانی بین‌المللی

جدول ۱۲۶- شرح مسائل راهبردی استان اردبیل در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
رودند صعودی نرخ بیکاری جوانان	بررسی نرخ بیکاری جوانان نشان می‌دهد از سال ۸۵ روند بیکاری افزایش بوده است. در این سال نرخ بیکاری ۲۱/۸ درصد بوده که با روند صعودی طی حدود ۱۳ سال به ۲۵/۶ درصد در سال ۹۸ رسیده است. بیشترین میزان بیکاری مربوط به سال ۹۵ با ۳۷/۶ درصد بوده است.
سرنه تولید ناخالص داخلی نسبتاً پایین استان	بررسی سرنه تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد که طی بازه زمانی ده ساله سرنه تولید استان به شکل ثابتی بوده است و رتبه استان از نظر میزان سرنه تولید ناخالص داخلی ۲۰ بوده است. همچنین سهم استان از تولید ناخالص داخلی از سال ۹۴ نزولی بوده است و این موضوع در تولید ناخالص داخلی بدون نفت از سال ۹۳ روند نزولی را طی کرده است. بهموردی پایین نیروی انسانی و سرمایه به عنوان دو پا به اولیة رشد اقتصادی و افزایش تولید یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش سرنه تولید در استان است. همچنین بررسی میزان تولید ارزش افزوده در استان به عنوان سهم در کشور نیز کاهش یافته است.
ارزش افزوده پایین در بخش معدن	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور ۱/۳۲ درصد و سهم استان از شاغلان معادن ۰/۴۱ درصد است. سرنه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری ۰/۳ درصد است. از سوی دیگر سرنه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری نیز در سطح پایینی قرار دارد و رتبه استان ۲۸ است. بررسی میزان ارزش افزوده بخش معدن نیز نشان می‌دهد در تمامی سال‌های مورد بررسی سهم بخش معدن در سطح پایینی قرار داشته و ۰/۱۱ بوده است.
کمبود صنایع مادر و تخصصی در استان	بررسی تعداد بنگاه‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که ۹۹۱ کارگاه صنعتی در استان تا پایان سال ۹۸ فعال بوده‌اند. در این میان سهم کارگاه‌های صنعتی با ظرفیت ۱۰۰ نفر اشتغال به بالا ۲۵ کارگاه صنعتی است و سهم کارگاه‌های صنعتی ۵۰-۱۰۰ نفر ظرفیت ۳۳ کارگاه است. در واقع سهم صنایع بزرگ مقیاس استان ۲/۵۲ درصد از کارگاه‌های استان است.
سهم پایین در ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی	سهم استان اردبیل از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر ۰/۷۴ درصد و سهم آن از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر ۰/۴۹ درصد است. با این وجود سهم اردبیل از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر ۰/۴ درصد و سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی ۰/۷۸ درصد است. از این رو با توجه به سهم تعداد کارگاه و اشتغال بخش صنعتی، میزان ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در سطح پایینی قرار دارد.
قش کموتک در تجارت و بازرگانی بین‌المللی و گردشگری	با وجود برخورداری از مزایای بین‌المللی استان اردبیل نتوانسته از این فرصت به خوبی استفاده کند. با وجود برخورداری از جاذبه‌های گردشگری بسیار فرهنگی، طبیعی و تاریخی، سهم ارزش افزوده گردشگری از اقتصاد استان بسیار پایین است.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان اردبیل در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۷- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه اردبیل

محور	اهداف بنیادین
منابع طبیعی و محیط زیست	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده حداکثری از قابلیت‌های اقلیمی و توپوگرافی برای توسعه کشاورزی - توسعه گردشگری استان با توجه به ظرفیت‌های موجود - افزایش قدرت بازدارندگی قوانین برای حفاظت اراضی و ذخایر ژنتیکی گیاهی - جانوری - ارتقاء تاب آوری در برابر مخاطرات محیطی
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع‌گرایی و افزایش پیچیدگی اقتصادی در عین حال کاهش درجه باز بودن منطقه - تبدیل شدن به قطب تولید محصولات ویژه با فناوری‌های نوین در بخش کشاورزی - توسعه نقش تجاری و بازرگانی - دستیابی به توسعه قلمرویی از طریق رقابت‌پذیری منطقه‌ای، تخصص‌گرایی و ایجاد مزیت رقابتی به صورت پیوسته - ارتقای توان رقابتی صنعتی و توسعه صنایع غذایی - توسعه اقتصاد سبز و کم‌کربن - توسعه گردشگری طبیعت-محور و گردشگری سلامت - ایجاد اکوسیستم نوآوری - اقتصاد اخلاقی و دانش بنیان
اجتماعی-جمعیتی	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش عدالت اجتماعی در استان - افزایش میزان مشارکت مردم - ارتقای میزان سرمایه‌های اجتماعی - افزایش میزان اعتماد عمومی در استان - ارتقای سطح رضایت از زندگی - کاهش میزان آسیب‌های اجتماعی و کنترل آن - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - برقراری عدالت اجتماعی - کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش؛ - بهبود وضعیت سواد عمومی؛ - بهبود زیرنظام‌های آموزش عالی؛
زیربنایی	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بخش‌های اقتصادی بر مبنای محدودیت‌های طبیعی و منابع آب - توسعه زیرساخت‌های هوشمند و تقویت پیوندهای سرزمینی
مدیریتی-نهادی	<ul style="list-style-type: none"> - اجرایی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها - تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی - ارتقای مدیریت امنیت در حوزه‌های مختلف توسعه - برخورداری استان از وجود افراد و نهادهای اثرگذار جهت هدایت فرایند توسعه - تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک - فعال بودن کلیه ستادها و کارگروه‌های استان اردبیل - مشارکت حداکثری نهادهای دولتی در تصمیم‌گیری و اجرا و حضور نمایندگان - عشار و اجتماعات محلی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری

اهداف بنیادین	محور
- ایجاد زیرساخت‌های مناسب پیوندهای نهادی و دولت الکترونیک - مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی - جایگاه مناسب احزاب و اصناف در استان اردبیل و مشارکت مطلوب مردم در تحولات - تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی - انطباق تقسیمات سیاسی و فضایی با سطوح مدیریتی - برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان - آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان - مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری - استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت - انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن - نظارت بر عملکرد شوراهای کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی - فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف - آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان - ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود - برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا - تمرکز مدیریت بر نتایج و پروندادها - تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان - الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان - هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید	
	- تحقق عدالت فضایی و محرومیت زدایی در توزیع خدمات بر مبنای جمعیت - ایجاد نظام سکونتگاهی شبکه‌ای یکپارچه

۳-۴- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز محرکی انگیزشی، هدف‌گایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت با ارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان اردبیل:

استان اردبیل به عنوان قطب پشتیبان امنیت غذایی و گردشگری کشور نقشی منحصر به فرد در تجارت و بازرگانی بین‌المللی ایفا نموده و به پاس زنجیره‌های تولید و ارزش بخش صنعت و معدن و خوشه‌های صنایع غذایی و کشاورزی، معیشت پایدار را برای ساکنان خود خلق کرده ضمن آنکه با سیانت از پایداری اکولوژیکی، فرصت‌های توسعه را برای نسل‌های آینده حفظ کرده است.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

ماموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان اردبیل، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛
- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازماندهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از

کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان اردبیل، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

محور نظام مدیریتی

جدول ۱۷۸ - عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمینه	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)		
<ul style="list-style-type: none"> - فقدان بگش فضای در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - تداوم حضور افراد با مهارت‌ها و تخصص‌های پایین در ادارات استان؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - امنیتی شدن رویکرد توسعه در استان و عدم استفاده حداکثری از ظرفیت‌های استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌ها؛ - عدم پایداری نامطلوب اجتماعتی، اقتصادی، محیط زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی تیل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار غیررسمی و فئودالی موجود در داخل و خارج استان - قریب به عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛ - تصویب مصوبه‌های شورای‌های عالی در مغایرت 	<ul style="list-style-type: none"> - رفع حقوق و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - تلفیق از دستگاه‌های دولتی به عنوان محلی برای اشتغال؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انقضای و غیرانقضای بنظر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآزمی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ایجاد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه 	<ul style="list-style-type: none"> - تعداد زیاد عابین شورای برنامه‌ریزی استان در جلسات؛ - غیرفعال بودن کار گروه‌های تخصصی ذیل شورای برنامه‌ریزی؛ - ناپاییده گرفتن تأثیر معیار در برنامه‌ریزی و توقیت راهبردی منطقه در خصوص محافظت از نقاط مرزی؛ - تقویت دیدگاه‌های بخشی و بومی در سطح نهوشان‌های متعدد استان نسبت به دیدگاه‌های فرابخشی و استانی در سطح آمایش؛ - تمرکز اختیارات تصمیم‌گیری در مراجع محدود و خاص علیرغم چندگی و تعدد مراجع؛ - فقدان ساختارهای منطقی و عملکردهای مدیریتی فرااستانی در تقسیمات سیاسی کشوری علیرغم تعریف سطحی از برنامه‌های آمایشی در قالب مناطق (فوا استانی)؛ - فراهم نبودن زیرساخت‌های پیوندهای بین‌ناهدی و سازمانی؛ - اعمال نفوذ افراد سیاسی و غیرمسئول و عدم ثبات مدیریتی در برخی سازمان‌های کلیدی؛ - نامهارنگی و گسست نظام تصمیم‌گیری و مدیریت بین نقش‌های فرااستانی (در بخش انرژی) و سطح تصمیم‌گیری استانی؛ - رقابت درون استانی و بین‌سازی بیشتر در راستای تقویت دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی در رقابت درون استانی و بین‌سازی بیشتر در راستای تقویت دیدگاه‌ها و برنامه‌ریزی غیرآمایشی در سطح شهرستان‌ها؛ - جایگاه پایین احزاب در استان اردبیل؛ - تمرکز اجتناب‌ناپذیر گروه‌ها و احزاب در داخل و خارج از استان اردبیل؛ - نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان اردبیل؛ - فقدان ساز و کارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شورای‌ها؛ - فقدان مشارکت مردم در توسعه استان؛ - تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی و عدم توجه به امور اجتماعی و اقتصادی؛ - اصلاح نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان در روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛ - نگاه امنیتی به منابع طبیعی و کشاورزی این استان؛ - عدم وجود بازاری اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه و بودجه استان؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود سازوکارهای قانونی جهت پراکنش فضای جمعیت به ویژه در کل استان در راستای تعادل بخشی در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیت؛ - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین کلانگفت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه امنیتی، پیش بر اقتصاد و جمعیت به جای رویکرد صرف امنیتی و سخت‌افزاری؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به یکپارگی صحیح از آن‌ها؛ - بهبود سازوکارهای قانونی ادهام برنامه‌های عمرانی با برنامه آمایش استان؛ - الزام شدن دستگاه‌های استان به اجرای کردن برنامه آمایش استان؛ - تعامل خوب مدیریت استان با همه جریانات سیاسی؛ - تعدد شکل‌های زبان در حوزه‌های فرهنگی و تأثیر آن بر مدیریت استان؛ - افزایش تعداد جلسات و مصوبات اجرائی کردن مصوبات کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان؛ - توجه بیشتر به کارگروه اشتغال در 	<p>نظام مدیریت</p>	

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی	فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل درونی	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	زنجیره
<p>با برنامه مصوب آمایش استان؛</p> <p>- نبود نیروهای متخصص و میان رشته ای در راستای تحقق آمایش از استان؛</p>	<p>فرصت‌ها</p> <p>بهبود؛</p> <p>- تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛</p>	<p>توسعه منابع مالی مورد نیاز با توجه به درآمد کم تولید ناخالص استان؛</p> <p>- نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛</p> <p>- پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پایداری و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛</p> <p>- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛</p> <p>- نبود سازو کار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛</p> <p>- عدم توجه به زنجیره و ماتریس منابع و کاهش کارآمدی اقدامات؛</p>	<p>توسعه استان، طرح ناحیه؛</p> <p>- نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تناخل قلمروهای مدیریتی؛</p> <p>- برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛</p> <p>- ابهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛</p> <p>- فقدان برنامه‌ریزی پایین به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن-ها؛</p> <p>- ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛</p> <p>- فقدان نیروهای متخصص و فنی مورد نیاز و کفایت برای راهبری توسعه استان؛</p> <p>- نبود سازو کار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛</p>	<p>شورای برنامه‌ریزی استان؛</p>	<p>توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان اردبیل؛</p> <p>- عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛</p> <p>- عرض و طول بودن کار گروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛</p> <p>- مدیریت مقطعی و کوتاه مدت در سطح کلان استان؛</p> <p>- نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه مزمنی در استان؛</p> <p>- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛</p> <p>- عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعاله اعضا، شوراها و ستادهای استانی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تناخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛</p>	

در محور اقتصادی

جدول ۱۲۹ - عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

عوامل بیرونی	عوامل بیرونی (Opportunities)	فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل درونی	عوامل درونی (Strengths)	زینته
<ul style="list-style-type: none"> - علم توسعه بخش صنعت استان در راستای تأمین نیازهای کشورهای همسایه - یک بعدی بودن اقتصاد استان - بی توجهی به بازار مصرف کشورهای همسایه - کاهش نقش و جایگاه استان در روابط بین‌المللی به دلیل جایگزینی سایر گرگ‌ها در منطقه - بی توجهی به نقش و جایگاه استان در تقسیم کار ملی - عدم بسترسازی جهت ایجاد پیوند میان صنایع و بین استان‌ها با هدف ایجاد منطقه صنعتی جهت توسعه صادرات صنعتی - عدم تعادل قیمت‌ها محصولات کشاورزی - وجود واسطه‌گری و دلالتی در بازار محصولات کشاورزی - دستوری بودن مکانیابی صنایع در پهنه جغرافیایی استان - نارسایی بازار محصولات کشاورزی در مقیاس ملی و تأثیر منفی آن بر اقتصاد کشاورزی - وجود رویای منطقه‌ای در زمینه صنعت - امکان کاهش نقش صنعتی استان در اقتصاد ملی - امکان کاهش نقش صنعتی استان در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - همجواری شهرستان پارس آباد، پهنه سواره‌مغان و زمین با جمهوری آذربایجان - امکان گسترش تجارت با کشور آذربایجان - بر اساس روابط قومی و مذهبی - وجود گرگ‌ها برای تبادل محصولات - امکان ایجاد زنجیره تولید در سطح منطقه - امکان ایجاد بازارچه و منطقه آزاد - بهره‌گیری از پتانسیل‌های مرزی - امکان گسترش فعالیت حمل و نقل و انبارداری جهت تبدیل به هاب کالایی کشور - امکان ایجاد و شکل‌گیری بازارهای صادراتی مبتنی بر محصولات کشاورزی - امکان پیوند صنعتی با کشور آذربایجان - امکان برنامه‌ریزی با توجه به بعد اقتصاد فضا - در مکانیابی صنایع به دلیل بکر بودن استان از نظر گسترش صنایع - مرزی بودن استان و امکان شناسایی بازارهای فرامنته‌ای - امکان توسعه فعالیت‌های لجستیکی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش اشتغال بخش کشاورزی - تریخ نیکوکاری مناطق شهری بالاتر از متوسط کشور - بار تکفل خالص و ناخالص مناطق شهری بالاتر از متوسط کشور - متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری پایین از متوسط کشور - روند ترقی تولید ارزش افزوده - روند کاهش ارزش افزوده بخش کشاورزی - خرابی جیتی نسبتاً بالایی مناطق روستایی - پایین‌ترین میزان تولید ارزش افزوده بخش معدن در کشور - پایین‌ترین سهم سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار در کشور - وجود نظام سنتی کشت - رتبه پنجم از نظر پایین‌ترین سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاههای صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر - سهم استان از ارزش تولید کارگاههای صنعتی - بهره‌وری نسبتاً پایین بخش اراضع - پایین بودن سهم صادرات صنعتی از گمرکات منطقه - سهم پایین از صنایع با فناوری بالا - خام فروشی در بخش کشاورزی - همجواری کشاورزی نوین و سنتی و عدم شکل‌گیری بازار صادراتی 	<ul style="list-style-type: none"> - روند افزایش سهم اشتغال بخش صنعت در اشتغال کل استان - متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی بالاتر از متوسط کشور - رتبه سوم نرخ مشارکت اقتصادی بالا در کشوری - رتبه دوم سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر) در کشور - رتبه ششم سرانه تولید شیر در کشور - رتبه سوم از سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی کشور - رتبه سوم از نظر پایین‌ترین سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت - بهره‌وری بالا در بخش باغداری - مرتب نسبی در بخش کشاورزی و دامپروری - وجود دانش کافی در زمینه کشاورزی به دلیل حضور کمت و صنعت‌ها در منطقه - وجود دشت‌های حاصلخیز همچون مغان - وجود پتانسیل در بخش چوب و محصولات چوبی - وجود منابع معدنی با ارزش همچون سنگ‌های قیمتی - مرتب نسبی در تولید ماشین‌آلات و تجهیزات در استان - وجود مرتب نسبی در صنایع نساجی و محصولات غذایی و آلبانیایی 		
					<p>نظام اقتصادی</p> <ul style="list-style-type: none"> - بخش صنعت - بهره‌وری بالا در بخش باغداری - مرتب نسبی در بخش کشاورزی و دامپروری - وجود دانش کافی در زمینه کشاورزی به دلیل حضور کمت و صنعت‌ها در منطقه - وجود دشت‌های حاصلخیز همچون مغان - وجود پتانسیل در بخش چوب و محصولات چوبی - وجود منابع معدنی با ارزش همچون سنگ‌های قیمتی - مرتب نسبی در تولید ماشین‌آلات و تجهیزات در استان - وجود مرتب نسبی در صنایع نساجی و محصولات غذایی و آلبانیایی

در محور منابع طبیعی و محیط زیست
جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمنه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<ul style="list-style-type: none"> - تشدید فرایندهای منفی در اکوسیستم‌های طبیعی و انسانی و بروز مخاطرات طبیعی - تهدیدهای زیست محیطی و ایجاد خسارت و زیان به آثار طبیعی مانند خشک سالی - روند رو به تخریب نواحی محیط زیستی و ناکارآمدی اکوسیستم‌های طبیعی - ایجاد آلودگی و تشدید روندهای مخرب محیط زیست - محدودیت‌های اقلیمی ناشی از حاکمیت زمستان‌های سرد - محدودیت توسعه فعالیت‌های کشاورزی به دلیل کوهستانی بودن محدوده، شیب زیاد اراضی و آسیب پذیری در مقابل فرسایش 	<ul style="list-style-type: none"> - قرارگیری خارج از حوزه بر فشار جنب حاره ای و جریان دائمی پادماهای تخریبی در ترازهای میانی و بالای جو با قدرتهای پالایندگی هوا - وجود شرایط اقلیمی مناسب در استان همراه با آسایش اقلیمی - قابلیت توسعه گردشگری مبتنی بر اکوتوریسم (طبیعت گردی) 	<ul style="list-style-type: none"> - پخش شدن در ۵ ماهه از سال - رانندگی بسیار پایین بهره‌وری از منابع آبی و تخصیص ناموازن در بخش‌های مختلف مصرف - هدرفت آب به دلیل ساختار کشاورزی سنتی - و محصولات چالبری، به ویژه در شهرستان‌هایی که با بحران منابع آبی مواجه هستند. - پیلان منفی سفره‌های آب زیرزمینی در دشت اردبیل و نیاز به تامین آب - بالا بودن میزان آلودگی زیست محیطی ناشی از تولید زباله و فاضلاب، نشت آلودگی به منابع آب زیرزمینی و آلودگی هوا - ناشی از فعالیت‌های صنعتی - قرارگیری در پهنه خطر زمین لرزه - کم توجهی به مناطق تحت حفاظت محیط زیست - شیب زیاد در برخی از محوره‌های استان - زوال دریاچه‌های طبیعی استان 	<ul style="list-style-type: none"> - فراوانی نسبی بارش‌ها و توانایی مناسب حوضه‌های ابریز - برف مناسب در فصل زمستان - آب و هوای مطبوع در فصل گرم سال - گستردگی اراضی زراعی آبی و در نتیجه کنت آبی - استقرار در دشت آبرفتی اردبیل - تنوع زیستی فلور و فون در استان (تنوع گیاهی و جانوری) - تنوع محیط‌های طبیعی و بکر بودن آنها و چشم‌اندازهای متنوع جغرافیایی - دامنه حرارتی و رطوبتی مناسب با مطابقت اقلیمی - وجود مزیت رقابتی در تولید برخی محصولات کشاورزی - قرارگیری استان روی کمربند آب - همایا و بهره‌مندی از کانال‌های فلزی، بالارزش - تنوع اکولوژیکی با قابلیت‌های همزیستی محیط طبیعی و محیط انسان ساخت - وجود جاذبه‌های طبیعی و مصنوعی با ارزش گردشگری - وجود چشمه‌های آب معدنی و آب گرم متعدد 	<ul style="list-style-type: none"> - نظام طبیعی و محیط زیست

جدول ۱۳۱ - عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی - جمعیتی - آموزشی

زمینه	عوامل درونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)
حاشیه‌نشینی و محلات فرودست	<ul style="list-style-type: none"> - جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان - وجود رودخانه‌های پر آب و دشت‌های وسیع 	<ul style="list-style-type: none"> - رشد مهاجرت از روستا به شهر - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان - فقر شهری و روستایی - یکنواری - پایین بودن سطح سواد - تنوع پایین محصولات کشاورزی - تخریب و آلودگی محیط زیست (اتلاف آب، تخریب خاک و ...) - عدم دسترسی کشاورزان به بازار فروش - بومیان پایین در مهارت نیروی کار
فرهنگی و اجتماعی و پرورشی و تحلیلی	<ul style="list-style-type: none"> - آرزوهای مناسب مردم در خصوص موفقیت - نظام در حل مشکلات - اعتقاد به وجود عدالت و برابری - آرزوهای مثبت نسبت به کیفیت خدمات سازمانی - اعتماد سازمانی بالا - تمایل پایین به مهاجرت از کشور - میزان بالای سرمایه اجتماعی در سطح میانی 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش آسیب‌های اجتماعی در استان - میزان مشارکت پایین - کاهش میزان رضایت از زندگی - آرزوهای نامناسب نسبت به آینده - میزان پایین اعتماد عمومی در استان
محروریت و فنر و فنر	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و واحه صنعتی در مناطق محروم - وجود معادن در بخش‌های محروم - جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی در بخش‌های محروم - وجود دشت‌های حاصلخیز - قلب مهم کشاورزی و دامپروری 	<ul style="list-style-type: none"> - کمبود مراکز نگهداری و صنایع تبدیلی و بسته بندی - سطح پایین سواد - فقر مطلق در زمینه تأمین معاش - مهاجرت فرسبی - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان
هدیه‌ها (Threats)	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی در استان در اکثر موارد و همچنین کاهش میزان سرمایه‌های اجتماعی - افزایش میزان ناامیدی در بین مردم و آرزوهای نامناسب نسبت به آینده - امکان بروز مشکلات حاد و نزارع‌های دسته جمعی در استان به دلیل میزان پایین اعتماد مردم به هم - امکان کمتر شدن میزان مشارکت‌های مردمی در استان و بی توجهی نسل جوان به آینده 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش میزان بالای نسبت به برنامه‌های توسعه به دلیل میزان بالای اعتماد سازمانی در استان - امکان استفاده از ظرفیت‌های مردمی در استان به دلیل اعتقاد داشتن به وجود عدالت و برابری در استان و همچنین آرزوهای مثبت و موفقیت‌های نظام در حل مشکلات و میزان اعتماد بالای مردم به سازمان‌ها
فرصت‌ها (Opportunities)	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در تولید محصولات باغی - مزیت نسبی در دامداری و دامپروری - مزیت نسبی در شیلات و آبیاری پروری - مزیت نسبی در پرورش زنبور صسل - مزیت نسبی در وجود جنگل و مراتع - مزیت نسبی در تولید و بسته بندی آب معدنی - مزیت نسبی در تولید صنایع دستی 	<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - افزایش فقر - مهاجران‌های روستا-شهری - توزیع نامتعادل جمعیت

زمینه	عوامل درونی		فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل بیرونی	
	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)		تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی
پژوهشی و نوآوری‌های جمعیتی	<ul style="list-style-type: none"> ۱- بالا بودن حجم جمعیت ۱۵-۶۴ ساله (جمعیت فعال بالقوه) 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم تطابق رشته‌های دانشگاهی با نیازهای استان - ضعف در مدیریت بکارچه - فقدان درآمد ثابت کشاورزان و فصلی بودن کار آنان - میزان بالای مهاجر فرستای استان - پایین آمدن درصد رشد سلاله جمعیت کل استان - شدت بافتن رشد منفی جمعیت در مناطق روستایی - پایین آمدن جوانی جمعیت - بالا بودن شاخص نسبت جنسی - نامتوازن شدن یوانی جمعیت مرد در زن در نقاط روستایی - بالا بودن حجم خانوارهای خودسرپرست زن - بالا بودن میزان خام مرگ و میر - پایین بودن میزان باروری کل - عدم توازن در تراکم جمعیت شهرستان‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم بودن نیروی محرک توسعه و بالندگی استان به واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد. 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- کمبود معلم در بلندمدت؛ ۲- تهدید سلامت فراگیران در آینده؛ ۳- پایداری بودن بی‌سوادی؛ ۴- بی‌انگیزگی آموزشیاران نهفت و اکت محدودیت آموزش؛ 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- از دست دادن نیروی جوان و متخصص به علت مهاجر فرستای بی‌شمار ۲- افزایش میزان خام مرگ و میر ۳- افزایش مسائل و آسیب‌های اجتماعی به واسطه جابه‌جایی جمعیت
تعلیمی و تربیتی عمومی و رسمی بزرگسالان	<ul style="list-style-type: none"> ۱- بالا بودن نرخ پوشش تحصیلی؛ ۲- بالاخر بودن سرانه فضای آموزشی در استان؛ ۳- وضعیت نامطلوب سواد در سطح استان؛ 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- مشخص نبودن آثار کورکان بازمانده از تحصیل؛ ۲- تراکم بالای دانش آموز و وجود مدارس دوتخته؛ ۳- وجود حجم ۳۵ درصدی مدارس تعمیری و تخریبی؛ ۴- پیری بنده انسانی آموزش و پرورش؛ ۵- عدم دسترسی حدود ۷۵ هزار دانش آموزان به سنامه شاد؛ ۶- چاقی و اضافه وزن دانش آموزان؛ ۷- دشواری دسترسی به بی‌سوادان؛ ۸- عدم استقبال از خدمات سواد آموزی؛ ۹- عدم وجود آمار دقیق تعداد بی‌سوادان؛ ۱۰- عدم ساماندهی دقیق وضعیت استخدامی آموزشیاران نهفت؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - ۱- انسداد سبادی بیسوادی به دلیل پوشش تحصیلی بالا؛ 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان؛ 	<ul style="list-style-type: none"> ۱- وجود ۵۷ موسسه آموزش عالی در سطح استان؛ ۲- بیش از ۶۷۲۰۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۳۲ - عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<ul style="list-style-type: none"> - مهاجرت ناشی از وضعیت نامناسب منابع آب - مخاطرات ناشی از کاهش سطح آب‌های زیرزمینی 	<ul style="list-style-type: none"> - ظرفیت بالای استان در تأمین برق - دسترسی به خطوط انتقال نفت و گاز - ظرفیت بالای استان در توسعه نیروگاه‌های بادی 	<ul style="list-style-type: none"> - نسبت پایین شاخص دسترسی جمعیت به آزادراه و بزرگراه در استان - مهم‌بالای مصرف آب در بخش کشاورزی (بیش از ۹۰ درصد) - احداث برداشت از مناسب آب زیرسطحی - محدودیت‌های دسترسی منابع آب پایدار - دسترسی پاییزی پایین پهنه‌های شمالی و جنوبی استان به راه‌ها - وضعیت نامناسب شاخص فناوری اطلاعات 	<ul style="list-style-type: none"> - میزان کم شاخص کشته شدگان چاه‌های نسبت به جمعیت - وضعیت مناسب تجهیزات امدادی و چاه‌های در استان - وجود دو فرودگاه اردبیل و پارس آباد 	<p>نظام زیربنایی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - مخاطرات ناشی از مصرف آب در بخش کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - همجواری با کشور آذربایجان 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت در دسترسی به آزادراه و خطوط ریلی 	<ul style="list-style-type: none"> - ظرفیت بالای کشاورزی در استان و دشت مغان - ظرفیت مناسب توسعه صنعت 	<p>موقعیت استراتژیک</p>
<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی در پهنه غربی استان در توسعه سکونتگاه‌های شهری - مخاطرات ناشی از تخلیه جمعیت روستایی و مهاجرت‌های روستا-شهری 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود الگوی خوشه‌ای در توزیع سکونتگاه‌های شهری استان - ظرفیت افزایش پهنه‌های مرزی 	<ul style="list-style-type: none"> - روند کاهش نرخ رشد جمعیت شهری در استان اردبیل - روند افزایش شاخص نخست شهری - عدم تعادل در نظام شهری و خالی بودن سطح ۱۰۰ تا ۵۰۰ نفر - نرخ رشد منفی و روند فزاینده تخلیه جمعیت روستایی - محدودیت‌های خدمات شهری و دسترسی محدود به خدمات شهری استان 	<ul style="list-style-type: none"> - دسترسی به مسیرهای مرزی و ارتباط با کشور آذربایجان - وجود نقاط مرزی مانند پل سوار - دسترسی به دشت حاصلخیز مغان در پهنه شمالی استان 	<p>سکونتگاهی</p>

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان اردبیل تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان اردبیل و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان اردبیل راهبردهای اصلی می‌باشند.

در عرصه نظام سکونتگاهی، توسعه خوشه‌های فعالیتی-سکونتی با تاکید بر بخش کشاورزی، توسعه بخش بازرگانی و ترانزیت در سکونتگاه‌های مرزی و ارتقا سطح دسترسی به خدمات شهری در نظام سکونتگاهی استان راهبردها به منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان اردبیل راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل گسترش فعالیت‌های کشاورزی نوین، ایجاد شهرک‌های فناوری و تحقیق و توسعه در زیر بخش‌های مختلف کشاورزی، توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی، توسعه مبتنی بر لجستیک تخصصی، ایجاد زنجیره ارزش تأمین، توسعه الگوی کشت پایدار و سالم، بهره‌گیری از موقعیت ژئوپلیتیک استان به منظور تبدیل استان به مرکز تجارت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، برندسازی محصولات، شناسایی و تکمیل خوشه‌های معدنی و صنعتی استان، ارتقای توان رقابتی استان از طریق توسعه خوشه صنعتی-تجاری، توسعه خوشه‌های صنعتی مشترک و تلاش برای پیوند آنها با استان‌های همجوار، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی به عنوان پایگاه صادرات، ایفای نقش محوری در تعاملات علمی-فنی با کشورهای شمالی، حمایت از بازار سازی به منظور تولید محصولات نوآورانه و مدیریت یکپارچه زنجیره ارزش محصولات مزیت دار می‌باشد.

در عرصه زیربنایی راهبردها شامل توسعه زیربنای حمل و نقل و لجستیک کالا، توسعه بخش کشاورزی بر مبنای محدودیت‌های آب، توسعه صنایع دانش بنیان و فناوری‌های برتر در استان، توسعه بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

در عرصه اجتماعی راهبردهای افزایش میزان مشارکت در استان، اعتمادسازی بیشتر در بین مردم، ارتقای سرمایه‌های اجتماعی در سطوح خرد و کلان، کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در استان و نظارت دقیق بر روند آن، اشتغال زایی و مهارت‌افزایی، گسترش صنایع، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی،

اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل‌گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، افزایش بهره‌وری کشاورزی، حفاظت از محیط زیست، جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، افزایش میزان باروری کل، پیشگیری از بازماندگی از تحصیل، ترمیم و تجهیز فضای آموزشی، جذب نیروی انسانی، بهبود وضعیت آموزش مجازی، بهبود و استانداردسازی فضای آموزشی، ارتقا سلامت جسمانی فراگیران، افزایش سرانه سوادآموزی در مناطق دورافتاده، ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی، تعیین آمار دقیق بیسوادان، ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران، ماموریت‌گرایی در آموزش عالی استان، کاهش نرخ بیکاری، انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان، تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه، افزایش تعداد دانشگاه‌های دولتی و راهبرد تأمین هیات علمی اتخاذ شده است.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای تقویت و توانمندسازی نظام ملی ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA)، بستر سازی برای توسعه گردشگری جایگزین، ارتقا کمیّت و کیفیت مناطق تحت مدیریت - برای حفاظت از تنوع زیستی، حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع، حفاظت محیط زیستی اجتماع محور و راهبرد ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات تدوین شده است.

جدول ۱۳۳- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان اردبیل در محورهای مختلف

سیاست فضایی	راهبرد	بهد
<p>- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛</p> <p>- حضور دبیر کمیته راهبری توسعه استان در شوراهای عالی با موضوع استان اردبیل؛</p> <p>- رفع موانع اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛</p> <p>- الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛</p> <p>- ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛</p> <p>- مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛</p> <p>- رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛</p> <p>- شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی موثر بر توسعه فضایی استان؛</p> <p>- ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛</p> <p>- تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛</p> <p>- یکپارچگی مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛</p> <p>- بودجه‌ریزی مشارکتی؛</p> <p>- تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛</p> <p>- ایجاد و تحکیم نظم و انضباط مالی و پولی؛</p>	<p>- ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان اردبیل؛</p> <p>- ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان اردبیل؛</p> <p>- آموزش و یکپارچگی نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان اردبیل؛</p> <p>- تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛</p>	<p>مدیریتی</p>
<p>- ایجاد پیوندهای سکونتگاهی بین مراکز شهری و روستایی</p> <p>- ایجاد پیوندهای سکونتگاهی فرامرزی</p> <p>- تقویت پیوندهای فرا استانی</p> <p>- توسعه خوشه‌های کار و فعالیت بر اساس صنایع بخش کشاورزی</p> <p>- ایجاد زیرساخت‌های ترانزیتی و تقویت ارتباطات فرامرزی با آذربایجان از طریق بیله سوار</p> <p>- توسعه خدمات شهری و خدمات برتر در شهرهای رده دوم استان</p>	<p>- توسعه خوشه‌های فعالیتی-سکونتی با تأکید بر بخش کشاورزی</p> <p>- توسعه بخش بازرگانی و ترانزیت در سکونتگاه‌های مرزی</p> <p>- ارتقا سطح دسترسی به خدمات شهری در نظام سکونتگاهی استان</p>	<p>نظام سکونتگاهی</p>
<p>- ادغام راهبردی فعالیت‌ها و یکپارچگی اقتصادی بخش‌های استان</p> <p>- تأکید بر سیاست‌های توانمندسازی، کارافزاینده مبتنی بر انباشت سرمایه‌ها</p> <p>- توسعه صنایع بالادستی</p> <p>- دانش‌بینان ساختن بخش کشاورزی جهت توسعه بخش کشاورزی با هدف توسعه صادرات</p> <p>- ایجاد مناطق آزاد با هدف حمایت از محصولات کشاورزی</p> <p>- ایجاد پیوند میان بخش‌های کشاورزی و صنعت</p> <p>- ایجاد زمینه برای سرریز دانش ضمنی و آشکار با همسایگان</p> <p>- توسعه یکپارچه و هم‌افزا در ایجاد بنگاه‌های کوچک و متوسط</p> <p>- توسعه همه جانبه با کشور آذربایجان</p> <p>- تأکید بر سیاست‌های درون‌زا</p> <p>- تأکید بر سیاست‌های طرف تقاضا</p> <p>- سیاست‌گذاری برای گذار از مزیت نسبی به مزیت رقابتی</p>	<p>- گسترش فعالیت‌های کشاورزی نوین</p> <p>- ایجاد شهرک‌های فناوری و تحقیق و توسعه در زیر بخش‌های مختلف کشاورزی</p> <p>- توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی</p> <p>- توسعه مبتنی بر لجستیکی تخصصی</p> <p>- ایجاد زنجیره ارزش تأمین</p> <p>- توسعه الگوی کشت پایدار و سالم</p> <p>- بهره‌گیری از موقعیت ژئوپلیتیک استان به منظور تبدیل استان به مرکز تجارت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی</p> <p>- پرندسازی محصولات</p> <p>- شناسایی و تکمیل خوشه‌های معدنی و صنعتی استان</p> <p>- ارتقای توان رقابتی استان از طریق توسعه خوشه صنعتی-تجاری</p> <p>- توسعه خوشه‌های صنعتی مشترک و تلاش برای پیوند آنها با استان‌های همجوار</p> <p>- ایجاد مناطق ویژه اقتصادی به عنوان پایگاه صادرات</p>	<p>نظام اقتصادی و فعالیت</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
	<ul style="list-style-type: none"> - ایفای نقش محوری در تعاملات علمی- فنی با کشورهای شمالی - حمایت از بازار سازی به منظور تولید محصولات نوآورانه - مدیریت یکپارچه زنجیره ارزش محصولات مزیت دار 	
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه پیوندهای فرامرزی با کشور آذربایجان - توسعه زیربنای گمرک و ترانزیت کالا در پارس آباد و بیله سوار - مکانیزاسیون بخش کشاورزی و اصلاح الگوی کشت به الگوهای کم آب بر - توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و هوشمندسازی توسعه شهری - استفاده از سیستم‌های پایش هوشمند عملکرد کشاورزی در زمینه آب 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه زیربنای حمل و نقل و لجستیک کالا - توسعه بخش کشاورزی بر مبنای محدودیت‌های آب - توسعه صنایع دانش بنیان و فناوری‌های برتر در استان - توسعه بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات 	<p>نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات</p>
<ul style="list-style-type: none"> - مقابله جدی و شدید با افزایش آسیب‌های اجتماعی و برخورد با مجرمان - ایجاد برنامه‌های فرهنگی در خصوص کاهش آسیب‌های اجتماعی و جلوگیری از هدر رفت انرژی نیروی انسانی - توانمندسازی مردم در جهت مشاغل مورد نیاز استان - ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی و افزایش میزان انسجام و مشارکت اجتماعی در استان - استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی- اجتماعی در جهت توسعه استان 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش میزان مشارکت در استان - اعتمادسازی بیشتر در بین مردم - ارتقای سرمایه‌های اجتماعی در سطوح خرد و کلان - کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در استان و نظارت دقیق بر روند آن 	<p>اجتماعی- فرهنگی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌مندی از فرصت‌های گردشگری، تاریخی و ... - افزایش مهارت‌های افراد، سطح سواد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارافزینی و مهارت‌های اشتغال ... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم - توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی - ایجاد مراکز نگهداری و صنایع تبدیلی و بسته بندی - رونق صادرات محصولات کشاورزی - حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات - تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات مسکن - ایجاد جاذبه در میدا 	<ul style="list-style-type: none"> - اشتغال زایی - مهارت‌افزایی - گسترش صنایع - تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری - پیشگیری از مهاجرت 	<p>فقر و محرومیت</p>
<ul style="list-style-type: none"> - گسترش نهادهای مردم نهاد و و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - توسعه مرکز فنی و حرفه ای و توسعه مراکز کارآفرینی - ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم سازی مسکن ایجاد مشاغل ثابت و غیرفصلی - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجر فرست و ارائه تسهیلات به ساکنین - حمایت بیمه ای از محصولات کشاورزی ایجاد تنوع در محصولات کشاورزی متناسب با شرایط اقلیمی - گسترش بازارهای فروش محصولات کشاورزی - جلوگیری از اتلاف آب با استفاده از سیستم‌های نوین کشاورزی - کاشت محصولات متناسب با خاک و شرایط اقلیمی به منظور حفظ خاک 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی - اشتغال زایی و مهارت افزایی - پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - کاهش نرخ مهاجرت - افزایش بهره وری کشاورزی - حفاظت از محیط زیست 	<p>حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری</p>
<ul style="list-style-type: none"> - کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی - دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم - اجرای سیاست‌های تشویقی و حمایتی در راستای ازدواج و فرزندآوری 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - افزایش میزان باروری کل 	<p>جمعیتی</p>
<ul style="list-style-type: none"> - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی (سامانه‌ها) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و...؟ 	<ul style="list-style-type: none"> - پیشگیری از بازماندگی از تحصیل؟ 	<p>تعلیم و</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و - تأمین فضای آموزشی به خصوص در شهرهای بزرگ استان مانند اردبیل به منظور کاهش تراکم دانش‌آموزی و در نتیجه کاسته شدن از تعداد مدارس دو نوبته؛ - تأمین و تجهیز فضای ورزشی در سطح مدارس و ایجاد زمینه برای تحرک و فعالیت بیشتر فراگیران؛ - ترمیم و نوسازی ۱۱۰۰ فضاهای آموزشی فرسوده و رعایت استانداردهای آموزشی؛ - اولویت‌گذاری مناطق روستایی و دورافتاده برای ارائه خدمات سوادآموزی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزش و پرورش و مدارس برای ارائه خدمات به این افراد؛ - تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ - انجام اقدامات فرهنگی مانند ارائه مشاوره به افراد و توجه آنها در خصوص اهمیت و مزایای سوادآموزی برای آنها؛ - احصاء، رصد و شناسایی افراد بی‌سواد با استفاده از ظرفیت‌های دورن و برون‌سازمانی و ارائه آمار دقیق و واقعی از تعداد افراد بی‌سواد؛</p>	<p>- ترمیم و تجهیز فضای آموزشی؛ - جذب نیروی انسانی؛ - بهبود وضعیت آموزش مجازی؛ - بهبود و استانداردسازی فضای آموزشی؛ - ارتقا سلامت جسمانی فراگیران؛ - افزایش سرانه سوادآموزی در مناطق دورافتاده؛ - ارتقا تقاضای اجتماعی سوادآموزی؛ - تعیین آمار دقیق بی‌سوادان؛ - ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران؛</p>	<p>تربیت رسمی و عمومی آموزش بزرگسالان</p>
<p>- ماموریت‌گرایی و مهارت محور نمودن رشته‌های علمی - کاربردی و استفاده از از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضامحوری؛ - تأمین اعضای هیات علمی به خصوص برای دوره‌های مهارتی آموزش عالی مانند فنی و حرفه‌ای؛ - انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ - متناسب‌سازی خروجی‌های آموزش عالی با نیازهای زیست‌بوم با هدف کاهش بیکاری دانش‌آموختگان؛ - تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخ‌دهی به نیازهای صنعت؛</p>	<p>- ماموریت‌گرایی در آموزش عالی استان؛ - کاهش نرخ بیکاری؛ - انجام مطالعات آمایش آموزش عالی و متناسب‌سازی رشته‌ها با نیازها و مزیت‌های استان؛ - تعمیق رابطه صنعت و دانشگاه؛ - افزایش تعداد دانشگاه‌های دولتی؛ - تأمین هیات علمی؛</p>	<p>آموزش عالی</p>
<p>- تهیه و اجرای برنامه عمل مدیریت و حفاظت گونه‌ها - کاهش اثرات مخاطرات محیط زیستی در مناطق تحت مدیریت - شناسایی گونه‌های در حال انقراض و محافظت و تکثیر از آن‌ها - پایش ظرفیت‌های منابع و مراتع با چرای دام - مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله و سیل - تدوین برنامه و الزام اجرایی برای حفظ جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده استان - احیا زیستگاه‌های گونه‌های در خطر انقراض سیاه خروس، قرقاول و - بستر سازی جهت حضور پرندگان مهاجر حمایت شده بین‌المللی - پایش زیست محیطی بهره برداری از معادن منطقه - استفاده از انرژی‌های پاک (بیوگاز و انرژی خورشیدی)</p>	<p>- تقویت و توانمندسازی نظام ملی ارزیابی راهبردی محیط زیست (SEA) - بستر سازی برای توسعه گردشگری جایگزین - ارتقا کمیّت و کیفیت مناطق تحت مدیریت - برای حفاظت از تنوع زیستی - حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع - حفاظت محیط زیستی اجتماع محور - ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات</p>	<p>منابع طبیعی و محیط زیست</p>

منابع و مأخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان اردبیل، <http://www.kurdistanmet.ir/Default.aspx?Page=1>
۲. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری اردبیل، <https://kordestan.frw.ir/00/Fa/default.aspx>
۳. اداره کل حفاظت محیط زیست استان اردبیل، <https://kordestan.doe.ir/>
۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۷. پرویشی، یوسف (۱۳۹۳) حاشیه‌نشینی و نقش آن در بروز و گسترش مواد مخدر و اعتیاد (مطالعه موردی شهر اردبیل)، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۳، پاییز.
۸. جغرافیای استان اردبیل (۱۳۹۹)، جغرافیای استان اردبیل، تهران: دفتر تدوین و تالیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۹. خبرگزاری مهر، ۱۳۹۴، ۰۲، ۰۸، <https://www.mehrnews.com/news/1394,02,08>
۱۰. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۱. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان اردبیل (۱۳۹۵) وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۱۲. درویشی، یوسف، شیرمحمدی، ثریا (۱۳۹۶)، نگاهی تحلیلی بر چالش‌های آب در اردبیل، کنفرانس ملی آب و توسعه شهری شهری پایدار <https://civilica.com/doc/385255>
۱۳. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۴. سازمان برنامه و بودجه استان گیلان (۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان - تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۱۵. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۸)، سالنامه آماری استان اردبیل ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۶. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸ - ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۷. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان اردبیل ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۸. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۹. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۰. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۱. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۲. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۲۳. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۴. سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل، <http://kurdistan.agri-jahad.ir/>
۲۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل، برنامه آمایش استان اردبیل ۱۳۹۸
۲۶. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل (۱۳۹۸). سالنامه آماری استان اردبیل.
۲۷. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان اردبیل)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).
۲۸. سالنامه آماری کشاورزی استان اردبیل ۱۳۹۸-۱۳۹۷
۲۹. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان اردبیل، <https://www.kdrw.ir/>
۳۰. ستوده، هدایت الله (۱۳۷۳). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: آوای نور.
۳۱. سرایی، حسن (۱۳۸۲). روش‌های مقدماتی تحلیل توزیع و ترکیب جمعیت با تاکید بر ترکیب سنی جمعیت. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۳۲. سرور، رحیم و خلیجی، محمد. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۳۳. شرکت آب و فاضلاب اردبیل، <https://web.whatsapp.com/>
۳۴. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۳۵. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات

۳۶. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۳۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶).
۳۸. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی (در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۳۹. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴۰. طرح آمایش استان اردبیل، تحلیل عرصه‌های فعالیت‌های اقتصادی (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل، مهندسین مشاور برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شهرسازی و معماری مآب
۴۱. کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی. تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۵. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۷. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۸. مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۴۹. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۵۰. مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان اردبیل (۱۳۹۶) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری.
۵۱. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۵۲. وزارت کشور، استانداری استان اردبیل، <https://www.ostan-kd.ir/>
۵۳. یزدانی، محمد حسن و دیگران (۱۳۹۸) سنجش سطح پایداری در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر اردبیل به کمک مدل بارومتر پایداری، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری؛ دوره ۷، شماره ۳، پاییز.
54. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 8-14.
55. Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

56. Creswell, J.W. (1994) Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches, London: SAGE Publications.
57. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
58. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
59. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
60. Persian Gulf Studies. (2019). *Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf*, Tehran: University of Tehran
61. Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
62. The Encyclopedia of The Middle East. (2020). *The Encyclopedia of The Middle East and North Africa*, London: Routledge

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.